

1949

BIHAR MEGYE TURIZMUSFEJLESZTÉSÉNEK TERÜLETI ASPEKTUSAI

Egyetemi doktori (PhD) értekezés

a szerző neve: Czuczor Krisztina
témavezető neve: Dr. Radics Zsolt

DEBRECENI EGYETEM
Természettudományi és Informatikai Doktori Tanács
Földtudományok Doktori Iskola
Debrecen, 2023

*Ezen értekezést a Debreceni Egyetem Természettudományi és Informatikai
Doktori Tanács Földtudományok Doktori Iskola Társadalomföldrajz-
területfejlesztés programja keretében készítettem a Debreceni Egyetem
természettudományi doktori (PhD) fokozatának elnyerése céljából.*

*Nyilatkozom arról, hogy a tézisekben leírt eredmények nem képezik más
PhD disszertáció részét.*

Debrecen, 2023.

.....
a jelölt aláírása

*Tanúsítom, hogy Czuczor Krisztina doktorjelölt 2017 - 2021 között a fent megnevezett
Doktori Iskola Társadalomföldrajz-területfejlesztés programjának keretében
irányítással végezte munkáját. Az értekezésben foglalt eredményekhez a jelölt önálló
alkotó tevékenységével meghatározóan hozzájárult. Nyilatkozom továbbá arról, hogy a
tézisekben leírt eredmények nem képezik más PhD disszertáció részét.*

Az értekezés elfogadását javaslom.

Debrecen, 2023.

.....
a témavezető aláírása

BIHAR MEGYE TURIZMUSFEJLESZTÉSÉNEK TERÜLETI ASPEKTUSAI

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a földtudományok tudományágban

Írta: Czuczor Krisztina okleveles idegenforgalmi közgazdász

Készült a Debreceni Egyetem Földtudományok doktori iskolája
(Társadalomföldrajz-területfejlesztés programja) keretében

Témavezető: Dr. Radics Zsolt

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök:

Dr.

tagok:

Dr.

Dr.

Dr.

Dr.

Az értekezés védésének időpontja: 2023.

TARTALOMJEGYZÉK

1.	BEVEZETÉS	7
1.1.	A kutatás tematikája és a mintaterület lehatárolása	7
1.2.	Kutatási kérdések, célkitűzések, hipotézisek felépítése	8
1.3.	Az értekezés szerkezeti felépítése	9
2.	FELHASZNÁLT MÓDSZEREK ÉS ADATFORRÁSOK.....	11
2.1.	A szakirodalmi áttekintés összeállítása.....	11
2.2.	Kutatásmódszertan	11
2.2.1.	A felhasznált céges és projekt adatbázisok összeállítása.....	11
2.2.2.	A desztinációlehatárolási lehetőségek esetén felhasznált módszerek.....	12
2.2.3.	A szálláshely és vendéglátó egységek adatbázisainak elemzésére és kiértékelésére szolgáló felhasznált módszerek	13
2.2.4.	A turizmusfejlesztésre irányuló stratégiai jelentőségű dokumentumok és az operatív programok célkitűzéseinek tartalomelemzésére irányuló módszerek	14
2.2.5.	Az operatív programok projektjeinek csoportosítását és a projekt adatbázisok elemzését szolgáló módszerek.....	16
3.	A TÉRSZERKEZET ÉS TURIZMUSFEJLESZTÉS KAPCSOLATRENDSZERE, ILLETVE ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉGEI A SZAKIRODALOMBAN.....	17
3.1.	A területrendszer sajátosságainak szerepe és a területfejlesztési-tervezési mechanizmusok a társadalmi-gazdasági folyamatokban.....	17
3.1.1.	A régió fogalmi meghatározása és annak jelentősége a területfejlesztés szempontjából	20
3.1.2.	A területi politika, a területi tervezés és a területfejlesztés kapcsolata.....	27
3.1.3.	Területfejlesztési beavatkozások típusai, beavatkozási módok, lehetőségek	30
3.2.	A turizmus területi fejlesztése	32
3.2.1.	A turizmus osztályozása és szervezetségi szintjei a területiség szempontjából.....	33
3.2.1.1.	A turizmus társadalmi-gazdasági vetülete.....	34
3.2.1.2.	A turizmus térbeli dimenzió.....	35
3.2.2.	A térszerkezet jelentősége a turizmus szempontjából	36
3.2.2.1.	A regionalizáció és a regionalizmus szerepe az idegenforgalomban.....	37
3.2.2.2.	A turisztikai régió és desztináció lehatárolásának kérdései	38
3.2.2.3.	Idegenforgalmi infra- és szuprastruktúra szerkezeti összetételének jelentősége	38
3.2.3.	A turizmus fejlesztése makro, mezo és mikro szinten	40
3.2.3.1.	A turizmuspolitika területi és ágazati megközelítése	40
3.2.3.2.	Stratégiai turizmusfejlesztés jelentősége, fejlesztési szintek	42
3.2.3.3.	A turisztikai desztináció-menedzsment szerepköre és vonatkozása a kutatási célterületre	43

4.	BIHAR MEGYE TURIZMUSFEJLESZTÉSÉNEK FÖLDRAJZI ALAPJAI ÉS A TERÜLET JELLEMZŐI	45
4.1.	Bihar megye természetföldrajzi és társadalomföldrajzi aspektusai a turizmus vonatkozásában.....	45
4.1.1.	A megye természetföldrajzi adottságai	45
4.1.1.1.	Bihar megye domborzati beosztása	45
4.1.1.2.	Bihar megye vízrajzi jellemzői.....	49
4.1.2.	A megye demográfiai jellemzőinek változása az etnikai és vallási felekezeti hovatartozás tükrében, mint fő társadalmi keret.....	50
4.2.	Bihar megye turizmusának területi és ágazati keretei	51
4.2.1.	Bihar megye turisztikai erőforrásainak területi jellemzői és turizmusának területi típusai	51
4.2.2.	Bihar megye turisztikai ágazatát meghatározó nemzetközi, nemzeti és lokális trendek, a megye turizmusának működési környezete	54
4.3.	Turizmus és területfejlesztés intézményi kerete, illetve szereplői Bihar megyében ...	55
5.	KUTATÁSI EREDMÉNYEK	57
5.1.	Bihar megyét érintő turizmus- és területfejlesztési stratégiák	57
5.1.1.	A turizmusfejlesztési stratégiák hierarchikus kompatibilitásának vizsgálata	57
5.1.1.1.	Az Európai Unió turizmusfejlesztési stratégia általános kerete 2007-2020 közötti időszakra vonatkozóan	57
5.1.1.2.	Románia turizmusfejlesztési stratégiái a 2007-2020 közötti időszakban.	58
5.1.1.3.	Az Észak-Nyugati Régió turizmusfejlesztési perspektívái a 2007-2020 közötti időszakban.....	61
5.1.1.4.	Biharmegye turizmusfejlesztési stratégiája a 2007-2020 közötti időszakban	63
5.1.1.5.	Nagyvárad turizmusfejlesztésre vonatkozó stratégiája a 2007-2020-as programozási időszakban	65
5.1.1.6.	Következtetések	67
5.1.2.	A területfejlesztési, területrendezési és településfejlesztési stratégiák vertikális kompatibilitása	69
5.1.2.1.	A nemzeti területfejlesztési és területrendezési tervek 2007-2020 közötti időszakban, Bihar megye turizmusfejlesztésének szempontjából	69
5.1.2.2.	A Bihar megyei területrendezési terv turisztikai aspektusai a 2007-2020 közötti időszakban.....	79
5.1.2.3.	Nagyvárad városfejlesztési terve a turizmus szemszögéből vizsgálva a 2007-2020 közötti időszakban.....	81
5.1.2.4.	A területfejlesztési, területrendezési és településfejlesztési dokumentumok egymásba illeszthetősége azok hierarchiai szintjeinek megfelelően, a következtetések levonása	81
5.1.3.	A stratégiai fejlesztési és területfejlesztési stratégiák összekapcsolhatósága a turizmusfejlesztés kontextusában, vertikális és horizontális területi kompatibilitás	82
5.2.	Bihar megye településeinek desztinációtípusokba való besorolása	85

5.2.1.	Desztinációk önkormányzati szintű lehatárolása a Nemzeti Területrendezési Terv VIII. fejezet – turisztikai erőforrásokkal rendelkező területek nemzeti besorolása – mentén	85
5.2.2.	Desztináció lehatárolási lehetőségek a fő folyók vízgyűjtő rendszerének mentén, az önkormányzatok elhelyezkedésének figyelembe vétele által	86
5.2.3.	Desztináció lehatárolási lehetőségek az önkormányzatok település típusainak, erőforrásainak és elhelyezkedésének tükrében	87
5.3.	Bihar megye elsődleges szuprastrukturális szerkezetének meghatározottsága 2005-2020 között, fókuszba helyezve a gazdasági válság és a pandémia időszakát	90
5.3.1.	Bihar megye kereskedelmi szálláshely-struktúrájának jellemzői 2005-2020 között, kitekintéssel 2021-re	90
5.3.1.1.	Bihar megye kereskedelmi szálláshely kínálatának településszintű megoszlása, területi egyenlőtlenségek mértéke	91
5.3.1.1.1.	Kereskedelmi szálláshelyek megoszlásának szerkezete a potenciális desztináció-típus szerinti behatárolás tekintetében	91
5.3.1.1.2.	Bihar megye kereskedelmi szálláshely típusainak gazdasági mutatói szerinti jellemzése és területi megoszlása a desztináció típusok tekintetében	93
5.3.1.2.	A szálláshelyeken regisztrált idegenforgalmi adatok desztináció- és fogadóhely-típusokra bontva Bihar megyében	96
5.3.2.	Bihar megye vendéglátó egységeinek területi meghatározottsága	98
5.3.2.1.	Étkeztetési szolgáltatók településszintű megoszlása, területi egyenlőtlenségek mértéke	98
5.3.2.1.1.	Az étkeztetési szolgáltatók megoszlásának szerkezete desztináció-típus szerinti behatárolás tekintetében	98
5.3.2.1.2.	Bihar megye étkeztetési szolgáltatók típusainak gazdasági mutatói szerinti jellemzése és területi megoszlása a desztináció típusok tekintetében	101
5.3.3.	Területi koncentráció és hatékonyság-vizsgálat eredményei a megye szálláshely szolgáltató és étkeztetési szolgáltatóinak tekintetében 2005-2020 között, a pandémia és gazdasági válság tükrében	103
5.3.4.	Következtetések a szuprastruktúra fejlődésre vonatkozóan	106
5.4.	Operatív programok Bihar megye tekintetében 2007-2013-as és 2014-2020-as programozási időszakban	107
5.4.1.	Határon átnyúló együttműködés, az Interreg szerepe Bihar megye turizmusfejlesztésében	107
5.4.1.1.	Interreg IV és V általános jellemzői, költségvetése, illetve a prioritási tengelyek célkitűzései a stratégiák tükrében	108
5.4.1.2.	Interreg IV és V projektek sajátosságai és csoportosítása a turizmusfejlesztés tekintetében	111
5.4.1.2.1.	Interreg IV keretében megvalósított közvetett és közvetlen turizmusfejlesztési projektek leltára Bihar megyére vonatkozóan	112
5.4.1.2.2.	Interreg V keretében megvalósított közvetett és közvetlen turizmusfejlesztési projektek leltára Bihar megyére vonatkozóan	113
5.4.1.3.	A 2007-2013 programozási időszak Interreg határon átnyúló együttműködési programon belül megvalósított projektek térbeli egyenlőtlensége	115

5.4.1.4.	A 2014-2020 programozási időszak Interreg határon átnyúló együttműködési programon belül megvalósított projektek térbeli egyenlőtlensége	120
5.4.2.	Az Észak-Nyugati Fejlesztési Régió Regionális Operatív Programjának szerepe 2007-2013 és 2014-2020 között Bihar megye turizmusfejlesztésében	125
5.4.2.1.	A 2007-2013 és 2014-2020 közötti Regionális Operatív Program általános jellemző és prioritási tengelyei a stratégiák tükrében	126
5.4.2.2.	A ROP 2007-2013 és 2014-2020 fejlesztési projektek sajátosságai és kiértékelése a turizmusfejlesztés tekintetében	130
5.4.2.2.1.	ROP 2007-2013 keretében megvalósított közvetett és közvetlen turizmusfejlesztési projektek leltára Bihar megyére vonatkozóan.....	131
5.4.2.2.2.	ROP 2014-2020 keretében megvalósított közvetett és közvetlen turizmusfejlesztési projektek leltára Bihar megyére vonatkozóan.....	132
5.4.2.3.	A 2007-2013 programozási időszakban megvalósított ROP projektek térbeli egyenlőtlensége a célterületen	133
5.4.2.4.	A 2014-2020 programozási időszakban megvalósított ROP projektek térbeli egyenlőtlensége a célterületen	136
5.4.3.	Az Interreg IV és V, illetve a ROP 2007-2013 és 2014-2020 operatív programok összehasonlító értékelése Bihar megye területi turizmusfejlesztésének vonatkozásában ...	139
6.	ÖSSZEFOGLALÁS.....	143
6.1.	AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ ÉS ÚJSZERŰ EREDMÉNYEI.....	147
6.2.	Korlátok és további kutatási lehetőségek.....	148
6.3.	Gyakorlati alkalmazási lehetőségek	149
7.	SUMMARY	150
	KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS.....	157
	IRODALOMJEGYZÉK	158
	Internetes források	171
	ÁBRAJEGYZÉK.....	174
	TÁBLÁZATJEGYZÉK.....	177
	MELLÉKLETEK	178

1. BEVEZETÉS

A turizmus napjaink egyik legdinamikusabban fejlődő gazdasági ágazata világszerte (Draghici *et al.*, 2015; Abubakirova *et al.*, 2016; Bădulescu – Simuț, 2018), melyet a tovagyrúzó hatásai miatt akár a kevésbé fejlett területek felzárkóztatásának, a környezeti fenntarthatóságnak (Canh – Tanh, 2020) és a helyi gazdaságok diverzifikálásának stb. céljával (Herman *et al.*, 2016) kiemelten kezelnek. Továbbá, az Európai Unió által finanszírozott operatív programok keretében is jelentős szerepet képvisel (Bădulescu – Bădulescu, 2017) ezek tükrében, illetve a határ menti európai integráció esetén is, az eurorégiók keretében (Süli-Zakar, 2003b, 2010c; Bădulescu – Bădulescu). Azonban az ágazat igen érzékeny a külső környezeti hatásokra is, melyek közül az utóbbi két évtizedben több is meghatározta fejlődési irányait, úgy mint a 2008-as gazdasági válság, a Covid-19 pandémia (Smart – Ma – Qu – Ding, 2021), az orosz-ukrán háború és az általa generált energiaválság. Továbbá, a komplex területi természeti-gazdasági-társadalmi adottságok egyedülálló jelenléte, mint erőforrás értelmezhető, bár összetételük és koncentráltóságuk eltérően alakulhat egy lehatárolt területi egység keretén belül, akár egy ország vagy régió, de egy megye vagy település tekintetében is (Rechnitzer-Smahó, 2011). Mindezeknek megfelelően, a következetes és átfogó stratégiai fejlesztési szemlélet nélkülözhetetlen a reziliens gazdaság kiépítésére nézve (Michalkó, 2004, 2007a; Jaliu, 2012), mind nemzeti, mind regionális és lokális területi szinten. Azonban a komplex területi tervezés által lehet hatékony a területi folyamatok befolyásolása, mivel az ágazati megközelítéssel az akár tervezési szintek döntéshozóinak, akár a gazdasági szereplők, de a helyi társadalom érdekeltései nem küszöbölhetők ki hatékonyan (Lapsánszky, 2016).

1.1. A kutatás tematikája és a mintaterület lehatárolása

Jelen értekezés keretei között a romániai Bihar megye turizmusfejlesztésének területi jellegét vizsgáltam, egyrészt, mivel az idegenforgalmi területi adottságai – akár természeti, akár ember alkotta potenciálokra gondolunk – összetetten és egyedi módon vannak jelen (Plan BH, 2014; Dodescu – Borma, 2017), másrészt ezen tőkére alapozva, a turisztikai szektora akár húzó gazdasági ágazattá is kinőhetné magát a fenntarthatóság szempontjait is figyelembe véve, a megfelelő területi stratégiai szemlélet és a hozzájuk kapcsolódó integrált beruházások mellett. Továbbá, a megye határmenti jellege és adottságai természetföldrajzilag is megteremtik az alapot a turizmus többdimenziós fejlesztéséhez, viszont a fejlesztési programok és politikák alkalmazása nem adta meg eddig a kellő lendületet a dinamikus felzárkózáshoz, mely az alapvető statisztikai idegenforgalmi mutatók esetén is szemmel látható (INSSE, 2023a,b).

Mindezek tekintetében, Bihar megye területi turizmusfejlesztésének vizsgálatában első sorban a stratégiai célkitűzések irányainak keretét, illetve a tervezés különböző hierarchiai szintjeinek horizontális és vertikális összeegyeztethetőségét kiemelttem fontosnak tartom, mivel magyarázatként szolgálhat az előbbiekből felvetett problémák eredetére. Továbbá, a turisztikai potenciál területi lehatároltságát keretfeltételként szemlélem, melyre épül az ágazat kínálata, valamint a helyi turisztikai gazdasági szereplők köréből a szállás- és vendéglátó egységek szerkezeti jellemzőit szintén, melyek a területek desztinációként való értelmezését alapozzák meg. Mindezek a megye területrendszerének szerves részei, azonban a közszéfera által biztosított általános infrastrukturális ellátottság függvényében működnek. Az uniós forrásokból finanszírozott pályázati rendszer kiemelt lehetőséget nyitott meg a köz-, a magán- és civil szféra számára, mely az előbbi adottságok és általános üzleti környezet biztosításának, fejlesztésének tekintetében nem elhanyagolható, illetve Bihar megye határon átnyúló együttműködéseinak turisztikai vonzatát is többen kiemelték, főként a Bihar – Hajdú-Bihar Eurorégió keretében (Popovicu, 2010; Henț, 2013; Bădulescu – Bădulescu, 2017).

Összességében Bihar megye turizmusfejlesztésének területiségét vizsgálva a fentebb említett tényezők mentén fogalmaztam meg legfőbb kutatási kérdéseim, illetve az ahhoz kapcsolódó célok és hipotézisek körét.

1.2. Kutatási kérdések, célkitűzések, hipotézisek felépítése

A kutatás megalapozását összefoglaló kérdés – cél – hipotézis rendszer az alábbi táblázatban kerül összefoglalásra. A problémák és a kérdések-célok kidolgozása a szakirodalom áttekintését követően, illetve a terepi vizsgálatok első szakaszát lezárva kerültek kialakításra.

1. Táblázat: Kutatási kérdés, célok és kapcsolódó hipotézisek

Probléma/ kérdés	Cél	Hipotézis
1. Melyek Bihar megye turisztikailag kiemelt területei, hogyan határolhatók le?	C1. Bemutatni Bihar megye turizmusának fő jellemzőit és kínálatának trendjeit. C2. Lehatárolni Bihar megye turisztikailag jelentős területeit, desztináció (lehetősége)it.	H1. Bihar megye turizmusára is a romániai általános trendek jellemzőek. H2. A turisztikailag frekvenciát területek a fürdő üdülőhelyeken és a nagyobb városok körül összpontosulnak.
2. Milyen területi képet mutat a turisztikai szuprastruktúra Bihar megyében (s hogyan érintette a 2008-as gazdasági válság és a Covid-19 járvány)?	C3. Bemutatni Bihar megye szálláshely-struktúrájának átalakulását 2005-2020 között C4. Bemutatni Bihar megye vendéglátóhely-struktúrájának átalakulását 2005-2020 között	H3. Bihar megye turisztikai szuprastruktúrája a hagyományosan ismert turisztikai vonzerőkhöz igazodik, erősen Nagyváradra és Váradszentmártonra koncentrálódik. H4. A gazdasági válság és a pandémia időszaka alatt a területi különbségek növekedtek a elsődleges szuprastruktúra mutatóiban. H5. A válságidőszakok elsősorban a vidéki területek szálláshelyeinek jelentettek visszaesést.
3. Milyen összefüggés mutatható ki a területfejlesztés és a turisztikai fejlesztések között Bihar megyében?	C5. Bemutatni a turisztikai fejlesztések helyét és szerepét a területfejlesztési beavatkozásokban. C6. Bemutatni Bihar megye turizmusfejlesztési céljainak helyét és szerepét a területfejlesztési stratégiákban.	H6. A Bihar megyét érintő turisztikai fejlesztési dokumentumok és stratégiák elsősorban ágazati jellegűek és nem fogalmazzak meg területi célokat, nem szerepeltetnek területi specifikumokat. H7. A Bihar megyét érintő turizmusfejlesztésre vonatkozó fejlesztési és területi stratégiák elsősorban vertikális és nem horizontális kapcsolódással jellemezhetők.
4. Milyen fejlesztési irányok határolhatók le a bihar megyei települések turisztikai fejlesztéseiben?	C7. Áttekinteni és elemezni a Bihar megyét érintő turizmusfejlesztési stratégiák szinergiáit és adaptáltságát. C8. Bemutatni és elemezni a Bihar megyében megvalósult EU támogatott turisztikai fejlesztések területi szerkezetét a ROP és Interreg keretében.	H8. A turizmus fejlesztésére irányuló stratégiák prioritásai mentén valósultak meg a fejlesztési projektek. H9. A 2007-2020 közti időszak turisztikai fejlesztési projektjei jelentős területi koncentrátságot mutatnak. H10. A ROP és Interreg komplementer jellegű adaptálása valósult meg Bihar megye turizmusfejlesztésre irányuló projektjei mentén.

Saját szerkesztés

1.3. Az értekezés szerkezeti felépítése

A kutatási kérdéseim megválaszolása, illetve céljaim elérése és a hipotézisek vizsgáltára való tekintettel a dolgozat szerkezetét is a felépített sémához igazítottam, mely összességében három fő részre, a módszerek és elméleti keret ismertetésére, a megye területi jellemzőire és turisztikai potenciáljának bemutatására, majd pedig a kutatási eredményekre osztható.

A 2. fejezetben található kutatási módszerek és felhasznált adatforrások ismertetését követően a 3. fejezetben olyan alapvető elméleti kérdéseket tárgyaltam a térszerkezet és turizmusfejlesztés kapcsolatának tekintetében, mint a területrendszer és szintjei, valamint a sajátosságain alapuló területi politika keretei és területfejlesztési tevékenységek fő típusai. Majd a területiség szempontjait a turizmusfejlesztés szemszögéből is meghatároztam, kitérve Románia, benne Bihar megye sajátos jellemvonásaira és folyamataira egyaránt.

A megye turizmusának területi kereteit a 4. fejezetben bontottam ki, első körben a természetföldrajzi adottságok mentén, mely jelentős részben megalapozza az idegenforgalom által hasznosítható potenciálok körét, mint vonzerő. Tovább, a demográfiai jellemzők mentén az etnikai és vallási felekezeti hovatartozást tárgyaltam, mivel olyan társadalmi tulajdonságok, melyek a települések arculatának alakító tényezői és a kulturális értékek kialakulásának meghatározó összetevői. Ezeket követően a megye turizmusának erőforrásait értékeltem területi vonatkozásaival, valamint ágazati megközelítésben beágyaztam azt a nemzetközi, illetve romániai idegenforgalom működési környezetébe.

Az 5. fejezetben tárgyalt kutatási eredményeim négy fő területre ágaztak, melyek a következők:

- A megyére vonatkozó nemzeti, regionális és megyei, illetve lokális stratégiai és területi tervezés kereteit, azok célrendszerének kompatibilitását tartalomelemzés segítségével vizsgáltam, vertikális és horizontális szempontból a 2007-2013 és 2014-2020-as programozási időszakok keretén belül. A turizmusfejlesztésre irányuló prioritásokat közvetlen és közvetett kategóriákba soroltam, azok irányultságának megfelelően, melyet a módszertanban részletesen lehatároltam.
- A megye turisztikai szempontú lehatárolásának lehetőségei, három fő elv mentén, a NUTS LAU szintjének megfelelő lehatárolásban, melyekből az első a nemzeti területrendezési stratégiában kiemelt magas és nagyon magas természeti és/vagy ember alkotta erőforrással rendelkező önkormányzatok köre, a második a négy fő folyó vízgyűjtőrendszere menti lehatárolás, valamint a komplex szempontok szerint értékelt, négy fő potenciális desztináció típus elve mentén kialakított önkormányzati besorolás.
- A megye elsődleges szuprastruktúrájának szerkezeti feltárása 2005-2020 közötti időszakra, mely a szálláshely- és vendéglátó egységek, általam kialakított, céges adatbázisának vizsgálatán alapult, kitérve a területi koncentrációjukra, nemcsak az egységek előfordulása, de árbevétele és átlag éves alkalmazotti létszám tekintetében is, a 2008-as gazdasági válság és a koronavírus kontextusában, melyeket a harmadik desztináció lehatárolási elvem kereteiben is értelmeztem, illetve LAU szintű területi bontásban. Ezt követően megyei szinten a Hoover-index módszerének segítségével a területi koncentráció szintjét és a cégek hatékonyságát vizsgáltam, szintén 2005-2020-as időtávban, melyet az említett két meghatározó válsághelyzet keretén belül is értelmeztem.
- Két fő operatív program, a 2007-2013 és 2014-2020 között megvalósuló Interreg IV és V, illetve Regionális Operatív Program célrendszereit tárgyaltam a közvetlen és

közvetett turizmusfejlesztésre irányuló prioritások kiemelése által, majd ezek mentén finanszírozott projektek területi elemzését végeztem LAU szinten, a közvetlen és közvetett turizmusfejlesztési projektek száma, támogatási összege és fajlagos támogatás tekintetében az önkormányzatok lakosságára bontva. Ezek által a két program által vissza nem térítendő támogatást nyert önkormányzatok területi megoszlását össze tudtam egyeztetni.

Az értekezés záró részében az eredményeimet összegeztem a kutatási kérdések, a célrendszer és a hipotézis vizsgálat által, melyet a jelen kutatás határainak és a további kutatási lehetőségek megfogalmazásával, illetve gyakorlati felhasználási lehetőségével zártam.

2. FELHASZNÁLT MÓDSZEREK ÉS ADATFORRÁSOK

2.1. A szakirodalmi áttekintés összeállítása

A szakirodalmi áttekintés elkészítése során a megalapozó elméleti síkról indítottam logikai összefüggésbe állítva azt a konkrét tudományterületi meghatározásokkal. Ennek függvényében a tér elmélettől a területiség, majd a regionális tudományokban és földrajzban való értelmezése mentén, majd a területi szintekre tovább haladva építettem fel a gondolatmenetet. Innen tértem át a területi politika, s majd a területfejlesztés elméleti megalapozása felé, amit a tudományterület szűkítésével folytattam a turizmuspolitika, turisztikai stratégiai tervezés, majd turisztikai területfejlesztés felé. A szakirodalomkutatás esetén a hólabda módszert alkalmazva, első körben a magyarországi, majd a romániai és nemzetközi szakemberek munkáira alapoztam az elméleti rész felépítését, Románia sajátosságait kiemelve az elméletek körében.

A 4.1. fejezetben szintén szakirodalmi kutatással mutattam be a kutatás célterületét, annak meghatározó földrajzi és demográfiai jellemzőit, mely elmélyítette ismereteimet, valamint a kutatási tevékenység során elengedhetetlennek bizonyult ezek részletes feltárása. A földrajzi tájnevek és domborzati egységek megnevezését első sorban Hajdú Moharos József (2000) Magyar településtár munkája alapján használtam, illetve a domborzati rendszertani felépítését szintén ezen munkára alapozva dolgoztam ki. A demográfiai adatokat a Varga Árpád által készített, utoljára 2008-ban aktualizált kia.hu adatbázis, valamint a romániai népszámlálási adatok és Bihar Megye Statisztikai Évkönyve 2019 alapján állítottam össze.

A 4.2 fejezetben turisztikai erőforrások, attrakciók és desztinációk ismertetésénél a Bihar Megye Fenntartható Fejlesztési Stratégiája 2014-2020 dokumentum által kiemelteket ismertettem, bár számos turisztikai értékeket bemutató kiadvány, publikáció, könyv stb. van jelen a témában, viszont a döntéshozók szemszögéből céloztam ismertetni első sorban ezeket. Továbbá, a megye turizmusának nemzetközi és nemzeti kontextusba helyezését valósítottam meg a Turisztikai Világszervezet (UNWTO), az Utazási és Turisztikai Világtanács (WTTC), illetve a Román Nemzeti Statisztikai Intézet (INSSE) adatai és a román turisztikai szektort befolyásoló tényezőket bemutató irodalmak legfőbb megállapításai alapján a keresleti-kínálati oldal, valamint az ágazatot befolyásoló pénzügyi válság, illetve Covid-19 keretében. Ezzel megalapoztam az 5.3. fejezetben bemutatott kutatást, az ágazat megyei sajátosságainak feltárására vonatkozóan.

2.2. Kutatásmódszertan

A területi töke egyenlőtlen megoszlása és a területi verseny miatt nehéz a régió szintjét alapegységként tárgyalni a területi turizmusfejlesztés szempontjából, még megyén belül is kiélezett a verseny, ezért kap fontos szerepet a lokális, azaz jelen esetben az önkormányzati szint, melyre alkalmaztam valamennyi kutatási módszerem.

2.2.1. A felhasznált céges és projekt adatbázisok összeállítása

A megye elsődleges szuprastruktúrájának gazdasági adatait első sorban a Lista Firmelor din România (Listafirme.ro) és Románia Pénzügyminisztériumának (<https://mfinante.gov.ro/ro/web/site>) internetes adatbázisából gyűjtöttem ki, a Bihar megyében bejegyzett cégek 55 és 56-os TEÁOR vagy a romániai CAEN Rev2¹ csoportjának megfelelően. Továbbá, amennyiben hiányosak voltak az adatok ezen honlapokon, akkor a Lista-Firme-Romania (ListaFirmeRomania, 2021), Risco (Risco, 2021), Termene (Termene, 2021), Totalfirme (Totalfirme, 2021) oldalakon is utána néztem a cégeknek, s kiegészítettem az ott kapott információkkal.

Ennek megfelelően két adatbázist készítettem el a megye 55-ös csoporthoz tartozó szálláshely szolgáltatók és az 56-os csoporthoz tartozó vendéglátó egységek körére. Olyan cégek kerültek be a listára, melyek 2021. június 30-án még aktív státuszban voltak feltüntetve, mivel lényeges szempont volt a 2020-as évre szóló mérlegük eredményeinek közzétevése. Az általános információk, mint a cégek neve, CAEN Rev2 kódja, bejegyzésének helye, éve mellett két fő mutatót emeltem ki, az árbevétel

¹ Az EU NACE statisztikai csoportosításának megfelelően egységesítve lett a TEÁOR és a CAEN, utóbbit CAEN Rev2-ként nevezik 2008-at követően, épp az egységesítés miatt (Eurostat NACE, 2023).

és az átlag éves alkalmazotti létszámot. A 2008-as pénzügyi válság és a Covid-19 pandémia első évének kontextusba helyezése végett 2005-2020 közötti időszakra lettek gyűjtve a mutatók eredményei cégenként. Összesen 385 szálláshely és 1066 vendéglátó egység került be a két adatbázisba, melyek 1989-2020 között voltak bejegyezve. Mivel a céges adatok település szinten által rendelkezésre, ezért az adatbázis összeállítását követően aggregáltam azokat LAU szintre.

Továbbá, az két adatbázisban csak azon megyei cégek gazdasági adatai kerültek be, melyek esetén nyilvánossá voltak téve azok, ezért az adatbázisok koherenciája némi hiányosságokat szenvedett. A más megyében levő egységgel, esetlegesen megyén belül összevont, központosított menedzsmenttel rendelkező szálláshely szolgáltatók vagy titkosított adatokkal rendelkező cégek esetén mindössze azok száma és általános adatai kerültek be az adatbázisba, csak a szolgáltató egységek számának tekintetében lettek figyelembe véve a további pénzügyi mutatóik nélkül. Erre példa: a Continental Forum Oradea szálloda volt, mely a Continental Hotels S.A.² része Nagyváradon, továbbá Váradszentmárton községben a Ceres Hotel a T.B.R.C.M. S.A. részeként, a Muncel Hotel a Sind Tour Trading S.R.L.³ részeként, illetve a Padis Hotel a Sind Romania S.R.L. és CSDR Sind Tourism S.R.L. cégek részeként. További hat 2016 előtt bejegyzett szálláshely szolgáltató egység esetén nem regisztráltak gazdasági tevékenységet, melyek Nagyvárad, Élesd, Kiskereki, Barátka, Diószeg és Felsőmezős önkormányzatok területein voltak bejegyezve. A 2016 előtt bejegyzett vendéglátó egységek esetén összesen 21 szolgáltatónál nem voltak gazdasági adatok regisztrálva, mely közül tíz Nagyvárad, illetve egy-egy Kisósi, Bihar, Barátka, Illye, Biharpoklos, Nagyürögd, Biharfélégyháza, Nagyszalonta, Biharszentandrás és Vizesgyán önkormányzatok területein voltak bejegyezve. Mindezek függvényében, a tényleges árbevétel és átlag éves alkalmazotti létszám értékei tovább erősíthetik az észlelt területi koncentrációját a vizsgált mutatóknak, valamint a Hoover-indexek eredményeit is befolyásolhatják.

A projektek adatbázisát, az Interreg esetén <http://www.huro-cbc.eu/hu/> és <https://interreg-rohu.eu/hu/a-rohu-projektke/ro/>, a Regionális Operatív Program (ROP) esetén az <https://www.nord-vest.ro/>, a <http://www.old.inforegio.ro/ro/implementare/proiecte-finantate.html> és a <https://www.inforegio.ro/ro/implementare/lista-proiectelor-finantate> hivatalos honlapokon közzétett adatok szerint készítettem el. Összesen kétszer négy adatbázist hoztam létre ezek alapján, az Interreg esetén négyet a 2007-2013 és 2014-2020 programozási időszakokra bonított közvetlen és közvetett turizmusfejlesztési projektek csoportjára, illetve a ROP esetén szintén négyet, a megnevezett időszakokra, illetve projekt csoportokra vonatkozóan. A kapott projekt adatokat ezt követően LAU szinten összesítettem, a kutatási terület lehatárolásának tekintetében. A közvetlen és közvetett vagy direkt és indirekt turizmusfejlesztési projektek lehatárolási módszerét a 2.2.4. fejezetben tárgyalom.

2.2.2. A desztinációlehatárolási lehetőségek esetén felhasznált módszerek

Három potenciális turisztikai desztináció típus szerinti lehatárolást készítettem el Bihar megye LAU szintjének megfelelően, mely azzal is indokolható, hogy a statisztikai adatok legisebb területi egysége a falvak szintjére nem terjedt ki, hanem csak a LAU szinten levő községek és városok önkormányzata alá tartozó településegységek körére. Továbbá, az első desztináció besorolást a turisztikai erőforrásokkal rendelkező területek meghatározására vonatkozó Nemzeti Területrendezési Terv VIII. fejezetét jóváhagyó 142/2008-as sürgősségi kormányrendelet és a sürgősségi kormányrendeletet jóváhagyó és kiegészítő 190/2009-es törvény alapján készítettem el, melyben nem szerepel a megye minden LAU egysége, hanem a magas vagy nagyon magas turisztikai erőforrás koncentrációval rendelkező önkormányzatokat sorolták fel, melyek esetére a turisztikai tevékenységek fejlesztését jelölték meg elsődleges befektetési célként, az alapvető technikai feltételek és a kínálat fejlesztése által egyaránt, illetve a turisztikai ágazat fejlesztésének támogatását, legfőbb gazdasági ágazatként kezelve azt ezeken a területeken. Az ArcMAP 10.4.1. szoftvert használva készítettem el a lehatárolás térképes megjelenítését.

A kifejezett desztinációk nemzeti szinten meghatározott körét a 852/2008-as határozat tartalmazta, mely nem a LAU szintet vette alapul, hanem a települési szintet vagy azon belül

² Az S.A. rövidítés román megfelelője a Societate pe acțiuni, ami a részvénytársaságot jelöli.

³ A S.R.L. rövidítés román megfelelője a Societate cu Răspundere Limitată, ami a K.F.T.-t jelöli.

megjelölt településrészt, azaz a falvak, városok és municípiumok szintjén, vagy az alatti lebontásban jelölte meg a nemzeti és helyi jelentőségű desztinációkat. Azonban, egyrészt nagyon alacsony számban voltak jelen a megyében a desztinációként megjelölt területek 2020 előtt⁴, mindössze egy nemzeti jelentőségű volt megnevezve, mely Félixfürdő volt, illetve további három, mint helyi jelentőségű desztináció, melyek Püspökfürdő, Tenke és Biharfüred voltak (852/2008-as határozat, 2023). Majd, csak a 2022-es módosítás értelmében bővült jelentősen a célterületek köre, viszont a nemzeti jelentőségű desztinációk esetén a már említett mellett mindössze Nagyváradon annak történelmi városrésze és a Sebes-Körös partvonala lett beemelve, a helyi jelentőségűek közé pedig Belényes, Margitta turisztikai zónája, Nagyszalonta, Székelyhíd, Vaskohsziklás, Barátka turisztikai övezete, Bondoraszó-Pádis turisztikai zónája, Bors turisztikai övezete, Madarász, Rév, Vársonkolyos turisztikai területe és Vasaskőfalva turisztikai területe (1580/2022-es határozat, 2023).

Másrészt pedig a statisztikai adatok elemzését nem lehetett volna lebontani a települési vagy településrészi szintre. Mindezeket a tényezőket figyelembe véve, azaz az erőforrás koncentrátság és statisztika LAU szinten való megjelenítését, a következő potenciális desztináció lehatárolási módszereim alapegységeként a LAU szintet tárgyaltam.

A második potenciális desztináció lehatárolást a négy fő folyó vízgyűjtő területe mentén végeztem, az önkormányzatok ennek megfelelő négy csoportba való besorolása által, mely azok földrajzi elhelyezkedésének megfelelően, a folyók és a megy területén közvetlenül beletorkoló mellékágaik menti pozíciójukat. Ennek értelmében a domborzati tájegység szerinti besorolással nem feltétlenül estek egybe az önkormányzat csoportok, mivel például a Tasnádi-halomvidék vagy másnéven Érmelléki-hát önkormányzatai a Berettyó-folyó mellékága mentén helyezkedtek el, így a Berettyó – menti csoportba lettek besorolva annak ellenére, hogy az Érmellék fő domborzati alegységen belül helyezkednek el. Hasonló helyzet merült fel a megyében levő Nyírséghez tartozó önkormányzatok esetén, melyeket az Ér-folyó menti desztinációk csoportjába soroltam, a folyó mellékágaihoz való elhelyezkedés tükrében. Mindazonáltal ki kell emelnem, hogy ezen desztináció típusok földrajzi szempontból egybefüggő tájegységeket alkotnak, mely térképes megjelenítését végül az ArcMAP 10.4.1. szoftvert használva készítettem el.

A harmadik besorolási módszert, melyet a szuprastruktúra térbeli viszonyainak vizsgálata esetén is felhasználtam, alapját az elhelyezkedés, az első lehatárolásban kiemelt és a mellett számba vett adottságok⁵, települési rang, domborzati viszonyok, illetve a települési miliő jelentette. Szintén LAU szinten való besorolást végeztem, bár ebben az esetben a négy potenciális desztináció típusba sorolt önkormányzatok esetén nem céloztam a földrajzi szempontú egybefüggő területek kialakítását, hanem önmagukban értelmezve csoportosítottam azokat, mely esetén azonban a kínálat önkormányzatok közötti kiegészítő jellegét nem zártam ki, a további lehetséges programcsomagok kialakítására vonatkozóan. Kartográfiai módszerrel szemléltettem a besorolást, az ArcMAP 10.4.1. szoftvert használva.

2.2.3. A szálláshely és vendéglátó egységek adatbázisainak elemzésére és kiértékelésére szolgáló felhasznált módszerek

Statisztikai adatbáziselemzést végeztem első sorban a 4.1.2. fejezetben ismertetett demográfiai adatok esetén, melyeket összesítve lineáris idősoros elemzés formájában értékeltem és ábrázoltam az etnikai és felekezeti adatok értékeinek változását. Továbbá, a turisztikai kereslet esetén összesítettem az UNWTO, a WTTC és az INSSE által közölt statisztikák alapján nemzetközi, nemzeti és megyei szinten a két fő indikátor, azaz a turistaérkezések és vendégéjszakák számát, illetve azok változásait a beföldi és nemzetközi turistaforgalom esetén, harminc éves kitekintésben, kiemelve a Covid-19 által okozott visszaesések mértékét, a 4.2.2. fejezet keretén belül. Az 5.3.1.2. fejezetben belül pedig kifejezetten a megyei idegenforgalmi keresleti statisztikákat értékeltem és hasonlítottam össze megyei, önkormányzati, potenciális desztináció típusra, illetve szálláshely típusra vonatkozóan, a 2005-2020-as időszakon belül.

⁴ Ennek vonatkozásait az 5.1.2.1. fejezetben tárgyalom.

⁵ Ennek esetén a 142/2008-as sürgősségi kormányrendelet, a 190/2009-es törvény, illetve a 852/2008-as határozat, a megyei stratégiában kiemelteteket, a 4.2.1. fejezetben hivatkozott irodalmakat, illetve mindezek mellett saját helyismeretemet is felhasználtam.

Ezekon felül, a céges és projekt adatbázisokat is elemeztem kvantitatív módszerek segítségével. Első sorban a két céges adatbázis árbevételének és átlag éves alkalmazotti létszámának lineáris idősoros elemzését végeztem el a 2005-2020-as periódusra, melynek alapját a LAU szintre aggregált adatok képezték, majd az adatokat az 5.2.3. fejezetben bemutatott potenciális desztináció típusoknak megfelelően is összesítettem, kiemelten kezelve a megyeszékhelyet, és értékeltem a trendeket, mind a szálláshely, mint a vendéglátóhelyek csoportosításában. Ennek megfelelően a potenciális desztináció típusok súlyáról, illetve eltérő trendjeinek alakulásáról is információt kaptam. A Microsoft Office Excel 2019 programot használtam az adatok összesítésére és ábrázolására.

A cégek statisztikai elemzése mellett párhuzamosan, térinformatikai módszerekkel, az ArcMAP 10.4.1. program segítségével, térképen ábrázoltam, a potenciális desztinációtípusok színkálás feltüntetésével, a LAU szinten megjelenő cégek számával méretarányos körbrákkal a cégek üzletági kódjainak megfelelő önkormányzati és desztináció típus szerinti megoszlását, az 55 és 56-os CAEN Rev2 csoportok lebontásában, kiemelve azokat a LAU-kat, ahol nem volt egy szolgáltató sem bejegyezve, mindkét cég típus esetén a 2020-as állás szerint. Továbbá, az átlag éves alkalmazotti létszámnak megfelelő méretarányos körbrákkal szemléltettem CAEN Rev2 csoportokra lebontva a szolgáltató egységek adatainak önkormányzati szintű területi megoszlását, illetve a potenciális desztináció típusok színkálás jelölése által azokon belüli megoszlását is, mindkét szolgáltató típus esetén, a 2020-as évi adatok alapján, kiemelve azon önkormányzatok körét is ferde vonalas ábrázolással, ahol nem volt a vizsgált szolgáltatók közül egyik sem bejegyezve. Összességében a szolgáltató egységek típusainak és foglalkoztatottjaik területi megoszlásának eltéréseit vizsgáltam a bemutatott módszerek és adatok segítségével.

Továbbá, a széles körben használt Hoover-index (Hoover, 1941; Long – Nucci, 1997; Rogerson, 2012; Molnár, 2015; Dusek – Kotosz, 2016; Török, 2019) módszerét alkalmaztam két felhasználási lehetőség szerint:

- Hoover-index, mint területi eloszlás mérésére alkalmazott módszer: a két cég csoport területi koncentrációját vizsgáltam a LAU szinten összesített árbevételek lakosság arányos megoszlásának tekintetében – a lakosságot az önkormányzatok méretbeli paramétereként felhasználva, mely az azok közötti méret arányos összehasonlíthatóságot tette lehetővé –, ezt követően a megye szintjére aggregáltam, megkapva a területi egyenlőtlenség mértékét árbevétel-lakosság arányos értelemben mind a szálláshely, mind a vendéglátó egységek körére, egyidejűleg a térbeli koncentráció időbeli változását is vizsgáltam 2005-2020 között, a 2008-as pénzügyi válság és Covid-19 esetleges hatásainak kimutatására
- Hoover-index, mint hatékonysági mutató: a két cég csoport adatbázisa alapján a szolgáltató egységek alkalmazott arányos hatékonyságát vizsgáltam, mellyel a méretarányosság szerinti hatékonyságot mértem, a cégek LAU szinten összesített árbevételének átlag éves alkalmazotti létszámára vetítve, majd az önkormányzatok értékeit a megye szintjén összesítve, ezzel a térbeli hatékonyság megoszlásának időbeli változását 2005-2020 között vizsgáltam mindkét cég típusra, a 2008-as pénzügyi válság és Covid-19 esetleges hatásainak kimutatására

2.2.4. A turizmusfejlesztésre irányuló stratégiai jelentőségű dokumentumok és az operatív programok célkitűzéseinek tartalomelemzésére irányuló módszerek

A turizmus stratégiák tartalomelemzését végeztem el a hivatalos dokumentumok, illetve a jogi anyagok dokumentumainak felhasználásával, melyek esetén a turizmusfejlesztéshez közvetlenül és közvetetten köthető célkitűzések csoportját különítettem el, mivel Aubert Antal (2011) is kiemelte a turizmus interszektoralis jellegét a fejlesztési folyamatok keretén belül, így indokoltá vált a közvetlen turizmusfejlesztési célkitűzések és projektek külön csoportosítása az alábbiak szerint:

- közvetlen turizmusfejlesztésre vonatkozó komplex célkitűzések rendszerzése hat fő tematika mentén:
 - kínálat diverzifikálása és fejlesztése:
 - a szuprastruktúra fejlesztése, kiépítése, bővítése

- a turisztikai szolgáltatások minőségének javítása
- új attrakciók és turisztikai termékek kialakítása
- agroturisztikai termékek és hagyományos mesterségek támogatása, turisztikai hasznosítása, helyi termékekre épülő vásárok szervezése
- a kulturális és turisztikai vonatkozású rendezvényszervezés
- Természeti, kulturális és épített örökségek védelme és hasznosítása
 - a természeti⁶, épített és kulturális örökségek megőrzése, védelme, menedzsmentje, megújítása, turisztikai hasznosítása
 - a nemzeti és kulturális identitás megőrzése
 - az immateriális örökségek fejlesztése, népszerűsítése, művészet és művészek támogatása
 - vidéki közösségek fejlesztése, identitás megőrzése
- Marketing tevékenységek
 - a természeti , épített és kulturális örökségek népszerűsítése, ismertetése
 - desztinációk/települések imázsának, márkájának kialakítása, fejlesztése
 - a turisztikai információs és népszerűsítő központok létrehozása
 - turisztikai kereslet és célcsoport feltárása
- Turizmus menedzsment rendszerének javítása
 - a turisztikai döntéshozók menedzsment-rendszerének kialakítása és fejlesztése
- Természeti és épített környezet helyreállítása, karbantartása
 - a települések arculatának alakítása, a degradálódott területek új funkcióval való ellátása⁷, rekreációs területek kialakítása és karbantartása
 - a települések közterületeinek rendezése, karbantartása, felújítása
 - a turisztikai célterületek területrendezése
- Turisztikai szolgáltatók üzleti környezetének javítása
 - a helyi gazdaság turizmus általi diverzifikálásának támogatása
 - a turizmusban foglalkoztatottak és tevékenykedők számának növelése
 - a turisztikai jellegű és közösségek közötti együttműködések elősegítése és erősítése, a határon átnyúló kapcsolatépítést is beleértve
 - turisztikai humán erőforrás képzések, felnőttképzés első sorban
 - turisztikai vállalkozói képzések
 - a turisztikai kis- és közép vállalkozásokra irányuló vállalkozói inkubátorházak kialakítása
 - a pályázati és egyéb forrásokhoz való hozzáférés javítása a turizmusban érintett köz- és magánszféra részére
- közvetetten turizmusfejlesztésre vonatkozó célkitűzések két fő csoportja:
 - technikai-közüntézményi ellátottságért felelős alapfeltételek kialakítása⁸
 - vonalas hálózatok fejlesztése, modernizálása, bővítése
 - társadalmi szolgáltatások fejlesztése, bővítése
 - környezeti kockázati tényezők csökkentésére szolgáló célkitűzések
 - környezetvédelmi beavatkozások, a természeti környezet optimális állapotjának fenntartására, visszaállítására
 - katasztrófavédelem

A fejlesztési és területi stratégiák vizsgálata alá vetett dokumentumok és jogi anyagok a következők:

- Stratégiai dokumentumok:
 - Nemzeti szinten: Románia Nemzeti Stratégiai Referencia Keret 2007-2013; Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia 2013-2020-2030; Románia Nemzeti

⁶ Biotikus és abiotikus természeti értékek körére egyaránt értelmezve.

⁷ Ide tartozik az új rekreációs övezetek, parkok létesítése.

⁸ Az alapinfrastruktúra 3.2.2.3. fejezetben tárgyalta Cooper (2021) féle tág értelmezésében, mivel a turizmus üzleti környezetének alapfeltételeit, valamint a turista által igényelt közbiztonsági feltételeket (Michalkó, 2004) teremti meg.

- Turizmusfejlesztésének Főterve 2007-2026; Partnerségi Megállapodás 2014-2020; Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia 2030
 - Regionális szinten: Észak-Nyugati Régió Stratégiai Fejlesztési Kerete 2007-2013; Észak-nyugati Régió Regionális Fejlesztési Terv 2014-2020
 - Megyei szinten: Bihar Megye Fejlesztési Terve 2007-2013; Bihar Megye Fenntartható Fejlesztési Stratégiája 2014-2020
 - Helyi szinten (megyeszékhely szintjén): Nagyvárad Muncípium Integrált Fejlesztési Terve; Nagyvárad Muncípium Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2017-2023
- Területfejlesztési, területrendezési és településfejlesztési stratégiák és törvények:
 - Nemzeti szinten: 350/2001-es területrendezés törvény az azt módosító és kiegészítő sürgősségi kormányhatározatok és törvények körével; Románia Területfejlesztési Stratégiai Koncepciója 2030; Románia Területfejlesztési Stratégiája 2035; Nemzeti Területrendezési Terv hat fejezetének törvényei - 363/2006-os törvény, 171/1997-es törvény, 5/2000-es törvény, 351/2001-es törvény, 575/2001-es törvény, 142/2008-as sürgősségi kormányrendelet és 190/2009-es törvény
 - Megyei szinten: a kidolgozás harmadik fázisában levő területrendezési terv
 - Helyi szinten (megyeszékhely szintjén): Nagyvárad negyedik kidolgozási szakaszában levő településfejlesztési terv
- Operatív programok dokumentumai:
 - Interreg IV HU-RO és Interreg V RO-HU program dokumentumok
 - ROP 2007-2013 és ROP 2014-2020 program dokumentumok

2.2.5. Az operatív programok projektjeinek csoportosítását és a projekt adatbázisok elemzését szolgáló módszerek

A dokumentumok célrendszere és prioritási tengelye mentén külön turizmusfejlesztésre irányuló tengelyeken kívül is pályáztak közvetlen turizmusfejlesztésre irányuló projektekkel, ezért az Interreg IV HU-RO és Interreg V RO-HU, valamint a 2007-2013 és 2014-2020 programozási időszakokra érvényes ROP keretén belül a nyertes és finanszírozott projektek tartalomelemzését végeztem el az összes prioritási tengely mentén, melyet követően összesen nyolc adatbázist építettem fel a közvetlen és közvetett turizmusfejlesztésre irányuló projektek csoportjára, a 2.2.4. fejezetben lehatárolt kategorizálás alapján, mindegyik program, mindegyik programozási időszakának megfelelően. A projektek esetén az adatsorokba bevontam a projektek nevét, prioritási tengelyét, fő tartalmát, a pályázók nevét, helyét, a projektek teljes költségvetését, az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA) keretéből nyújtott támogatások összegét, a nemzeti tárfinanszírozás összegét, az önrészt, illetve a nem elszámolható költségek összegét. Ezt követően a projektek számát, azok pénzügyi adataival LAU szintre összesítettem az operatív programok és a két vizsgált programozási időszak mindegyike esetén, majd az aggregált projekt szám és ERFA támogatás értéke alapján rangsoroltam a megyéből bekerült önkormányzatok körét. Ezt követően térinformatikai módszerekkel ábrázoltam a projektek számának és az összesített ERFA támogatásnak térbeli eloszlását, előbbit méretarányos körök, utóbbit színskálás feltüntetéssel, az ArcMAP 10.4.1. szoftver használata által.

Az önkormányzatok méretarányos összehasonlítása érdekében továbbá fajlagos értékeket számoltam a LAU szintre aggregált támogatási összeg és a lakosság függvényében, mely által ismét rangsoroltam az önkormányzatok körét a méretbeli különbségek kizárása mellett, majd szintén térinformatikai módszerekkel ábrázoltam a térbeli elhelyezkedésüket, a támogatás fajlagos összegének színskálás feltüntetésével.

3. A TÉRSZERKEZET ÉS TURIZMUSFEJLESZTÉS KAPCSOLATRENDSZERE, ILLETVE ÉRTELMEZÉSI LEHETŐSÉGEI A SZAKIRODALOMBAN

E fejezet első részében a tér szerkezetének és értelmezési lehetőségeinek bemutatását valósítottam meg, melyben annak jelentőségét tárgyaltam a regionális tudomány meghatározásában, illetve a térszervező folyamatok és területi tervezés, valamint fejlesztés kérdéskörei esetén. A második részben a turizmus és térszerkezet kapcsolatát emeltem ki a tervezhetőség és fejlesztési tevékenységek elméletének bemutatása által.

3.1. A területrendszer sajátosságainak szerepe és a területfejlesztési-tervezési mechanizmusok a társadalmi-gazdasági folyamatokban

A különböző társadalmi és gazdasági tevékenységek összessége adott helyhez vagy helyekhez kapcsolódik, amelynek egyfajta integrációja a tér (Lengyel-Rechnitzer, 2004). Ennél fogva a hely úgy értelmezhető, mint legáltalánosabb térelem, mely földrajzi szempontból sajátos jellegű, bár szubjektív töltettel is rendelkezik, főleg, ha az emberek által értelmezett emocionális tartalmát is figyelembe vesszük (Nemes Nagy, 2009), mint az identitásérzet alapja, mivel ezek az egyének életútjával és élettörténetével közvetlen kapcsolatban vannak (Paasi, 1989). A hely fejezi ki a legjobban az ember és környezete között létrejött összefüggérendszeret, azaz egy belső kapcsolatrendszert az elhelyezkedés, a természet és a kultúra egysége, tulajdonságai és sajátos jellege révén (Mészáros, 2017), ezért egyrészt vizsgálati alapként szolgál. Azonban, másik szempont tekintetében a kutatás területi szintjéhez igazított elemi egységek körét a területi vizsgálatok esetén legtöbbször aggregáltabb társadalmi egységek köre adja, úgy mint a települések, helyi önkormányzatok közigazgatásai körzete⁹, régiók stb. A statikus geometriai szemléletben valamilyen belső homogenitásra vagy funkcionális egységre alapozva három fő térelem a meghatározott: pont, egyenes és sík, melyek alakulása és mozgása által alakzatokat építenek fel, mely a geometriai szempont szerinti hely fogalmát jelenti, kiterjedése és dimenziója pedig csak másodlagos szempont. A térképek alapját képzik a geometriai térelemek feltüntetése és kombinációja, melyben a pont a távolság és teljes elhelyezkedési terület méretének függvényében ábrázolható egységeket jelöli, a vonal és hálózata a vonalas térbeli rendszerek elhelyezkedését és áramlását szemlélteti, illetve a geometrikus rácsok a sík részekre való felosztását mutatja, azaz a térrészeket jelöli ki. E három kombinációja által a térségi hierarchiák is szemléltethetőek (Nemes Nagy, 2009), ami a kartográfiai módszerek szempontjából meghatározó.

A tér fogalma sokrétű, a nyelvi sajátosságoknak is köszönhetően (Merriman et al., 2012), és egyetemesen elfogadott meghatározása éppen ezért problémát okoz (Couclelis, 1999; Erdősi, 2014; Benedek, 2015; Merriman et al., 2012; Mészáros, 2017), inkább annak interdiszciplináris jellegére kell fókuszálni (Lengyel, 2010) és az adott tudományterület kutatási céljának megfelelően meghatározni (Mészáros, 2017) annak összetett folyamataival, jellemzőivel (Sack, 1973). A regionális tudomány elméleti és módszertani tartalmában két fő irány jelent meg a tér, térbeliség koncepciójának értelmezése esetén. A kiválasztott tudományos irányvonal alapkérdése, hogy el kell-e választani a térbeliséget annak társadalmi vonatkozásaitól. Ennél fogva az első szemlélet az úgynevezett társadalmiasságon átívelő térkutatást követi, azaz a térrel értelmezi a társadalmat, mely inkább filozófia, geometria és topológia alapjaira támaszkodó irányzat. A másik irány, melyet a közgazdasági vonal is követ elsősorban, a társadalomtudományi megközelítés mellett érvel, azaz a teret társadalmi terméként értelmezi, mivel első megközelítést a térben zajló folyamatok és összefüggések vizsgálatára kevésbé alkalmazhatónak tartja, illetve a társadalmi folyamatok által vezethető le a térbeli meghatározottság (Nemes Nagy, 2009). A geográfiai vonatkozásban¹⁰ meghatározó, az angol Halford Mackinder hatására kialakult, természetföldrajzi és társadalomföldrajzi kettős vonal (Probáld, 2016), mely esetén is megjelenik hasonló problematika. A két irányzat követői közötti kommunikáció mérvadó, annak elkerülése érdekében, hogy szélsőséges elméletek, szemléletmódok formálódjanak ki, mint ahogyan azt a 19. század második

⁹ A romániai területi közigazgatás esetén a települési szintet nem tekinthetjük feltétlenül helyi önkormányzati szintnek, mivel település csoportokat foglal magába, azaz a község központ további falvakat aggregál közigazgatási és statisztikai szempontból.

¹⁰ A földrajzi szemléletet azért tartom kiemelendőnek, mivel a regionális tudomány, mint tértudomány, meghatározó földrajzi alapokon fekszik.

felében a Ratzel (1887) féle földrajzi determinizmus¹¹ (Hajdú, 1998; Probáld, 2016) és ellenpólusaként megjelent földrajzi nihilizmus¹² esetén vagy a 20. század derekától szélsőségesen kettévált természet- és társadalomkutatások egyes képviselőinek szűklátókörűsége esetén tapasztalható (Probáld, 2016; Cox, 2021). Eric Sheppard (2012) szerint, a tér fogalmának univerzális meghatározására törekvők is sokszor olyan határokat vonnak, melyek teljesen kizárják, figyelmen kívül hagyják különféle tudományokat képviselő szakemberek szemléletét, s e törésvonal teszi épp támadhatóvá a koncepciókat (Merriman et al., 2012), s ismét szűklátókörűséghez vezethet.

A regionális tudomány szemléletében, a térbeliség valamennyi társadalmi-gazdasági folyamat olyan egyedi jellemzője, melyet a helyspecifikus természeti-gazdasági-társadalmi adottságok széles körűen meghatároznak (Lengyel-Rechnitzer, 2004; Rechnitzer-Smahó, 2011). Ezen adottságok összekapcsoltsága indokolt a megfelelő hasznosíthatóság érdekében, bár egyenetlen és aránytalan eloszlás jellemzi, viszont összességében komplex területrendszereket alkotnak, a tér bizonyos pontjainak valamilyen koncepció alapján történő lehatárolt halmazában, melyek egyedi, megismételhetetlen struktúrák a tényezők és azok közötti kapcsolat tükrében, s különféle léptékekben vizsgálható, az országcsoportoktól, makrorégióktól egészen a települési vagy lokális szintig (Rechnitzer-Smahó, 2011). A területrendszer alrendszerei közé tartoznak a természeti tényezők, a földrajzi lokáció, az emberi tényező, mint humán erőforrás és a gazdasági struktúra, azonban a középpontban a társadalmi vagy közösségi tényezők és viszonyok állnak, melyek az előbbieket közötti kapcsolatrendszerek kialakítását, valamint formálását is meghatározzák (Rechnitzer-Smahó, 2011). A térszintek, mint a térszerkezet különféle területi szintjei (Szabó, 2008), a társadalom térbeliségének különböző nagyságú egységei (Benedek, 2003, 2010, 2015), melyek ennél fogva egyrészt formálják a területi irányítási eszméket, másrészt a befogadói annak és részt vesznek a megvalósításban (Paasi, 1989; Rechnitzer-Smahó, 2011). Ennek értelmében a tér fogalma¹³ a kortárs geográfia modern regionális irányzatának Leibniz által megalapozott relacionális vagy kapcsolati térszemléletéhez kapcsolódóan (többek között a szemléletet tárgyalja Ballard, 1960; Jones, 2010; Benedek, 2003, 2010, 2015; Erdősi, 2014; kifejezett képviselője pedig Faragó, 2012, 2019), de a newtoni alapokon fekvő abszolút tér, melyen a kartográfia és a térinformatika is lényegében alapszik (Couclélis, 1999), létjogosultságát fenntartva, így a duális térfelfogás mellett megmaradva, értelmezett e munka kereteiben (úgy, mint Benedek, 2002; Szabó, 2008; Lengyel, 2010; Dusek, 2012, 2013; Erdősi, 2014; Nemes Nagy, 2012, 2019), mivel „a gazdasági tér sem vonatkoztható el a fizikai tértől” (Erdősi, 2014. 8. p). Mások mellett, David Harvey is kiemelte, hogy a tér eltérő meghatározásai önmagukban nem elvetendőek vagy egyetemesek, hanem különböző célok érdekében felhasználandóak (Jones, 2010; Cox, 2021), így a relacionális és abszolút térszemléletet szintén elismeri (Charnock, 2014).

Harmadik meghatározása a térnek egészen újkeletű, tulajdonképpen a tudományos-technikai haladás (Nemes Nagy, 2009), innováció eredménye, melyet metaforikus tér néven ismertet a szakirodalom, másnéven kibertér vagy virtuális térként is megnevezik, s ennek társadalmi és gazdasági szerepe egyre jelentősebb (Mészáros, 2017), mivel olyan új viszonyokat alakít, mint az információs társadalom vagy tudástársadalom (Nemes Nagy, 2009). Mindezek mellett sokszor megfelelnek, a közgazdászok is, az idő tényező megfontolásáról (Merriman et al, 2012), mivel a tér és benne zajló folyamatokat nem lehet kizárólag statikusan értelmezni (Paasi, 1989, Merriman et al, 2012), ezért a tér-idő függvénye estén a múltbéli, visszafordíthatatlan eseményeket, folyamatokat nem lehet elhanyagolni (Merriman et al, 2012).

A társadalomtudományok tekintetében – melyhez a regionális tudományt is sorolják (Lengyel – Nemes Nagy – Rechnitzer – Varga, 2020) – a térszerkezet többféle értelmezése adott a társadalmi tér kapcsolatában. A reális vagy objektív tér (nagyreszt az abszolút tér fogalmi tartalmával egyezve) (Mészáros, 2017) egyrészt tagolható a társadalom külső terére, mely a földi térhez kapcsolt és

¹¹ Vagyis az a szemlélet, mely szerint a természeti környezet döntően meghatározza a társadalom vagy adott kultúrák fejlettségi szintjét (Probáld, 2016).

¹² Azaz a társadalmi vagy gazdasági vagy kulturális determinizmus, mely a természeti hatásokat figyelmen kívül hagyja (Probáld, 2016).

¹³ Walter Isard a regionális tudomány esetében a relatív térszemléletet képviselte, azonban ezen elmélet hiányosságai, azaz a kapcsolatrendszerek szerkezetének feltérképezése, igényelték a relacionális szemlélet kialakulását (Jones, 2010).

lokalizált, mint konkrét gazdasági tér, másrészt a társadalmi közeg belső terére, mint absztrakt gazdasági tér, viszont a társadalmi térszerkezetet e kettő összessége alkotja (Szabó, 2008; Nemes Nagy, 2009). Mindazonáltal, a hely, mint alapvető térelem, elkülöníthető jelentést hordoz a külső és belső terek esetén. A külső tér kapcsán a hely a térrészek vagy területegységek köréként értelmezhető, bár a földrajzi szemléletben a fogalom értelmezéséhez a hely egyedi jellege kapcsolódik, mintsem azok homogén térelemként való meghatározása. A belső tér esetében értelmezve pedig annak szereplőiként vagy elemeiként jelenik meg a hely, mint fogalom (Nemes Nagy, 2009).

Nemes Nagy József (2009) az objektív tér mellett az észlelt tér – mint gondolati emléktér Mészáros Rezső (2017) megfogalmazásával – és a virtuális tér típusát határozza meg. Előbbi az észlelés alapú tér-megismerésre alapoz és tartalmazza a viselkedési vagy mentális teret is, amely például a településmarketing esetén jelentős szereppel bír, a hely sajátos jellege pedig a mentális síkon, azaz a szellemi terek elemeként is jelen van, melyhez kapcsolják a hely szellemi fogalomgyűjtést, az emocionális, kulturális, történelmi stb. tartalmának köszönhetően (Nemes Nagy, 2009). Utóbbi, vagyis a virtuális tér, pedig a Castells (2006) féle áramlások terével kapcsolatban is tárgyalható (Mészáros, 2017). Ezek mellett a szakirodalomban számos más felfogás, csoportosítás szerinti típusokkal találkozhatunk még, a teljesség igénye nélkül, például a relacionális térszemléletre alapozott, de eddig nem tárgyalt, szociáltér, várostér, akciótér, (Benedek, 2010; 2015) nyilvános tér, közösségi terek, hatalmi tér, politikai tér stb.; a társadalomökológiai tekintetben kiemelt személyes tér; az abszolutista térfelfogásban értelmezett ún. tartályként viselkedő tér (Nemes Nagy, 2009); a geometriára visszavezethető matematikai térértelmezés tekintetében megjelent diszkrét és fraktális tér koncepciói (Lengyel – Rechnitzer, 2004) stb.

Továbbá, mivel a térkutatás tulajdonképpen regionális társadalomkutatás, ezért regionalizálás útján operacionalizálhatjuk és tárhatjuk fel azt. Fontos tényező e mellett, hogy a térkutatást vagy régiókutatást tulajdonképpen a helyi vagy regionális közösségek versenyképességének növelésére, illetve fejlesztésére is szükséges felhasználni és nem csupán a tudományos előrehaladás érdekében (Benedek, 2003, 2010, 2015).

A tér szerepének felértékelődését annak különböző tudományágakba való beemelése jelentette, majd a regionális tudomány megjelenésével, Walter Isard közgazdászhoz köszönhetően 1954-ben, a térbeli dimenziókkal rendelkező vizsgálati egységek kutatásával bontakozott ki (Lengyel – Nemes Nagy – Rechnitzer – Varga, 2020). Bár a romániai geográfiában nem figyeltek fel erre, ellentétben a magyarországgal, ahol a regionális tudomány a földrajz alternatívájaként honosodott meg (Benedek, 2015), mindazonáltal, csak a 90-es évek elejétől kapott kiemeltebb figyelmet a gazdaság térbeli elhelyezkedésének szerepe, részben Paul Krugman, az elméleti közgazdaság-tudományi irányzat képviselője (Lengyel-Rechnitzer, 2004; Bernek, 2013, 2016; Mészáros, 2017) és Michael Porter, az üzleti tudományok területén a stratégiai tervezés szemléletének képviselője, által, mely elsődleges vizsgálati alapegysége a régióként értelmezhető (Lengyel-Rechnitzer, 2004; Mészáros, 2017). A két elméletbeli fő különbség, hogy az egyik mikro-, a másik pedig makroszintről kiindulva emeli ki a térségi szint szerepének jelentőségét, illetve eltérő tudományos elvekre és vizsgálati célokra épülnek (Lengyel-Rechnitzer, 2004). A társadalmi tevékenységek térbeli kiterjedésének fontosságát tárgyalva, a modern államok esetén, a térbeli működés megszervezésére számos intézményt alapítottak és egyedi részpolitikák jöttek létre a területi irányítás érdekében, úgy mint a regionális politika, a területfejlesztés, a településfejlesztés és a településrendezés (Nemes Nagy, 2009). Mindazonáltal a területi társadalomirányítástól különállóan is ható térfolyamatok ismerete, megértése elengedhetetlen az eredményesség szempontjából (Paasi, 1989; Nemes Nagy, 2009), melyek vizsgálatának alapegységei általában adminisztratív területi egységek, a területi politikai hatáskör, a területi adatbázisok és a közigazgatási körzetek függvényében (Szabó, 2008). Tehát, a regionális tudomány a társadalmi terek komplex kutatásával foglalkozik, mely egyik egység típusa a régió is, de a megnevezéssel ellentétben nem csak és kizárólag erre a szintre összpontosít (Nemes Nagy, 2009).

A regionalista vagy területfejlesztési kutatások a területi rendezettségére és egyenlőtlenségekre is fókuszálnak (Szabó, 2008; Nemes Nagy, 2009), így, utóbbi esetén, kapcsolódik hozzá a centrum-periféria jelenség fogalma, mely térbeli fejlettségi különbségek eredménye, s ezen, országokon belüli területegységek esetén is jelentkező, eltérések (Enyedi, 2000a; Éger, 2001; Lengyel-

Rechnitzer, 2004; Szabó, 2008; Csatári, 2011; Aubert, 2011) körére már a 20. század elején felfigyeltek egyes fejlett államok, ami a második világháborút követő dinamikus fejlődés következtében markánsabban kirajzolódott (Pálné Kovács, 2001; Lengyel-Rechnitzer, 2004). Később, a 20. század végi rendszerváltozások Európában meghatározó szereppel bírtak az átalakuló térszerkezetek és a fokozottabb területi egyenlőtlenségek tekintetében (Nemes Nagy, 2009). Ennél fogva, a térszerkezetek térbeli egyenlőtlen növekedés és fejlettségi eltérések kezelésére vonatkozó módszerek és eszközök kialakítása által már az 1900-as évek első felében létre jött a területfejlesztés (Lengyel-Rechnitzer, 2004), illetve a regionális politika (Pálné Kovács, 2001), mint annak elméleti és módszertani struktúrája (Lengyel-Rechnitzer, 2004; Varga, 2016). A térszerkezetek, illetve régiókutatás, tárgya tulajdonképpen a társadalom és annak térbelisége, valamint feladata a döntéshozók támogatása releváns helyzetfeltárás által, mely kizárólag normatív és kritikai lehet Benedek József (2015) szerint. Ennek érdekében, hogy a gyakorlatban is hasznosíthatóak legyenek az eredmények, a lokális vagy regionális közösségek versenyképességének növelésére, a térszerkezetek területi tervezési audit részét kell képezze, továbbá, mindezt a régiókutatás esetén is kiemeli a szerző, mely alappillért képi a regionális fejlesztési politikáknak (Benedek, 2015). Faragó László (2005) kiemeli a tervezésméleti paradigmaváltás esetén a koncepcióvezérelt vagy jövőorientált normatív tervezést, melyben neopozitívista elemek is helyet kaphatnak. Mindazonáltal, általában a pozitívista térszerkezetek értékesítését a helyi jelentőségű fejlesztési stratégiák kidolgozásában, ágazati célok kitűzésével, illetve a helyzetfeltárási tevékenységeket a valóság lehető legmélyebb megismerésére alkalmazzák, a múlt eredményeinek jövőbeli reprodukálása érdekében. Továbbá, főleg kvantitatív módszerekkel ún. kvázi objektív célokat fogalmaznak meg, viszont ezek nem adnak alapot a célok megállapítására, a normatív tervezéssel ellentétben, bár utóbbi csak egyedi esetekre alkalmazható a konkrét cél-okok és kivitelezési lehetőségek mérlegelése által (Faragó, 2005). A jelen kutatás keretében, az 5.1. fejezetben tárgyalt fejlesztési dokumentumok elemzésénél megállapítható, hogy Románia tervezési keretire is a normatív kritikaival szemben, inkább a pozitívista tervezési szemlélet a jellemző.

3.1.1. A régió fogalmi meghatározása és annak jelentősége a területfejlesztés szempontjából

A régió kifejezés esetén a makro és mikro régiók szintbeli különbsége jelentős, mivel az első a szuverén államok feletti térszerkezetekre vonatkozik, miképpen Európán belül akár az Európai Unió kezelhető makrorégióként, ezzel szemben az utóbbi a nemzetállamok alá rendelt, azaz szubnacionális területi egységet jelöli (Grüber, 2000; Lengyel-Rechnitzer, 2004; Rechnitzer-Smahó, 2011). A továbbiakban a mikro régió fogalma releváns e kutatás keretében, ezért ebben az értelmében kerül tárgyalásra.

A régió fogalmára sincs egyetemesen elfogadott meghatározás, hiszen a tudományterületeknek megfelelő szemlélet szempontjából változó definíciója (Lengyel-Rechnitzer, 2004; Nemes Nagy, 2009; Benedek, 2015), azonban a regionális tudomány lényegi kérdésének mondható annak csoportosítása és típusainak meghatározása (Lengyel-Rechnitzer, 2004; Benedek, 2015; Szabó, 2015). A térszerkezetek és a régió, mint annak alapegysége, a regionális tudomány szemszögéből társadalmi képződményként értelmezett, annak változásaira érzékeny, illetve tértől és időtől függően különféleképpen jelenik meg (Lengyel-Rechnitzer, 2004). A régió a térszerkezet operatív formája, mely ennek függvényében a társadalom térbeliségének vizsgálati formája (Benedek, 2015).

A regionális tudomány tekintetében általában a nemzetállami szint alatt elhelyezkedő intézményi tér a régió vagy regionális szint, mely az államok meghatározott területi szintjének kormányzati egysége¹⁴, ennek megfelelően a politikai-jogi környezet összefüggő intézményi tere (Lengyel-Rechnitzer, 2004). Nemes Nagy József (2009) általánosabb meghatározásában a régió a mezo szinten elhelyezkedő, lehatárolt területi egység, mely a társadalmi-gazdasági kohézió és lakosainak identitástudatán alapul, amit autonóm regionális intézményrendszer kapcsol tartósan egybe. Hasonló meghatározást emel ki társadalomföldrajzi megközelítésben Süli-Zakar István (2003a, 2010b) is, bár a középszinten elhelyezkedő régiók kialakulásának okát inkább az

¹⁴ Azonban nem feltétlen minden esetben kormányzati egységként jelenik meg, ahogyan ez Románia esetében sem így van (315/2004-es törvény, 2022), mely e fejezet további részében bővebb kifejtésre kerül.

adminisztratív területi lehatároláshoz köti, melyet konstans földrajzi határok körvonalaznak, azonban a társadalmi-gazdasági-kulturális sokszínűség közepette mégis valamilyen arányú homogenitást feltételez. Kulcsfontosságú földrajzi entitásként nevezi meg a funkcionális összetartozás alapján létrejött régiók körét (Süli-Zakar, 2003a, 2010b). Továbbá, Anssi Paasi (1989) a régiót, az időföldrajzon alapulva, történeti képződményként értelmezi, a társadalomföldrajzi szemléletet is integrálva a kialakulási folyamat meghatározásába, mely szerint a szerveződési folyamat maga az egyén és a társadalom között ható erő. A régiók közös térbeli szerepét pedig az elvárások struktúrájában kifejezve is értelmezi, melynek a nyelv a legjelentősebb kollektív eleme, ami az etnikai kisebbségek esetén az identitásérzet szempontjából is kiemelt (Paasi, 1989).

Ezen meghatározásokkal szemben, a regionális gazdaságtan szemszögéből a régió egyfajta gazdasági tényező mentén formálódó tér, s nem közigazgatási egység. Tehát a két tudományági értelmezés esetén különálló adottságok és társadalmi háttér alakítja ki a régió határait, viszont a gond, hogy a statisztikák legtöbb esetben az intézményi térhez kötődnek, így a közigazdászok is a közigazgatás térbeliségéhez igazodnak (Lengyel-Rechnitzer, 2004). Mindazonáltal Walter Isard regionalista gyakorlatias megfogalmazása szerint, mellyel a regionális tudomány képviselőinek nagy része egyet ért, a régiót az elemzett társadalmi problémának megfelelő kivonatként, térségi csoportosításként értelmezhetjük (Lengyel-Rechnitzer, 2004). Edgar M. Hoover, a regionális gazdaságtan képviselője, szerint a régió, mint lehatárolt földrajzi térség, valamilyen kitűnő, az egész térségtől eltérően sajátos vonású entitás nyomán alakul ki, mely egységes ezen belül, leírható és vizsgálható. E mellett hasznos, ha a közigazgatási határokkal egybeesik, mert az adatok könnyebben gyűjthetőek, a közösségi politikák és fejlesztési tervek egyszerűbben kidolgozhatóak és kivitelezhetőek, továbbá a közösségek regionális érdekei is egyszerűbben kiemelhetőek (Lengyel-Rechnitzer, 2004).

A régiók kialakulásának tekintetében viszont a regionalizálás, regionalizáció, regionalizálódás és regionalizmus kulcsfogalmak (Lengyel-Rechnitzer, 2004) magyarázata nem hanyagolható el, főleg a kelet-közép-európai államok esetében, így Románia szempontjából is jelentős (Grüber, 2000) a területi politika oldaláról is. A regionalizálás, mint lehatárolási módszer, teoretikusan arra alapoz, hogy a megfigyelt tartalmak között létezik valamilyen összefüggés (Benedek, 2003, 2015), mely osztályozása a szakirodalomban eltérő fogalmakkal valósul meg.

Az 1. ábra a régióformáló folyamatok összességét mutatja be a Lengyel – Rechnitzer (2004) féle felosztásban, mely szerepe azért kiemelt, mivel a gazdasági és társadalmi folyamatok térszervező jellegét is külön kezeli.

1. Ábra: Térszervező folyamatok

Forrás: Lengyel-Rechnitzer, 2004. 38. p.

Az 1. ábrán is szemléltetett, három egymással összefüggésben levő folyamat által jön létre régió, mint új entitás (Nemes Nagy, 2009). Az egyik régióformáló folyamat regionalizáció néven említett a szakirodalomban (többek között Grüber, 2000; Horváth, 2000; Pálné Kovács, 2001; Lengyel-Rechnitzer, 2004; Nemes Nagy, 2009; Jones, 2010; Süli-Zakar, 2003a, 2010b; Rechnitzer-Smahó, 2011; Giovannini – Vampa, 2019; Pálné Kovács, 2021), mely külső vagy belső, azaz állami

szintről vagy települések szerveződése által történő területi lehatárolás. Ennek esetében a politikai irányítás és az intézményi szabályozás az elsődleges cél, ezért is tartós integráció. A következő a regionalizálódás (Lengyel-Rechnitzer, 2004; Nemes Nagy, 2009), mely esetén a térségi reál folyamatok által létrejött erős kohézió alapján egy új területi entitást alakítanak ki. A regionalizmus (Lengyel-Rechnitzer, 2004; Nemes Nagy, 2009) pedig az identitásérzet, közös értékek és belső összetartozás alapján alakul egy térség régióvá, s ezen tényezők alkotják az intézményesítés alapját. A regionalizálódás és regionalizmus fogalmát egyes szakemberek regionalizmus néven együttesen értelmezik (többek között Grüber, 2000; Horváth, 2000; Jones, 2010; Süli-Zakar, 2003a, 2010b; Rechnitzer – Smahó, 2011; Giovannini – Vampa, 2019; Pálné Kovács, 2021). Süli-Zakar István (2003a, 2010b) inkább a regionalizálódás fogalmára utalva, de regionalizmus néven említve, megjegyzi, hogy ezen folyamatok mentén alakuló régiók és határaik folyamatos változásban vannak és kialakulásuk horizontális integrálódást jelent. Ezzel szemben mások a regionalizálódás fogalmat használják a regionális identitásérzetre vonatkozóan (Pálné Kovács, 2001), s a regionalizmust pedig a hatalmi szintek közötti decentralizációra értik, mint a demokratikus modernizáció alapja (Pálné Kovács, 2001; Veres, 2006). Mindezek értelmében látható, hogy a regionalizáció kifejezés azonos értelemben jelenik meg a szakirodalomban, míg a másik kettőnek egybeolvadó, eltérő vagy esetlegesen ellentétes jelentést társítanak. A további utalások tükrében az ábrán bemutatott jelentéstartalomra való visszacsatolás jelenik meg.

Benedek József (2003, 2015) szintén három fő regionalizálás típusát különböztet meg, a normatív-formális, szimbolikus-informális és pozitív-tudományos regionalizálást. A normatív-formális vagy intézményesült típust az intézményes hálózat regionalizálása, ide tartozik a társadalmak vagy államok területi-adminisztratív felosztása. A szimbolikus-informatív felosztás esetén a kultúra és társadalmi csoportok által, a szubjektumok vagy köztudat szintjén létrejövő regionalizálást határozza meg. A pozitív-tudományos típus a különböző tudományokon belüli kutatások úgynevezett résztereit, illetve a klasszikus regionális földrajz által értelmezett régiókat foglalja magába (Benedek, 2003, 2015). A két féle felosztás többé-kevésbé összeegyeztethető, a regionalizáció a Benedek féle normatív-formális típusal, a regionalizmus pedig a szimbolikus-informatív típusal. Azonban a regionalizálódás és pozitív-tudományos típus átfedése sokkal csekélyebb, mivel utóbbi esetén jelen van a kiválasztott egy vagy több tényező általi lehatárolás, mely adott esetben származhat a térségi reál folyamatokból eredő erős kohézió miatt kialakult elkülönülésekből, de ennél sokkal összetettebb, illetve a természetföldrajzi jellegzetességek alapján történő térfelosztást is tartalmazza, melyet Benedek (2015. p. 58) ennél fogva a „téranalízis operatív formája”-ként említ.

Továbbá, Anssi Paasi (1989) négy fő régióformáló folyamatot határoz meg, melyek nem feltétlenül egymás után következnek, hanem egyidejűleg is megjelenhetnek. Az első szakasz a területi keret létrejötte, a második a fogalmi keret kialakulása, a harmadik az intézményes forma létrejötte és a negyedik az intézményesülés fázisa a regionális öntudat és a regionális rendszer elemeként. Paasi felvetésében első lépésben a területi lehatárolás valósul meg, melyet az intézményi háttér kialakulása követ, amely a fogalmi keret alakításával – mint a területi szimbólumok köre – a társadalmi tudatot, ezáltal a regionális öntudatot, kialakítja. Ebben a kontextusban, a fentebb bemutatott Lengyel-Rechnitzer (2004) féle régióformáló folyamatok keretében értelmezve, azt feltételezi a szerző, hogy a regionalizáció időben megelőzi a regionalizmust, sőt a kialakulásának alapfeltétele. Továbbá, az intézményes forma létrejötte egyidejűleg alakulhat a fogalmi keret, azaz a szimbólumok, mint a név, alakulásával. Mindezek tekintetében, a politikai és gazdasági fejlődéssel akkor kapcsolható össze a régió szintje, a szerző szerint, ha megvan annak státusa és beépült a helyi lakosság öntudatába is, valamint ahogyan a térbeli tudat elmélyültebb formát kap, úgy a társadalmi intézmények felé irányul az regionális öntudat formálásának feladata. A régió alakulásának negyedik fázisa pedig bármelyik másik három szakasz alatt megvalósulhat, mely esetén a régió indentitása már kialakult (Paasi, 1989).

A regionalizáció tulajdonképpen horizontális körzetesítés, de vertikális irányú térfelosztást is tükrözhet egyaránt (Nemes Nagy, 2009; Bernek, 2016), viszont más felfogás szerint kifejezetten vertikális integráció (Süli-Zakar, 2003a, 2010b). A horizontális térfelosztás a területek elhatárolására irányul, mely megvalósulhat területi aggregáció és dezaggregáció által, bár mindkettő egyidejűleg megjelenik egy ország határain belül. A horizontális körzetesítés fő

kritériumai között szerepel a meglévő térbeli szerveződések köre, az összehasonlíthatóság vagy kompatibilitás miatt a már meglévő és hasonló szintű térfelosztással lehatárolt egységekkel, illetve a kezelhetőség vagy optimális méret, a formális, azaz a tartalom nélküli regionalizáció elkerülés miatt. Ennek megfelelően, a földrajzi tér tagolását célozza határvonalak által a belső terek közigazgatási mechanizmusainak megszervezéséért (Nemes Nagy, 2009). A vertikális térfelosztás a belső terekben, a hierarchikus szintek meghatározása esetén, az irányítási és politikai térfelosztást célozza, ami az igazgatási rendszer egymásra épülését teszi lehetővé (Nemes Nagy, 2009; Süli-Zakar, 2003a, 2010b), viszont a horizontális térszerveződésekre is érdemes tekintettel lenni a társadalmi-gazdasági vagy természeti reálszerveződések tükrében, a megfelelő irányíthatóság érdekében (Nemes Nagy, 2009). Bár a régiók szerepe ezzel szemben legtöbbször épp a vertikális térfelosztás mentén, a hierarchiai lépcsőn elfoglalt pozíciójában nyilvánul meg, viszont lényeges feladata kellene legyen a közigazgatási szolgáltatások menedzsmentjén és egyéb gazdaságfejlesztési funkcióin túl, mint meghatározó politikai szereplő, a lokális és nemzeti szint közötti híd létrehozása, azok hatékonyságának és legitimitásának növeléséért, így a modern, decentralizált demokratikus vezetést támogatva (Pálné Kovács, 2021). Ahogyan ez a 20. századi, fejlett nyugat-európai föderalizált és regionális közigazgatással rendelkező jóléti államok esetében valósult meg, a regionalizmus közreműködésével (Giovannini – Vampa, 2019). Azonban Kelet-Közép-Európa volt szocialista és erősen centralizált országai esetén sokkal problematikusabb kérdésnek bizonyult a decentralizáció megszervezése mezo szintre, a regionalizáció intézményesítésének több változatával találkozhatunk. Lényege az uniós kohézió és szubszidiaritás elveinek megvalósíthatóságán alapult, mivel a regionális politika színterét képezi a középszint, viszont egyes esetekben, mint Románia is, a decentralizáció legenyhébb változata jött létre (Horváth, 2000).

Természetesen az optimális működésért a horizontális térszervezés esetén is tekintettel kell lenni a hierarchiákra. Mindazonáltal visszatérő gondot okoz a kettő összehangolása a területi közigazgatás és a regionális politika esetén (Nemes Nagy, 2009), mely az Európai Unió viszonylatban sem egyenletesen érvényesült a tagállamok körében, ezért a politikai és felzárkóztatási kényszer nem teljesen minősíthető hatékonnak, részben a régióformáló folyamatok és tevékenységek eltérő alapjai okán (Pálné Kovács, 2021). A hierarchia esetén a döntési hangsúlyok változnak a szintek tekintetében, illetve az összes szintre igaz, hogy függésben állnak a fölötte elhelyezkedő szintektől. A legfelsőbb szinthez a stratégiai döntések, a középső szintekhez a szervezeti jellemzőkre vagy a középszinten¹⁵ jelen levő területi sajátosságokra szűkülő döntések, míg az alsó szint az állandó működést biztosító vagy lokális jelentőségű döntések körére vonatkozik (Nemes Nagy, 2009).

Mindazonáltal, ezeket a térszervező folyamatokat nem lehet külön kezelni (Nemes Nagy, 2009; Süli-Zakar, 2003a, 2010b), mivel egyrészt egymást erősíthetik a régiók lehatárolásának hatékonyságában, másrészt akadályozhatják, gyengíthetik azt. Ezért, kérdés a regionális szint létrehozásának motivációja (Grüber, 2000; Lengyel-Rechnitzer, 2004), mely eltérő értékrendeket mutatott a fejlett nyugati és a poszt-szovjet (Pálné Kovács, 2021), illetve posztszocialista államok esetén Kelet-Közép-Európában (Pálné Kovács, 2009). Bár, a francia marxizmus képviselője, Henri Lefebvre által megfogalmazott térreprezentáció a szakértők konceptuális vagy elgondolt tereként értelmezett és ezen elv mentén lett meghatározva Románia regionális földrajzi felfogásában a régióbeosztás, mely adott hatalmi pozíciókat tükröz és a legfőbb tényező a természeti határok köre. Azonban, nincsenek reprezentálva a kultúra által közvetített, a reprezentatív teret alkotó, egyszerű felhasználók identifikációs formációi, mint regionális egységek, azaz a nemzeti, illetve etnikai/kulturális régiók (Benedek, 2015). Mindazonáltal, a regionális identitástudat a közös kultúra alakulásában és fenntartásában fontos szerepet képvisel, illetve területi erőforrásként is kezelhető, mely a turizmus szempontjából semmiképpen sem elhanyagolható tényező (Paasi, 1989; Nemes Nagy, 2009). Ennek megfelelően Nemes Nagy József (2009) sarkított megfogalmazása szerint, érdemben nem beszélhetünk régióról bármely régióformáló folyamat hiánya esetén, csak alkalmasabb fogalom hiányában használhatjuk egyes meghatározott társadalmi feladatok kapcsán,

¹⁵ A régiók köre is ide sorolandó

mint például a területfejlesztési tevékenységek területi lehatárolásában. Azonban, erre a régió tipizálási lehetőségek kontrasztot nyújtanak.

A vizsgálható társadalmi és gazdasági jelenségek összetettségéből adódóan, a regionális térfelosztás eltérő jellegű, a kutatók problémák tulajdonságainak megfelelően, így három, széles körben elfogadott, régió típust különböztethetünk meg (Lengyel-Rechnitzer, 2004):

- tervezési/programozási régió, más néven közigazgatási-statisztikai vagy politikai régióként is megnevezett, mely esetén legtöbbször közigazgatási, statisztikai és területi tervezési szempontok érvényesülnek, felülről kialakított és külsőleg irányított, az intézményi tér részei és pontos határokkal rendelkezik, ugyanazon döntéshozó testülettől függenek különböző részei, valamint legfőképpen intézményi és közigazgatási kutatások alapegysége – angol szakirodalomban *planning/programming region*
- csomóponti régió, mely tulajdonképpen a teret az erőter fogalmával identifikálja, alapjául a gazdasági tevékenységek térbeli koncentrálódása szolgál, legtöbb esetben metropoliszok és vonzáskörzeteik tartoznak hozzá, mint térbeli csomópontok, illetve gazdasági és településhálózati kutatások nyomán jönnek létre – angol nyelvű szakirodalomban *nodal region*
- homogén régió, melyek hasonló tulajdonságokkal rendelkeznek természeti, társadalmi és gazdasági téren, így azonos arculattal rendelkeznek, a szimbolikus térhez kapcsolódik a fogalma – angol nyelvű szakirodalomban *homogeneous or uniform region*

Peter Hagett geográfus a fenti három alap régiótípus mellett kiemeli a vizsgálati jellemzők adott számát is. Ennek megfelelően az egy- és több-tényezős alapuló régió kategóriáinak megfelelően három csoportot különít el:

- az egy-tényezős régió esetén mindössze egy jellemző szerinti lehatárolás érvényesül,
- a több-tényezős régiólehatárolás esetén több kritérium mentén határozzák meg azt és
- a totális-regió esetén az emberi tevékenységek és a környezet sokrétűen kapcsolódik egymáshoz és kialakulásában komplex jellemzők és folyamatok vesznek részt (Hagett, 2001).

A térfelosztás három típusa közül jelen esetben az első, azaz a programozási régió releváns, ezért főképp ennek a romániai területi sajátosságok keretén belüli tárgyalására kerül sor. A programozási régió rendszerint egy ország szubnacionális elemeként, annak közigazgatási területi szintjét képi vagy kisebb közigazgatási egységek aggregálása által alakul ki, mely az országos és a települési szint közötti lehatárolt területi egység (Lengyel-Rechnitzer, 2004). Az Európai Unió elődje, az Európai Közösség, által az 1970-es években létrehozott és 2003 óta jogi státusszal rendelkező NUTS-rendszer (*Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques*) a regionális statisztikai adatgyűjtés, összehasonlíthatóság és regionális politikai tervezés és végrehajtás szempontjából létrehozott, egy vagy több irányelv alapján lehatárolt, szubnacionális területi adminisztrációs szintje a régió (Lengyel-Rechnitzer, 2004; Eurostat, 2010). Két alternatív típusú területi beosztást említ az Eurostat regionális statisztikai útmutató (Eurostat, 2010 p 5.):

- a normatív régiótípus, mely a politikai akaratot tükrözi, a helyi hatóságok függvényében rögzített határvonallal rendelkezik, és a lélekszám tekintetében optimálisan kezelhető, továbbá történelmi tényezői a területi felosztási megegyezések alapvető gyökereit jelenti
- az analitikus vagy funkcionális régiótípus, mely meghatározott vizsgálati szempontok szerint van lehatárolva, úgy mint földrajzi szempontból a fekvés vagy talajtípus, vagy gazdasági és társadalmi szempontból, mint a regionális gazdaságok homogenitása, komplementaritása vagy polarizáltsága tekintetében.

Az Eurostat két felosztási típusának tekintetében, a NUTS-rendszer a tagállamok szerinti közigazgatási felosztást veszi alapul, azaz a normatív kritériumot. A fentieket figyelembe véve, Románia esetén mindössze regionalizáció, politikai-közigazgatási vagy a Benedek József (2015) féle normatív-formális/intézményesült regionalizálás elméleteknek megfelelően alakították ki a NUTS 2-es szintnek megfelelő programozási régiók körét a megyék aggregálása által, bár ezek esetén is több határváltoztatást valósítottak meg (Szilágyi, 2013; Szilágyi, 2019a; 2019b) a regionális szint létrehozása előtt, 1968-1997 között, viszont azóta a 41 megye konstans (Ságeatá, 2013). Végül a már hatályon kívül helyezett, 151/1998-as regionális fejlesztési politikára irányuló törvény által lett kötelezővé a mezo szinten elhelyezkedő, jogi személyiséggel nem rendelkező és

nem közigazgatási egységként működő, fejlesztési régiók kialakítása, az Unióhoz való csatlakozási előkészület és a Kohéziós Alap, illetve Strukturális Alap hozzáférhetőségének biztosítására.

A román régiók határvonalai a megyei tanácsok és Bukarest Muncipium Általános Tanácsának szabad megegyezése által lett kialakítva, a fejlesztési területekbe való tömörítés II. fejezet 3. cikk (1) bekezdésének értelmében, de explicit feladatkört nem rendeltek itt hozzá. A III. fejezet rendelkezései alapján kinyilvánították, hogy a regionális tanácskozó testületek ellenőrzése alatt, a nemzeti célkitűzésekhez igazodva, különféle fejlesztési stratégiák kidolgozásáért felelősek. Továbbá előírta, hogy a tanácsok megalakulását követő 30 napon belül regionális fejlesztési ügynökségeket hozzanak létre régióként, mely nonprofit, közérdekű civil szervezetként kell funkcionáljon. A Nemzeti Régiófejlesztési Tanács a régiók lehatárolását követő 90 napon belül kellett megalakuljon, mely a regionális politikák megfogalmazásában és kivitelezésében döntéshozó jogkörrel lett felruházva, tagjait a regionális fejlesztési térségek polgármesterei, alpolgármesterei, valamint ugyanannyi kormányzati képviselő kell alkossa, elnöke pedig a miniszterelnök (151/1998-as törvény, 2022).

A 315/2004-es, szintén regionális politikára vonatkozó kiegészített törvény II. fejezetben megfogalmazták, hogy a kialakított régiók a NUTS 2-es szintnek felelnek meg és az Eurostat adatgyűjtési rendelkezéseinek eleget téve speciális statisztikákat kell gyűjtsenek. Továbbá kijelölték ezeket, mint a regionális fejlesztési politikák kidolgozásának, végrehajtásának és értékelésének keretei. A törvény mellékletben megnevezik a nyolc régiót és a hozzájuk tartozó megyéket, melyből jelen kutatási célterület, Bihar megye, az Észak-Nyugati Fejlesztési Régió része (315/2004-es törvény, 2022). Kiemelendő közös pontként jelenik meg a két törvény esetén, hogy már az elsőtben is hangsúlyos szerepet kapott a nemzetközi, régióközi, településközi, illetve az eurorégió övezetében kezdeményezett partnerségek elősegítése. E tekintetben a határmenti térségek és határon átnyúló kooperációk fontosságát is érzékeltetik a területi fejlődés szempontjából, s ezek ismertetésére a későbbiekben szélesebb körben sor kerül.

A 2. táblázatban Románia térszintjei és területi egységei kerültek összesítésre a NUTS-rendszer viszonylatában, melyben a nagytérségektől a lokális szintet elfoglaló községek jellemzői is láthatók.

2. Táblázat: Románia térszintjei és területi egységei a NUTS-rendszer függvényében, a 2022-es évi adatoknak megfelelően

Területi szint	Elnevezés	Területi egységek száma	Területi egységek átlagos értékei		
			területe (km ²)	népesség ¹⁶ (fő)	községek szám (db)
NUTS1	nagytérség	4	59.600	5.495.133	795
NUTS2	régió	8	29.800	2.747.566	397
NUTS3	megye	41+főváros	5.676	523.346	75
LAU1	kistérség/járás ¹⁷	-	-	-	-
LAU2	község központ ¹⁸	3181	74,94	6.909	1

Saját szerkesztés. Forrás: Nemes Nagy, 2009. p. 149; Rechnitzer – Smahó, 2011. p. 75; Eurostat, 2010; Eurostat, 2021. p.11-13, 111-117; INSSSE, 2022a

A 2. ábra Románia regionális felosztását szemlélteti a NUTS-rendszernek megfelelően, melyben a helyi adminisztratív területi egységek köre nincs megjelenítve.

¹⁶ A Románia Nemzeti Statisztikai Intézet 2022-re vonatkozó népesség becslési adatai alapján lettek kiszámolva az értékek a táblázatban szereplő területi egység típusok számának osztásában, a teljes becslült népesség 2022 január 1-én 21.980.534 fő volt.

¹⁷ Romániai adminisztratív területi beosztásban ez a szint nincs jelen

¹⁸ Legalacsonyabb hierarchiai szinten levő területi adminisztratív egység Románia esetén a községek köre, melyek településhalmazokként értelmezhetőek egy, közös önkormányzattal.

2. Ábra: Térkép Románia NUTS 1, 2 és 3-as szintű területi beosztásáról

Forrás: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/nuts/nuts-maps>

Románia területén a NUTS2-es szinten elhelyezkedő nyolc régió a következő: Észak-Kelet Fejlesztési Régió, Dél-Kelet Fejlesztési Régió, Dél Fejlesztési Régió és Bukarest főváros, Dél-Nyugat Fejlesztési Régió, Észak-Nyugat Fejlesztési Régió és Közép Fejlesztési Régió. Bihar megye az Észak-Nyugat Fejlesztési Régióhoz tartozik Kolozs, Beszterce-Naszód, Szilágy, Szatmár és Máramaros megyékkel együttesen (ADRN, 2022a), melyet a 3. ábra jelenít meg.

3. Ábra: Románia Észak-Nyugati Fejlesztési Régiója

Forrás: <https://monstra.wirbox.ro/despre-noi/#regiune>

Bihar megyében összesen négy municípium, valamint hat városi ranggal rendelkező település és 91 község központ van, összesen 101 önkormányzat ennek megfelelően (INSSE, 2022a). A továbbiakban bemutatásra kerülő kutatások területi szintjei pedig a nemzeti, a regionális, a megyei és az önkormányzati szinteket egyaránt érintik.

3.1.2. A területi politika, a területi tervezés és a területfejlesztés kapcsolata

A tér struktúrájának megnyilvánulása a rá ható erők szerkezetének és együttesének következménye, ezért egyedi, melyet az egyén és a társadalom különféle telepítési tényezők mentén szervez és használ. E faktorok a térszerkezet elemei, valamint az állam és különféle internacionális intézmények által reprezentált makrostruktúrák hatásából származó tényezők összessége szintén. A regionális fejlődést a vállalatok, legyen az magán vagy állami, döntései nagymértékben befolyásolják telephelyek létesítése vagy megszüntetése által, így hatást gyakorolnak a gazdasági szerkezetre (Benedek, 2015). Azonban a területi¹⁹ tényezőellátottság, mint fejlesztési potenciál, és azok térbeni²⁰ koncentrációja is visszahat, azaz befolyásolja a fejlesztési politikák hatékonyságát (Varga, 2016). Ezen potenciálok köre területi tőke megnevezés alatt csoportosul, mely nem egyoldalúan a termelési tényezők összességét takarja, hanem a regionális rendszerekből eredő egyedi erőforrások körét is (Tóth, 2010), amelyek kifejezetten természeti-társadalmi-gazdasági adottságok és ezek összekapcsolódása, a 3.1. fejezetben tárgyalt, lehatárolható területrendszer, melyek nem azonosak, s a térben váltják egymást. A területrendszerek között levő eltérések mérésére a területi tőke térspecifikus jellemzőit veszik figyelembe, mellyel a fejlesztéspolitikai beavatkozási területek fókuszát a helyi értékek felé irányítják. Ennek megfelelően, ha az egységes kiegyenlítés és kohézió célja helyett a magasabb területi tőke koncentrátsággal rendelkező területek felé irányítják a beavatkozásokat, akkor az alulról szerveződő kezdeményezésekre, a meglévő potenciálokra és adottságok hasznosítására kerülhet sor és/vagy éppen a dinamikus növekedés fenntartására összpontosíthatnak (Rechnitzer – Smahó, 2011). Mindenesetre, ezek tudatos befolyásolása tervezést igényel.

A területi politika, mint a horizontális szakpolitikák²¹ egyike, amely a vertikális, más néven ágazati, politikák keresztmetszeteként értelmezhető (Rechnitzer – Smahó, 2011), ezért a központi kormányzat kiemelt szerepet képvisel az egyéb, intézményesült területfejlesztési szintek mellett (Veres, 2006), lásd Románia esetén is a 5.1.2. fejezetben kifejtve. Részpolitikái közé sorolandó a régiópolitika, a településpolitika, illetve a vidékpolitika²² is, melyek egymásra épülve, koncepcióik és irányai tekintetében egyesülve képezik a területi politika összetett célrendszerét, a stabilitási, fejlődési, méltányossági és környezeti kilátásokat is magába foglalva. Mindazonáltal, az egymásra ható részpolitikák esetén a célrendszer lehet kiegészítő jellegű, de konfliktusba is kerülhet egymással. Utóbbi esetén a célrendszer tényezőinek megfelelő arányát kell meghatározni és a fontossági sorrendet felállítani a célharmonia elérése érdekében. A politika kifejezés tehát, a jövőre irányuló cselekvési direktívákat, célkitűzéseket és beavatkozási tevékenységek szerkezetének összességét öleli fel, míg a fejlesztés a politika kivitelezésének módszereként, eszközöként határozható meg (Rechnitzer – Smahó, 2011).

A területi tervezés tulajdonképpen a területi folyamatokba való tudatos beavatkozási szándékkal egyidős (Pálné Kovács, 2001). A modern államok a 20. század második felétől már befolyásolni szándékozták a területrendszerben zajló folyamatokat a következő indokok miatt: a nem tökéletes piaci működés okán; a gazdasági agglomerációk erősödésének fékezése és a negatív externáliák csökkentése érdekében, a társadalmi célokat háttérbe szorító tökéletes piaci működés okán; valamint amennyiben egy meghatározott területrendszer önmagában képtelen volt

¹⁹ mint különböző szinten lehatárolt területi egység

²⁰ a térben előforduló jelenségekre utal

²¹ Az ágazati politikák átrendeződéséből vagy keresztmetszetéből alakultak ki, ide sorolandó a területi politia mellett még, többek között, az innovációs- és környezetpolitika, informatika stb.

²² Az uniós fejlesztéspolitika a 90-es évek elején a vidéki területek tartóssá vált lemaradása, a mezőgazdasági tevékenységek közösségi finanszírozása, illetve a környezeti tényezők felértékelődése miatt beemelte annak fejlesztését a regionális politikába, önálló elemként megjelenítve a fejlesztési struktúra körében (Rechnitzer – Smahó, 2011), kiemelve és külön kezelve ezzel a vidéki területeket, a regionális területi különbségek csökkentését célzó prioritások körében (Fenyővári – Lukovics, 2008). Mindazonáltal, bővebb kutatási keretbe nem ad lehetőséget ezen értekezés terjedelmi korlátok és eltérő fókusz miatt.

erőforrásainak fejlesztésére, megújítására²³. Ennek következtében kialakult területi politika, mely állami, közösségi szinten szabályozott, az egész ország területére vonatkozó, hosszú távú területi célok, elvek és irányok összességét tartalmazza (Rechnitzer – Smahó, 2011). A területi tervezés megújulása és fontosságának kiemelése az Európai Területi Tervezési Charta valósult meg, melyet 1983-ban fogadott el az Európa Tanács Helyi és Regionális Hatóságok Állandó Konferenciája, megadva annak tartalmát, célját, szempontjait, illetve a tervezési mechanizmusokkal szembeni elvárásokat. A tervezés, ennek megfelelően, a forráselosztás mellett az érdekek összehangolásának és az érdekérvényesítésnek a legfontosabb dimenziója lett, többlépcsős és többszereplős folyamattá vált, mely a NUTS II rendszerbe illesztett régiók fejlesztésének alapjává vált az 1988-as Európai Parlament egyik határozatának köszönhetően (Pálné Kovács, 2001; Rechnitzer – Smahó, 2011). A régiók a regionális politikai tervezés és programozás alapegységei lettek (Pálné Kovács, 2001; Veres, 2006), melyben a tervezés a programozás által kapcsolódott össze a végrehajtási, finanszírozási és monitoring tevékenységekkel. A programozás elve mentén a területi tervezés jelentősége kétségtelenül megnőtt az EU támogatási rendszerében, mivel a strukturális alapokhoz való hozzáférés előfeltétele a kialakított program megléte, a támogatandó célok és projektek programba való illeszkedése (Pálné Kovács, 2001).

A területi társadalmi-gazdasági egyenlőtlenségek több térszinten jelentkeznek, mely a regionális politika kiindulópontját képezik, ezek megoldására, kezelésére törekszik (Kulcsár, 2013), a méltányossági tényezők mellett (Pálné Kovács, 2001) kötődve az általános gazdaságpolitikához. Területi szintjeit tekintve beszélhetünk országcsoportokra²⁴, országokra vagy kisebb, szubnacionális területi egységekre vonatkozó regionális politikáról (Veres, 2006; Kulcsár, 2013). Tulajdonképpen, az ágazati megközelítéssel ellentétben, a regionális politika esetén a területi megközelítés jellemző (Pálné Kovács, 2001), melynek hatékonysága arányosan növekszik a központtól való decentralizáltság fokozódásával (Pálné Kovács, 2001; Veres, 2006). Bár nem mindenki ért egyet a regionalizációból eredő decentralizáció hatékony működésével a régió abszorpciós képességének problematikájából eredően (Rechnitzer – Smahó, 2011). A területi beavatkozás fontossága mellett érvelők kiemelik, hogy adott nemzetek valamennyi régiója rendelkezik valamilyen adottsággal, mely a fejlesztések alapját képezheti és növekedést generál (Varga, 2016), továbbá a Amartya Sen (1991) féle szemlélet esetén azonban a képesség vagy lehetőség²⁵ jelentősebb szerepet játszik a jelen levő erőforrások hatékony és találékony hasznosításának esetén (Sen, 1991). Románia esetében a decentralizált szemlélet csak a 2010-es évek környékén épült be a területi tervezésbe, azonban a központi döntéshozatali szint jelentősen befolyásolja még mindig, a helyi érdekérvényesítéssel ellenben, a területi tervezési és területrendezési elvek körét (350/2001-es területrendezési törvény, 2022), ahogyan az az 5.1.2.-es fejezetben látható.

Egyes érdekcsoportok érdekkörének szintjei, egyrészt a régiókhöz és településekhez köthetők, másrészt a helyi társadalmi és gazdasági érdekképviselők is részesei. A célkitűzések mentén szervezik meg az intézményrendszert és a beavatkozási tevékenységeket, majd általa, a közösen kialakított célok mentén, befolyásolni kívánják a területi folyamatokat, mely legfontosabb eszközeik pedig a település- és területi tervezés. A területi fejlődés centralizált szabályozása azonban a területileg erősebben differenciált gazdasági fejlettséggel rendelkező országok esetén kiemeltebb jelentőségű, a decentralizált szervezéssel ellenben. Az EU szintjén is meghatározó szerep hárul a regionális politikára (Kulcsár, 2013), mivel a területi támogatások ezen térszint, főleg gazdasági, fejlettségéhez mértek (Vértesy, 2010).

A település- és területi²⁶ tervezés két fő részterületre bomlik, mindkettő esetén megkülönböztetik a fejlesztés és a rendezés funkcióit. A fejlesztés társadalmi-gazdasági tartalommal rendelkezik, ezen fejlődési célok átfogóak a fejlesztési tevékenységek esetén (Kulcsár, 2013), a tényleges beavatkozások összességét és módszereit jelöli, melyek szintjeikben, tervezési

²³ Mint például esetleges gazdasági ágazati válság esetén indokolt szerkezetváltás esetén.

²⁴ Ilyen az Európai Unió esete is

²⁵ Itt a capability angol fogalom fordításbeli különbségek problematikája merül fel (Juhász – Bajmócy – Gébert – Málovics, 2015).

²⁶ A településnél nagyobb területi egységekre értelmezhető, mint a régiók szintje is, viszont nem terület méret szerinti sorrendben helyezkedik el a szövegben e fogalom.

és finanszírozási eszközeikben, valamint a megvalósítási módjaikban is eltérhetnek egymástól (Rechnitzer – Smahó, 2011). Ezzel szemben, a rendezési tevékenységek adott területek funkcionális felhasználásához kapcsolódnak, így lényegében mérnöki, műszaki jellegűek (Kulcsár, 2013; Lapsánszky, 2016). Mindazonáltal szervesen kötődik e két tervezési feladatkör egymáshoz, a térbeli fejlődés elősegítését célozva (Lapsánszky, 2016), így szinkronizálásuk alapkövetelmény (Kulcsár, 2013), ahogyan ez a romániai területi tervezés nemzeti szintjén jól kirajzolódik, lásd az 5.1.2.1.-es fejezetet.

A területfejlesztési tevékenységek egyrészt a telephelyek, azaz a térhasználat (Lapsánszky, 2016) és a térszerkezet tudatos befolyásolására irányulnak (Benedek, 2015), másrészt a társadalmi és természeti tér kívánatos állapotba hozására. Egy állam lényegi tevékenysége a területfejlesztés, mely komplex tevékenységkör magába foglalja a keretfeltételek biztosítását a gazdaság működéséhez, a terület és társadalom védelmének megszervezését, területi-városfejlesztési koncepciók kialakítását és a fejlesztési tevékenységek szabályozását, a társadalom céljainak középpontba helyezését és annak kiszolgálását, valamint az adott területi szinthez kapcsolódó fejlesztési politikák megvalósítását (Süli-Zakar, 2010a). Egyben ideológiai és cselekvési struktúra is, melyhez kapcsolódnak a területi politika megvalósítási eszközei, előírásai, intézményei, menedzsmentje, valamint a végrehajtási folyamatok (Rechnitzer – Smahó, 2011). Tulajdonképpen, a területi potenciál tükrében határozza meg az optimális fejlesztési irányokat, egyes cselekvések súlyát és hierarchiáját, valamint a prioritásokat (Lengyel, 2004), mely a mezo- és települési szinten alkalmazandó, így a helyi közösségek felelnek a megvalósításért (Rechnitzer – Smahó, 2011).

A térhasználat során többféle versenyhelyzet alakulhat ki (Benedek, 2015), nemcsak nemzetközi, de nemzeti szinten belüli területegységek között is (Enyedi, 2000b), mivel érdekeltség függvényében bármelyik fajta területi egység saját prioritásainak mellőzése, számára a területi fejlődés lehetőségét veszélyezteti (Kulcsár, 2013), mely konfliktusokhoz vezet, viszont a területfejlesztési intézkedésekkel lehet ezt mérsékelni vagy megszüntetni (Benedek, 2015). Továbbá, a hagyományos²⁷ és a tudás alapú gazdasági versenytényezők térben egyenlőtlen eloszlásúak, s ezen egyenlőtlenések korrigálását célozza a területfejlesztés adott politikák mentén (Enyedi, 2000b; Horváth, 2000). A gazdasági szempontok mellett a társadalmi igények meghatározóak, mert nem pusztán a gazdasági fejlettség döntő a területi fejlettség mérésében, sőt, a társadalompolitikai szempontok döntőek. Ennek megfelelően, a kiegyensúlyozott területi fejlődés a társadalmi esélyegyenlőség biztosításán alapul, s ezen társadalmi jellemzők okán tér, illetve idő specifikus (Kulcsár, 2013).

A területfejlesztési tevékenységek körét Benedek József (2015) két nagy csoportra osztotta:

- Egyrészt a regionális gazdasági és társadalmi különbségek csökkentésére, eliminálására nyújtott szakterületi vagy közérdekű fejlesztések támogatásával, mint a különféle szubvenciók a beruházók bevonására. Azonban ezek kiszolgáltatottá tehetik a területet a vállalkozók támogatása által.
- Másrészt olyan törvények megfogalmazása, melyek az emberi aktivitás külső társadalmi környezetét érintik, mint a térhasználat szabályozása, a beavatkozás mélysége vagy a felhasználás időrendje.

A térkutatásnak pedig a szerepe ebben, hogy a társadalmat és annak térbeliségét vizsgálja, majd a döntéshozók részére a megfelelő ismereteket és adatokat rendszerezze, a hatékony helyi és közpolitikák kidolgozás és alkalmazása érdekében (Benedek, 2015), mivel a beavatkozások hatékonysága függ attól is, hogy azon regionális fejlődési folyamatok ismerete milyen mélységeket ér el, melyben a beavatkozásokat kívánják megvalósítani (Enyedi, 2000b). Faragó László (2005) Habermas kommunikatív-kollaboratív tervezés elmélete alapján tárgyalja annak fontosságát, hogy mennyire ismerik az érintettek érdekeit és veszik azt figyelembe, a kölcsönös megértésre építő, kommunikatív cselekvés szemléletében vagy a inkább a sikerorientált, stratégia alapú, befolyással irányított cselekvést gyakorolják, mely nem a helyi szereplők érdekein alapszik, s más irányba viheti el a fejlesztési célok megvalósítását (Faragó, 2005). Továbbá, a megfelelő szervezeti-intézményi rendszer szükséges a végrehajtás érdekében, illetve a területfejlesztési politika, a

²⁷ A hagyományos gazdasági versenytényezők esetén a természeti- és humán erőforrás mértéke és minősége, az infrastrukturális ellátottság, földrajzi fekvés, településkörnyezet vonzó tulajdonságai stb. értendők, mellyel szemben a modern gazdasági tényező, az emberi tudás, az innováció létrehozásának, befogadásának és terjesztésének képességére értendő (Enyedi, 2000b).

közigazgatási intézményrendszeren keresztül, finanszírozási forrásokat különít el az adminisztratív területi egységek részére (Enyedi, 2000b).

A regionális kutatások területfejlesztéshez kapcsolódó szűkebb témakörén belül kiemelt szintrendszerek a településhierarchia, a közigazgatási, illetve a regionális politika térségi hierarchiáinak szintjei. Utóbbi esetén legtöbbször a területi közigazgatási határokat figyelembe vevő felosztás önmagában nem elég, hiszen a területi reálszerveződések általában nem ahhoz igazodnak, így a regionális politika és a területfejlesztési célkitűzések nem szükíthetők le önkormányzati szintre. A lokális szint gazdaság- vagy vidékfejlesztése esetén a rövidebb távú és rendezési jellegű tevékenységek megvalósítása célszerűbb, míg regionális téren a stratégiai, hosszú távú tervezés indokolt (Nemes Nagy, 2009). Mindazonáltal a hierarchia figyelembevételével az egymásba illeszthetőség elengedhetetlen kritérium, mert a mozaik apró részletei által áll össze a nagy kép, vagyis a kisebb fejlesztések is a stratégiai célkitűzések megvalósulását kell szolgálják.

3.1.3. Területfejlesztési beavatkozások típusai, beavatkozási módok, lehetőségek

A területfejlesztési tevékenységek tulajdonképpen a területi politika célrendszerét követő beavatkozások, melyek eszközeit rendszerekbe szükséges beágyazni, mivel ezen eszközök nem önmagukban vannak jelen, hanem részesei az állami vagy egyéb területi szintek fejlesztési struktúráinak, azok általános fejlesztési szabályait, intézményi kereteit és az alkalmazott megoldási módszereit kifejezve és magukba foglalva. Ezzel egyidőben viszont, a maguk szintjén egyedi rendszerekről beszélhetünk, melyek ágazatonként és tevékenységenként eltérnek egymástól, ami a szereplők körében, a fejlesztések hatásmechanizmusaiban, illetve a változások időbeli megjelenésében nyilvánul meg (Rechnitzer – Smahó, 2011). A nemzeti szint mellett kiemelendő az EU, NUTS rendszeren alapuló, területfejlesztési törekvései, az átlagos fejlettségi küszöb 75%-a alatti, illetve 90-75% közötti területek támogatásra vonatkozóan, ami a regionális politikában testesült meg, mely amolyan befektetési politikaként nevezhető. Kiemelt célok közé sorolandó a munkahelyteremtés, versenyképesség és életminőség javítása, a fenntartható fejlődés, valamint elemi célkitűzés a gazdasági, szociális, illetve területi egyenlőtlenségek jelentős csökkentése. Mindezek megvalósításának fontos eszközei az Európai Regionális Fejlesztési Alap, az országos szintű támogatást nyújtó Kohéziós Alap és a munkavállalók körülményeinek javítását szolgáló Európai Szociális Alap. Mindazonáltal, a területfejlesztési elvek a regionális politikához köthetően, többek között ezek a szubszidiaritás, a partnerség, a programozás, az adicionalitás, a koncentráció (Lapsánszky, 2016), a hatékonyság, az elszámoltathatóság (Rechnitzer – Smahó, 2011) stb.

A területfejlesztésben érintettek köre bő, a szereplők erősen diverzifikált érdekkonglomerátumba csoportosulnak a területi szintek mentén haladva a lokálistól a központ felé, melyek érdekei sok esetben eltérőek, de akár ellentétesek is lehetnek. Az érdekeltek körének heterogenitásából adódóan a területi folyamatok befolyásolása érdekében komplex szemléletmód szükséges, mivel egy-egy szakigazgatási terület önmagában nem képes megfelelő döntést hozni, sőt az érdekeltek széles körének hatékony bevonása által lehet tervezhető és kivitelezhető. A fejlesztési döntések pedig megalapozott tervezést igénylő döntési folyamatba ágyazottan hozhatóak csak meg (Lapsánszky, 2016). Az elmaradott régiók fejlesztésének támogatását célzó állami beavatkozás céljai közé sorolandó a beruházások ösztönzése, a működő vállalatok modernizációja, a munkahelyteremtés, illetve a leszakadt régiók esetén a munkahelyfenntartás érdekében nyújtott működési támogatások. Azonban a szabadpiaci verseny szempontja szem előtt tartandó, mivel egyes régiók támogatása egyenlő lehet az ott jelen levő iparág állami működési támogatásával, s ebből konfliktusok keletkezhetnek (Kende, 2016).

A pénzügyi eszközök esetén Európa-szerte a programfinanszírozás, az adicionalitás és a decentralizáció elvei jelennek meg a területfejlesztési rendszerben. A programfinanszírozás mindenképp kiemelendő e munka szempontjából, mivel lényege, hogy az elszigetelt kezdeményezések helyett a nagyobb rendszerekbe, azaz a célrendszereknek megfelelő, illeszkedő projektek támogatását valósítsák meg. Az adicionalitás az önrész biztosítását jelenti, míg a decentralizáció pedig a fejlesztési pénzeszközök adott részének lokális döntéseken alapuló elosztását szorgalmazza. Mindezek hatékony megvalósulásához a szereplők széles körű együttműködése szükséges (Lapsánszky, 2016).

A regionális fejlettségi eltérések kezelésére állami szinten számos közjogi eszközt hoztak létre, melyek közül az egyik az állami jövedelem-újraelosztás rendszere, illetve idővel elengedhetetlen eszközként jelent meg mellette az aktív forrásszerzés, részben a köz- és magán szféra együttműködése által – public-private partnership vagy PPP – valamint a mára figyelmen kívül nem hagyható pályázati mechanizmusokon keresztül, azaz speciális regionális fejlesztési támogatási rendszer, a programfinanszírozás módszere és PPP által. A regionális politika hagyományos modelljében az állami újraelosztás a jövedelmek központosításával, azaz adóztatása révén valósul meg, ezen összegek egyedi prioritásrendszereknek megfelelően újraelosztásra kerülnek. Kedvezményezettjei között a helyi és területi önkormányzatok, valamint a speciális nemzeti fejlesztési programok esetén kiemelt gazdasági szereplők jelennek meg, felhasználási kötıtségekkel. Azonban a költségvetési megszorítások miatt az aktív forrásszerzés stratégiájának ösztönzése is előtérbe került a települési és területi önkormányzatok körében, a PPP partnerségek létrehozása által. E mellett, az állami újraelosztást részben pályázati mechanizmusokba terelték, s így nemcsak az Unió strukturális alapok felhasználásában, de nemzeti szinten is megjelent a programfinanszírozás módszere és a public-private partnerségek általi forrásösszekapcsolás (Pálné Kovács, 2001). Ezen felül, a helyi közösségek és a civil szervezetek szerepe szintén felértékelődik, mivel az új közigazgatási modell²⁸ alapján a gazdasági szereplők mellett a civil társadalom szereplőivel megvalósuló együttműködések és kommunikáció a közszolgáltatások sikeres megszervezése érdekében jelentős (Rechnitzer – Smahó, 2011).

Továbbá, a területi fejlesztések, amennyiben alulról szerveződő tevékenységek, éppen a helyi gazdasági és civil szervezetek szintjéről indulnak ki, ezért az önerős fejlesztések körét szintén kiemelten kell kezelje a fejlesztési politika. Ennek értelmében, alternatív módszerként az önerős fejlődési modell követése, a kevésbé sikeresnek mutatkozott neoklasszikus fejlődésemelletekre épült területi politikákkal szemben, hatékonyabb lehet. A modell feltételezi a helyi erőforrások mobilizálásával és a külső támogatási források lokális szervezésével és ellenőrzésével megvalósuló helyi közösségek szükségleteinek kielégítését, mely belülről vagy más néven alulról szerveződő (G. Fekete, 2013). Például az ABCD-modell²⁹ is a helyi erőforrásokon alapuló helyi közösségek mobilizálására irányul annak érdekében, hogy közösen, önerős fejlesztések által használják ki és fejlesszék erősségeiket, hozzájárulva a helyi közösségfejlesztéshez és gazdasági növekedéshez (ABCD Development, 2023). Mindazonáltal, a közösségfejlesztés stratégiája kiemelt lehet akár, mint alternatív civil stratégia, mely a területi fejlesztési tevékenységek esetén is jelentős lehet, a civil szféra döntéshozókkal, kormányzati szervekkel, más civil szervezetekkel vagy gazdasági szereplőkkel kötött együttműködése által. A szemlélet értelmében a felülről érkező³⁰ kezdeményezések akkor lesznek sikeresek, ha a helyi szereplőket fokozottan bevonják a megvalósításba, a projektek jövőbeni további fenntartásának érdekében. Azaz, a helyi szereplők is elkötelezettek kell legyenek ezek mellett, érezzék magukénak a fejlesztéseket, melyre a civil szféra közvetítő tevékenysége jelentős befolyást gyakorol (Kiss, 2019).

A finanszírozás három területi szintje különböztethető meg. Az első, illetve legmeghatározóbb, az Európai Közösség szintje, amely a Horizontális Operatív Programok tulajdonképpen területi megjelenése, az Európai Területi Együttműködési Program, a Regionális Operatív Program, valamint egyéb támogatások és források a közösség részéről. A második területi szinten a nemzetállamok szerepelnek, melyek a különféle költségvetési forrásokból célzott területfejlesztési, gazdaságfejlesztési vagy nagy volumenű infrastruktúrális beavatkozások részére nyújthatnak támogatásokat, valamint egyéb költségvetési alapok területi lekötéseit szorgalmazhatja. A harmadik területi szinten a regionális és helyi önkormányzatok költségvetéséből elkülönített támogatásokat jelöli. A fejlesztési stratégiák célrendszerének és prioritásainak megfelelően, az operatív programokon belül pályázott projektek finanszírozást kaphatnak előzetes elbírálás által (Rechnitzer – Smahó, 2011), ahogyan ez a mechanizmus Romániában a regionális fejlesztési ügynökségeken keresztül valósul meg, melyek keretét a 3.1.1. fejezetben bővebben ismerttettem.

²⁸ New Public Management (NPM) néven említi a szakirodalom (Rechnitzer – Smahó, 2011)

²⁹ Asset Based Community Development rövidítése.

³⁰ Nem feltétlen állami centralizált tervezésre értve, hiszen a helyi döntéshozók elképzelései is lehetnek felülről értelmezett kezdeményezések a helyi vállalkozói szféra vagy civil szervezetek vagy épp a lakosság számára. Jelen kifejezés inkább az utóbbira vonatkozik.

A régió- és településmarketing a területfejlesztés egyik eszköze, melynek marketingszemléleti, koordinációs, illetve támogató szerepet kellene betöltenie, mivel a marketing elemi része a fejlesztési koncepcióknak, stratégiáknak és operatív programoknak, melyek célcsoport orientált gondolkodást igényelnek. A területi imázs építés, illetve hatékony belső marketing a terület versenyképessége szempontjából, a potenciális befektetők bevonása miatt is lényeges, illetve a területfejlesztés szempontjából a megfelelő kommunikáció, az adott fejlesztések elfogadtatása, illetve a településfejlesztési célkitűzések lakosság orientált megközelítése, tervezése, megvalósítása, mint a társadalmi marketing része (Piskóti, 2016). Ebben nem csak az állami szervezeteknek, de a civil szférának is kiemelt jelentősége van (Kiss, 2019). Paasi (1989) szintén hangsúlyozza a formális és informális intézmények szerepét a társadalmi tudat újratemelésében, a területi identitásformálásban, mely hatást gyakorol a régiókon kívül élő társadalomra is, így akár vonzóvá teheti a területet a befektetők számára is, de a turizmus szempontjából szintén kiemelt a jelentősége (Paasi, 1989).

A többértű területfejlesztési eszközök között az örökségturizmus szintén megemlíthető, mivel a kulturális, történelmi értékek hasznosítása által a hanyatló mezőgazdasági vagy ipari területek fejlesztését és fejlődését elősegíthetik (Puczko–Rátz, 2017) célzott beavatkozásokon keresztül, úgy mint a turisztikai termék és az alpinfrastruktúra kiépítése stb. mely aspektus kiemelten jelen van a román területfejlesztési és -rendezési stratégiák körében, amelyet az 5.1.2. fejezetben bontottam ki. Továbbá, mindehhez az előbbiekben említett marketing tevékenységek elengedhetetlenek.

3.2. A turizmus területi fejlesztése

A tér jelentősége a turizmus szemszögéből is meghatározó. A tér társadalmi termelése a fizikai tér megújításában a legjobban szembetűnő a hétköznapi ember számára. Ami kevésbé nyilvánvaló, hogy értéket is társítanak ez által a megújult fizikai térelemekhez, mint szabályozások, elvárt viselkedési normák stb., melyhez hozzájárulnak a környezetükben elhelyezkedő szimbolikus, adott jelentéssel bíró dolgok, azaz egyéb térelemek, s ezek összessége meghatározza, alakítja a lakosság térfelfogását (Mészáros, 2017). Egy település, táj vagy természeti elem önmagában nem válik attrakcióvá annak objektív értelmezése által (Horváth, 2009; Pusztai, 2009), az egyének tudatában valamilyen jelentéssel vagy kapcsolódó érzelmekkel, történelmi vonásokkal kell telítődjön mindehhez, mely szimbolikus tartalmak (Pusztai, 2009; Horváth, 2013) megértése az adott kultúrába ad betekintést. A nemzeti identitástudat formálódása is kapcsolódik hozzá, illetve a manapság egyre jellemzőbb csoportszintű tértudat kialakulásához is hozzájárul, mely a kisebb területi egységek felé mutatott elkötelezettséget jelenti (Pusztai, 2009). Ezen keretek között a regionális identitás is tárgyalható, mivel az elvárásai struktúrák egyik alapja a természeti adottságok köre, másik fő eleme pedig a kultúra (Paasi, 1989). Például a kulturális turizmus terei is ilyen jellegű értéktársítások által szimbolikus terekként is értelmezhetőek (Lundberg – Lindström, 2020). Mindezek keretében, a tér marketing- és menedzsment tevékenységeiért, esetleg újabb attrakciók kialakításáért, felelős turisztikai szakemberek nagy hatással vannak a tér értelmezésére, mivel az új látványosságok létrehozása tulajdonképpen kultúrateremtésként értelmezhető. A helyi szakértők aktív részvétele által lehet legsikeresebb a tér felértékelésének tevékenysége (Pusztai, 2009).

Továbbá, a pozitív és negatív hatások egymás mellett, párhuzamosan érvényesülhetnek a turisztikai tér dinamikájának sajátosságaiból adódóan, mivel a termelés és fogyasztás egyidejűleg van jelen, illetve az igénybe vevőnek kell eljutnia a vonzerővel rendelkező célterületre. Tehát, a turizmus, térbeli jellemzőinek köszönhetően, kiemelt erősségű befolyással bír az adott terület fölött. Továbbá, az idegenforgalom fejlődése jelentős hatást gyakorol az adott terek anyagi formáinak és termelői szerkezetének alakulására, ezért a regionális fejlődés motorjaként is tekintenek rá (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003; Dávid *et al.*, 2010). Emellett, a fejlesztési folyamatokon belül aktívan jelen van az interszektoralis jellegéből adódóan, így a differenciált és többtényezős turisztikai fejlesztések eredményei hatással vannak a területi egyenlőtlenségek fokának mérséklésére is (Aubert, 2011). Mindazonáltal, egyúttal megjelenik a sajátos szezonális, a hagyományostól eltérő foglalkoztatási normák és valamilyen jellegű anyagi sajátosság is, melyet a fogyasztást támogató feltételek generálnak. Mindezek mellett olyan ellentétpárok is érvényesülnek, mint a spontaneitás – tervezés és a önerőből finanszírozott fejlesztések – függőség a központi forrásoktól. Ennél fogva

a turizmus helyénvaló területi fejlesztése érdekében szükség van a turisztikai tér tervezésére, rendezésére és adminisztrációjára (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003; Dávid *et al.*, 2010).

3.2.1. A turizmus osztályozása és szervezetségi szintjei a területiség szempontjából

A desztináció, célállomás vagy turisztikai célterület fogalmán általában a fizikai, a szervezeti és a személyi faktorokkal ellátott települést vagy magasabb szinten elhelyezkedő területi egységet értenek (Michalkó, 2007a, 2010), mely esetlegesen több idegenforgalmi településből tevődik össze, függetlenül azok közigazgatási jellegétől (Michalkó, 2007a). A humánökológia, a turistaáramlások következtében létrejövő, oda-vissza ható érintkezések összefüggéseit tárgyalja (Michalkó, 2010). A turisztikai termék mikro szinten értelmezve az egyes idegenforgalmi vállalatok szolgáltatásait vagy komplex szolgáltatás halmazát jelenti, utóbbi esetén az utazás szervezők által összeállított programcsomagok értendők, míg makro szinten a desztinációkon belüli összetett kínálatot jelöli. Első sorban, a desztináció, mint termék, olyan szolgáltatás halmaz, mely a vendég valamennyi igényeinek kielégítésére lett létrehozva, illetve egy vagy több turisztikai adottságra alapszik (Michalkó, 2004, 2007a; Michalkó – Rátz, 2009). Másrészt, a desztináció-termék értelmezését azonban nehezíti annak kétértelműsége, hiszen egyfelől valamilyen földrajzi teret határol le, mely önmagában véve létező entitás térbeli szerkezetével, adottságaival, hangulatával, valamint az idők során társított szimbolikus értékekkel. Másfelől azonban, az adott földrajzi térben létrejött szolgáltatások, intézmények, benyomások összességét jelöli. A turisták által hasznosított terek alkotják a desztinációkat (Molnár, 2009), melyeken belül a termékhez kapcsolt programok értékesítését a helyi szereplők végzik, ugyanakkor hozzájárulnak valamilyen szinten annak fejlesztéséhez is. Mindazonáltal, a desztináción belüli termékfejlesztés a nemzeti szintű, illetve regionális és helyi önkormányzatok feladata kell legyen (Michalkó, 2004, 2007a; Michalkó – Rátz, 2009; Molnár, 2009).

A turizmus osztályozását tekintve több nézőpont érvényesül. A turizmus fajtái esetén a két alapfajtaként a hivatás- és a szabadidős turizmust határozzák meg, annak függvényében, hogy az utazással egybekötött emberi tevékenység a munkavégzésre vagy a szabadidő eltöltésére vonatkozik (Michalkó, 2004, 2007a; Horváth, 2013). Mások az utazási motivációs tényezők tágabb szempontrendszer alapján tárgyalják a turizmus fajtáit (Vofkori, 2006). A turizmus formáit tekintve a turisztikai tevékenységek hatásait veszik osztályozási alapul, melyből kiindulva a két fő forma a tömegturizmus és az alternatív turizmus. A turizmus típusait meghatározva szintén két csoport különíthető el, a személyek mozgásának irányából kiindulva, mely a belföldi és a nemzetközi turizmus, utóbbi esetén a beutazás és kiutazás alkategóriák megjelennek (Michalkó, 2004, 2007a).

A turisztikai termékek csoportosításának függvényében tér-, tevékenység- és csoportspecifikus jellegűek különböztethetők meg. A térspecifikus kategória a földrajzilag lehatárolt térhez kapcsolódó fogalomkörrel operál, például a falusi és a városi turizmus is ide tartozik (Michalkó, 2007a; Michalkó – Rátz, 2009), illetve a vízparti, hegyvidéki és ökoturizmus szintén, mivel ezek is térorientáltak, a felszint meghatározó természeti adottságokon alapulnak legfőképpen (Michalkó, 2007a). Ezen terméktípusok az adott tér sajátosságaira építkeznek, ennek megfelelően a vonzerejük és az értékesítést elősegítő infra- és szuprastrukturájuk adottságainak jellemzői kapcsolódnak azon térhez, melyből származnak (Michalkó, 2004, 2007a; Michalkó – Rátz, 2009; Molnár, 2009). Tulajdonképpen, a látogatók által igénybe vett tér funkcionális csoportosítása valósul meg a homogén idegenforgalmi tevékenységet lehetővé tevő területegység kínálati elemeinek összességét vizsgálva (Kovács, 2009). A tevékenység utáni behatárolás esetén a termék lényegéből adódó aktivitás függvényében csoportosítják azokat, úgy mint a konferenciaturizmus, bevásárlóturizmus stb. A csoportspecifikus termék besorolás tekintetében a piaci szegmens megnevezéséhez kapcsolódik a termék kategóriája, mint a senior- vagy az ifjúsági turizmus esetén (Michalkó, 2004, 2007a; Michalkó – Rátz, 2009). Mások, az előzőek függvényében vizsgálva hibrid, a turizmus motiváción alapuló fajtáinak csoportosítása által határozzák meg a turisztikai termékek típusait (Vofkori, 2006). Mindazonáltal, a kutatási téma keretében, a térspecifikus termékek körére fókuszáltam a továbbiakban.

A térspecifikus turisztikai termékeket igénybe vevők keresik a meghatározott terület által kínált vonzerőket, melyek közé, a természeti és épített értékek mellett sorolható még a helyi

szokások, hagyományok, illetve az esetlegesen eltérő életstílusa a helyi lakosoknak. A térspecifikus turisztikai termékek típusai a következők, Molnár Csilla (2009) alapján:

- partmenti vagy vízparti turizmus – ide tartoznak a hagyományos tenger- és tóparti üdülések, az aktív üdülés a vízi és technikai sportok, valamint a wellness, illetve a hobbyturizmus esetén a horgászat, mint kínálati elemek, termék típusok;
- téli sport turizmus – kapcsolódó terméke, kínálata a síturizmus és snowboard;
- falusi turizmus – széles körű és változatos kínálati elemekkel, turisztikai termékekkel rendelkezik, melyből nem mindegyik kapcsolódik az autentikus vidéki hagyományok körébe, hanem más igényekkel is társul (Mayer – Péntes, 2009), mint az üdüloturizmus, vidéki életmód turizmus, kulturális és vidéki örökségturizmus, vidéki termálturizmus, aktív turizmus esetén említendő a lovas-, kerékpár-, horgász- és sportturizmus, majd a gasztro- és borturizmus, agroturizmus, természeti turizmus;
- gyógyturizmus – turisztikai terméke, kínálata a balneológia vagy fürdőturizmus, klimatikus gyógyhelyek, medical vagy gyógyászati turizmus, illetve a medical wellness;
- hegyvidéki turizmus – terméktípusai vagy kínálata közé tartoznak a hósportok, nemzeti parkok, hegyi víziturizmus, örökségturizmus, klimatikus gyógyturizmus, az aktív kaladturizmuson belül pedig kiemelt a bungee-jumping, mountain-bike, canyontúra és sziklamászás;
- városi turizmus – komplex turisztikai termék (Bakucz, 2009; Németh, 2009), mely kiemelt kínálati elemei, termék típusai a kulturális turizmus, short breaks, rendezvényturizmus, MICE, VFR;
- természeti turizmus – jelentős a túrázás, kirándulás, természetfotózás, állat- és növénymegfigyelés, horgászat és halászat, vadon turizmus, ökoturizmus és nemzeti parkok turizmusa, mint kínálati elem, termék típus (Molnár, 2009).

A turizmus ágazatának jelentősége egy ország gazdaságára és a lakosok életminőségére is kiterjed, mivel horizontális, azaz több ágazatot érintő jellege miatt, nemcsak a célterületek vagy azok régióinak gazdaságát élénkíti számottevő multiplikátor hatása által, hanem hozzájárulhat a természeti értékek, a társadalom és a kultúra gazdagításához is. Továbbá, a turizmus fejlesztése általánosan is hozzájárul egy térség előmeneteléhez, valamint jelentősen elősegítheti az elmaradott területek fejlődését, a társadalmi-gazdasági megújulást (Dávid *et al.*, 2010; Herman *et al.*, 2016; Nistorescu – Tanase, 2021).

3.2.1.1. A turizmus társadalmi-gazdasági vetülete

A turizmus társadalmi-kulturális és gazdasági vonatkozásai, hatásai összetettek lehetnek (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003; Herman *et al.*, 2016; Nistorescu – Tanase, 2021), mely természetesen a célterületen működő idegenforgalom intenzitásával (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003), benne a kiemelt szerepet képviselő turisztikai szolgáltató egységekkel, nagymértékben összefügg, hatást gyakorolva ezáltal a területi dimenzióra (Herman *et al.*, 2016; Nistorescu – Tanase, 2021). A társadalmi-kulturális aspektusok érintik a népesség növekedés kérdéskörét, annak szerkezeti változásait, az urbanizációs folyamatok intenzitását, a munkahelyek létrejöttének kérdését, vagy akár az elmaradott régiók feléledésének lehetőségét területi szinten vizsgálva. Az egyének szintjén is értelmezhetőek a hatások, az életszínvonal és a mobilitás növekedése által, a továbbtanulók és nyelvetek tanulók számának növekedésével, az udvariasság vagy a munkához való hozzáállás javulása által (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003). Tulajdonképpen, a szocializációs folyamatokból származó, de egyben szocializációs forma is a turizmus (Horváth, 2013), mely nemcsak a lokális szintű fejlődéshez járul hozzá (Herman *et al.*, 2016; Nistorescu – Tanase, 2021), hanem globális szinten jelentős a gazdasági növekedés, munkahelyteremtés, további befektetések generálása, az egyenlőtlenségek csökkentése és a természetvédelem területén is (Canh – Thanh, 2020). Továbbá, a vendéglátás és turizmus a világ legdinamikusabban fejlődő gazdasági ágazata (Abubakirova *et al.*, 2016 ; Draghici *et al.*, 2015 ; Badulescu – Badulescu – Simut, 2018).

A társadalmi-kulturális vonalon, az örökségek, olyan történetiséggel rendelkező kulturális és természeti értékeket jelölnek, melyek az idegenforgalom egyik alapvető feleltételeként vannak

jelen, s lehetnek helyi-, nemzeti- vagy globális érdekeltségűek. A kulturális örökségek múltbéli emberi tevékenységek eredményei, melyek lehetnek értéket hordozó immateriális vagy fizikai javak, mint a műemlékek, műkincsek, a népi élethez kapcsolódó eszközök, öltözékek, népszokások, népdalok, bizonyos természeti adottságok stb. A helyi jelentőségű örökséggel elsődlegesen a település vagy kistérség részére számottevő, viszont amennyiben a történeti vagy tudományos téren számottevő örökségek nem jelentenek értéket a lokális közösségek számára, abban az esetben a kiváltó okok közé sorolható az helyi identitás hiánya vagy annak csorbulása (Kabai, 2009). Az értékközvetítő szerepe miatt a turizmus hozzájárul adott örökségek fennmaradásához jelentős mértékben (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003; Kabai, 2009), illetve a lokálpatrióta önérzet fokozásához is egyúttal (Kabai, 2009).

A terciér szektor kiemelt ágazata az idegenforgalom, mivel egyre szélesebb körű rendszerek és gazdasági tevékenységek kapcsolódnak hozzá, valamint a világgazdaság meghatározó eleme (Rechnitzer, 2008; Abubakirova et al., 2016; Draghici et al., 2015; Badulescu – Badulescu – Simut, 2018), bár regionális és lokális kötődése is egyértelmű (Rechnitzer, 2008). Az szolgáltató szektor és a piaci szerevetek az élményszerzés intézményesített formáját alakították ki, mellyel élményszerzési térré, azaz turisztikai terekké válnak a földrajzi terek, a természeti és kultúrtájak, a települések (Horváth, 2013). A turisták által elköltött összegben alapulnak a turizmus gazdasági hatásai (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003; Canh – Thanh, 2020), mely összege mindenképpen függ azok tartózkodási idejétől, valamint az igénybe vehető szolgáltatások összetettségétől. Ennek okán, mindenképp törekedni kell a megfelelő mennyiségű és minőségű turisztikai termékek kialakítására egy desztináción belül a pozitív hatások fokozásának érdekében. Továbbá, az idegenforgalom gazdasági hatásai közé sorolandó a multiplikátor hatás, a magasabb árszínvonal (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003), a munkaerő-intenzív jellegéből adódó foglalkoztatási hatás, a központi bevételek és kiadások, illetve a gazdasági szerkezet átalakulása (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003; Canh – Thanh, 2020). A multiplikátor hatást az import cikkek volumene nagymértékben befolyásolja, viszont lehetőség nyílik általa e szektor vagy esetlegesen más ágazatok további fejlesztése a megtermelt jövedelmek visszaforgatása által. A szezonális foka hatást gyakorol az árszínvonal alakulására, ezért is érdek annak kinyújtása, lehetséges kiegyensúlyozása. Munkahelyteremtő hatása szintén lényeges, viszont ebben az esetben is az erős szezonális mindössze az időnyomunkaerő igényt fokozza, illetve a magasabb szintű szolgáltatások legtöbb esetben intenzívebb foglalkoztatási hatást váltanak ki, mely más ágazatok rovására munkaerő-felszíváshoz vezethet. Az államháztartás és az önkormányzatok részére jelentős bevételnövekedést hozhat a turizmus, viszont annak fejlesztési komoly beruházási igénnyel is jár esetenként, mint például az infrastrukturális fejlesztések köre. A gazdasági szerkezet diverzifikálása is megvalósulhat a turizmus fejlesztése által, mégpedig olyan területeken, ahol egyéb szektor fejlesztéséhez hiányoznak a szükséges erőforrások. Továbbá, egyéb szolgáltatások színvonalának növekedéséhez is hozzájárulhat, valamint infrastrukturális fejlesztéseket is indukálhat, melyek a helyi lakosság életkörülményeire is pozitívan hatnak, nemcsak az ágazat fejlődésére. Mindazonáltal, olyan területeken, ahol épp a turizmus a gazdasági szerkezet alapja, ott mindenképp a struktúra diverzifikálására érdemes törekedni (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003).

3.2.1.2. A turizmus térbeli dimenzió

A fejezet elején tárgyalt tér fogalmának problematikus és összetett meghatározása a turizmus esetében is jelentős szemléletbeli különbségeket hordoz. A turizmus társadalomföldrajzi megközelítésben a turisztikai tér jellemzőit tárgyalja, illetve középpontjában azon abszolút terek állnak, mely fogyasztási tendenciáit a relativitás³¹ jellemzi (Michalkó, 2010). A relativista vagy relacionista értelmezés tükrében a viszonyrendszerek kerülnek a középpontba, melyeket a társadalmi-gazdasági szféra alakít. Az objektív terek elméletének anyagi, azaz külső, és nem anyagi, azaz belső, tereinek értelmezésében, a turizmus esetén az előbbi a társadalom lokalizált, földrajzi teréhez köthető, míg az utóbbi a szereplők kapcsolatrendszerain alapuló térviszonyokat jelenti. A

³¹ Bizonyos esetekben a lokális adottságok meghatározóak a turizmusfajta kialakulásában, mint ahogyan például a hegyvidék a síturizmus megjelenését vagy a tengerpart az üdülőturizmus létrejöttét, viszont a konferenciaturizmus esetén már jelentősebb hatást gyakorol a turisztikai termék fejlődésére a tér relatív jellege (Michalkó, 2010).

külső terek vizsgálata esetén meghatározó az egyes elemek területi szóródása, a térlehatárolás, a térbeli mozgások iránya, valamint a lokalizáltságból adódóan a területi szintek hierarchiájából adódó viszonyrendszerek alakulása. Mindazonáltal, a belső terek kapcsolatrendszereinek vizsgálatával az idegenforgalom területi rendszerként való funkcionálása, adott területi egységek közötti kapcsolatteremtő szerepe nyilvánvalóbbá válik (Horváth, 2013).

Továbbá, meghatározó még a fizikai és immateriális potenciálok mellett a turisztikai tér versenyképességében az is, ahogyan az egyének gondolkodnak ezen adottságokról, illetve ahogyan képviselik azokat. Mindez abból is adódik, hogy az egyének, különféle szükségletkielégítésének köszönhetően, értékítéletet is társítanak a területi adottságokhoz, hiszen legtöbbször a turizmus tere nem csupán idegenforgalmi funkciókkal van felruházva, hanem éppenséggel beleépül a helyi lakosok életterébe (Michalkó, 2010).

A turizmus rendszere a Martínez (2001) féle felosztásban négy alrendszerből áll (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003; Dávid *et al.*, 2010):

- a. a kereslet, mely a küldő térben jelentkezik, illetve a motivációval szoros összefüggésben áll
- b. a turisztikai termékeket létrehozó állami és magánmechanizmusok, melyek az erőforrások kezeléséért is felelnek, illetve a fejlesztési források és folyamatok összessége
- c. a közlekedési-szállítási, azaz a helyváltoztatást elősegítő alrendszer
- d. a turisztikai desztináció, mint alrendszer, melyben további elemek vannak jelen, mint az attrakciók, a helyi lakosság, a szolgáltatások összessége és az infrastruktúra³².

A turizmus területi vonásainak elemzése esetén nem lehet figyelmen kívül hagyni a küldő és fogadó területek egyedi jellemzőit, illetve egymás közötti térbeli-, környezeti- és dinamikus tényezők mentén való értelmezését. Az első a távolság, földrajzi helyzet és lépték sajátosságait tartalmazza, bár a tér koncepció itt is problematikus, mivel a vizsgálatokat érdemes kibővíteni az utazások körülményeire, a turisztikai termékek kialakításának jellemzőire, illetve a desztinációk, mint mentális terek, sajátosságaira is. Továbbá, a második a természeti és kulturális tényezők összességét, míg a harmadik, a gazdasági tényezők körét takarja (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003; Dávid *et al.*, 2010). Mindezeket figyelembe véve, a gazdasági tér olyan új területe jött létre, mely kifejezetten a turizmus rendszerére szakosodott, s ezek turisztikai terekként értelmezhetőek, melyek sajátos jegyeik alapján szintén csoportosíthatóak, négy kategóriába Martínez (2001) alapján:

- a. a klasszikus tömegturisztikai desztinációk part menti turizmus csoportja,
- b. a jelentős mértékben fejlődő rurális turizmus típusa, mely a felzárkóztatás egyik lehetősége,
- c. a természeti területeken folytatott turizmus, mely szintén dinamikusan fejlődik és az elmaradott területek modernizálását célozhatja, valamint
- d. a városi és nagyvárosi turizmus csoportja, mely az integrált fejlesztések által városképi modernizációt is eredményezhet a mellett, hogy a történelmi örökségeiket hasznosítják (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003; Dávid *et al.*, 2010)

A turizmus tekintetében, a desztinációk aktív terei a turisták által funkcionálnak, az idegenforgalom által kevésbé érintett, főleg kisebb településekkel szemben (Nemes Nagy, 2009), illetve a térkitöltés tekintetében, az idő viszonylatában, gyakran erős szezonális jelentkezik (Nemes Nagy, 2009; Dávid *et al.*, 2010). Michalkó Gábor (2007c) a turizmus földrajzi, területi vagy más néven térbeli típusait azon földrajzi terek funkcionális csoportosítása által fogalmazta meg, melyek a turisták által hasznosítottak. Ennek megfelelően a falusi turizmus, a városi turizmus, az üdülőturizmus, az egészségturizmus, az ökoturizmus, az aktív turizmus, a kulturális és örökségturizmus, a bor- és gasztroturizmus, és a bevásárlóturizmus színtereit nevezte meg kategóriákként. A csoportosítás pedig a látogatók odautazásának legfőbb motivációját megvizsgálva végezhető el, mely egyes esetekben problematikus lehet (Michalkó, 2007c).

3.2.2. A térszerkezet jelentősége a turizmus szempontjából

³² Ide sorolható még, kiegészítésként, a szuprastruktúra elemeinek összessége is, a 3.2.2.3. fejezetben tárgyalt bontásnak megfelelően.

A turizmus vonzó gazdasági ágazattá vált, s egyben a területi folyamatok aktív alakítójává lett, valamint a bekapcsolódó települések és térségek száma egyre növekvő tendenciát mutat. Az idegenforgalom hatással van a településszerkezetre, a fejlesztési irányok körére, a térségi kapcsolatokat megújítja, alakítja a környezetet annak potenciális vonzerőivel együtt (Rechnitzer, 2008), a térszerkezet egészére kihat ezáltal. A turizmus területi folyamatainak és térstruktúráinak, valamint azok hatásainak vizsgálata a turisztikai területfejlesztési célok, azaz a területi folyamatok pozitív jellegű befolyásolása érdekében, elengedhetetlen, mivel ehhez alapot a hatások feltárása nyújt, a megfelelő befolyásolási módok és lehetőségek felismerésének érdekében (Horváth, 2009).

3.2.2.1. A regionalizáció és a regionalizmus szerepe az idegenforgalomban

A területi egyenlőtlenségek mértéke függ a horizontális térszerveződések, a regionalizmus körétől, mely tekintetében a térhálózatok szerepe kiemelhető, regionális szinten is, megyei tekintetben szintén, kialakulnak gazdasági csomópontok változó méretű vonzáskörzettel, azonban kérdésként felvetődhet, hogy mi történik a leszakadó területek, települések körével. A területfejlesztési politika – ezen belül kiemelve a vidékfejlesztési politika, mert legtöbb ilyen terület falusi térséghez tartozik – megoldást kell keresni a problémára, hogy ezen perifériakussá vált területek önfenntartók tudjanak maradni (Enyedi, 2000b), mely nemcsak gazdasági, de társadalmi szempontból is kiemelt fontosságú (G.Fekete, 2008). A turizmusfejlesztést sok esetben megfelelő eszközként tekintik erre a célra, akár a falusi (Liu et al., 2020; Badulescu – Badulescu, 2017), akár a periférikus határmenti térségek esetén (Michalkó, 2007c; Badulescu – Badulescu – Borma, 2014), mivel a szükséges erőforrások sok esetben koncentráltan jelennek meg ezen területeken (G.Fekete, 2008). Románia viszonylatában, az Unióhoz való csatlakozás új lehetőségeket nyitott meg a területfejlesztés esetén is, mely mellett például a történelmi-kulturális jellegű Székelyföld régióban³³ a különböző síkú társadalmi szerveződések, mint a regionalizmus is, abból a szempontból kihangsúlyozható, hogy a közösségi tervezés lehetőségeit elősegíti (Horváth, 2009), ami a Partium régió, s benne Bihar megye, esetén sem lenne hátrányos.

Az uniós előcsatlakozási tevékenységek által kialakított NUTS II-es szinten levő régiók esetén nem minden állam vette figyelembe a regionalizmus folyamatait, hanem kifejezetten regionalizációként jelentkezett, mint ez Románia tekintetében is jellemző. A regionalizáció ebből a szemszögből a tervezési, fejlesztési, statisztikai adatgyűjtési funkciók miatt jelentős a turizmus szempontjából is, mivel a forráselosztást, a lehetőségeket, a kutatások területi adatgyűjtési folyamatait is kérésételenül befolyásolja. Mindazonáltal, a turisztikai beazonosíthatóság, a területi identitás és lokalpatriotizmus kihasználása és fejlesztése érdekében hasznos olyan földrajzi kategóriák megnevezésének beépítése a régiók nevébe, melyhez egyfajta területi önazonosság társul, illetve elterjedtebb körben a tág térkategóriák megnevezése, a könnyebb megjegyezhetőség érdekében (Michalkó, 2007c). Ennek megfelelően, hiába a fejlesztési régiók a tervezést színterei, a turisták nem ezzel azonosítják a meglátogatott célterületet Románia esetén, hanem a történelmi-kulturális alapokon, a köztudatban élő régiók a meghatározóak.

Továbbá, a 70-es évektől Európa esetén kiemelendő, az egyre erősödő ún. transznacionális, vagy határon átnyúló regionalizmus, mely eredményeként számos CBC³⁴-régió, eurorégió³⁵, illetve eurometropolisz szövetség működik a határok elválasztó szerepének csökkentése érdekében (Czimre, 2003; Süli-Zakar, 2003b, 2010c), aminek keretében a gazdasági együttműködés mellett a turizmus szerepe is kiemelt jelentőségű (Süli-Zakar, 2003b, 2010c; Michalkó, 2007c; Dávid *et al.*, 2010). A 90-es években az eurorégionalizmus elérte a kelet-közép-európai államokat is, viszont a nyugati államok esetén már az 1950-es évek végén aktuálissá vált az európai integrációs folyamat kezdeti lépéseit követően, s eurorégiók jöttek létre az államhatárok mentén, mint a határvidékek között létrejött együttműködések intézményesített alakja, tehát a regionalizmus térhódítása jelentős lett Európa szerte. A periférikus határmenti térségek esetén javulhat az életminőség, amennyiben a

³³ Székelyföld régió néven nincs Romániában bejegyzett területi egység, s hivatalosan nem is ismerik el annak létjogosultságát, viszont történelmi-kulturális tekintetben mindenképp beszélhetünk róla, illetve a turisztikai márkázás esetén is egyre fokozottabban használják e megnevezést.

³⁴ Cross Border Cooperation – Határon Átnyúló Együttműködés, mely a romániai Bihar megye esetén is kiemelt, lásd az 5.4.1. alfejezetben tárgyaltakat.

³⁵ Nem új közigazgatási szintet jelöl, hanem szövetséggént értelmezendő (Süli-Zakar, 2003b).

települések, régiók, országok közötti együttműködések kibővülnek, összekötő jellegű határ alakul ki, mely által térségi együttműködésekre épülő fejlesztések valósulhatnak meg (Süli-Zakar, 2003b, 2010c), amiből az idegenforgalmi, a kulturális befektetések is jelentősek, ahogyan ezt a későbbiekben a kutatás is szemlélteti. Ebből kifolyólag a határmentiség előnyös is lehet, s a együttműködésekéből származó előnyök a területfejlesztés mérvadó erőforrásaivá válhatnak (Süli-Zakar, 2003b, 2010c). Az Európai Unió, főleg a gazdasági és szociális, de kulturális és egyéb jellegű együttműködések elősegítésére is, a határmenti térségek felzárkóztatása érdekében, hozta létre az INTERREG – PHARE CBC programokat (Czimre, 2003; Süli-Zakar, 2003b, 2010c), mely finanszírozása a Strukturális Alapokból származott (Kozma, 2010).

3.2.2.2. A turisztikai régió és desztináció lehatárolásának kérdései

A területi kutatások tekintetében legtöbb esetben összevontabb társadalmi egységek képzik az tér elemi egységeinek körét, ilyen sajátos esetekben lehet egy adminisztratív területi egységet is alapegységként kezelni, úgy mint egy város vagy község. Ezen elemi egységek (jelen munkában a lokális önkormányzati szintre utalva) módosítható területi egységként is kezelhetőek azok aggregálása által adott szempontrendszer szerint, létrehozva a megfigyelési egységeket, mely további hatással lehet a térszerkezeti tagoltságra, a horizontális térfelosztásnak köszönhetően, illetve a területi egyenlőtlenségek jellemzőire (Nemes Nagy, 2009). Ennek megfelelően bizonyos kiválasztott kritériumok, tényezők mentén, mely a vizsgálat orientáltságától is függ, lehetőség van a desztinációtípusok meghatározására és a helyi önkormányzatok területi besorolására, majd aggregálására (Pusztai, 2009). A tényezők tekintetében a kultúrtáj esetén a természet biotikus és abiotikus tényezői mellett, az emberi gondolkodásmódot is megjelenítő, illetve hozzáadott értékkel bíró emberi tevékenység megjelenése, a térelemek általi térformálás segít a kategorizálásban (Michalkó, 2007c).

Mindezek mellett, az egyének téradata és a csoportszintű téradata, azaz egy közösség által értelmezett táj, alapjaiban a turisztikai célpontok fejlesztésének lényeges eszenciája. A turizmusmarketig és -menedzsment szakemberek felelősek a tér értelmezéséért, (Pusztai, 2009), mely a desztinációk kialakításához és imázsának formálásához járul hozzá. Továbbá, a turizmusföldrajz humánökológiai szemszögéből véve a kultúrtájuk kerülnek a kutatások fókuszába, mely vizsgálatok legfőbb célja az életminőség javítása, valamint ennek színterei a településekben testesülnek meg, így a városok és falvak szintjén kerülnek vizsgálatra a problémák, kérdéskörök. A tájak elemi részei a településeknek, a településeket pedig kultúrtáj jellegükből adódóan a természet szerves részeként kezeljük, illetve legkisebb információgyűjtési egységként jelenik meg (Michalkó, 2007c). Az adminisztratív területi egységeket pedig, mint turisztikai vagy idegenforgalmi települések, négy kategóriába érdemes besorolni azon településmorfológiai jegyek mentén, melyek a legjobban meghatározzák az ott folyó turisztikai tevékenységeket: városi, falusi, hegyvidéki és vízparti (Michalkó, 2007a). Ezeknek függvényében, a Bihar megyei települések desztináció típusba való besorolásánál szintén négy csoportba soroltam azokat, egyedüli eltérés, hogy a vízparti helyett a gyógy- és fürdő üdülőhelyek kategóriát használtam a megye adottságainak megfelelően.

3.2.2.3. Idegenforgalmi infra- és szuprastruktúra szerkezeti összetételének jelentősége

A turizmus területi fejlődésének jellemzőit vizsgálva az infra- és szuprastrukturális ellátottság mértékét is figyelembe kell venni, melynek színvonala lehet pozitívan hozzájáruló vagy gátló tényező ezen tekintetben. Részben közreműködik a turisztikai erőforrások hasznosításának lehetőségeihez, mivel az infrastruktúrális elemeken egyrészt az elérhetőség múlik, a szuprastrukturális szolgáltatások esetén pedig a turisták tartózkodása és fogyasztása válik lehetővé (Czuczor, 2021). Az infrastruktúra lényegi része az életminőségnek, mely, főleg technikai ellátottság, által a termelés, szolgáltatás, illetve lakás funkció zökkenőmentes működését szolgálja és a társadalom életkörülményeinek alakulására fejlesztése pozitívan hat. Lényegében, a hálózatos ellátottság esetén három fő csoportról beszélhetünk.

A hagyományos értelemben tárgyalt infrastruktúra fogalma a különféle vonalas hálózatok, közművek, közlekedési rendszerek összességét jelenti, bár szélesebb körű meghatározásában a védművek, közbiztonságot fenntartó szervezetek, tűzoltóság, egészségügyi ellátórendszerek intézményei, köztisztaságért felelős vállalatok (Michalkó, 2004, 2007a; Péntes, 2010; Dwyer –

Forsyth – Dwyer, 2020) köre is ide sorolandó. Egyesek csak szigorúan a technikai feltételeket értik a fogalom alatt, azaz a 3K-t³⁶ (Horváth, 2013), míg mások az alapvető szociális szolgáltatások körét is besorolják (Dwyer – Forsyth – Dwyer, 2020), mint azt a tágabb értelemben vett meghatározásnál. Mindazonáltal, e feltételek idegenforgalmi szempontból az elérhetőséget, megközelíthetőséget és a területi alapfeltételek meglétét biztosítják (Bujdosó, 2016), melyre a helyi vállalkozások is támaszkodnak.

A turisztikai infrastruktúra fogalma szintén vitatott, a szakirodalomban nem egységes a meghatározása. Tágabb értelmezésben, a kutatók egy része a profitorientáltan működő turisztikai vendéglátó egységek struktúráját és szabadidős létesítmények körét is a turisztikai infrastruktúra alatt határozzák meg (többek között Bodnár, 2000; Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003; Lengyel, 2004; Dávid – Jancsik – Rátz, 2007; Dávid *et al.*, 2010; Popoviciu, 2010; Jaliu, 2012; Nicula – Spănu – Neagu, 2013; Badulescu – Badulescu, 2017; Dodescu – Borma, 2017; Dwyer – Forsyth – Dwyer, 2020). Ezzel szemben mások (többek között Lickorish – Jenkins, 1997; Tasnádi, 2002; Horváth, 2009; Michalkó, 2004, 2007a,b; Michalkó – Illés – Vizi, 2007; Irimiás – Jászberényi – Michalkó, 2019; Cooper, 2021) külön kezelik a turisztikai infra- és szuprastruktúra fogalmát, s a továbbiakban ezen rendszer szerint folytatom vizsgálataimat.

Az idegenforgalmi alpinfrastruktúra tekintetében a turizmus olyan tárgyi adottságai épülnek egymásra, melyek által a vonzerők feltárása, kiaknázása, hasznosítása és piacképessége valósulhat meg, ilyen az úthálózat vagy a közművek és egyéb vonalas hálózatok (Michalkó, 2004, 2007a), de ide kapcsolódnak a közbiztonság és egészségügyi szolgáltatók is (Cooper, 2021). Bár Lengyel Márton (2004) és Chris Cooper (2021) is hangsúlyozzák, hogy ezen alap infrastrukturális elemeket a lakosok és a turisták egyaránt igénybe veszik, sőt az idegenforgalom kifejezetten erre épít. Ritka esetben alakítanak ki hálózati infrastruktúrát a turizmus gyakorlására, továbbá nem a jövedelemtermelő szektor részei és fejlesztése a közsféra feladataként kezelt (Cooper, 2021). A turisztikai infrastruktúra ennek értelmében fogyaszthatóvá teszi a látogatók számára az attrakciókat (Michalkó, 2004, 2007a), optimális színvonala a minőségi turizmus létrejöttének alapfeltétele (Dávid *et al.*, 2010), viszont nehéz meghatározni legtöbbször, hogy a fejlesztés maga a turizmus érdekeit szolgálja vagy a helyi társadalom és egyéb gazdasági ágazat körét.

A szuprastruktúra³⁷, vagy felépítmény, a profitorientált tevékenységet végző vállalatok körét foglalja magába egy turisztikai desztináción belül, melyek általában a magánszférához tartoznak (Cooper, 2021). A turisztikai szolgáltatók abból az okból sorolandók a szuprastruktúra körébe és nem a szűkebb értelemben vett infrastrukturális elemek, azaz alépítmények, közé, mivel első ívben attrakcióvá kell alakítani az idegenforgalmi erőforrásokat (Dávid – Jancsik – Rátz, 2007; Horváth, 2013). Ennek megfelelően, első körben a turisztikai keresleti igények előmozdítása kell megvalósuljon az adott területesség iránt, majd ebből kifolyólag a szállás- és étkeztetési egységek a kereslet igényeinek megfelelően, illetve a már kialakított infrastruktúrára épülve jönnek létre (Horváth, 2013), tehát annak alapfeltételét képi (Czuczor, 2021).

A szuprastruktúra két csoportra bontható, az elsődleges és a másodlagos szuprastruktúra körére. Az elsődleges turisztikai szuprastruktúrához az adott területen működő szálláshely- és vendéglátó szolgáltatók tartoznak, melyek lehetővé teszik a vendégek tartózkodását és fogyasztását (Michalkó, 2004, 2007a), azaz tárgyi feltételei egy célterület fogadóképeségének, alap turisztikai szolgáltatásoknak nevezhetőek, ezért van jelen az elsődleges jelző (Michalkó, 2007b). Továbbá, problematikus idegenforgalmi desztinációként nevezni egy területet ennek hiányában, mert a vendégforgalom optimális lebonyolításának olyan nehezen elkülöníthető sajátosságai, melyek általában szoros szimbiózisban működnek egymással, illetve a turisztikai infrastruktúrával. Ebben a szegmensben termelődik meg a legnagyobb része a jövedelemnek, így gazdasági szempontból is jelentős (Michalkó, 2004, 2007a).

A másodlagos szuprastruktúra körébe tartozik azon vállalatok összessége, melyek szolgáltatásait a turisták a kiskereskedelmi ellátásban, az egyedi igényeik kielégítésében vagy a lokális, illetve térségi mobilitás miatt vesznek igénybe. Ezen szolgáltatások köre nem csak a turista költségek struktúráját és térbeli mozgásuk eltérését eredményezi, de hozzájárulhat a hosszabb idejű

³⁶ Úgy, mint a közlekedési, közmű és kommunikációs infrastruktúra (Horváth, 2013).

³⁷ A fogalom Claude Kaspar svájci kutatótól származik (Michalkó, 2004, 2007a), az angol nyelvű irodalomban superstructure a megfelelője.

tartózkodás eléréséhez (Michalkó, 2004, 2007a). A pozitív gazdasági hatások tovább fokozhatóak a szolgáltatáskör mennyiségi és minőségi optimalizálása által, a megfelelően kialakított turisztikai termék révén, melynek változatossága növelhető (Dávid *el al.*, 2010) a szuprastrukturális elemek bővítése által.

3.2.3. A turizmus fejlesztése makro, mezo és mikro szinten

A turizmus egyszerre gyakorol pozitív és negatív hatást működési környezetére (Lengyel, 2004; Horváth, 2009), mely ugyanakkor vissza is hat rá, így kölcsönhatásban vannak (Michalkó, 2004, 2007a), ezért a turizmusrendszer irányítása elengedhetetlen (Lengyel, 2004; Horváth, 2009), mely nyílt és dinamikus rendszerként értelmezett (Michalkó, 2004, 2007a). Adott menedzsment tevékenységek mellett a negatív hatások kiszűrése vagy csökkentése által még az igénybe vevő elvárásainak és igényeinek magasabb fokú kielégítése is elérhető. Ezen irányítási feladatok közé sorolható magának a turizmusrendszernek a kialakítása, a fejlesztése, környezetével való összehangolása, valamint fenntartható működtetése. A legfontosabb irányítási eszközök esetén a turizmuspolitika kialakítása, a tervezési-, fejlesztési- és szabályozási feladatok, illetve még a marketing és menedzsment tevékenységet szintén fontos kiemelni (Lengyel, 2004).

3.2.3.1. A turizmuspolitika területi és ágazati megközelítése

A regionális vizsgálatok tematikáját két meghatározó ág alkotja, az elméleti-elemzési és a gyakorlatorientált, tervezési, más néven fejlesztési, programozási kutatások köre, mely vonalak integráló munkái közé sorolandóak az adott területi szintet érintő komplex stratégiai dokumentumok is (Nemes Nagy, 2009). A turizmuspolitika felépítésében és elveiben hasonlít a területi politikához, ezen belül a régiópolitikához, azonban céljainak irányultsága kifejezetten turizmus fókuszú, azaz a jelen levő természeti-, társadalmi- és gazdasági folyamatok esetén az idegenforgalom szempontját követi, valamint hosszú távú célirányokat foglal magába, melyre majd a tervezési-, fejlesztési- és szabályozási tevékenységek épülnek. Tulajdonképpen szerves alkotóeleme a területi politikának, amely a területrendszer egyedi adottságaira épül (Lengyel, 2004).

Az érintett szereplők tekintetében a területi megközelítés esetén többek között ki kell emelni az eltérő területi szinten funkcionáló állami intézményeket, civil szervezeteket, önkormányzatokat, fejlesztési ügynökségeket, helyi lakosságot, illetve a nemzetközi szervezetek, intézmények és együttműködések körét is. Az ágazati megközelítésben azonban a nagyvállalatok, kkv-k³⁸, egyesületek, vállalkozói- és szakmai szövetségek, nemzetközi szakmai szervezetek és szövetségek körét mindenképp ki kell emelni, melyek működési területe szintén változó térszinten mozoghat (Horváth, 2013). Ennek megfelelően, a szereplők eltérő érdekeinek képviselője ütközhet egymással, viszont éppen a fenntartható és kiegyensúlyozott idegenforgalmi folyamatok, tevékenységek miatt szükséges a turizmuspolitika, mint integráló szemlélet kialakítása.

A turizmuspolitika a közzsféra döntéshozóinak a turizmushoz való hozzáállását tükrözi, azaz milyen jellegű prioritást élvez más fejlesztési lehetőségek mellett, melyhez kapcsolódó feladatok között szerepel a határozatok előkészítése, a jogszabályalkotás és a végrehajtás (Michalkó, 2004, 2007a). A turizmus rendszerének külső környezeti feltételeit befolyásolhatják ezzel, mely mind a külső, mind a belső környezetre hat ezáltal (Horváth, 2013). Az idegenforgalom érintettjei számára biztosítaniuk kell az infrastruktúrális, közgazdasági és jogi keretfeltételeket, a versenyképesség fenntartása és a fenntarthatóság megvalósításáért. Mindezek a vállalkozások optimálisabb működését, versenyképességét teszik lehetővé, illetve a lakosság életminőségének javítása szintén cél. Szintjét tekintve különbséget kell tenni az állami, a regionális és az önkormányzati turizmuspolitika között. Állami szinten a költségvetés és adózásra vonatkozó törvények a legmeghatározóbbak ezen ágazat szempontjából, viszont interszektoralis jellege miatt a turisztikai folyamatokat más gazdasági területet érintő törvények is befolyásolhatják közvetlenül vagy közvetetten. Az önkormányzati szinten mindez lokális tére érvényesen zajlik, a helyi döntéshozók felelnek a lokális keretfeltételek megteremtéséért, fejlesztéséért (Michalkó, 2004, 2007a).

³⁸ Kis- és közepes vállalkozások körének rövidítése.

A koncepciók, stratégiák és programok kialakítása és konzervens megvalósítása a turizmuspolitika része, melyhez pályázati (Michalkó, 2004, 2007a, 2012) és egyéb forrásokat is hozzá kell rendelni, melyek gazdasági eszközök (Csapó, 2019), valamint megfelelő marketingkommunikációt folytatni a termékek értékesíthetőségért (Michalkó, 2004, 2007a, 2012), melyek a társadalmi-kommunikációs eszközök, illetve a jogszabályi háttérrel biztosítani, mely a jogi-rendészeti eszközök köre (Csapó, 2019). A meghatározott időtávra vonatkozó turizmustervezés a kettős integráció alapelvein áll: egyrészt a turizmust a természeti-, társadalmi- és gazdasági környezetébe kell integrálni, másrészt a turizmusrendszer belső környezetének elemeit kell összhangban, együttesen megtervezni. Az első integrációs elv tulajdonképpen a területfejlesztés és területrendezés keretében valósítható meg, melyek tekintetében a turizmus lényeges tényezőként van jelen napjainkban (Lengyel, 2004), melyet a román nemzeti tervezési szinten is utólrérhetünk, lásd az 5.1.2. fejezet eredményeit.

A településrendszerek esetén az erősen érték és ideológia orientált optimalizálási beavatkozások – egyes területi tökéti képviselő elemek preferált fejlesztése vagy visszashorítása, hanyagolása – által olyan, az anyagi, fizikai termelés esetén háttérbe shorult, településshorportok kerülhetnek hátrányos helyzetbe, melyek megváltozott társadalmi keretek között kiemelt jelentőségű, koncentrált adottságok, erőforrások csomópontjaivá válhatnak (Nemes Nagy, 2009). Ilyen például a periférikus, főleg a primer szektor által dominált falusi területek köre, melyek jelentős természeti értékkel rendelkeznek. Ebben az értelemben, a turizmus esetén a természeti-környezeti vonzerők a fejlesztések alapfeltételei lehetnek olyan területeken, ahol más gazdasági ágazat számára nincs megfelelő erőforrás készlet, ezért a termelés esetlegesen korlátozottan valósítható meg egyes területegységek adottságaihoz viszonyítva.

Az ágazati és területi turizmusfejlesztés szemléletbeli eltéréseinek problémája az idegenforgalom interszektoriális jellegéből fakad, mely e mellett még a hatalommegosztási kérdéseket is felveti a területi szintek között (Horváth, 2009). Mindazonáltal, a területi személet összetettebb az ágazatinál – utóbbi gazdasági szempontot takar – mert a társadalmi és környezeti szempontok mellett részben integrálja a területi megközelítést (Horváth, 2013).

Egyrészt, a területi turizmusfejlesztés esetén a turizmuspolitikai célokat az elvárt hatásokból kiindulva szokták megfogalmazni, főleg a gazdasági növekedéshez, munkahelyteremtéshez vagy a versenyképességhez kapcsolódókat. Másrészt azonban, a turizmusban nemcsak a vállalatok állnak versenyhelyzetben egymással, hanem, a turisztikai termékek tulajdonságai által, a helyek, települések, illetve a régiók is (Horváth, 2009), nem csupán a potenciális turisták megnyerésében, de a turisztikai vállalkozások és befektetések bevonzásának sikerességében is, mely a komparatív és kompetitív³⁹ előnyök vizsgálatán alapul (Horváth, 2013). Az utóbbi előny szemléletre alapoz az Európai Unió regionális politikája, mely nevében is feltételezi a versenyt, illetve a területi sikerességet az erőforrásain alapuló stratégiaalkotáshoz köti, mely a regionális és lokális szintű versenyben jelentős, valamint feltételezi a közösségi beavatkozások szükségességét a területi különbségek mérsékelésére. A komparatív előny ezzel szemben nem feltételez kimondottan versenyt, hanem az optimális specializációt emeli ki a leggazdaságosabb területi erőforrások hasznosítására alapozva és a relatív költségelőnyökre támaszkodó régió vagy nemzetállam közti munkamegosztás szintjének növekedése általi regionális felzárkózást feltételezi, mely a piaci mechanizmusok befolyásolása nélkül is kialakul. Mindazonáltal a komparatív előny jelentőségét elsősorban makro, azaz nemzetgazdasági és regionális szinten (Fenyővári – Lukovics, 2008), ágazati megközelítésben tárgyalják a közgazdaságtani oldalról (Hortoványi – Balaton, 2016), mint versenyképesség (Horváth, 2013), míg a kompetitív előnyt a mikro szinten – itt is megjelenik a régió, de mellette a helyi települési szint is – esetleg kifejezetten vállalati szinten tárgyalják (Fenyővári – Lukovics, 2008), mely a területi megközelítést foglalja magába a vezetéstudományi szemlélet keretében (Hortoványi – Balaton, 2016), mint versenyelőny (Horváth, 2013).

Ennél fogva, ha ágazati, ha térségi szemszögből nézzük a turizmusfejlesztést, figyelembe kell venni, hogy az alapot, azaz a fejlesztési erőforrásokat kétségtelenül a természeti és a kultúrtáj jelenti, mely lehet egy helyi közösség élettere vagy öröksége. A táj, annak elemei, valamint a

³⁹ Alapvetően a közgazdaságtudományban használt elméletek, a területi versenyképesség esetére is ki lettek vetítve, elfogadva ezzel a tényt, hogy nemcsak gazdasági egységek, de a területek is versenyben állnak egymással (Fenyővári – Lukovics, 2008).

tájhasználat módszerei örökségi értéket testesítenek meg, mely az attrakció-fejlesztés erőforrásaként jelenhet meg, ami által egy táj vagy tér turisztikai funkcióval egészülhet ki. Továbbá, az ágazati megközelítésű turizmusfejlesztés esetén nem elégséges csak a gazdasági vonatkozásait figyelembe venni a szálláshely-kapacitás bővítésének, létrehozásának, hanem a versenyképességet és üzleti tényezőt jelentő attrakció, vonzerő a turizmus fejlődésének lényege, mely a kínált és igényelt élménytartalma által érheti el a kívánt hatást. A külső és belső érintetteknek is fontos ezt az aspektust megérteniük (Horváth, 2009), tehát a desztinációk turizmusfejlesztésére hatással levő szereplők együttműködése szükséges, mely esetben leegyszerűsítve a döntéshozók és állami szféra, a gazdasági szereplők, a civil szféra és a helyi társadalom egyaránt érintett.

Mindazonáltal, a turizmus esetén kevésbé választható el egymástól az ágazati és a területi szemlélet, bár a fontosabb fejlesztéspolitikai dokumentumok esetén főleg a területi egyenlőtlenségek mérséklése, a felzárkóztatás kérdésköre kapcsán kiemeltebb szerepet kap (Horváth, 2013), melyre az uniós kompetitív szemléletmód (Fenyővári – Lukovics, 2008) is hatást gyakorolt. A befektetők bevonása érdekében pedig a helyi döntéshozók az ágazati, azaz nyereségességi szempontok szerint, mégis a területi érdekeiket is képviselve próbálják a stratégiai befektetőket megnyerni az adott térség választásában. Ennél fogva, nem elég a turizmus támogatása, illetve a vállalkozói szféra ösztönzése annak érdekében, hogy a területi célok megvalósuljanak, hanem meg kell teremteni és támogatni azon feltételeket, melyek a hatékony ágazati működést teszik lehetővé (Horváth, 2013), mint az állami szektor által biztosított üzleti környezet vagy az infrastrukturális ellátottság.

3.2.3.2. Stratégiai turizmusfejlesztés jelentősége, fejlesztési szintek

A régiók gazdasági profilja nagymértékben befolyásolja a turizmus szektorát a többi gazdasági ágazattól való nagymértékű függésének köszönhetően, azonban a világ egyik legdinamikusabban fejlődő ágazata (Draghici *et al.*, 2015; Abubakirova *et al.*, 2016 ; Badulescu – Badulescu – Simut, 2018). A turizmusfejlesztési stratégiák és befektetések több más ágazatot is érintenek, úgy mint az alapvető közszolgáltatások, építőipar, oktatás, szállítás stb., kiemelkedő tovaggyűrűző hatást generálva (Banerjee *et al.*, 2016 ; Jaliu, 2012) és jelentős javulást hozva a gazdaság fejlődése és az általános életszínvonal javulásában (Draghici *et al.*, 2015, Herman *et al.*, 2016). A fejlett államok gyakran tekintenek a turizmusra életképes és fenntartható lehetőségként a helyi gazdaságaik fejlesztésére vonatkozóan, modernizálva és/vagy diverzifikálva a jelen lévő struktúrákat (Mayer – Péntes, 2009; Herman *et al.*, 2016; Amir *et al.*, 2015), valamint akár a falusi (Fotiadis – Lugosi, 2009; Liu *et al.*, 2020; Badulescu-Badulescu, 2017), akár a határmenti elmaradott térségek (Badulescu-Badulescu-Borma, 2014) gazdaságszerkezeti megújítására vagy regenerálása érdekében. A 2007-es időszaktól a turizmusfejlesztéssel elérhető vidéki térségek gazdaságának diverzifikálását az Unió is kiemeli (Kovács, 2009). Ezen felül, egyesek a gazdaság sérülékenysége elleni tevékenységek esetén a belföldi turizmus fejlesztését stratégiai eszköznek tekintik az alacsony és alacsony-közepes jövedelmű országok körében (Canh – Thanh, 2020). Bár a 21. század első évtizedei során is számos kockázati tényező veszélyeztette a turizmus ágazatának rezilienciáját (Hall – Scott – Gössling, 2020), úgy mint a 2008-as gazdasági válság és a napjainkban még kiható Covid-19 (illetve az orosz-ukrán háború által generált gazdasági válság szintén⁴⁰), melyek bevétel visszaeséshez, elbocsátásokhoz, rövid-távú tevékenység felfüggesztéshez vagy akár a vállalatok bezárásához is vezethettek (Madeira – Palrão – Mendes, 2021; Smart – Ma – Qu – Ding, 2021), hatást gyakorolva a helyi gazdaságok szerkezeti struktúrájára. Mindazonáltal, a turizmus rendszere komplex és összetett kölcsönhatásban áll sokrétű környezetével, ennek értelmében a pozitív és negatív hatások széleskörűen megjelennek ezen bonyolult kapcsolatrendszereken keresztül (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003; Dávid *et al.*, 2010). A gazdasági recessziók vagy pandémiák bármelyike gyakran hosszabb távú visszaesést okoznak a gazdasági szféra több területén (Sheiner, 2021; Sigala, 2020), azonban az előbbi gyakran elhúzódó helyreállítási folyamatokkal jár, míg az utóbbi legtöbbször V-alakú növekedési mintát követ (Sheiner, 2021), mint ahogyan a Covid-19 alatt

⁴⁰ Csak megemlítés szintjén jelenik meg az érkezőben a globális szinten hatást kifejtő orosz-ukrán háború is, azonban a kutatás nem terjed ki a 2020 utáni időszakra, ezért nem tárgyalom annak hatásait.

Európa és a Közel-Kelet esetén volt érzékelhető, bár a többi nagyrégió is követte, csak lassabb felzárkózással (UNWTO, 2023).

Továbbá, mivel a gazdaság valamennyi ágához kapcsolódik a turizmus, a fejlesztések széleskörű hatást váltanak ki a teljes gazdasági rendszerben, ezért is lényeges az átfogó központi irányítás és szervezés (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003). Bár felmerülhet a kérdés, a pandémia hatásainak kutatása vajon hozzájárul-e a stratégiai tervezés fejlesztéséhez a turizmus rezilienciájára vonatkozóan, mivel ez a 2008-as pénzügyi válság után nem következett be (Plan BH, 2014; Hall – Scott – Gössling, 2020; Värzaru – Bocean – Cazacu, 2021).

A fenntartható turizmus szemlélete kiemeli az ágazat fejlesztésével járó kedvező hatások fokozását, a gazdasági, társadalmi és fizikai⁴¹ környezetet érő negatív következmények csökkentése révén (Lengyel, 2004; Tisca *et al.*, 2016; Amir *et al.*, 2015), azonos minőségben megóvva az örökségeket a jövő generációi számára, továbbá az ágazat versenyképességét növelve (Nicula-Spanu-Neagu, 2013), mivel minőséglomláshoz, így a turisztikai folyamatok veszélyeztetéséhez vezet (Dávid *et al.*, 2010) a többrétű teherbíróképesség figyelmen kívül hagyása (Puczko – Rátz, 2002). Azonban mindez csak következetes, koherens és integrált makro-, mezo- és mikro területi szintű stratégiai tervezéssel valósítható meg (Michalkó, 2004, 2007a; Jaliu, 2012), mivel a turizmus területisége mindegyik területi léptékben hatást gyakorol (Dávid *et al.*, 2010), illetve a célok elérése érdekében az ágazat rendkívül érzékeny jellegéből adódóan fokozott körültekintést igényel (Michalkó, 2004, 2007a). A nemzeti szervek kulcsfontosságú szerepet játszanak makroszinten a turizmus fenntartható tervezésében, irányításában és támogatásában, a különféle fejlesztési ösztönzőket is beleértve, illetve meghatározzák azt az általános szabályozási keretet, amelyben a turisztikai szolgáltatók működnek (Lengyel, 2004; Ruhanen, 2013; Badulescu *et al.*, 2016). Ezt követi egy átmeneti szint, a mezoszint, amely a régió köre, illetve a legalsó fokon elhelyezkedő lokális, települési vagy kistérségi szint lépcsője (Michalkó, 2004, 2007a; Dávid *et al.*, 2010). Lengyel Márton (2004) a turizmus kettős integrációjának eszméjét emelte ki: „1. a turizmust integrálni kell természeti, társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális környezetébe ... 2. a tervezésnek magába kell foglalnia a turizmus minden részterületét és a rendszer valamennyi összetevőjét” (Lengyel, 2004. p. 316), meghatározva az egyes területi szintek és szereplők funkcióit ezen belül, az erőforrás pazarlás elkerülése érdekében, a fenntarthatóságra törekedve.

Továbbá, szükséges megemlíteni a határon-átnyúló együttműködések körét is, mint a turizmusfejlesztés egyik szintje, amely ebben az esetben mindenképpen releváns és a későbbiekben részletesen tárgyalt. Romániai Bihar megye esetén, első körben a Kárpátok Eurorégió megalakulása, mint makrorégió, és a román megyék csatlakozása (Süli-Zakar, 2003b, 2010c), majd ennek a méretéből kifolyó alacsonyabb szintű hatékonyságát orvosoló, a román-magyar határ mentén két megyét magába foglaló, Bihar – Hajdú-Bihar Eurorégió megalapítása, mint kisebb CBC, melyek összességében a turisztikai jellegű fejlesztések előmozdítása esetén is jelentős szerepet játszottak, játszanak⁴². Nemhiába, az eurorégiók alapító okiratában is kiemelik a turizmusfejlesztést (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003). A határon átnyúló, Európai Regionális Fejlesztési Alap keretében finanszírozott, együttműködések köre, mint a belső határmenti térségekre korlátozott INTERREG, illetve a 90-es években létrehozott alprogram, az Unióval szomszédos közép és kelet európai tagjelölt államokra kiterjedő PHARE (Czimre, 2003; Süli-Zakar, 2003b, 2010c; Kozma, 2010) program, szintén jelentősek e munka keretében vizsgált területen megvalósult turizmusfejlesztési beavatkozások tekintetében.

3.2.3.3. A turisztikai desztináció-menedzsment szerepköre és vonatkozása a kutatási célterületre

A turizmus területi menedzsmentjének folyamatát meghatározzák a természeti erőforrások és kockázatok, a turizmus előtti vagy preturisztikai szerkezet, mint a különféle intézmények-szervezetek, rendszerek köre, az ágazat integrációjának mértéke a területen és a helyi lakosság viszonylatában, az elérhetőség és a kapcsolódás sajátosságai, illetve az intézményi, gazdasági társadalmi globális tényezők (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003; Dávid *et al.*, 2010). Mindazonáltal, a turizmusmenedzsment feladata egyrészt magának a turizmusrendszernek kialakítása, másrészt

⁴¹ A fizikai környezet magába foglalja a természeti és épített környezeti elemeket is.

⁴² Amint az az 5.4.1.-es alfejezetben bővebben ki van fejtve a vizsgált időszakra Bihar megye turizmusfejlesztését illetően.

annak fejlesztése és irányítása a meghatározott területi egység keretében. Átfogó szemléletmód érvényesül nemzeti, regionális és kistérségi vagy települési szinten, a környezeti vonatkozások és a belső viszonyok megértése mellett, a széleskörű szabályozási és irányítási módszerek alkalmazása által, ugyanakkor kiemelve a koordináció és szervezőképesség elveit (Lengyel, 2004). A desztináció menedzsment szemlélet esetén a turizmushoz kapcsolódó kérdésekben a térspecifikus gondolkodásmód érvényesül (Kovács, 2009).

A Turisztikai Desztináció Menedzsment (továbbiakban TDM) szervezetek feladatai összetett tevékenységet jelentenek, kiterjed a turisztikai termékfejlesztésre, a marketingre és márkaképzésre (Könyves, 2011; Pálfi – Barcza – Aubert, 2017), információ szolgáltatásra a turizmussal kapcsolatban és idegenforgalmi szakmai szolgáltatások nyújtására az adott desztináción belül (Könyves, 2011; Michalkó, 2012; Szerk. Jászberényi – Boros – Miskolczi, 2022), egy versenyképes és fenntartható turizmusrendszer kialakítása és működtetése érdekében, meghatározott térségben kifejtve e tevékenységeket (Horváth, 2013; Lőrincz – Sulyok, 2017). A desztinációk versenyképessége esetén részben a turisztikai termékek kerülnek fókuszba, részben pedig maga a térségi szinten szerveződő desztinációk köre (Aubert – M. Pálfi – Nod – Alpek, 2020).

A marketingfeladatok kiemelt jelentőségűek, mivel egy sikeres célterület a turisztikai termékek megfelelő pozicionálásán és azok megfelelő differenciálási stratégiáin is alapulnak, melyek elősegítik, hogy a termék vonzó, egyedi, pótolhatatlan élményt kínáljon, valamint a kiválasztott célcsoportokon belül megfelelő ismertséggel rendelkezzenek. A helyi magán szektor általában együttműködő partnerként jelenik meg valamely TDM tevékenységek és problémák megoldása során (Könyves, 2011), bár ez országonként változó a különböző szervezeti magatartások következtében, illetve a TDM hagyományának, fejlettségi szintjének függvényében.

Fenntarthatósági szempontból is kiemelt lehet a TDM szervezetek tevékenysége, mivel a társadalmi marketing által, mely gyakorlatuk egyik lényeges eszköze és a célcsoportok attitűdjének változtatására irányul, a társadalmi jólét javítása valósulhat meg, mely annak fő célkitűzését jelenti. A vendégszeretet a jó turizmus gyakorlat alapfeltétele, ennél fogva a lakosság támogató szándéka elengedhetetlen az ágazat fenntartásának szemszögéből. A marketing ugyanakkor a helyi lakosság szemléletének alakítására is vonatkozik a turizmussal kapcsolatban (Könyves, 2011). Összességében, a desztináció-marketing olyan településpolitikai eszköz, mely feladatköre magába foglalja az igénybe vevők igényeinek színvonalasabb kielégítését, a területi egység imázsának formálását, a desztináció pozicionálását és népszerűsítését (Molnár, 2009).

A Románia Nemzeti Turizmusfejlesztésének Főterve 2007-2026 stratégiai turizmusfejlesztésre irányuló dokumentum célkitűzései mentén 2017-ben fogadták el a TDM-törvényt, mely értelmében nemzeti, regionális és helyi szintű szervezetek létrehozását (Csapó, 2019) törvényes keretekbe foglalták az 58/1998-as turisztikai tevékenységek szervezésére és végzésére vonatkozó kormányhatározat módosítása által (15/2017-es határozat, 2023). A kutatási terület esetén, a Bihar Megyei Tanács alá rendelt és általa fenntartott Bihar Megyei Turisztikai Desztináció Menedzsment Ügynökség⁴³ 2015-ben lett létrehozva, mely feladatkörét öt fő tevékenységi cél köré építették ki (CJ Bihor, 2023):

- fenntartható fejlesztés
- a megye, mint egység turizmusának népszerűsítése hazai és nemzetközi szinten
- megyei desztinációk lehatárolása, fejlesztése és menedzsmentje
- a nemzeti, regionális és helyi turizmusfejlesztési stratégiák kidolgozásának, finanszírozásának és megvalósítási tevékenységeknek a megfelelő támogatása
- uniós, nemzeti, megyei és helyi finanszírozású projektek kezdeményezése és kidolgozása.

Ennek megfelelően a megyei önkormányzat koordináló szerepe a meghatározó a megyei TDM működésében, mely munkáját még kiegészíti a nemzeti szint által létrehozott Bihar Megyei Turisztikai Információs és Népszerűsítő Központ 12 kirendeltséggel a megyében⁴⁴, kifejezetten marketing, ebből kiemelve a népszerűsítő feladatok ellátását.

⁴³ A regionális ügynökségeket megalapításának tervét csak 2022-ben fogalmazták meg (EconMedia, 2023), azonban megyei önkormányzati szint alatt Bihar megyéhez hasonló megszervezésben, a megyei tanácsok alá rendelve, de akár a megyeszékhelyek önkormányzata alá rendelve is működnek más menedzsment ügynökségek is Románia területén.

⁴⁴ Ezek Nagyvárádon a városháza tornyában és a várban, Belényesben, Diófáson, Vaskohban, Élesden, Barátkán, Kerpenyédén, Madarászton, Felsőmezőszőlőn, Réven és Csamóházán (Travel Bihor, 2023a) találhatóak.

4. BIHAR MEGYE TURIZMUSFEJLESZTÉSÉNEK FÖLDRAJZI ALAPJAI ÉS A TERÜLET JELLEMZŐI

Bihar megye elhelyezkedését tekintve, Románia észak-nyugati területén található, a román-magyar határ mentén, mely az 1. Makrorégió Észak-Nyugat Fejlesztési Régiójának része. Ennek köszönhetően a nyugati határvonalának másik oldalán két magyarországi megye, Hajdú-Bihar és Békés megyékkel szomszédos (Gheorghe, 2010), mely a területfejlesztés, partnerkapcsolatok és a gazdaság szempontjából is jelentős hatást gyakorol. Továbbá, északon Szatmár megye, keleten Szilágy-, Kolozs- és Fehér megye, délen pedig Arad megye határolja. Az alábbi táblázatban szerepelnek alapvető területi közigazgatási jellemzői:

3. Táblázat: Bihar megye adminisztratív területi egységeinek száma a nemzeti területi adminisztratív hierarchiai szintek tükrében

Területi egység	Teljes terület (km ²)	Városok és municípiumok száma	Municípiumok száma	Községek száma	Falvak száma
Ország	238.398	319	103	2862	12.958
I. Makrorégió	68.251	100	35	760	3.588
Észak-Nyugati Fejlesztési Régió	34.159	43	15	403	1.800
Bihar megye	7.539	10	4	91	430

Saját szerkesztés. Forrás: <https://bihor.inss.ro/wp-content/uploads/2020/03/Anuar2019.pdf>; https://inss.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/romania_in_cifre_2021.pdf

Területe szempontjából országos szinten az ötödik 7539 km²-rel⁴⁵ (DJSBH, 2019), mely 3,2%-a Románia területének (CJ Bihar, 2022a). A municípiumok számának tekintetében, Bihar megye az 5. országos szinten a 3,9%-os részaránnyal. Továbbá, a városi jogú települések számának esetén a 14. helyen áll 4,6%-ka, a községek számának tekintetében 7. helyen szerepel 3,2%-kal, valamint a falvak számát nézve a 9. helyet képviseli 3,3%-kal (DJSBH, 2019).

4.1. Bihar megye természetföldrajzi és társadalomföldrajzi aspektusai a turizmus vonatkozásában

A következőkben a kutatási célterület elhelyezkedése, szerepe, illetve földrajzi és társadalmi adottságai kerülnek bemutatásra, mely nemcsak a turisztikai erőforrásai miatt jelentős tényezők, de a turisztikai területfejlesztési lehetőségek szempontjából is meghatározóak.

4.1.1. A megye természetföldrajzi adottságai

A megye természetföldrajzi szempontból igen változatos, észak-nyugat irányába nyíló, amfiteátrum szerű (Gheorghe, 2010), domborzat jellemzi, melyek magassága kelet-nyugat irányba lépcsőzetesen lejt. Összességében három fő domborzati egységből áll, arányaik szerint pedig a megye területének 44%-a síkság, 32%-a dombság, míg 24%-a hegység (Kállai, 2019; CJ Bihar, 2022b). Legmagasabb pontja a Bihari-hegység déli területén elhelyezkedő, kristályos palákból összetevődő, Nagy-Bihar csúcsa, 1849 méterrel (Móga, 1997; DJSBH, 2019). A természetföldrajzi tájbeosztást a 4. ábra térképe szemlélteti, amelyet a 4.1.1.1. fejezet részletében bemutat, illetve jelmagyarázata az 1. számú mellékletben szerepel.

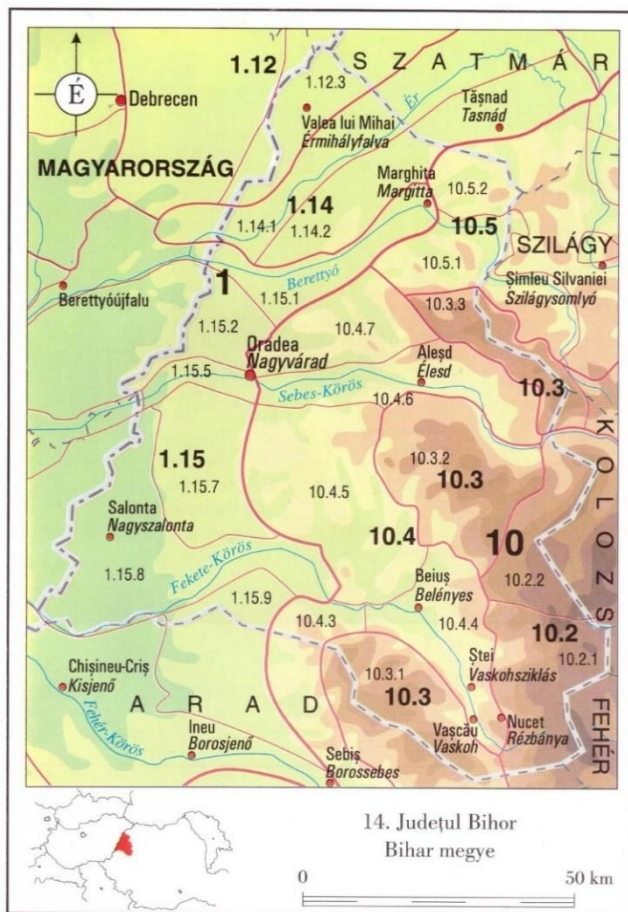
4.1.1.1. Bihar megye domborzati beosztása

Bihar megye domborzati szempontból Hajdú-Moharos József (2000) megfogalmazásában „jellegzetes hegylábi megye” (Hajdú-Moharos, 2000, p. 173). Az Erdélyi-szigethegység, Erdélyi-középhegység, vagy a romániai megnevezés lefordítása szerinti Napnyugati-hegy⁴⁶ (Imecs – Pál – Bartók – Szócs, 2011), régi magyar nevén Biharerdő csoportjához tartozó Réz-, Királyerdő-, Bihar-

⁴⁵ 2015-változott meg a megye területének mértéke 7544 km²-ről a fentebb említett 7539 km²-re, melyről a legfrissebb hivatalos éves kimutatás 2019-ben született, ami a 2018-as év összegzését tartalmazta.

⁴⁶ Az országhatárokhoz igazodó égtáj szemlélet tekintetében jelentkezett ezen megnevezésbeli eltérés, mely a Nyugati-Alföld/Nyugati-síkság románról fordított változat esetén is jelen van a szakirodalomban (például Gheorghe, 2010; CJ Bihar, 2022b), amely a magyarországi szakemberek értelmezésében Nagyalföld néves szerepel (például Hajdú-Moharos, 2000).

és Béli-hegységek vannak jelen (Hajdú-Moharos, 2000). Ezek geológiai szempontból különböző korúak (Gheorghe, 2010; Imecs – Pál – Bartók – Szócs, 2011; Kállai, 2019), viszont a Kárpát-medence legidősebbek között nyilvántartott kőzeteiből épülnek fel (Móga, 1997), illetve típusát illetően a mészkő és kristályos pala dominálnak, viszont helyenként vulkanikus kőzetek is megjelennek. A palákat fedő mészkő jelenléte meghatározó a karszt domborzat kialakulásában, mely tekintetében a Királyerdő-, a Bihari- (Móga, 1997), illetve a Béli-hegység Románia legkiterjedtebb karsztos domborzati formáival és képződményeivel rendelkezik (Gheorghe, 2010; Kállai, 2019; CJ Bihar, 2022b), ami a turizmus szempontjából kiemelkedő potenciált jelent Bihar megyében. A mozaik szerűen megjelenő kőzeteknek köszönhető, hogy a különböző korú mészkövek a vízzáró rétegekkel váltakozva a felszíni és felszín alatt levő vízhalózat kialakulásának feltételeit teremtették meg (Móga, 1997).

4. Ábra: Bihar megye természetföldrajzi tájbeosztása Hajdú-Moharos (2000) alapján

Forrás: Hajdú-Moharos, 2000, p. 750

Az együttesen meghatározott hegy- és dombvidék tekintetében négy fő természeti tájegységet lehet elkülöníteni a megyére vonatkozó tájbeosztás szerint: a Bihar-Gyalui-hegyvidéket és a Körösvidéki-hegységeket, illetve hozzájuk kapcsolódva a Körösvidéki-dombságot és Szilágysági-dombvidéket⁴⁷ (Hajdú-Moharos, 2000). A Bihar-Gyalui csoport a hegyvidék legmagasabb

⁴⁷ Több tájbeosztási szempontrendszer is kialakítottak mindkét ország területén, mint például a részben felhasznált, romániai Gheorghe Mähára által szerzett, a megye monográfiáját bemutató Monografia județului Bihor (2010) című könyvben megjelent,

tengelyével rendelkezik s összesen két részre tagolható. A Bihar-hegység (Hajdú-Moharos, 2000) déli részén található az egész szigethegység legmagasabb pontja is, valamint a Fekete-Körös egyik forrása, a Rézbányai-Körös innen ered. Egészen a Vértop hágóig, illetve a Rézbányai-Körös és Nagy-Aranyos forrásaig nyúlik délen, előbbi téli üdülőhelyként is funkcionál. A Nagy Bihar csúcs által a legmagasabb pontja a megyének itt található, mely remek kilátóhely (Gheorghe, 2010), ezért turisztikai funkcióval is rendelkezik. Északi részén a Kalota-havas⁴⁸ (Hajdú-Moharos, 2000) vulkanikus köztettakarójának kezdete határolja, egyrészt a Boga-, Csarnóháza- és Aló-völgyekkel, a Fekete-Körös egyik jelentős mellékfolyójának, a Köves-Körösnek a forrásaival. Továbbá, a Kucsma-kő csúcsa határolja, melyből kelet felé erednek a Meleg-Szamos forrásai. A hegység köztettani változatosságának köszönhetően turisztikai szempontból is kiemelt szerepe van a dominánsan mészkő alkotta karszt és mellette, váltakozva megjelenő nem karsztosodó homokkő és pala domborzaton található barlangok, víznyelők, karsztforrások, zombolyok, kitörések, vízesések, völgyoszorosok és egyéb látványosságok által (Gheorghe, 2010). A felszíni és felszín alatti vizek változatosságát is eredményezte a sajátos köztettársulat, mely által a zárt, lefolyástalan medencék a Fekete-Körös forrásvidékéhez kapcsolódó búvópatakok által kerültek összeköttetésbe. Az Erdélyi-szigethegység Natúrpark egy része is ide nyúlik, magába foglalva a Pádisi-karsztfennsíkot, mint a legfejlettebb karsztvidéket a Kárpát-medencében, az ott található Ponor-réti-polye (Móga, 1997), Csodavár, Galbina-szoros, Szegyesd-szurdokvölgye, Rozsda-szakadék együttesével. Továbbá, szintén az északi Biharban található a vörösés-lilás-sárgás meredeken lejtő eróziós együttes, a Rozsda-szakadék, a Bak-hát csúcson, valamint számos barlang⁴⁹. Az Eszkimó-jégbarlang, Porcika-zomboly, Bársza-katlan jégtakarót is rejtenek (Gheorghe, 2010) a belső légáramlatok hiányában kialakult mikroklímának köszönhetően.

A Kalota-havas délen a Bihar-hegységtől egészen a Sebes-Körös völgyéig terjed ki (Hajdú-moharos, 2000; Gheorghe, 2010), melyet a Dregán- és Jád-völgyszoros szel át forrásaival, a havas nyugati részén, s ez érinti Bihar megye területét (Gheorghe, 2010), továbbá itt található Biharfüred klimatikus üdülőhely is (Szerk. Bántó, 2019). Észak-nyugati részén a Királyerdő-hegységgel határos (Hajdú-Moharos, 2000). Vulkanikus kőzetei a Jád-tetőnél kristályos palákkal és mészkővel váltakozik, aminek köszönhetőek a barlangok, vízesések stb. A Mézgedi cseppkőbarlang, a 40 méteres Jadonlina vízesés és egyéb számos vízesés a Jád-völgyében, illetve Bihar megyén belül, valamint Jádremete közelében a karszt domborzat több barlangot rejt (Gheorghe, 2010).

A Körösvidéki-hegységek csoportját a Béli-hegység, Királyerdő és Réz-hegység csoportokra lehet felosztani (Hajdú-Moharos, 2000), melyek változatosak morfológiai szempontból (Móga, 1997; Gheorghe, 2010; Imecs – Pál – Bartók – Szöcs, 2011). A Béli-hegység a Belényesi- és Zarándi-medence között emelkedik ki (Móga, 1997; Gécz, 2006), a Bihar-hegységtől kiindulva (Hajdú-Moharos, 2000) dél-kelet észak-nyugat irányban. Alacsony hegység, felszíne rögös, a megye területén levő részét pedig a Fekete-Körös és mellékfolyóinak medre darabolja (Gheorghe, 2010). Továbbá, köztettanilag összetett, melynek következtében változatos karsztjelenségek is megtalálhatóak, legjellemzőbben a déli Vaskohi-karszton, úgy mint az intermittáló karsztforrások híres képviselője, a Kalugyeri dagadóforrás (Móga, 1997; Gécz, 2006; Gheorghe, 2010).

A Királyerdő-hegységet északon a Réz-hegységtől délre fekvő Báródság (Kósa, 1981; Hajdú – Moharos, 2000), valamint délen a Belényesi-medence határolja. Keleten a Kalota-havastól a Jád- és a Mézgedi-patak völgye válassza el, illetve nyugaton a Királyerdőalja (Hajdú-Moharos, 2000). Továbbá, tagolt felszín jellemzi, több alacsonyabb hegycsúccsal, alig meghaladva a 700-1000 méter közötti magasságot (Gheorghe, 2010). A Királyerdő karsztvidéke a Kárpát-medencében egyedülálló, a legtöbb karsztforrás, víznyelő itt található, valamint 700-nál több barlangot tartanak számon (Móga, 1997), melyek a középső területén helyezkednek el, legfőképpen Révtízfallal, Erdődámos, Vércsorog karsztfennsíkaival, valamint Rév és Vársonkolyos községek területén. A

az itt bemutatottnál részletesebb, de eltérő tájbeosztása vagy a Kocsis Károly (főszerk.) gondozásában elkészült Magyarország Nemzeti Atlasza – Természeti környezet kötet Csorba Péter által szerkesztett Tájak fejezetében bemutatott, kevésbé részletes, rendszertani felosztás (Szerk. Csorba, 2018). Jelen értekezés tekintetében azonban, a részletesség és magyar táj-megnevezés pontossága tekintetében került felhasználásra Hajdú Moharos József (2000) féle tájbeosztás a továbbiakban.

⁴⁸ Vegyásza- (Török, 1961; Nagy, 1995; CJ Bihor, 2022b) vagy Vigyázó-hegység néven is található a tájegység megnevezése, mely a román megnevezés szerint Vlădeasa névvel van illetve (Gheorghe, 2010).

⁴⁹ Ezek az Erdélyi Szigethegység Natúrpark területén helyezkednek el.

hegység a legek vidéke, mivel magáénak tudhat olyan kiemelkedő karszt értékeket, mint a Szelek-barlangja, mely 32 km hosszúságával az országban a leghosszabb, valamint a legmélyebb zombolyt, a Stanul Foncii-zombolyt 325 m mélységével, illetve a Topa patak 11,35 km hosszú földalatti vízfolyását, az esküllői vízkelettel, mely a leghosszabb földalatti vízfolyás Romániában. Továbbá, a Sebes-Körös keskeny szurdokvölgyei Körösbánlaka-Vársonkolyos és Vársonkolyos-Rév közötti szakaszán alakultak ki impozáns sziklafalak (Móga, 1995; Gheorghe, 2010), melyek mentén levő egyik híresebb barlang még a révi Zichy Ödön-cseppkőbarlang (Gheorghe, 2010), viszont több túra kiindulópontja található ezen övezetben és a vízisportok kedvelőinek is megfelelő terepet nyújt a folyó ezen szakasza.

A Réz-hegység, mint a Körösvidéki-hegységek harmadik alegysége (Hajdú-Moharos, 2000), a Bihari autochton metamorf kőzeteiből épült, alacsony csúcsaiból a legmagasabbak is alig érik el a 900 méteres magasságot (Gheorghe, 2010), meredek lejtőkkel rendelkező, keskeny hegység, mely a megye északi hegyvonulata (Móga, 1997) 35 km hosszán (Gheorghe, 2010). Északon a Berettyó-és délen a Báródság közé ékelődött, nyugati részén a Bihari-hegyköz határolja (Hajdú-Moharos, 2000), míg keleten az Osteána-nyereg (Móga, 1997) találkozik a Meszes-hegységgel (Móga, 1995; Hajdú-Moharos, 2000). Egyhangú hullámos, letarolt felszínén (Móga, 1997), a Fekete-ponori-karsztfennsík (Móga, 1995) Berettyó forrásvidékének csekély kiterjedésű karsztvidéke jelent változatosságot (Móga, 1997).

A Nagyalföld és Biharerdő összeköttetésében (Hajdú-Moharos, 2000) a 250-400 méter magasság közötti dombcsúcsok helyezkednek el, ez által kialakítva a lépcsőzetes szerkezetet (CJ Bihar, 2022b), ennek megfelelően, átmenetet képeznek a hegyvidék és síkság között, körülölelve a hegységeket. Legjellemzőbben, kristályos palából épülnek fel, melyekre homokkő réteg tevődik, viszont az eróziós folyamatok igen erősek. A hegységeknek megfelelően, melyeket körebevesznek, illetve egyes közettani és morfológiai sajátosságok szerint több alegységbe lehet sorolni a dombcsúcsokat, azonban a Hajdú-Moharos (2000) féle tájbeosztás szerint Biharerdő tájegység részeit képzik két fő alegységként. Az első fő alegység a Körösvidéki-dombcsúcs, melyhez tartozik a Béli-hegyalja, a Belényesi-medence, a Királyerdőalja és a Báródság, illetve a második fő csoport a Szilágysági-dombvidék, ehhez tartozik a Berettyó-dombcsúcs és a Krasznamenti-dombcsúcs a megyén belül⁵⁰.

A Körösvidéki-dombcsúcsok közül a Béli-hegyalja (Hajdú-Moharos, 2000) a megyén belül a hegység északi és keleti részét határolja, lejtéssel a Fekete-Körös völgyére (Gheorghe, 2010), melynek három fő egysége a triász karsztos Vaskohi plató, a Tárkánykai-dombcsúcs és a Havasdombrói-plató (Géczi, 2006; Gheorghe, 2010). A Bihari- és Béli-hegységek közé eső területen található a Belényesi-medence, a Fekete-Körös völgyében, délkeleti irányban Alsóbiharkristyóig kiterjedve, illetve északnyugaton a Királyerdőaljával, nyugaton pedig a Béli-hegyaljával kerül összeköttetésbe. A Királyerdőalja körbeöleli a Királyerdő-hegységet, északkeleti részén a Báródságtól (Hajdú-Moharos, 2000) egészen délen Mézgedi-patak völgyéig (Gheorghe, 2010). A Báródság a Sebes-Körös völgyében helyezkedik el a folyóvölgyvel határt képezve a Réz-hegység és Királyerdő között, majd tőle északnyugatra a Bihari-hegyköz a Réz-hegység nyugati dombcsúcsaként van jelen, melyet délen a Sebes-Körös völgye, északon a Berettyó-völgye és a Berettyó-sík, nyugaton pedig a Bihar-sík és a Nagyvárad-kapu határol (Hajdú-Moharos, 2000).

A Szilágysági-dombvidéken a Berettyó-dombcsúcs a Réz-hegység északi mentén vonul, egészen a Berettyó-folyóig kiterjedve, mely mentén összeköttetésbe kerül a Berettyó-síkkal. A Krasznamenti-dombcsúcs⁵¹ nyugati egysége érinti Bihar megyét, melyet délen a Berettyó völgye határol (Hajdú-Moharos, 2000).

A síkságok a megye nyugati területein helyezkednek, a dombvidék és a román-magyar határ közé eső területen (Gheorghe, 2010), melyek a Nagyalföld tájegységhez tartozva három fő alegységre oszlanak a megye tekintetében, ezek északról délre haladva a Nyírség, az Érmellék és

⁵⁰ Egyéb felosztásban Körösvidéki-dombcsúcsként említik a Szigethegység nyugati részén elhelyezkedő, a Sebes-Körös völgyétől délre eső területet, mely alegységeihez tartozik a Bihari-Hegyköz, a Báródság, a Királyerdőalja, a Belényesi-medence, a Béli-hegyalja, valamint a Zarándi-medencesor (Imecs – Pál – Bartók – Szócs, 2011), illetve ugyancsak más beosztásban külön fő tájegységként emelték ki a dombcsúcsokat a Krasznamenti-dombcsúcs, a Réz- és Királyerdőalja vagy Tasádfői-dombcsúcs, Bihari- és Béli-dombcsúcsok csoportokra osztva (Gheorghe, 2010).

⁵¹ Dumbrăviței-dombcsúcs néven is említi a román szakirodalom (Gheorghe, 2010).

a legnagyobb kiterjedéssel jelen levő Körösök síksága (Hajdú-Moharos, 2000) vagy Körösvidék (Hajdú-Moharos – Hevesi, 1997; Hajdú-Moharos, 2000). A Nyírséghez tartozó alegységként a Nagykárolyi-homokhát érinti Bihart, annak legészakibb területén. Az Érmellékhez két alegység tartozik, az Ér-völgye és a Tasnádi-halomvidék vagy Érmelléki-hát. A Körösök-síksága hat alegységre osztható, északról délre haladva ezek a következők: Berettyó-sík, Bihari-sík, Nagyváradi-kapu, Nyárszegi-magassík, Szalontai-sík és a Csermői-magassík (Hajdú-Moharos, 2000).

4.1.1.2. Bihar megye vízrajzi jellemzői

A megye vízrajzát illetően, négy fő folyó található a megyében, melyek az Ér-, Berettyó-, a Sebes-Körös- és a Fekete-Körös-folyók (DJSBH, 2019), azonban összességében a Körösök vízrendszeréhez tartoznak (Gheorghe, 2010; Szilágyi, 2017). Az Ér-folyó Szalacs felett lép a megyébe, majd az Ér-síkságot átszeli délkelet irányba, mely Diószeg és a román-magyar határ közötti mocsaras részét mederbe terelték, s beletorkollik a Berettyóba (Jákó, 1940; Gheorghe, 2010). A megyében az Ér vízgyűjtő területének 44%-a található, s az áradások megfékezésének érdekében több víztározó tavat hoztak létre a mocsaras területein (Gheorghe, 2010). A Berettyó-folyó a Szilágysági-medencén áttörve lép be a megyébe (Korbély, 1901), s 62 km-es része szeli keresztül a megyét, valamint vízgyűjtő területének 88%-a található itt. Mellékfolyói a jobbspártjáról az Ér-folyó⁵² (Gheorghe, 2010) és a Nyulas-patak (Korbély, 1901), baloldalaról pedig a Bisztra, a Gyepes, (Korbély, 1901; Gheorghe, 2010) az Almás és a Kösmő-patakok (Korbély, 1901). A Sebes-Körös-folyó a Jád-völgye előtt lép a megyébe, majd 97 km hosszan halad át rajta, s a vízgyűjtőterületének 63%-a van jelen. Fontosabb mellékágai balpartján a Jád-, Barátka-, Méhséd-, Izbendis-, Koppány-, Medes-, Kígyik-, Tasád-, Pece-patakok, valamint jobb partja felől a Báród-patak. A Fekete-Körös-folyó a Nagy-Bihari hegycsúcs alatt ered, áthalad a Belényesi- és Hollódi-medencén, majd a Körösök-síkságán, mely összesen 139 km hosszú, s a megyében található vízgyűjtő területének 71%-a. Legfőbb mellékágai jobbspártján a Rézbányai-Körös-, Szegyesd-, Crăiaasa-, Köves-Körös-, Nyimesd-, Körösmarti-, Gyepes-patakok, illetve balpartján a Brihenyi-, Tárkánykai-, Fenes-, Nagy-ér- és Súlyomi-patakok. Ezek mellett jelen vannak még vízelvezető csatornák, mint a Sebes- és Fekete-Köröst összekötő Gyűjtőcsatorna, melyek első sorban vagy árvízvédelem vagy öntözési funkció miatt lettek létrehozva (Gheorghe, 2010).

Bihar megyében több tavat tartanak számon, bár ezek legnagyobb része mesterséges tó, mely elsődleges funkciója vagy öntözés, vízellátás vagy horgászat. Az Ér-Berettyó vízgyűjtő területén fontosabb antropikus tavak az Érsemjén, Gálospetri, Érvasad települések víztározó tavai, illetve Érmihályfalva és Érkörtvélyes homokdűnéibe ágyazott tavak, valamint a Berettyó mellékágain létrehozott vízgyűjtő tavak. A Sebes-Körös esetén a Lesi víztározó tó (Gheorghe, 2010; DJSBH, 2019; CJ Bihor, 2022b) turisztikai funkciókat is betölt (Gheorghe, 2010). Ezek mellett kiemelt vízgyűjtő tavai még a mezőtelegdi és lugasi (Gheorghe, 2010; DJSBH, 2019; CJ Bihor, 2022b), valamint mezőszakadati. A Sebes- és Fekete-Körös Gyűjtőcsatorna mentén létrehozott halastavak a turizmus szempontjából szintén kiemelték, úgy mint a Cséffa (Gheorghe, 2010; Kállai, 2019; CJ Bihor, 2022b) 12 medencével rendelkező halastavai, mindazonáltal megemlítendő még Marciháza, Inánd (Gheorghe, 2010), Madarász, Oláhhomorog, Tamáshida halastavai is (Gheorghe, 2010; CJ Bihor, 2022b). Természetes tavak alacsony számmal vannak jelen, melyek közül megemlítendő a Nagyszalonta térségében levő, kisebb területű Kígyók-tava és Nádas-tó (Gheorghe, 2010; Kállai, 2019), a Pádison található Ponor-rét tava és a Varasó-tó, illetve a Nagy-tó, melyek mind a Fekete-Körös vízgyűjtő területéhez tartoznak (Gheorghe, 2010). A püspökfürdői Pece hévizű patak tava (Gheorghe), mely európai viszonylatban egyedi jellemvonása a természetes elfordulással jelen levő nílusi tündérrózsza volt, a termálvíz felhasználás fenntarthatósági okai miatt elvesztette vonzerejét (Kállai, 2019), illetve kiszáradás fenyegeti.

A felszín alatti vizek is jelentősek, melyek közül a tenkei ártézi vizek, a 87 °C-ot is elérő Nagyváradi, Félixfürdő, Püspökfürdő, Bors, Margitta, Tasádfő és Robogány területén levő termálvizek, a kiváló minőségű biharfüredi Csodaforrás forrás vize, az 1890 óta feltörő, tisztítókérdőkhöz is alkalmas, magas lítium tartalmú ásványvíz Paptamásiban, valamint a vaskohi

⁵² Bár az Ér a határ túloldalán, azaz a magyarországi szakaszán torkollik a Berettyóba.

karsztos platón a Kalugyeri dagadóforrás is kiemelhető, mint turisztikai erőforrás és vonzerő (Gheorghe, 2010).

4.1.2. A megye demográfiai jellemzőinek változása az etnikai és vallási felekezeti hovatartozás tükrében, mint fő társadalmi keret

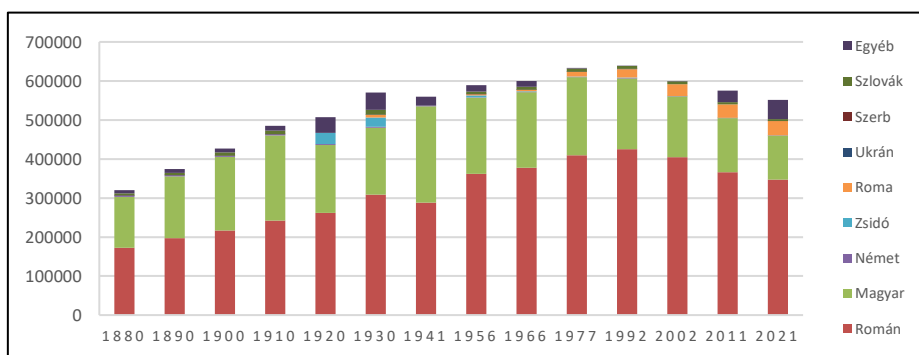
Bihar megye lakossága a 2020-as becslések alapján 560.646 fő, mely Románia lakosságának 2,89%-a, az 1. Makrorégióinak a 11,52%-a, illetve az Észak-Nyugat régió esetén 21,99%-át jelentette. Az átlag népsűrűség 74,37 fő/km² volt, (INSEE, 2022b). Nagyvárad, mint megyeszékhely, a 10. legnépesebb város volt országos szinten, a 2020-as becslések alapján (RoCifre, 2021). A megye lakosság számának és etnikai összetételének részletes bemutatását a 4. táblázat és az 5. ábra szemlélteti.

4. Táblázat: Bihar megye etnikai adatai 1880-2021 közötti népszámlálások eredményének tükrében⁵³ (fő)

	Teljes lakosság	Román	Magyar	Német	Zsidó	Roma	Ukrán	Szerb	Szlovák	Egyéb
1880a	314607	172656	130345	3772	.	.	412	53	5001	7834
1890a	367786	196906	158450	3026	.	.	154	24	6083	9404
1900a	418816	217025	188601	3341	.	.	82	28	7809	9849
1910a	475847	241992	218157	3389	.	.	243	115	9040	12309
1920	478025	261585	174285	2041	28882	40114
1930	527216	308478	171907	2370	23709	6211	804	133	12365	44461
1941	559354	288147	247279	1580	22348
1956	574488	362345	194883	874	4878	3333	63	51	6726	16386
1966	586460	377837	192948	1106	1798	3678	63	114	7813	14569
1977	633094	409770	199615	1417	910	12014	111	65	8079	1289
1992	638863	425097	181703	1593	354	21796	107	47	7793	527
2002	600246	404468	155829	1163	224	30089	.	.	7370	1103
2011	575398	366245	138213	735	176	34640	.	.	6091	29298
2021	551297	347148	112387	529	135	36837	89	25	4860	49286

Saját szerkesztés. Forrás: Varga, 2022; DJSBH, 2022 és RPL2021, 2023 alapján

Az 1880-2021 közötti népszámlálások eredményeinek tükrében észrevehető, hogy 1992-ig folyamatosan növekedett a népesség, majd a 2002-es eredmények 6,04%-os csökkenést mutattak az 1992-es csúcshoz viszonyítva, illetve a 2011-es adatok pedig 9,93%-os csökkenést mutatott szintén 1992-es bázisévhez képest (Varga, 2022; DJSBH, 2022). A statisztikai intézet 2020-as becslései alapján pedig 12,24%-os csökkenés mutatható a bázisévhez viszonyítva (INSSE, 2022b), mely a 2021-es népszámlálás adatait tekintve végül 13,7% lett (RPL2021, 2023).

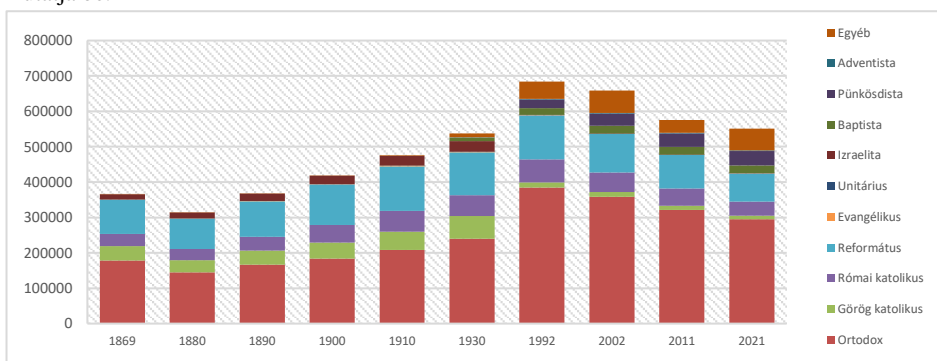

5. Ábra: Bihar megye etnikai adatai 1880-2021 közötti népszámlálások eredményének tükrében (fő)

Saját szerkesztés. Forrás: Varga, 2022; DJSBH, 2022 és RPL2021, 2023 alapján

⁵³ A pontok az adatok hiányát szemléltetik, valamint az 1880, 1890, 1900 és 1910 évekre vonatkozó információk mellett megjelenő a betű az anyanyelvi alapú etnikai összesítést jelenti, mivel nemzetiségi adat nem áll rendelkezésre ezen évekre, azonban a többi évek népszámlálása esetén nemzetiségek szerinti összesítés eredményei szerepelnek a táblázatban.

A két világháború következményei és a határok megváltoztatása egyedi módomban befolyásolta Bihar megye lakosságának változását, nemcsak annak számában, hanem etnikai összetételében is, ahogyan ezt az 5. ábra tisztán szemlélteti, illetve a 4. táblázat részletesen bemutatja. Mindazonáltal napjainkig a román és magyar etnikum a domináns Bihar megyén belül, az előbbi főleg a megye keleti és dél-keleti területein, míg utóbbi a román-magyar határ menti nyugati és északi településein. Megjegyzendő még, hogy míg jellemzően az 1992-es csúcshoz mérve mindegyik etnikai csoport száma csökkenést mutatott, egyetlen kivétel volt jelen, mivel 1977-től a 2021-es adatokig csak a roma etnikum lélekszáma növekedett. A demográfiai struktúra vallási alapú megoszlását a 6. ábra mutatja be.

6. Ábra: Bihar megye felekezeti adatai 1869-2021 között (fő)
Saját szerkesztés. Forrás: Varga, 2022; DJSBH, 2022 és RPL2021, 2023 alapján

A 6. ábra szemlélteti a megye lakosságának vallási felekezetek szerinti megoszlását 1869-2021 között. A legnagyobb arányban az ortodox valláshoz tartozók, majd a református vallásúak, majd a római katolikus felekezet tagjai vannak jelen, a 2021-es adatok szerint. A felekezetek szerinti megoszlás tekintetében legnagyobb számú csökkenést, illetve szerkezet váltás is 1930-1992 között valósult meg, melyhez az ország politikai berendezkedése, annak következményei is nagy mértékben hozzájárultak. Továbbá, 1992-től megindult népességsökkenéssel együttesen a felekezeteken belül szintén csökkenés mutatkozott, kivétel a Pünkösdista felekezet volt, melynek hívei számban növekedést mutatnak. A turizmus szempontjából mind az etnikai, mint a vallási megoszlás jelentős, a települések arculatának alakítását befolyásolják, egyedi kulturális, gasztronómiai és egyéb vonásai miatt potenciális vonzerőként tekinthetők egy desztináció esetén.

4.2. Bihar megye turizmusának területi és ágazati keretei

4.2.1. Bihar megye turisztikai erőforrásainak területi jellemzői és turizmusának területi típusai

Nagyvárad municípium, Bihar megye székhelye, első rangú, azaz nemzeti jelentőségű és európai szinten potenciálisan meghatározó municípiummá vált a nemzeti településrendszerben, a 351/2001-es számú, Országos Területrendezési Tervre vonatkozó törvény, IV szakaszának, a települések hálózatára vonatkozó része alapján (351/2001-es törvény, 2022 ;CJ Bihor, 2022), több mennyiségi és minőségi tényező figyelembevételével. Ezzel szemben regionális szinten másodlagos fejlesztési pólusként tekintettek rá, mivel Kolozsvár lett a régió központja, s ennek értelmében valamennyi regionális jelentőségű intézményeit Kolozsvárra költöztették át. A 2010-es években Nagyváradot, a városfejlődését tekintve, a mérsékelt dinamikájú csoportba sorolták, illetve versenyképességének tényezőit első sorban a határmentiségére, a határon átnyúló kapcsolatok kialakítására, interregionális kapcsolatépítésre, így az európai integrációs folyamatokban való aktív részvételére alapozták (Fleisz, 2016). Mindazonáltal, az 5.1.2.1.-es fejezetben bemutatott, a 2007-2020 közötti időszakra vizsgált nemzeti területfejlesztési stratégiák keretében Nagyvárad csak harmadik rangú városként jelent meg, nem lett kiemelve fejlesztési pólusként, valamint a fő határátkelő a transz-európai közlekedési csatorna kiépítésével Temes megyére irányult, így Temesvár lett az elsődleges kapu-város nyugat felé a vizsgált időszakban (CSDT, 2008; SDTR, 2016). Ennek értelmében, Nagyvárad, illetve vele a megye is, hátrányos helyzetbe került a területi

fejlesztések körében, a nemzeti szintről irányított regionalizáció által, annak ellenére, hogy a történelmi Partium régió belül kiemelt szerepe lehetett volna, mint annak központja.

A turisztikai erőforrások és potenciálok tekintetében komplex területi tőkével rendelkezik Bihar megye, amelyet többen is összesítettek már különféle szempontok mentén (többek között Mátyás, 1988; Vofkori, 2006; Elekes, 2007; Popoviciu, 2010; Henț, 2013; Dukrét – Péter, 2016; Neașcu – Băltărețu – Neașcu – Drăghilă, 2016; Pataki, 2019 stb.), illetve a Bihar Megyei Turisztikai Információs és Népszerűsítő Központ (Travel Bihor, 2023b) és a Bihar Megyei Turisztikai Desztináció Menedzsment Ügynökség (AMD Bihor, 2023) tematikus és a megye teljes területére vonatkozó, népszerűsítő kiadványai, térképei jelentős számban készültek több nyelven.

Bihar megye 2014-2020-as programozási időszakára vonatkozó Bihar megye fejlesztési stratégiája 2014-2020 dokumentumban fő turisztikai potenciálként a következőket emelték ki (Plan BH, 2014):

- Erdélyi-szigethegység - karszt domborzat gazdagsága, vonzereje – 40 elismert és 5 elismerés folyamatában levő túraútvonal (21 az Erdélyi-szigethegység Natúrpark területén, 9 Biharfüred környékén, 5 Rézbánya-Vértop övezetben, Királyerdő-hegységben 8 a Sebes-Körös völgyénél és 1 Jádremete-Mézged zónában, további 1 Kerpenyéden a Béli-hegységben)
- Hegyvidéken továbbá:
 - o barlangok – négy „szuperlatívusz”-ként (Plan BH, 2014, p. 62; Dodescu – Botezat, 2018) megnevezett, nemzeti szinten legkiemelkedőbb érték: a V5-ös barlang a Pádis-Varasó rendszerében a legmélyebb barlang, a Szelek-barlangja Vársokolyoson a leghosszabb, a Kerpednyéd önkormányzatában a legnagyobb földalatti vízeséssel rendelkező Câmpeneasca-barlang, a legmélyebb vízalatti barlang a Győzelem-vízkitörés (Izbucul Izbândiș), illetve a legnagyobb és legjobban kiépített barlang a Medve-barlang; ezek mellett kiemelték még a 3.1.1.1. fejezetben bemutatott barlangok további sorát is
 - o via-ferrata – a Galbina-körúton, a Bohogyó vízesés⁵⁴ körútja, a Csodavár körútja, Aragyásza-barlang körút
 - o sziklamászás – Sebes-Körös völgy-szorosában Rév és Vársonkolyos között, Vida-szoros, Aló-Bohogyó övezet
 - o Canyonútúra – több folyó, patak által átszlet völgyben – például Galbina-szoros, Bohogyó vízesésnél a Pádis-Boga térségben – , vagy száraz völgy-szorosokban – például Horoabei-völgy Vársokolyos térségében, Száraz-völgy Pádis-Vértop térségben – stb.
 - o Vízi sportok – vadvízi evezés, kajakozás, kenuzás stb. – Sebes-Körös szurdokvölgye Rév-Vársonolyos közötti szakaszon, de több potenciális területet tartanak még számon, ahol infrastruktúra kiépítést kellene megvalósítani
 - o Alpesi sí és túrásí – Rézbánya és Vértop közötti része a Zengőkő-csúcsnak, Biharfüred 3 sípályája
 - o Mountain-bike – Erdélyi-szigethegység Natúrparkban, Királyerdőben, illetve a hozzájuk kapcsolódó dombvidékek területén, csak alacsony szinten van az infra- és szuprastruktúra
 - o Siklóernyőzés – Biharrósa, Pádis, Harangmező és Biharfüred környékén időszakosan végezhető
 - o Tiroli csúszópálya – Biharrósán a Farcu-kristálybarlangnál, Bétfián Váradszentmárton községben
- Félix- és Püspökfürdő hasznosított gyógyfürdő potenciálja, továbbá Tenke, Madarász, Margitta és Élesd stb., illetve ásványvíz potenciállal Feketeerdő, Paptamási, Tenke továbbá, oligoásványokban és vastartalomban gazdag ásványvízzel kiemelt még a Csodaforrás Biharfüreden

⁵⁴ Nagy-Phaeton vízesésként is nevezik (Pataki, 2019).

- Bihar megye épített örökségei – összesen 431 épített örökség, melyből 170 ásatási terület vagy műemlék, 221 épített műemlék vagy műemlék együttes, 40 emlékház és képzőművészeti műemlék; további jelentős épített örökségek a kolostorok és egyéb egyházi épületek, ebből 61 XVIII-XIX. századi fatemplom, melyek építészeti örökségekként vannak nyilvántartva; épített örökségek kiemelt köre:
 - o Nagyvárád épített örökségei – vár, a XVIII.-XIX. századi barokk komplexum, a szecessziós épületek közül kiemelve a Fekete Sas-palota, az 1800 körül készült barokk és neoklasszikus stílusjegyeket viselő görög-katolikus Szent Miklós templom; Ortodox székesegyház, Holdas templom, Szent László templom
 - o Egyházi épületek – XI-XII. századból származó kolostor Érkenézen, Magyarremete XIII. századi református temploma, Vaskohaszód XVII. századi kolostora
- hagyományok és kultúra
 - o Nagyvárád – éves szinten megrendezett fesztiválok a Festum Varadinum, Szent László Napok, Nagyváradi Ősz stb., illetve évente többször vásárok, mint a hagyománnyá vált karácsonyi vásár, a népművészeti mesterek vására, a Bor és Pálinka fesztivál, illetve a Bihari népviseletek, néptánc és népdal fesztivál, utóbbi kettő a Körösvidéki Múzeum szervezésében, továbbá, egyházzenei, karácsonyi és újévi rendezvények
 - o éves szinten hagyományörző rendezvények– drágotai aprózott mintás húsvéti tojásfestés és díszítés Magyarremete, Rény, Bihardobross, Biharlonka, Bondoraszó községekben; „Nap-tűzek gyűjtása élőkért és holtakért” hagyományörző ünnep Felsőmezőszén, a biharlonkai Susd és az alsóbiharkristyóri Vaskohszeleste településeken; Vaskoh városi Szent György Napok; Szent György-napi vásár Belényes, a bontesd községi Biharfenyves, a vasaskőfalvi községi Kiskoh és Biharmagura településeken
 - o egyéb rendezvények és fesztiválok – Sívám ünnepség Réven; Nyíló Akác Napok fesztivál Érmihályfalván; Horea forrásánál rendezvény Biharmező és Vaskohszeleste falvakban Alsóbiharkristyór községből; Székelyhídon az Érmelléki Ősz; Élesd város és Belényes municípium egyházzenei, karácsonyi és újévi rendezvényei; a Biharszentandrás községben levő Palotán rendezett romák népművészeti vására, illetve Kirchweich és svábok népművészeti és vallási ünnepei; Hegyközcstarban a szüreti bál; a szlovák burgonyabál Sóllyomkőváron stb.
 - o Működő mesterségi központok:
 - fazekasság területén – fehér kerámia edény készítés Réven, vörös kerámia edény készítés Vaskohszeleste és Alsóbiharkristyóron
 - szövetek készítése – Magyarremete, Vasaskőfalva és a községhez tartozó Kiskoh, továbbá, Barátka, Nagybaród településeken
 - Bondoraszón kelengyész láda készítő műhely
 - Gyékényfeldolgozás Borson és Szalacs községhez tartozó Ottományban
 - Vesszőfonó műhely Nagyszalontán
 - Tojásdíszítő és díszítő műhely a Magyarremete községben levő Drágota településen.

A megye kiemelt, turisztikai érdekeltségű területeként Nagyvárád – Félixfürdő/Püspökfürdő területét és az Erdélyi-szigethegység területét, ezen belül elsődlegesen a natúrpark térségét nevezték meg a fejlesztési stratégiában (Plan BH, 2014).

A fenti kiemelt potenciál alapján, a 3.1.2. fejezetben tárgyalt területi tényezőellátottság vizsgálata, mint a fejlesztéspolitika kiinduló pontja (Rechnitzer – Smahó, 2011), Bihar megye turizmusát megalapozó területi tőke körében értelmezve, megállapítható, hogy idegenforgalmi vonzereje komplex és változatos erőforrásokon alapul, melyeknek mind természeti-, mind társadalmi vonatkozásai vannak. A természetföldrajzi adottságok tekintetében, az domborzat

változatossága, összetétele meghatározó, mely a 4.1.1.1. fejezetben bővebben tárgyalásra került, mindazonáltal a 4.1.1.2. fejezetben bemutatott vízrajzi tényezők szintén jelentősek, a felszíni vizek tájalakítási és hasznosítási szerepe, illetve a vizes élőhelyek biodiverzitása mellett a felszín alatti vizek potenciálja is, mely a gyógy- és fürdő turizmus alapját képezik a megyében. Továbbá, a gazdasági szereplők cégtelepitési tevékenységei, mint a gazdasági szerkezetet befolyásoló tényező (Benedek, 2015) a desztinációk kialakulásában játszanak szerepet, a szuprastrukturális ellátottság biztosítása által, ahogyan annak elméleti alapja a 3.2.2.3-as fejezetben tárgyalásra került, illetve Bihar megyei vonatkozását az 5.3. fejezet tartalmazza.

Bihar megye térspecifikus turisztikai termékeinek példajellegű felsorolását a 2. mellékletben szereplő táblázat tartalmazza, a 3.2.1.-es fejezetben bemutatott, Molnár Csilla (2009) féle felosztás szerinti csoportosításnak megfelelően, mely szemléltetés jellegű besorolás, néhány példával, a teljesség igénye nélkül. Mindazonáltal, ahogy a 2. mellékletben is megjelenik, a térspecifikus termék szerinti lehatárolás nem alkalmas desztináció tipizálásra önmagában véve, mivel egyes célterületek ismétlődően megjelenhetnek a kategóriákon belül, természeti-kulturális-társadalmi adottságaik összetettségének függvényében. Mindazonáltal, a területi tőke koncentrátságára is utal az összesítés, mely egyes önkormányzatok területén csoportosul Bihar megyében. Ezek bővebb ismertetését az 5.2.1. fejezet tárgyalom, valamint a területi tervezés nemzeti szintjét bemutató 5.1.2.1. fejezet területrendezésre vonatkozó törvényeinek keretében is ismertetem. Mindezeket alapul véve, a megye önkormányzatainak szintjén történő, sajátos módszer szerinti desztináció típus lehatárolás indokolt lehet, amely az 5.2.2 és 5.2.3. fejezetekben kerül további részletezésre.

4.2.2. Bihar megye turisztikai ágazatát meghatározó nemzetközi, nemzeti és lokális trendek, a megye turizmusának működési környezete

A Turisztikai Világszervezet statisztikai adatai is bizonyítják, hogy Európa számára jelentős ágazat a turizmus (UNWTO, 2020, 2023), mely nemzetközi forgalomra vonatkozó indexeit dinamikus fejlődés jellemezte 1990-2007 és 2009-2019 között, a pénzügyi válság okozott némi visszaesést 2008-ban, mely megtörte folyamatos növekedési trendet. Továbbá, Kelek-Közép-Európa szubrégióban mérték a nemzetközi idegenforgalmi bevételek legalacsonyabb mértékét, illetve a második legkevesebb nemzetközi turistaérkezést, viszont önmagában véve kiemelkedő fejlődés mutatkozott ezen mutatók értékeiben az utóbbi harminc év tekintetében, egészen a Covid-19 pandémia kitöréséig. Ebben a viszonylatban, Románia, az említett szubrégióon belül, mégis 4%-os csökkenést mutatott a nemzetközi turistaérkezések számában 2018-hoz képest, s összesen 2,684 millió főt regisztráltak. Ezzel szemben a turizusból származó bevételek aránya mégis 5,18%-kal növekedett 2019-ben, mely teljes összege 3,5 milliárd dollár volt. Összességében Románia 1,76%-os részesedéssel volt jelen a nemzetközi turistaérkezések és 5,21%-os aránnyal a nemzetközi turizusból származó bevételek esetén a régióon belül (UNWTO, 2020).

Románia turisztikai szektorát több negatív tényező befolyásolta az utóbbi 30 évben, bár jelentősen javultak a mutatók értékei az utóbbi évtized folyamán, mely kihatással volt az ország vendéglátóiparának alakulására is. Az 1989-es rendszerváltást követően elindult a központositott gazdaságról a piacgazdaságra való áttérés, azonban az elhúzódó privatizációs reformok folyamata egy rendszerszintű válsághoz vezetett. A turisztikai kínálat minőségi és mennyiségi fejlődésének ellenére, mely a szálláshely kínálat körében is jelentkezett, a kereslet drasztikusan visszesett (Nistoreanu – Tanase, 2021). Mivel a kereslet jelentős részét, azaz 88,4%-át, a belföldi turizmus jelentette 1990-ben, összesen 10.864.891 turistaérkezéssel (INSSE, 2023a), a gazdasági recesszió és instabilitás által okozott munkanélküliség és vásárlóerő csökkenés, a nemzetközi turistaérkezések csökkenése mellett párhuzamosan, jelentős visszaesést okozott a belföldi vendégérkezések körében is (Nistoreanu – Tanase, 2021), így 1995-ben 41,92%-kal és 2000-ben 62,69%-kal esett vissza az 1990-es év értékéhez viszonyítva a belföldi turistaérkezések száma. Az összesített turistaérkezések esetén, ugyanezre az időszakra nézve, 1995-ben 42,5%-kal, illetve 2000-ben már 59,99%-kal volt alacsonyabb összeg 1990-hez viszonyítva, mely értékek csak 2018-ban érték utól a bázisév összegeit (INSSE, 2023a), viszont az eltöltött éjszakák számának esetén az 1990-es csúcstértek alatt maradt a mutató (INSSE, 2023b). A klasszikus hazai desztinációk esetén, mint a tengerparti célterületek, melyek a 90-es évek elavult szuprastrukturájával, illetve azok keretén belüli gyenge minőségű és kevésbé versenyképesen árazott szolgáltatásokkal rendelkeztek, a kereslet visszaesett.

Ugyanakkor, egyéb jellegű hazai desztinációk erősödtek meg a piacon, a falusi és hegyvidéki térségekben, a szálláshely szolgáltatók számának gyarapodásával, legfőképpen a panziók és agroturisztikai panziók körében, mely általánosan hozzájárult a turizmus fenntartható fejlődéséhez (Nistoreanu – Tanase, 2021).

A fent bemutatott kedvezőtlen, összetett nemzeti körülmények között (Herman et al., 2016; Nistoreanu – Tanase, 2021), Bihar megye turizmusának trendjei többé-kevésbé követték az országos trendeket, a beföldi turisták jelentős részarányát tekintve, mely a három évtizedes kitekintés keretében mindig 80% feletti arányt mutatott. A turistaérkezések hullámozó trendje mellett, a megyei turistaérkezések száma szintén 2018-ban érte csak utol az 1990-ben mért értéket, melyet 9,65%-kal meg is haladt, összesen 549.171 fővel, majd 2019-ben visszaesés mutatkozott, ezért csak 7,95%-kal múlta felül a bázisévben mért összeget, összesen 540.675 fővel (INSSE, 2023a). A vendégéjszakák 2019-ben sem érték el az 1990-ben mért csúcserőértéket, illetve a nemzeti összesített értéknél rosszabb arány mutatkozott a visszaesésben, mivel 36,44%-kal volt kevesebb vendégéjszaka Bihar megye esetén a bázisévhez viszonyítva. Az összesen eltöltött vendégéjszakák száma 1.547.915 volt 2019-ben (INSSE, 2023b). A szálláshely szolgáltatók összetételében, a megyében is a nemzeti trendnek megfelelően a panziók és agroturisztikai panziók száma növekedett a legnagyobb mértékben 2010 után (INSSE, 2023c), ahogyan ez a 5.3.1. fejezetben is ki lett emelve, bár ezek a szálláshely típusok rendelkeznek a legkisebb kapacitással fogadóegységként (INSSE, 2023d).

A Covid-19 pandémia kontextusában vizsgálva a mutatókat, a pandémia globális szinten megközelítőleg 3.944,7 milliárd euró veszteséget okozott, mely 49,06%-os csökkenést jelentett az utazás és turizmus globális GDP-hez való hozzájárulása esetén, illetve 62 millió munkahely megszűnését okozta 2020-ban a szektoron belül, az előző éves adatokhoz viszonyítva (WTTC, 2022). Továbbá, a vendéglátóipari vállalatok voltak a koronavírus által egyik legnagyobb mértékben súlytott gazdasági szereplők, nemcsak Kínában és Ázsia szerte, de az Egyesült Államokban és Amerika szerte, illetve Európában egyaránt, részben a pandémia gyors ütemű terjedéséből és fejlődéséből kifolyólag (Duarte Alonso *et al.*, 2020; Sigala, 2020; Kung-Sung – Hsin-Hu – King, 2021; Madeira – Palrão – Mendes, 2021; Song – Yeon – Lee, 2021), másrészt a széles körben bevezetett korlátozások miatt (Várzaru – Bocean – Cazacu, 2021).

Románia esetén a Covid-19 összesen 55,48%-os visszaesést okozott a turizmus nemzeti GDP-hez való hozzájárulása tekintetében 2020-ban, illetve 16.200 munkahely szűnt meg (WTTC, 2022), mely a Bihar megyei vendéglátó ágazatra szintén kihatott (Czuczor, 2021). A megye turistaérkezéseinek száma 51,04%-kal csökkent 2020-ban, 2019-hez képest, mivel összesen 264.726 főt regisztráltak. A vendégéjszakák 52,88%-kal csökkentek 2020-ban, mivel 729.449 eltöltött éjszaka lett jegyezve, mely a 2005-2021-es viszonylatban a legalacsonyabb érték volt. 2021-ben már növekedés mutatkozott, a pandémia első évéhez viszonyítva 58,79%-kal, összesen 420.351 turista érkezett a megyébe és 57,36%-os növekedést mértek az 1.147.854 vendégéjszaka köszönhetően, bár még így is mindkét mutató a 2019-es értékek alatt maradt (INSSE, 2022d; INSSE, 2022e). A megye szállás- és vendéglátás szektorára vonatkozó trendeket a 5.3. fejezet tárgyalja.

4.3. Turizmus és területfejlesztés intézményi kerete, illetve szereplői Bihar megyében

A turizmus irányításának szervezeti felépítését Románia esetén nem jellemzi stabil szerkezet 2007-2020 között, mivel az OECD két évente megjelenő *Tourism Trends and Policies*⁵⁵ kiadványának a vizsgált időszakokra vonatkozó kimutatásai szerint folyamatos változásban volt a turizmuspolitikáért felelős intézményrendszer szervezeti felépítése⁵⁶. 2007-es adatoknak megfelelően a centralizált turizmuspolitika kialakítása és végrehajtása, a nemzeti turizmusmarketing tevékenységek, az örökségvédelem, a turizmus és szálláshely licencek, a szolgáltatásminőség kontrollja, valamint a turisztikai infrastruktúrafejlesztés, az adott évi reformoknak megfelelően, átkerült a Kis- és Középvállalkozások, Kereskedelem, Turizmus és Szabad Foglalkozások Minisztériuma alá. Emellett, két intézmény tartozott közvetlen a

⁵⁵ Az OECD *Tourism Trends and Policies* két évente megjelenő kiadványa a főbb turisztikai irányelveket és reformokat összesíti, mely a tagállamok és partner államok turizmuspolitikáért felelős legfőbb szerveinek hierarchikus felépítését is bemutatja.

⁵⁶ A vizsgált időszak legutolsó szervezeti felépítését a 3. melléklet tartalmazza.

minisztérium alá, az Országos Turisztikai Kutató és Fejlesztő Intézet és az Országos Turisztikai Képzési Központ (OECD, 2008).

Majd, 2008-ban létrehozták a Turisztikai Minisztériumot, mely alá az előbbieken említett két önfinszírozású intézmény tartozott. Emellett, létrejött az országos Turisztikai Tanácsadó Testület, mely a köz- és magán szféra, illetve NGO-k közös platformja lett a turisztikai irányelvek együttes meghatározására. Regionális szinten megalapították a Regionális Fejlesztési Ügynökségeket, a nyolc fejlesztési régióban, melyek többek között a regionális fejlesztési stratégiák körében a turizmusra vonatkozó regionális stratégiák beépítését is meg kellett valósítsák, s az operatív programokba integrálják. Helyi szinten pedig a megyei és községi önkormányzatok feladata volt a turizmusfejlesztés a nemzeti irányelvek követése mentén (OECD, 2010). 2009-ben létrehozták a Regionális Fejlesztési és Turisztikai Minisztériumot, mely feladatköre kiterjedt a tervezés, a nemzeti és regionális területfejlesztés, a határon-átnyúló ügyek, nemzetközi és régió-közi együttműködések, urbanizáció és területfejlesztés, szállás és turizmus területekre. Szintén alárendelt intézményként működött a fentebb említett Országos Turisztikai Kutató és Fejlesztő Intézet és az Országos Turisztikai Képzési Központ, illetve létrehozták a Minisztériumközi Turizmus Bizottságot⁵⁷ az integrált kormányzati szemlélet kialakítása érdekében a turizmuspolitika fejlesztésével kapcsolatban, melybe bevonták még a központi és helyi önkormányzatok, a magán szféra és a turisztikai non-profit szervezetek képviselőit (OECD, 2012).

2014-ben már a Gazdasági Minisztérium Kis- és Középvállalkozások, Üzleti Környezet és Turizmus Osztálya, illetve a 2013-ban megalapított Országos Turisztikai Hatóság körébe tartozott a turizmus ügye, melyből az utóbbi felelt a fejlesztés, népszerűsítés, a turisztikai szolgáltatók engedélyeztetése és a nemzetközi kapcsolatok kérdéséért, valamint a helyi önkormányzatok, magán szféra és turisztikai NGO-kal való kapcsolattartásért. Regionális szinten a Regionális Fejlesztési Ügynökségek szerepköre megmaradt, a lokális szintet pedig a helyi önkormányzatok szerepelték. A Turisztikai Tanácsadó Testület fennmaradt, azonos feladatkörrel (OECD, 2014). 2016-ra az Országos Turisztikai Hatóság felügyelete átkerült a Gazdasági, Kereskedelmi és Turisztikai Minisztérium fennhatósága alá, feladatköre pedig a nemzeti turizmus stratégia megalkotása és végrehajtása, a nemzeti turizmusmarketing, turisztikai desztinációk, csomagok és infrastruktúra fejlesztése, turisztikai licenck kibocsátása, szolgáltatások minőségellenőrzése, illetve a regionális operatív programok pályázóinak válogatása. A Turisztikai Tanácsadó Testület is működött. Lokális területi szinten a helyi önkormányzatok voltak felelősek a nemzeti stratégia megvalósításáért együttműködve a Minisztériummal, feladatkörükbe a turisztikai erőforrások és örökségek leltárának fenntartása, fejlesztési javaslatok megfogalmazása, turista utak és sí területek engedélyeztetésében való együttműködés, a turisztikai termékek minőségének javításában való részvétel, valamint a turisztikai tevékenységek felügyelete tartozott (OECD, 2016).

A 2018-as szervezeti felépítés szerint a Turisztikai Minisztérium a Minisztériumközi Turizmus Bizottság alá volt rendelve, mely a minisztériumok közötti együttműködést és integrált elvek kialakítását célozta a turizmus és a hozzá kapcsolódó területeken. A Turisztikai Tanácsadó Testület létjogosultsága is fennmaradt. A helyi önkormányzatok külön turizmushoz kapcsolódó részleget hozhattak létre, mely nem alárendeltje lett a minisztériumnak, hanem együttműködési alapon kooperáltak, viszont a lokális szinten is alkalmazandó törvényeket és rendeleteket az utóbbi alkotta (OECD, 2018). Gazdasági, Energiaügyi és Üzleti Környezetvédelmi Minisztérium alá rendelték a turizmusirányítást 2020-ra, mely főbb, turizmushoz kapcsolódó tevékenységei a stratégiaalkotás és végrehajtás, nemzeti marketingkommunikációs tevékenységek, desztináció- és turisztikai termékfejlesztés, infrastruktúrafejlesztés, engedélyeztetés és minőség kontroll, valamint az ország képviselete a nemzetközi turisztikai szervezetekben. A Turisztikai Tanácsadó Testület fennmaradt és a Minisztériumközi Turizmus Bizottság tanácsadó jelleggel működött, valamint lokális szinten a helyi önkormányzatok, azonos szerepkörrel, voltak jelen (OECD, 2020). Mindezeknek megfelelően a nemzeti központosított szervezeti felosztás időről-időre megváltozott, viszont a regionális szinten a Regionális Fejlesztési Ügynökség, illetve lokális szinten a megyei és községi/városi önkormányzatok szerepe és feladatköre azonos maradt, mely Bihar megyére vonatkozóan is értendő.

⁵⁷ Comitetul Interministerial pentru Turism (CIT) a hivatalos román neve, angol fordítása pedig Inter-Ministerial Commission for Tourism

5. KUTATÁSI EREDMÉNYEK

5.1. Bihar megyét érintő turizmus- és területfejlesztési stratégiák

5.1.1. A turizmusfejlesztési stratégiák hierarchikus kompatibilitásának vizsgálata

Bihar megye esetén a nemzeti, regionális, majd a megyei fejlesztési stratégiák keretében tárgyalják a turizmusfejlesztési irányelveket, valamint az operatív programok prioritásai között is jelentős szerepet képvisel. Mindazonáltal, az Európai Unió támogatáspolitikája meghatározó az idegenforgalmi fejlesztések támogatása esetén, melyek alapfeltétele a fejlesztési stratégiai dokumentumok jelenléte, illetve a prioritási rendszer kialakítása minden programozási időszakra a NUTS II.-es szinten levő régiók lebontásában és nemzeti viszonylatban, melyet ezt követően lokális szintekre is megfogalmaznak, Románia esetén fentről-lefelé irányuló szervezéssel, melyet a következő fejezetekben kiemelten tárgyalok.

A területfejlesztési és területrendezési dokumentumok elemzése követi az fejlesztési stratégiák értékelését, mely esetén hiányos dokumentáció jellemző Bihar megyére vonatkozóan, ezzel is erősítve az ágazatorientált megközelítés dominanciáját a területi tervezéssel szemben a lokális szint esetén.

5.1.1.1. Az Európai Uniós turizmusfejlesztési stratégia általános kerete 2007-2020 közötti időszakra vonatkozóan

A turisztikai ágazat dinamikus fejlődése okán és a tagállami fejlesztések ad hoc jellegének elkerülése érdekében (Michalkó, 2016) a 2009 december 1.-én hatályba helyezett 2007-es Lisszaboni Szerződés (Jaliu, 2012; EP, 2022) 6. cikkelye kimondja, hogy az Európai Unió hatáskörrel, azaz önálló jogalappal, rendelkezik a turizmus területén, a tagállamok intézkedéseire nézve támogató, összehangoló és kiegészítő beavatkozások által (Szerk. Jászberényi, 2014; Michalkó, 2016; Csapó, 2019; EP, 2022). Mindez elsősorban az ágazat vállalkozásainak versenyképességét támogatja a kedvező környezeti feltételek biztosítása, illetve a tagállamok együttműködésének terén főképp a jó gyakorlatok cseréje által (Szerk. Jászberényi, 2014; Michalkó, 2016) annélkül, hogy a tagállamok közigazgatási, rendeleti és törvényi rendelkezéseit bármilyen módon harmonizálná. Tehát nincs közösségi szintű turizmuspolitika, illetve a szabályozás is tagállamonként eltérő (Jaliu, 2012; Csapó, 2019). Továbbá, a turizmuspolitikai áttörést jelentett Európa, mint desztináció marketing és branding tevékenységeinek összehangolása (Jaliu, 2012; Michalkó, 2016; EP, 2022). Emellett, a 2002 óta az Európai Turisztikai Fórumot éves rendszerességgel megrendezik, a legaktuálisabb kérdéskörök megtárgyalása érdekében, valamint különleges intézkedéseket vezetett be a határok átlépésének megkönnyítésére, az utazók egészségének, biztonságának és anyagi érdekeinek védelmére, az utasok jogainak védelmére, illetve a fürdővizek minőségének biztosításáért (Csapó, 2019).

Az EU regionális politikája meghatározó a turizmus fejlesztésére nézve is, hiszen a területi egyenlőtlenségek csökkentésében a regionális szint meghatározó, amelyben a turizmus szintén kiemelt szerepet kap. A következő táblázat szemlélteti mely támogatási forrásokból részesült a turizmus is (Csapó, 2019):

5. Táblázat: Az Európai Unió regionális politikájának turizmust is támogató főbb forrásai és területei

Támogatási forrás neve	A támogatási terület
Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA)	a fenntartható idegenforgalmi projektek finanszírozása
Interreg-program	környezetvédelemmel és közlekedéssel kapcsolatos infrastrukturális fejlesztések finanszírozása
Kohéziós Alap	környezetvédelemmel és közlekedéssel kapcsolatos infrastrukturális fejlesztések finanszírozása
Európai Szociális Alap (ESZA)	a turizmushoz köthető munkahelyek vonatkozásában

Leonardo da Vinci program	turisztikai szakképzési támogatások
Európai Mezőgazdasági Vidékfejlesztési Alap (EMVA)	a vidék gazdasági diverzifikációjának elérése
Európai Halászati Alap (EHA)	az európai vizekhez köthető ökoturizmus átszervezése
Versenyképességi és Innovációs Keretprogram	az idegenforgalomban tevékenykedő kkv-k vonatkozásában
Hetedik Európai Kutatási Keretprogram	a turizmushoz (is) köthető kutatások finanszírozása

Forrás: Csapó, 2019 https://mersz.hu/hivatkozas/m587turpol_table_7/#m587turpol_table_7

A táblázatban szereplő programok közül az első kettő kiemelkedően a legjelentősebb, ennek értelmében a kutatás további részében, az operatív programok elemzésénél, a regionális és az Interreg operatív programok kerülnek tárgyalásra. Mindazonáltal, az Európai Bizottság 2007-2013-as időszakra vonatkozó Közösségi Stratégiai Irányelveinek dokumentumában is a vidékfejlesztéssel kapcsolatban említik a turizmus fejlesztését, mely arra is utal, hogy a vidéki területek gazdaságának diverzifikálását és a lakosság életminőségének javítását célozza meg, valamint ebből kifolyólag a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból is részeseül a turizmus az ERFA mellett (Kovács, 2009). Továbbá, a 2014-2020-as programozási időszakban is a LEADER programok keretében, viszont arányában sokkal elenyészőbb számban jelentek meg a turizmusfejlesztési beruházások, mint a regionális és Interreg operatív programok esetén.

A 2014-2020-as programozási időszakra a Tanács nem támogatta, hogy az idegenforgalomra egyedi programot hozzanak létre a pénzügyi keretben (EP, 2022).

5.1.1.2. Románia turizmusfejlesztési stratégiái a 2007-2020 közötti időszakban

Az első jelentős dokumentum az EU-s csatlakozást követően 2006-ban lett megfogalmazva, Nemzeti Stratégiai Referencia Keret 2007-2013 (CSNR, 2006) néven, majd erre épült a 2008-ban kiadott Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia néven a 2013-2020-2030-as időtávra kitekintve, mely tartalmazta a turizmusfejlesztés továbbiakban meghatározó irányvonalait a programozási időszak fejlesztési stratégiára nézve (SNDD, 2008). A stratégiai referenciakeret esetén az általános cél Románia és az EU tagállamok közötti gazdasági fejlettségi különbség GDP szerinti 15%-kal való csökkentése, illetve kiemeli, hogy a Lisszaboni Stratégiára alapozva fogalmazták meg a tematikus és területi prioritásokat, összhangban a Nemzeti Stratégiai Referencia Kerettel (CSNR, 2006).

A tematikus célkitűzések között, a turizmusfejlesztés esetén a természeti értékek, Natura 2000 területek és biodiverzitás védelme kiemelt a környezetvédelmi célok közül. A gazdaság versenyképességének fokozása alatt a turizmus ágazata külön célrendszert kapott, benne kiemelték az ágazat versenyképességének fokozását, az ország imázsának javítását a turisztikai potenciál népszerűsítése által, az ország márká létrehozását prioritásként kezelve. Továbbá, ennek érdekében a potenciállal rendelkező területek fejlesztését, a turizmusban tevékenykedő és helyi erőforrásokra alapozó kkv-k, családi- és mikro-vállalkozások támogatását, a belföldi turizmus népszerűsítését és fejlesztését, az e-turisztikai szolgáltatások fejlesztését, a központi információs irodák létrehozását, felszerelését a koncentrált potenciállal rendelkező és a határmenti területeken. Kiemelték még, hogy a fenntartható fejlődés szelleme alatt, a természeti és kulturális értékek megőrzését, illetve a negatív környezeti externáliák csökkentését szem előtt tartva, a turizmusfejlesztés megvalósítását a megközelíthetőséget elősegítő közúti és turisztikai infrastruktúra⁵⁸ és szolgáltatások fejlesztése, illetve az öko-, fürdő-, kulturális- és történelmi turisztikai csomagok kialakítása és a kínálat diverzifikálása által célozzák elérni. A foglalkoztatottság növelése esetén kiemelik a turisztikai szakképzést és felnőttképzést.

A kiegyensúlyozott területi fejlődés prioritás – mely területi szempontból összegezte a fejlesztési célokat – keretében a természeti és kulturális örökségek védelmét és hasznosítását fő

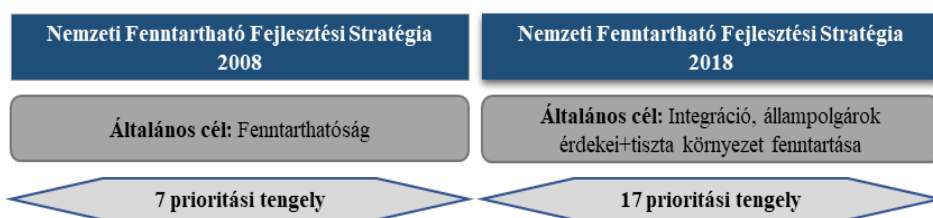
⁵⁸ A turisztikai infrastruktúra fogalma a fejlesztési dokumentumok esetén a Michalkó Gábor (2004, 2007a,b) és mások által elkülönített, az elméleti résznél bemutatott, szuprastruktúra elemeit is magába foglalja, mely a továbbiakban, a dokumentumok összehasonlítása esetén szintén hasonlóan jelenik meg.

pontként kezelték, benne kiemelve a gazdasági növekedéshez és munkahelyteremtéshez való hozzájárulását, a falusi területek gazdasági tevékenységeinek diverzifikálását, valamint a határon-átnyúló és inter-regionális együttműködések támogatását. Továbbá, ugyanitt a régió közti kapcsolatok erősítését is hangsúlyozta a helyi és regionális turizmusmarketing tevékenységek és a szolgáltatások korszerűsítése révén, illetve a városok vonzerőinek fejlesztése, új attrakciók létrehozása és a városok arculatának javítása által. Az európai területi együttműködések támogatása keretében a határon-átnyúló kapcsolatok – benne kiemelve a román-magyar határmenti együttműködést, mely a későbbiekben vizsgált program – esetén a partner kapcsolatok kialakítása, illetve a kulturális és természeti értékek közös népszerűsítése lett megnevezve (CSNR, 2006).

Turizmusfejlesztés tekintetében közvetetten befolyásoló célkitűzések közé – mind a tematikus, mind a területi megközelítés esetén – sorolandó a vonalas infrastruktúra fejlesztés, környezetvédelem megfelelő közműves hálózatok, hulladékmenedzsment, katasztrófavédelem, illetve energia hatékonyság és megújuló energiaforrások felhasználása által, degradálódott területek rehabilitációja. Ezek több prioritáson belül is előfordultak, akár együttesen is (CSNR, 2006).

A programozási időszak folytatásaként, a nemzeti stratégiai keret, melyet kidolgoztak a Partnerségi Megállapodás 2014-2020 nevet kapta, amihez az Európa 2020 stratégiában szereplő 11 tematikus célkitűzést vették alapul, s az operatív programok prioritási tengelyeit is erre építették. Ezen dokumentum nem emeli ki fő prioritásként a turizmusfejlesztést vagy a kulturális és természeti értékek idegenforgalmi hasznosítását, nem is kap olyan hangsúlyos szerepet, mint az előző programozási időszak általános stratégiai keretében, viszont a 6. tematikus célkitűzés a környezet védelmére és a természeti erőforrások hatékony felhasználására vonatkozó pont idegenforgalmi szempontból is kiemelhető, mert hangsúlyozzák alatta a természeti értékek és biodiverzitás, illetve kulturális örökségek védelmét. Továbbá, a 8. tematikus célkitűzés esetén, a humán erőforrás minősége, mobilitásának növelése és tartós foglalkoztatása esetén, az elmaradott térségek tekintetében, a helyi gazdaságfejlesztésre és diverzifikálására vonatkozóan a helyi turisztikai lehetőségek hasznosítása szerepel első finanszírozási prioritásként. A 9-es esetén, a társadalmi befogadás támogatása, a szegénység és diszkrimináció elleni küzdelem prioritásánál megjelenik a falusi területek kulturális örökségének megőrzése is, mely szintén kapcsolódhat. Emellett, a vonalas infrastruktúrafejlesztés, környezetvédelem és energia hatékonyság, katasztrófa megelőzés (AP, 2014) által közvetett módon célozzák a turizmusfejlesztést, az idegenforgalmi tevékenység infrastruktúrális feltételeinek, működési környezetének javítását érintve.

Továbbá, megfogalmazták az átfogó jellegű Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia folytatását a 2030-as időtávra, melyet 2018-ban közöltek (SNDD, 2018). A következő ábra összefoglalja a turizmusfejlesztésre közvetlenül, illetve indirekt módon ható perspektívák összességét a két nemzeti fenntartható fejlődésre irányuló stratégia alapján, párhuzamba állítva azokat, melyben a *P* a prioritási tengelyt és a *bc* a beruházási célt jelöli (a továbbiakban is).

Turizmusfejlesztési P + bc:

2. Fenntarthatóság
 - 2.2. Falusi turizmusfejlesztés- képzések
3. Vidékfejlesztés
 - 3.1.v. A turizmus fenntartható fejlesztése és népszerűsítése
 - 3.2.iii. Gazdaság diverzifikálása turisztikai kínálat bővítéssel+örökségvédelem
4. Területrendezés, területi tervezés – városi zöldövezetek
5. Fenntartható fejlődés kulturális vonala
 - 5.a. Nemzeti kulturális örökségek védelme, menedzsmentje, marketingje
 - 5.b. Kortárs alkotások és kulturális sokszínűség – kínálatbővítés, programok, támogatás, hasznosítás, létesítmények felszerelése, menedzsmentje, funkciók bővítése
7. Kül- és biztonságpolitika
 - 7.d. értékek nemzetközi népszerűsítése, védelme, nemzeti imázsalkotás - diplomácia

Turizmusfejlesztési P + bc:

6. Víz és higiénia elérhetősége
 - termálvizek gyógyturisztikai hasznosítása
8. Inkluzív és fenntartható gazdasági növekedés, foglalkoztatás támogatása
 - fenntartható turizmus, szuprastruktúrafejlesztés
11. Fenntartható város- és településfejlesztés
 - kulturális örökség védelme, hasznosítása + agroturizmus támogatása
- (14. Tengerek, óceánok, tengeri erőforrások
 - védett területek, biodiverzitás védelme)
15. Szárazföldi ökoszisztémák védelme, fenntartható mezőgazdaság, biodiverzitás védelme
 - Vizes élőhelyek védelme, hegyvidéki ökoszisztémák védelme, természeti örökségvédelem menedzsmentje

Közvetett turizmusfejlesztési P + bc:

2. Fenntarthatóság
 - 2.1. Energiahatékonyság – a szolgáltató szektorban is, közművesítés
 - 2.2. Gazdaság makrostruktúrájának korszerűsítése – infrastruktúrafejlesztés falvakon
3. Vidékfejlesztés
 - 3.1. Regionális fejlesztés – infrastruktúrafejlesztés (szállítás és egyéb)+fenntartható városfejlesztés
 - 3.2. Vidékfejlesztés – élelmezés biztosítása+természeti értékek megőrzése – helyi termékek minőségbiztosítása, marketingje, támogatása + környezetvédelem + üzleti környezet biztosítása, infrastruktúrafejlesztés
4. Területrendezés, területi tervezés
 - 4.1. Területi tervezés – fenntartható településfejlesztés a kulturális és természeti terek együttes tiszteletbentartása által, jogi keret biztosítása, infrastruktúra

Közvetett turizmusfejlesztési P + bc:

2. Közélelmezés, mezőgazdaság
 - Környezetvédelem a mezőgazdaságban - helyi ökológiai termelés támogatása, hagyományos és hegyvidéki termékek hasznosítása
6. Víz és higiénia elérhetősége
 - Közművesítés
7. Energiaellátás
 - Közművesítés, környezetvédelem, fenntarthatóság
9. Reziliens infrastruktúra
 - Közúthálózat fejlesztés, biztonság
10. Integráció
 - Vállalkozók támogatása + kommunikációs infrastruktúrafejlesztés
11. Fenntartható város- és településfejlesztés
 - Hatékony tömegközlekedés, okos-város, környezetvédelem
12. Fenntartható fogyasztás+termelés
 - Környezetvédelem, hulladékmenedzsment
13. Éghajlatváltozás elleni küzdelem
 - Környezetvédelem, katasztrófavédelem
- (14. Tengerek, óceánok, tengeri erőforrások
 - Víz területek -környezetvédelem)
15. Szárazföldi ökoszisztémák védelme, fenntartható mezőgazdaság, biodiverzitás védelme
 - Környezetvédelem
17. Globális partnerség a fenntartható fejlődésért
 - Euró Zónához csatlakozás, Schengeni övezetbe belépés

7. Ábra: Összesítés a Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégiák esetén a turizmusfejlesztésre vonatkozó perspektívák tekintetében a vizsgált időszakra

Saját szerkesztés az 4. melléklet alapján. Forrás: *Strategia Națională pentru Dezvoltare Durabilă a României. Orizonturi 2013-2020-2030; Strategia Națională pentru DEZVOLTAREA DURABILĂ a României 2030*

A Nemzeti Stratégiai Referencia Keret 2007-2013 és a Partnerségi Megállapodás 2014-2020 összevetése esetén az előbbi a turizmust, mint versenyképességet fokozó tényező, és a fejlett területek húzó ágazataként kezelte, míg utóbbi a falusi és elmaradott térségek gazdaságfejlesztési lehetőségeként tárgyalta. Közös pontként a természeti és kulturális örökségek védelme több célkitűzésen belül is megjelent. A turizmus fejlesztését közvetetten érintő célkitűzések javarészt megegyeztek.

A 2008-as fenntartható fejlesztési stratégia V. fejezetében szereplő irányvonalak, mely a turizmus fenntartható fejlesztésére és népszerűsítésére vonatkozott, a Regionális Operatív Program turizmusra vonatkozó 5. prioritási tengelyének három fő alappillére adta. Ezek a turizmus tárgyi feltételrendszerének fejlesztése mellett a turisztikai értékek fenntartható értékesítésére is kitért, a helyi gazdaságok fejlesztése révén, valamint annak munkahelyteremtő képességére is. Ezek mellett további speciális célkitűzéseket is megnevezett (Jaliu, 2012). Mindkét dokumentum esetén a fenntarthatóság központúság összhangban áll az Európai Unió irányelveivel is (EUR-Lex, 2022). Továbbá, közös pontok a 2008 és 2018-as dokumentumok között főleg a fenntartható turizmusfejlesztés tekintetében emelhető ki, illetve ezen belül is az agroturisztikai termékek népszerűsítése, a kulturális és természeti örökségek védelme és a helyi identitás formálása terén voltak. Mindazonáltal, az előbbi nagyobb hangsúlyt fektetett a falusi területek kérdéskörére, illetve kiemelték a kulturális és művészeti tevékenységek támogatását, illetve intézményrendszerük megszilárdítását, valamint jóval többször emelte ki a különféle marketingtevékenységeket. Ezzel szemben, az utóbbi esetén új célkitűzésként a vizes és hegyvidéki ökoszisztémák fokozott védelme került kiemelésre.

Továbbá, az ENSZ Turisztikai Világszervezete, a Román Kormány szakértői, közösen dolgozták ki a Románia Nemzeti Turizmusfejlesztésének Főtervét a 2007–2026-as periódusra. Célja, egy általános keretrendszer megfogalmazása volt az ágazat fenntartható fejlődésére és irányítására való tekintettel, úgy a természeti, mint a kulturális erőforrásokat figyelembe véve (Jaliu, 2012). A természeti értékek között a Fekete-tenger partját, a Duna folyamot és a folyókat, a Kárpátokat és egyéb hegyvonulatokat, illetve a Duna-delta Bioszféra Rezervátumot, a falusi környezet értékeit és a terápiás kezelésekhez alapul szolgáló természeti erőforrásokat emelte ki. Öt jelentős barlangot is kiemel Bihar megyéből, melyek ki voltak már építve a turisták fogadására. A kulturális örökség esetén pedig a vallási értékek között az UNESCO Világörökségi listáján is szereplő fatemplomokat, a többi világörökségi listán szereplő örökséget, a borturisztikai desztinációkat, valamint a jelentős épített és történelmi örökséggel rendelkező városokat hangsúlyozta, említve az Országos Területrendezési Tervben szereplő Nagyvárad védett történelmi városrészét is (Masterplan, 2007).

Továbbá, olyan ernyőstratégiaként jött létre, melyet integrálhatnak egyéb fejlesztési tervekbe, annak érdekében, hogy az ágazat nemzetgazdasághoz való hozzájárulását maximalizálja (Jaliu, 2012). Az első része hat évre szól 2007-2013 között, az Európai Regionális Fejlesztési Alap finanszírozási időszakának megfelelően, melyhez a Regionális Operatív Programon belül fértek hozzá (Masterplan, 2007). Egyéb, nemzeti szintre vonatkozó stratégiai dokumentumok, a Főtervvel összhangban, a természeti turizmus, a gyógy- és fürdő turizmus, illetve a falusi turizmus fejlesztését emelték ki (Jaliu, 2012).

Összességében, a vizsgált öt dokumentum tükrében, az azonos időszakra vonatkozó Nemzeti Stratégiai Referencia Keret 2007-2013 és a Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia 2008 között is vannak különbségek, míg az első versenyképességi tényezőként kezeli a turizmus fejlesztését, addig a második a fenntarthatóságra tette a hangsúlyt, valamint nem jelent meg benne a régióközi és határon-átnyúló kapcsolatépítés és népszerűsítés, hanem a diplomáciai úton való imázs közvetítést említette. A Partnerségi Megállapodás 2014-2020 és Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia 2018 turizmusfejlesztési célkitűzéseinek összehasonlítása esetén az első az elmaradott és a falusi térségek fejlesztésére tette a hangsúlyt a területen belül, míg ez kevésbé jelenik meg ennyire kiemelten a második dokumentum esetén, melyben a fenntarthatóság fókuszában tárgyalták a fejlesztési prioritásokat. Továbbá, a vizes- és hegyvidéki területek ökoszisztémáinak védelme kiemelt szerepet kapott az utóbbi stratégia esetén. A Románia Nemzeti Turizmusfejlesztésének Főterve viszont kifejezetten a nemzetgazdasághoz való hozzájárulás tekintetét vette figyelembe a turizmusfejlesztésen belül, viszont megjelent benne valamennyi fejlesztési vonal, kiegészítve azokat.

5.1.1.3. Az Észak-Nyugati Régió turizmusfejlesztési perspektívái a 2007-2020 közötti időszakban

Az alábbi ábra tartalmazza a két vizsgált programozási időszakra megfogalmazott stratégiai dokumentumok, az Észak-Nyugati Régió Stratégiai Fejlesztési Kerete 2007-2013 és az Észak-

Nyugati Régió Fejlesztési Terv 2014-2020 (ADRN Plan, 2006; ADRN Plan, 2015), célkitűzéseinek összehasonlító ábrázolását.

8. Ábra: Az Észak-Nyugati Regionális Fejlesztési Stratégia turizmusfejlesztésre vonatkozó célkitűzéseinek összehasonlítása a 2007-2013 és 2014-2020 programozási időszakokra

Saját szerkesztés a 5. melléklet alapján. Forrás: ADRN Plan, 2006; ADRN Plan, 2015

Az átfogó stratégiai cél lényegében megegyező, illetve az 1. prioritási célkitűzés alatt megjelenő turizmusfejlesztésre irányuló irányelvek a 2007-2013-as dokumentum esetén a két alárendelt célkitűzésből a második helyen szerepelt, míg a 2014-2020-as dokumentumban az általános gazdasági versenyképesség nagyobb hangsúlyt kapott, s ennek a 4. alárendelt célkitűzése tárgyalja. Mindazonáltal a két fejlesztési tervezet esetén azonos befektetési célkitűzések szerepelnek a turisztikai potenciál fejlesztése és hasznosítására vonatkozóan. Továbbá, a 2007-2013-as fejlesztési keret terv a 4. prioritása a vidéki területek fenntartható fejlesztését hangsúlyozza, ezzel szemben a 2014-2020-as dokumentum azonos számú prioritása a természeti és ember alkotta környezet védelmét, benne a biodiverzitás és élőhelyek, valamint a fenntartható városfejlesztést, kulturális és épített örökség védelmét és népszerűsítését célozza, nem különösebben hangsúlyozva a vidéki területeket.

A turizmusfejlesztéshez közvetetten kapcsolható prioritási tengelyek esetén mindkét dokumentum 2-es prioritása a régió elérhetőségének javítását célozza, első alárendelt beruházási célkitűzéseik szintén megegyeznek, bár a 2014-2020-asban összевontabban szerepelnek. Azonos pontok még az energiahatékonyság, egészségügyi infrastruktúra fejlesztése, vészhelyzeti infrastruktúra, környezetvédelmi infrastruktúra – közművesítés fejlesztése. A 2007-2013-as terv 2.3. beruházási célkitűzésénél megjelenik az épített környezet rehabilitációja, mely az elhagyott épületek, gyárak stb. problémáinak kezelésére vonatkozik. A 2014-2020-as újítása az informatikai infrastruktúra fejlesztése, elérhetővé tétele és a hozzá kapcsolható szolgáltatások fejlesztése, a klímaváltozás hatásai elleni védelemnél a zöld infrastrukturális beruházások, a fenntartható városfejlesztésnél a gyalogos és kerékpáros infrastrukturális fejlesztése, illetve a lég- és zajszennyezés csökkentése.

5.1.1.4. Biharmegye turizmusfejlesztési stratégiája a 2007-2020 közötti időszakban

Bihar megye fejlesztési terveinek összehasonlító bemutatását ábrázolja a 9. ábra a két vizsgált programozási időszakra. Azonban a 2007-2013-as szerkezeti felosztása és a fejlesztések ágazati megközelítése miatt a turizmusfejlesztésre általánosan megfogalmazott célkitűzések kívül kerülnek a táblázaton, s ezek a következők (Plan BH, 2007):

- a megye természeti és antropikus erőforrásainak racionális és tartós hasznosítása
- az erőforrások hasznosítása azok megsemmisítése nélkül
- A turizmus mint oktatási és társadalmi tevékenység (lakosok és látogatók oktatása turisztikai tevékenységeken és a köztük lévő interakción keresztül)
- A megye egészenek, de azon belül is a helyi közösségeknek a gazdasági fejlődése
- integráció a nemzetközi turisztikai körforgásba
- turisztikai piac ismerete
- Bihar megye turisztikai identitásának meghatározása (mi képviseli megyét, mi a kulturális identitása stb.)
- a megye lakosságának szellemi és anyagi gazdagodása

Turizmusfejlesztési P + bc (folyt.):

3. Infrastruktúra (szuprastruktúra is)
 - 3.B. Szuprastruktúra fejlesztése, urbanisztikai terv igazítása a turizmushoz és a települések arculatának megőrzése, turisztikai infrastruktúra, a kempinghelyek kialakítása
4. A turisztikai kereslet és kínálat egyensúlya
 - 4.A. Tevékenységek nyomon követése, szabályozása
 - 4.B. Piackutatás – turisztikai kereslet
 - 4.C. Turisztikai csomagok a kereslet igényeire és a helyi erőforrásokra – minőségtanúsítási rendszer, új programcsomagok, szezonális csökkenése diverzifikálás által
5. Pénzügyi erőforrások
 - 5.A. Hatékonyabb forrásbevonás – társfinanszírozások, az ágazat támogatása
 - 5.B. Visszatérítendő és vissza nem térítendő forrásbevonás elősegítése – társfinanszírozás, helyi intézményi és kisvállalkozói kapacitás bővítés vissza nem térítendő forrás lehívásért
6. A turizmus népszerűsítése
 - 6.A. A megye imázs-stratégiája – kidolgozása
 - 6.B. A kínálat integrált népszerűsítése – információs központok és anyagok, weboldal, megjelenés idegenforgalmi vásárokon, Bihar – Hajdú-Bihar Eurorégióban évente turisztikai vásár szervezés
7. Oktatás
 - 7.A. Turisztikai felnőttoktatás, tájékoztatók
8. A helyi lakosság tudatosságának növelése
 - 8.A. Értékek tudatosítása vidéki lakosság körében és identitás formálás rendezvények, határon átnyúló közös projektek által
 - 8.B. A turizmusért felelős döntéshozók rendszere és menedzsmentje

Közvetett turizmusfejlesztési P + bc:

1. Környezet
 - 1.A. A környezetszennyezés csökkentése – ellenőrzés, hulladékgazdálkodás
3. Infrastruktúra
 - 3.A. Általános infrastruktúrafejlesztés a közepes és magas turisztikai potenciállal rendelkező térségekben – úthálózat, közművesítés
7. Oktatás
 - 7.B. Környezeti oktatás – civil szervezetek támogatása, rendezvények szervezése

Turizmusfejlesztési P + bc (folyt.):

- 3.2. A természeti és épített örökségek megőrzése és hasznosítása *(megnevezve: hegyvidék értékei, Érmellék, természetvédelmi területek, műemlékek, bányászati területek rendezése és hasznosítása, révi faházak felújítása, vallási műemlékek, Körösvidéki Múzeum belső rendezése), hagyományörzés (hagyományos termékek forgalmazása, Kögyán népi mesterségek iskola fejlesztése), oktatási és népszerűsítési programok (folyóvízgy-menti értékek ismertetése és információs központ kialakítása, roma közösségi infrastruktúra kialakításának támogatása)*
 4. A közszolgáltatások és az adminisztratív kapacitás fejlesztése
 - 4.1. Stratégiai tervezés fejlesztése – turisztikai célterületek kiemelése, környezetvédelem *(környezeti nevelés, Érmellék mocsaras területeinek rehabilitációja, réz-hegységi élőhelyek védelme, kiemelve Feketeerdő területét)*
 - 4.2. Adminisztratív kapacitás bővítése – intézményközi együttműködések a turizmus népszerűsítésére is
- Str. Kezd. 3. Fenntartható turizmusfejlesztés az Erdélyi-Szigethegységben
- területrendezés kereteinek megszervezése, népszerűsítés, képzések, értékek hasznosítása
- Str. Kezd. 5. A gazdasági bázis diverzifikálása és megszilárdítása a Valea Ierului kistérségben, Margitta – Érmihályfalva – Székelyhid
- Érmellék turisztikai potenciáljának hasznosítása, kulturális központok és projektek támogatása

Közvetett turizmusfejlesztési P + bc:

1. Alap infrastruktúrafejlesztés
 - 1.1. Szállítási infrastruktúra korszerűsítése – közúti-, légi- és alternatív közlekedési módok fejlesztése, közlekedésbiztonság javítása
 - 1.2. Közművesítés
 - 1.3. Társadalmi infrastruktúra fejlesztése – sürgősségi központok is
 - 1.4. Energiahatékonyság – megújuló energiaforrások hasznosítása közművek által
 4. A közszolgáltatások és az adminisztratív kapacitás fejlesztése
 - 4.1. Közszolgáltatások fejlesztése *(benne hegyimentő központ, önkéntes díszégi tűzoltóság), környezetvédelmi jogi szabályozás (hulladékgazdálkodásra is)*
- Str. Kezd. 2. - - Az üzleti környezet fejlesztése Mezötelegd - Élesd zónában: közút újítás is
- Str. Kezd. 4. Üzleti környezet fejlesztése Belényes térségében: közúti és közműves infrastruktúra is
- Str. Kezd. 5. A gazdasági bázis diverzifikálása és megszilárdítása a Valea Ierului kistérségben, Margitta – Érmihályfalva – Székelyhid: Határon átnyúló kezdeményezések támogatása, közúthálózat, határátelölő pontok, geo-termális energia hasznosítása, mocsaras területek rehabilitációja

9. Ábra: Bihar megye fejlesztési stratégiáinak a turizmusfejlesztéshez kapcsolható célkitűzései, a 2007-2013 és 2014-2020 programozási időszakra

Saját szerkesztés a 6. melléklet alapján. Forrás: Plan BH, 2007; Plan BH, 2014

Strukturálisan a két stratégiai dokumentum felépítése abban különbözik, hogy a 2007-2013 ágazati megközelítésben, míg a 2014-2020-as dokumentumban interszektorális megközelítésben szerepelnek a célkitűzések. Mindemellert az első esetén a célrendszer hierarchiai felépítésében az ágazat megnevezését követően a fejlesztési terület, majd a stratégiai prioritások és az ahhoz kapcsolt beavatkozási tevékenységek, lépések követik egymást. Ezzel szemben a 2014-2020-as dokumentum esetén megjelennek stratégiai célkitűzések, hozzá kapcsolva speciális célkitűzések, majd beavatkozási tevékenységek, melyet részleteznek projektszerűen, illetve ezekkel horizontálisan érintkezve stratégiai kezdeményezéseket nevez meg, mely konkrét beavatkozási tevékenységekkel vannak részletezve projekt szerűen.

A két stratégiai terv általános célkitűzésében csak az életszínvonal javítása (Plan BH, 2007, 2014) jelenik meg közös pontként, viszont a 2014-2020-ra vonatkozóban megfogalmazottak is érintik a megyei többrétű egyenlőtlenségek mérséklését (Plan BH, 2014). Továbbá a turizmus ha nem is szektorálisan első helyen szerepelve jelenik meg, mégis többrétűen kiemelt már az általános célkitűzés esetén is, de a stratégiai prioritások és a stratégiai kezdeményezések között is.

A közvetlen turizmusfejlesztési célrendszerre vonatkozóan a környezetvédelmi/természeti értékek és ember alkotta örökségek megóvásával kapcsolatos, a környezeti oktatás, szakképzés és népszerűsítési tevékenységgel kapcsolatos, a turisztikai erőforrások hasznosítására, a turisztikai szolgáltatások diverzifikálására vonatkozó, a közigazgatási rendszer turizmussal foglalkozó menedzsmenntjének fejlesztésével, a magán és civil szféra kapcsolattartási és döntéshozatalba, tevékenységekbe való bevonására szolgáló, a turisztikai infrastruktúrális fejlesztésekre és a népszerűsítési tevékenységekre vonatkozó célkitűzések közös pontként jelennek meg. Különbség első sorban abban áll, hogy a 2007-2013-as stratégia általánosan fogalmazza meg a megye teljes területét érintve a fenti elemeket, illetve kiemeli a vidéki területek még, viszont a 2014-2020-as stratégia kifejezetten hangsúlyozza a hegyvidéki és az Érmellék területeit a célokban belül. A 2007-2013-as dokumentumban kiemelik még a szálláshely struktúra fejlesztését is, mint szuprastrukturális elem, de ez nem jelenik meg már a következő programozási időszakban, valamint a marketing tevékenységek esetén marketingkutatói, szegmentációs és imázs alakításra vonatkozó célkitűzéseket is tartalmaz, mely szintén nem jelenik meg a következő programozási periódus esetén külön kiemelve.

A közvetett turizmusfejlesztési célkitűzések esetén közös pontokként a közúti közlekedési és vonalas infrastruktúrafejlesztés, a környezetvédelemnél a hulladékgazdálkodás, az energiahatékonyság fokozása jelent meg. A 2007-2013-as stratégiában a környezetvédelmi szervezetek tevékenységének támogatása és a környezeti nevelés is megjelent, míg a 2014-2020-as stratégiában a vészhelyzeti kockázatok csökkentését célzó közszolgáltatások fejlesztése jelent meg. Továbbá, az utóbbi esetén, a stratégiai kezdeményezések körében kiemelték Nagyvárad repülőterének modernizálását.

5.1.1.5. Nagyvárad turizmusfejlesztésre vonatkozó stratégiája a 2007-2020-as programozási időszakban

Nagyvárad municípium fejlesztési stratégiáinak összehasonlító szemléltetését tartalmazza az 10. ábra a 2007-2013 és 2014-2020-as programozási időszakokra vonatkozóan megfogalmazott dokumentumok alapján (PIDUOradea, 2007; SIDUOradea, 2017).

Turizmusfejlesztési P + bc:

3. Életminőség javítása

- 3.2. zöldövezetek, parkok rehabilitációja, felszerelése
- #### **4. A gazdaság alapját képező szolgáltatások fejlesztése**
- 4.1. kulturális turizmushoz kapcsolódó szolgáltatások az egyházi épületekben és várbán
 - 4.2. Szabadidő- és fürdő-turizmushoz kapcsolódó szuprastruktúrafejlesztés, termálvíz hasznosítása

Turizmusfejlesztési P + bc:

II. Helyi infrastruktúra

- II.P5. Városrendezés – parkok, zöldövezetek, játszóterek, szabadidős területek, városi terek és vásárterek korszerűsítése

VI. Turizmus, kultúra és sport

- VI.P14. Nagyvárad turizmusának marketingje – népszerűsítés, rendezvényszervezés
- VI.P15. Vonzerők hasznosítása – látványosságok elérését szolgáló infrastruktúra fejlesztése, örökségek védelme és helyreállítása, városközponti műemlék épületek homlokzatának helyreállítása
- VI.P16. Új turisztikai vonzerők létesítése – szuprastruktúra fejlesztés, fürdő-potenciál kihasználása
- VI.P17. Kulturális és sporttevékenységek feltételeinek javítása – kulturális infrastruktúra fejlesztése, nemzeti és nemzetközi jelentőségű sportrendezvények szervezése és többfunkciós helyiségek/termek kialakítása
- VI.18. Kulturális erőforrások hatékony hasznosítása – város brand kialakítása, rendezvényszervezés, multikulturalitás népszerűsítése

IX. Metropolitán övezet fejlesztése

- IX.P29. Turisztikai és kulturális kínálat fejlesztése – körutak, integrált és kiegészítő kínálat kialakítása a metropolitán övezetben.

Közvetett turizmusfejlesztési P + bc:

3. Életminőség javítása

- 3.1. Közúti infrastruktúra fejlesztése – mobilitás növelés, környűri
- 3.2. közszolgáltatások fejlesztése – közművesítés és geo-termális energia hasznosítása, parkolók kialakítása, hulladék-gazdálkodás

6. Tudásalapú gazdaságfejlesztés

- 6.1. Telekommunikációs infrastruktúra hozzáférhetőségének javítása

7. Köszolgáltatások fejlesztése városi fejlesztési pólusokban és metropolitán övezetükben

- 7.2. Köszolgáltatások hálózatának bővítése a metropolitán övezetben – közművesítés

Közvetett turizmusfejlesztési P + bc:

II. Helyi infrastruktúra

- II.P3. Szállítási infrastruktúra, városi mobilitás fejlesztése – légi-, közúti-, kerékpáros-, gyalogos közlekedés + intermodális szállítás, tömegközlekedési szolgáltatások, közúti biztonság
- II.P4. Víz- és szennyvíz-hálózat bővítése
- II.P5. Városrendezés - benne közbiztonság

V. Környezet

- V.P12. Hulladékmenedzsment javítása
- V.P13. Környezeti tényezők javítása – degradálódott területek rehabilitációja, folyó partok rendezése, zajszennyezés csökkentése, közösségek bevonása a környezeti tényezők javítását célzó tevékenységekbe

VI. Turizmus, kultúra, sport

- VI.P17. Kulturális és sport tevékenységek feltételeinek javítása – sportinfrastruktúra bővítése és felszerelése, sport népszerűsítése fiatalok és gyerekek körében

VIII. Energiahatékonyság

- VIII.P24. Energiahatékonyság – közvilágítás korszerűsítése és bővítése
- VIII.P25. Megújuló energia - termálvíz energiapotenciáljának hasznosítása
- VIII.P26. Fűtés – hálózatok felújítása

IX. Metropolitán övezet fejlesztése

- IX.P27. Összeköttetés – úthálózat fejlesztése, tömegközlekedési szolgáltatás bővítése

10. Ábra: Nagyvárad Muncipium Integrált Fejlesztési Terve 2007-2013 és Nagyvárad Muncipium Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2017-2023 dokumentumok fókusz a turizmusfejlesztés tekintetében
Saját szerkesztés a 7. melléklet alapján. Forrás: Planul Integrat de Dezvoltare al Municipiului Oradea 2007-2013; Strategia Integrată de Dezvoltare Urbană a Municipiului ORADEA 2014-2020, respectiv 2023

A két stratégiai dokumentum szerkezeti felépítése hasonló egymáshoz, mindazonáltal a prioritási tengelyek tartalma a turizmusfejlesztés tekintetében több ponton is eltér egymástól. A turizmusfejlesztésre közvetlenül irányuló célkitűzések esetén a 2007-2013-as időszakra nincs kiemelve prioritási tengelyként a turizmusfejlesztés, hanem első sorban a gazdaságfejlesztési szolgáltatások fejlesztési tervei között szerepel, bár első ezen tengelyen belül. Ezzel szemben a 2017-2023-ra vonatkozó stratégiában már külön prioritás a turizmus, kultúra és a sport. Közös pontokként kiemelhető a zöldövezetek és parkok felújítása, felszerelése, viszont az utóbbi dokumentumban a városi terek korszerűsítése is megjelenik. A 2007-2013-as időszakban csak a kulturális és főként a vallási turisztikai szolgáltatások fejlesztése szerepel, illetve a vár adta lehetőségek, míg a 2017-2023-as időszak esetén a kulturális erőforrások hasznosításánál a vallási sokszínűség mellett az etnikai alapú multikulturális értékek kiemelése is megjelenik, illetve a város márkájának kialakítása szintén. A szabadidős és fűrdőturisztikai infrastruktúrafejlesztés mindegyiknél jelen van, bár az utóbbinál inkább az új attrakciók kialakítása felé hajlik. A 2017-2023-ra vonatkozó dokumentumban több új célkitűzés jelent meg, melyek a város népszerűsítésére, kulturális- és sportrendezvények szervezésére és rendezvény turizmusra, a város turizmusának integrálására, annak metropolitán övezetén belül, valamint hazai és nemzetközi szinten, továbbá örökségvédelemre és rehabilitációra a történelmi városközpont területén. Szintén új tényezőként jelent meg Nagyvárad és metropolitán övezetének együttes turizmusfejlesztése, a turisztikai kínálat bővítése által.

A turizmusfejlesztést indirekt módon befolyásoló fejlesztések célkitűzései esetén mindkét dokumentum kiemelte a közúti infrastruktúra fejlesztését, bővítését, a közművesítési fejlesztéseket, a hulladékgazdálkodás javítását és a termálvíz energia hasznosítását. A 2007-2013-as fejlesztési dokumentum viszont a város környékének korszerűsítését, föld alatti és felszíni parkolóhelyek kialakítását, internet és telekommunikációs hálózatok bővítését, valamint kifejezetten a metropolitán övezet víz és szennyvíz infrastruktúrájának fejlesztését is tartalmazta. Ezzel szemben új pontokként emelhető ki a 2017-2023-as stratégia esetén a légi közlekedési infrastruktúrafejlesztés, a tömegközlekedés, illetve gyalogos és kerékpár utak infrastruktúrájának korszerűsítése, a közbiztonság javítása, a degradálódott területek rehabilitációja, zajszennyezési problémák megoldás keresése és energiahatékonyság az utcai kivilágítás korszerűsítése által, környezeti nevelés, a helyi jelentőségű sportinfrastruktúra fejlesztése és a sport népszerűsítése. Továbbá, külön prioritási tengelyt létesítettek utóbbi esetén a metropolitán övezet fejlesztésének, amely keretében a város és a környező községek összeköttetését célozták fejlesztetni.

5.1.1.6. Következtetések

A stratégiai fejlesztési dokumentumok esetén, Bihar megye turizmusfejlesztési irányvonalainak – kiemelve Nagyvárad municípiumot – tekintetében és az általános regionális és nemzeti idegenforgalmi iniciatívákat véve, összesen 12 stratégiai dokumentumot vizsgáltam meg azok tartalomlemezése által, a 2007-2020-as időszakra vonatkozóan. Ezeket a két programozási időszak mentén, hierarchiai kompatibilitásuk tekintetében is összevettem.

A 2007-2013-as programozási időszak elején legtöbb stratégiai dokumentum első alkalommal lett kialakítva, főleg a regionális, megyei és helyi szinten, az EU elvárásainak eleget téve, valamint az operatív programok kidolgozásának alapjaként, így hozzáférve a finanszírozási forrásokhoz. Felső szintről lefelé haladva, a regionális stratégia a turizmusfejlesztést kevésbé versenyképességi szempontból, mintsem a fenntarthatóság és falusi területek fejlesztésére alapozta, mely a Nemzeti Stratégiai Referencia Kereten belüli (2007-2013) területi turizmusfejlesztési megközelítésével egyezik legnagyobb mértékben, valamint nem tárgyalja olyan bőven a fenntartható turizmusfejlesztési lehetőségeket, mint a Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia 2013-2020-2030, de az idegenforgalmi infrastruktúra – belefoglalva a szuprastruktúrárt is – fejlesztését szintén kiemelte. A Románia Nemzeti Turizmusfejlesztésének Főterve 2007-2026 ágazati megközelítést tartalmaz, melyben szintén hangsúlyozták a falusi területek fejlesztését, azonban megjelent a magas potenciállal rendelkező városok körének kiemelése is.

A regionális stratégiában nem kapott megfelelő hangsúlyt a Nemzeti Stratégiai Referencia Keret és a Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia esetén is kiemelt imázs alakítás, helyi identitás formálás, népszerűsítés és egyéb turizmusmarketing tevékenységek, ezzel szemben a Bihar megye

2007-2013-as fejlesztési stratégiája jelentős hangsúlyt fektetett a kérdésre. Továbbá, a megyei dokumentum ágazati megközelítésben tárgyalta a turizmus fejlesztését az adott fejlettségi keretek tükrében, míg a regionális stratégia a régió együttes és általános versenyképességének javítását, illetve a falusi területek fejlesztését emelte ki. Mindazonáltal, a megyei dokumentumban megjelentek a regionális turizmusfejlesztési stratégiai prioritások lokális szinten tárgyalva és a nemzeti keret-dokumentumokon belül kiemelt iniciatívák helyspecifikus tárgyalása is, bár alacsonyabb hangsúllyal a falusi területek agroturizmusának fejlesztésére. Mindezek értelmében, a megyei stratégia turizmusfejlesztési prioritásai a nemzeti fejlesztési dokumentumokkal nagyobb mértékben és szélesebb körben összeegyeztethetőek, mint a regionális stratégia esetén.

Nagyvárad esetén 2007-2013 között, a municípium fejlesztési dokumentuma legfőképpen a gazdaságfejlesztési célkitűzések keretében tárgyalta a turizmus fejlesztését, a kulturális értékekre és termásvíz turisztikai célú felhasználására alapozva, illetve a városi zöldövezetek, parkok rendezésére összpontosítva. Ezekből a kulturális értékek hasznosítása és a városi zöldövezetek rendezése a nemzeti fenntarthatósági stratégiában is ki lett emelve. Mindazonáltal, a referencia keret tervben szereplő városi imázs és arculat alakítás nem jelent meg Nagyvárad fejlesztési tervében, sem a széleskörű marketingtevékenységek és új vonzerők létesítése. A regionális stratégia nem tárgyalta a városok helyzetét külön, viszont összeegyeztethető a két dokumentum esetén a kulturális értékek hasznosításának célkitűzése. A megyei fejlesztési terv nem emelte ki egyáltalán Nagyvárad turizmusának fejlesztését, természetesen több pont is alkalmazható volt belőle, mint a hely örökség menedzsment infrastruktúrájának fejlesztése, illetve a turisztikai infrastruktúra fejlesztése – a fürdő és szabadidő létesítmények esetén – összeegyeztethető, azonban a városi egyáltalán nem hangsúlyozta a különböző turizmusmarketing tevékenységeket, humán erőforrás képzést, programok szervezését stb., ellentétben a megyei tervvel. Ennek következtében csak részlegesen összeegyeztethető a városi fejlesztési terv turizmusfejlesztési prioritásai a megyei, a regionális, illetve a nemzeti stratégiai dokumentumok célkitűzéseivel.

A 2014-2020-as programozási időszakra vonatkozóan a Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia 2030 szélesebb körben tárgyalja a turizmusfejlesztés kereteit a Partnerségi Megállapodás 2014-2020 dokumentumával szemben, mely a természeti erőforrások védelme, illetve a falusi és elmaradott területek fejlesztése esetén tárgyalt turizmusfejlesztési célokat, míg az előbbi a városi településeket is kiemelte, illetve a turizmusfejlesztési főterv célkitűzéseivel viszonyítva összeegyeztethetőbb volt.

Az észak-nyugati regionális stratégia esetén a célrendszere kompatibilisabb volt a Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia 2030 prioritásaival, mivel egyáltalán nem az elmaradott és falusi területek fejlesztését hangsúlyozta, az előző periódus regionális stratégiájával és a Partnerségi Megállapodással ellentétben. Utóbbi esetén közös pont főleg a biodiverzitás, a természeti- és kulturális örökség védelmére irányuló célok voltak.

Bihar megye fejlesztési stratégiája és a regionális fejlesztési stratégia több ponton sem összeegyeztethető, mivel előbbi kifejezetten a hegyvidék és a falusi területek – ezen belül az Erdélyi-szigethegység és Érmellék területét – turisztikai fejlesztését célozta, viszont mindkettőben kiemelték a turizmus népszerűsítését, illetve a szolgáltatások diverzifikálását. A nemzeti szintű fenntartható fejlesztési stratégiával ismért kompatibilisebbnek bizonyult a megyei fejlesztési terv, mely területi lehatárolással konkretizálta a kiemelt fontosságú fejlesztési térségeket, bár a városi települések fejlesztése ismért nem kapott hangsúlyt. Továbbá, a Partnerségi Megállapodással szintén összeegyeztethetőbb, mivel a megnevezett területek elmaradottabbak, illetve falusi jellegűek a megyén belül. A nemzeti turizmusfejlesztési főterv tekintetében, a megyei stratégiában kevésbé kapott szerepet a termál potenciál további hasznosítása a gyógyturizmus keretében, valamint a városi területek kiemelése, azonban a többi síkon összeegyeztethetőek a célkitűzéseik.

Nagyvárad fejlesztési dokumentuma nemzeti szinten csak a Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia és turizmusfejlesztési főterv – városi településekre is vonatkozó – prioritásaival kompatibilis, mivel a Partnerségi Megállapodás nem tér ki ezen település típusra. Mindazonáltal, a rendezvényszervezés és turizmusmarketing tevékenységek köre fokozottabban be lett emelve a város prioritásai közé. Továbbá, a regionális stratégia célkitűzéseivel szintén összeegyeztethetőbb, mint a megyei stratégiában megfogalmazott prioritásokkal, kivéve a népszerűsítési célkitűzéseket és a szolgáltatások diverzifikálását, mely mindhárom esetén megjelent.

Következtetésképpen, a stratégiai dokumentumok hierarchikus összeilleszthetősége esetén megállapítható, hogy területi fejlesztési szintek között mindössze részleges egymásutánosság mutatkozott, azaz a megyei stratégiák inkább a nemzeti szintű tervekkel kompatibilisek, mintsem a regionálissal. Szintén egy fejlesztési területi szintet lép a vizsgált helyi, azaz Nagyváradi stratégiájának egymásba illeszthetősége, mivel a regionális és nemzeti szintű tervezési dokumentumok célkitűzéseivel magasabb fokon egyezik, mintsem a megyei vonatkozású stratégiával.

5.1.2. A területfejlesztési, területrendezési és településfejlesztési stratégiák vertikális kompatibilitása

Ezen fejezetben a területfejlesztési perspektívák szerint vizsgálom a turizmusra irányuló célkitűzések kiemelését a nemzeti, megyei és helyi szintű, területfejlesztésre vonatkozó dokumentumok keretén belül a 2007-2020-as időszakra vonatkozóan.

5.1.2.1. A nemzeti területfejlesztési és területrendezési tervek 2007-2020 közötti időszakban, Bihar megye turizmusfejlesztésének szempontjából

Az első területfejlesztési stratégiai dokumentumot 2005-ben kezdeményezték, majd 2009-ben lépett érvénybe, Románia Területfejlesztési Stratégiai Konceptiója 2030 néven, melyet a Nemzeti Stratégiai Referencia Keret 2007-2013 is említett, mint az uniós források elosztását elősegítő és a programozás területi dimenzióit biztosító keret. Ennek alapvető koncepcióit és az ágazati, illetve egyéb területi dokumentumokkal való összeegyeztetésének alapjait a 289/2006-os törvény és 27/2008-as kormányrendelet által kiegészített és módosított 350/2001 területrendezési törvény tartalmazta, valamint a Területi Agenda 2007 területi kohézióra és fenntartható fejlődésre irányuló célrendszeréhez igazították. A stratégiát nemzeti, regionális és régió-közi léptékben tekintették érvényesnek, kitérve a határon átnyúló és nemzetközi kapcsolatok szintjére is (CSDT, 2008).

A területrendezési törvény középpontjában az Európai Unió mércének megfelelően a fenntartható fejlődés állt, illetve a természeti és épített örökségek, valamint természeti erőforrások védelmét emelte ki. A 69/2004-es rendelet, a 289/2006-os törvény, a 18/2007-es rendelet, a 168/2007-es törvény és a 27/2008-as kormányrendelet által kiegészült a 350/2001-es törvény már tartalmazta az Országos Területfejlesztési Bizottság létrehozását és annak feladatait (350/2001-es törvény, 2023a). A későbbiekben, 2020-ig bezárólag, legfőképpen a 242/2009-es törvény, 345/2009-es törvény, a 7/2011-es sürgősségi kormányrendelet, 162/2011-es törvény, a 211/2011-es törvény, a 190/2013-as törvény, 324/2015-ös törvény, a 197/2016-os törvény, az 51/2018-as sürgősségi kormányrendelet, illetve a 151/2019-es törvény által több ízben módosított és kiegészített változat kibővült a helyi közigazgatási szint területhasználatra vonatkozó döntési jogával, így a helyi szintre vonatkozó stratégiák kezdeményezése és elfogadása a helyi tanácsok feladatává vált, az intézmények decentralizációjának köszönhetően, mind a területrendezésre, mind a településfejlesztésre vonatkozó tevékenységek esetén, a nemzeti stratégiák, irányelvek, ágazati politikák, programok és prioritási projektek együttes figyelembe vételének feltételével. Továbbá, kitér a települések autentikus építészeti és kulturális arculatának védelmére, a biodiverzitás és ökológiai folytonosság megőrzésére. A helyi szint vizsgálata esetén további fontos tényező, hogy az urbanisztikai tevékenységek körébe sorolták a terület-, a fenntartható- és az integrált fejlesztési stratégiák kidolgozását és megvalósítását a települések többoldalú fejlődésének előmozdítása érdekében (350/2001-es törvény, 2023b). A 2001-es változat is és 2020-ig módosított formája is tartalmazta azon rendelkezést, mely kiemeli a természeti és épített kulturális értékek védelmét és hasznosítását, mint fő településfejlesztési tevékenység, majd mint nemzeti területfejlesztési stratégiai célkitűzés is a II. fejezet 3. bekezdésének 14. cikkelyében.

Továbbá, a 350/2001-es többszörösen kiegészített törvény megadja a területfejlesztés és területrendezés intézményi és stratégiai keretét, megnevezve a hierarchiai szinteket, illetve az azoknak megfelelő stratégiai dokumentumok körét. Ennek értelmében, a területfejlesztés két fő szintje jelenik meg, a nemzeti, a nemzeti illetékes hatóságok irányítása alatt, illetve a helyi szint, a megyei tanácsok fennhatósága alatt, utóbbi a helyi önkormányzatok tanácsára bomlik még, mint alkategória, mely a megyei alá tartozik és azzal kell együttműködni. A területfejlesztésre irányuló dokumentumok közé sorolták a területrendezési és urbanisztikai terveket, melyek közül az előbbi a

kötelező jellegű irányelv javaslatokat tartalmazza külön nemzeti, lehatárolt területi és megyei szinten, utóbbi pedig az operatív szabályzatot foglalja magába, jogi keretet biztosítva a fejlesztési programoknak és tevékenységeknek. A nemzeti területrendezési tervben kiemelt szakasz, mint direkt turizmusfejlesztési célkitűzés, többek között a természetvédelmi területek, illetve a turizmus. A megyei területrendezési tervek elkészítése és frissítése a megyei tanácsok kötelező feladata, mely a többi fejlesztési terv, az ágazati és egyéb stratégiákkal kompatibilis kell legyen. A lehatárolt területi, körzeti területrendezési terv⁵⁹ település csoportokra, megyék közötti vagy regionális szintű területre vonatkozhat, melyek valamilyen szempont szerint lettek lehatárolva. Továbbá, valamely metropolitán övezetbe tartozó önkormányzatok kötelesek kidolgozni saját területi területfejlesztési stratégiájukat, melyen az általános urbanisztikai tervük alapul (350/2001-es törvény, 2023b).

Az urbanisztikai tervek három szintjét határozták le. Az első az általános urbanisztikai terv, mely a teljes adminisztratív területi egységre vonatkozóan tartalmazza, a terület fejlesztési stratégiájára alapulva, a fejlesztési irányoknak megfelelő, rövid távú területfejlesztési stratégiákat, a hozzájuk kapcsolódó szabályozásokat, a fejlesztési stratégiához kapcsolódó projektek listáját és közfejlesztési programok akciótervét, illetve a település mobilitási tervét. Jelentősége turizmusfejlesztési szempontból is kiemelt, mivel lehatárolja a védett területeket, műemlékeket és ásatási területeket is (350/2001-es törvény, 2023a,b).

Románia Területfejlesztési Stratégiai Konceptiója 2030 esetén, a fentebb említettekre alapozva, a területi turizmusfejlesztés szempontjából érdekességként emelhető ki azon tényező, hogy az uniós területi integráció 2030-as horizontja Románia nyugati területének részét érintette, viszont a Balti- és Fekete-tengert összekötő IV-es transz-európai közlekedési csatorna tervébe nem Bihar megye esett bele, hanem Temes megye Temesvárral került a fejlesztési célirányba, így mint nyugat felé irányuló elsődleges fontosságú határátkelő kapott értelmezést. Emellett, a 300 ezer főnél nagyobb lakossággal rendelkező városokat emelte ki a fejlesztési terv fejlesztési pólusokként, melyek közé Nagyvárad nem került be, ennek megfelelően azon irányelvek és célkitűzések, amik kifejezetten egyéb növekedési pólusokat neveznek meg, nem kerültek be a lentebb bemutatott célrendszerbe, mivel nem érintik Bihar megyét.

A stratégiában kiemelt fókuszú területi szinteket határoztak meg, melyek a metropolitán övezetek, városi policentrikus övezetek, városiasodott falusi övezetek, falusi területek és periférikus területek köre. Továbbá, speciális identitással rendelkező területek is kiemelt területi fejlesztési alapul szolgáltak, a 350/2001-es törvény elvei mentén, melyek a hegyvidék, a folyók vízgyűjtő rendszerének területe, a vizes élőhelyek, a vízparti és szigeti területek, a határmenti területek, az átalakuló ipari övezetek, a természetvédelmi területek és a kockázati területek (CSDT, 2008). Ezen övezetek legtöbbjének lehatárolása Bihar megye esetén is releváns területi aspektus a fejlesztési lehetőségek meghatározásának szempontjából.

A területfejlesztési stratégia Bihar megyét is érintő célrendszerének turisztikai fókuszú, hierarchiai szintű összefoglalását szemlélteti a 11. ábra, mely esetén misszió és legfőbb alapelvek mentén határozták meg az általános célt, amelyet követően öt fő területfejlesztési irányvonalat hoztak létre (A-E), majd ezek keretében kilenc stratégiai célkitűzést fogalmaztak meg, viszont a jelen értekezés céljából kizárólag a releváns tartalom bemutatása valósult meg.

⁵⁹ Ezek nem kerültek be a jelen értekezés vizsgálati keretébe, a területi korlátok miatt.

11. Ábra: Románia Területfejlesztési Stratégiai Konceptiója 2030 dokumentum célrendszere Bihar megye területi turizmusfejlesztési vonatkozásában

Forrás: CSDT, 2008

A 2030-as keretre megadott területfejlesztési stratégiai dokumentum a 2008-ig kiegészített és módosított területrendezési törvény irányelveire épült, valamint az uniós keret dokumentumok figyelembe vétele és egyéb nemzeti fejlesztési stratégiák, többek közt mint az előző fejezetben említett referencia keret, szintén meghatározták a területfejlesztési irányelveket és célkitűzéseket. A 11. ábrában is kirajzolódik a különféle szállítási infrastruktúra kiemelése, a vonalas infrastruktúra keretéből, annak nemzeti szintű hiányosságai és elavult szerkezete okán, mely a többdimenziós fejlesztések keretfeltételét képzik. Továbbá, a turizmus szempontjából meghatározó, hogy szintén külön kiemelték fő prioritásként a fejlesztési irányelvek, majd az ezekre épülő stratégiai célkitűzések mentén is a természeti és kulturális értékek védelmét és hasznosítását nemzeti szinten, a fenntarthatóság szemléletében. A stratégiai célkitűzések körében, területi turizmusfejlesztés szempontjából, ki lett emelve a városi és falusi települések területe, valamint külön a hegyvidék, mint speciális lehatárolási terület, melyek kulturális identitásának, arculatának megőrzés központi szerepet kapott (CSDT, 2008).

A 2009-ben elfogadott stratégiai dokumentumot követően az újabb tervet 2016-ban véglegesítették és léptették érvénybe, mely a 2007-2013-as operatív program által finanszírozott, annak technikai segítségnyújtási tengelyéhez tartozó projektként valósult meg és 2035-ös évi távlatot tartalmazta. A lehatárolt adminisztratív területi egységek mellett, a 2009-es dokumentumhoz hasonlóan, de tartalmában eltérően, és a 350/2001-es törvény mentén, speciális területi szinteket emelt ki, mint az operatív beavatkozás térbeli keretei, ezek a városi övezetek, falusi övezetek, hegyvidék, határmenti övezetek és partmenti övezetek.

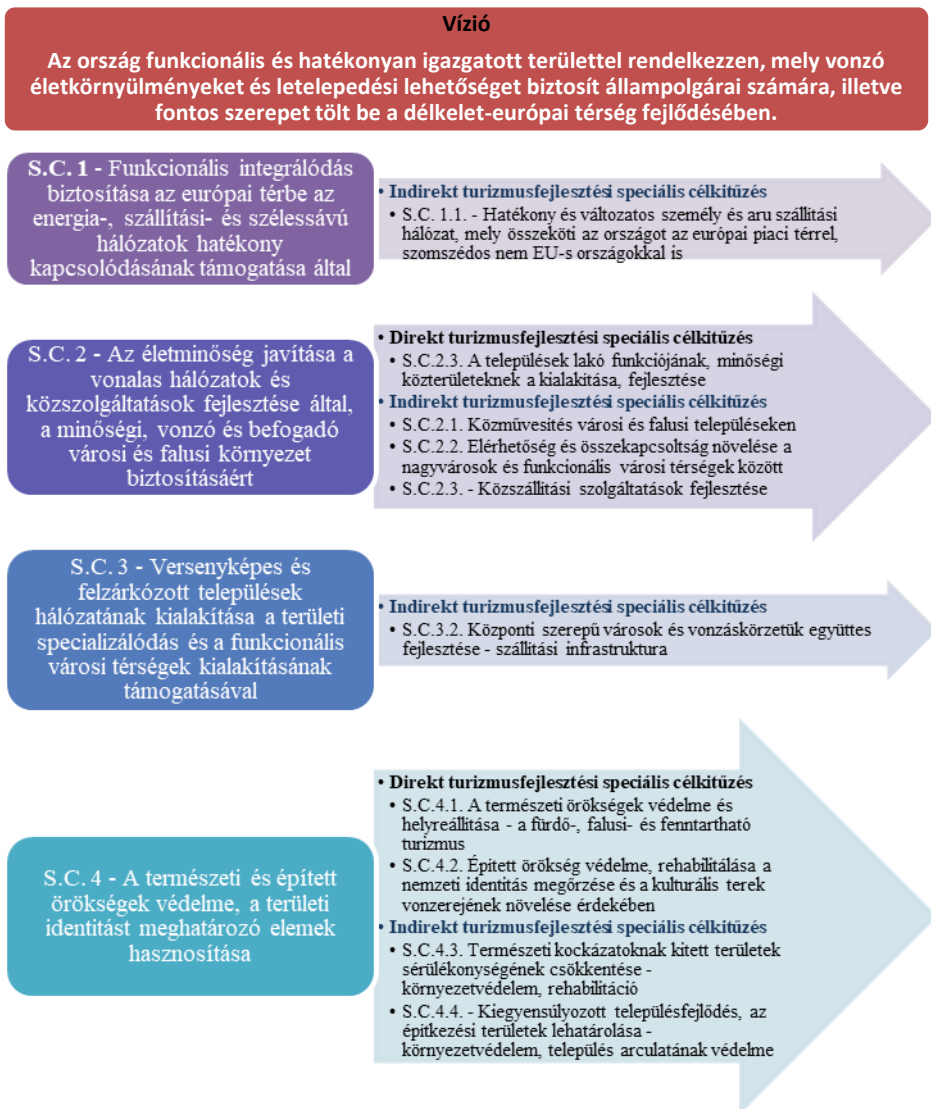
A Románia Területfejlesztési Stratégiája 2035 az uniós alapvető, területfejlesztésre és általános fejlesztésre irányuló stratégiai dokumentumai mellett a Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia 2013-2020-2030 és Partnerségi Megállapodás 2014-2020, a kormányprogram és egyéb ágazati stratégiákon alapulva hozták létre. Továbbá, a területfejlesztési célok szempontjából meghatározó 350/2001-es területrendezési törvény és Románia Területfejlesztési Stratégiai Kon koncepciója 2030 lett még kiemelve alapként. A 2035-ig kitekintő stratégia felépítésében a következőkből áll: vízió, öt általános célkitűzés, melyekhez összesen 18 specifikus cél tartozik, majd 10 tervezési irányvonal (SDTR, 2016).

A vízióban az ország jelentőségét annak összekötő jellege miatt emelték ki, stratégiai elhelyezkedésére alapozva uniós határszélként, észak és kelet irányában. Mindazonáltal, a szállítási infrastruktúra hiányosságait korlátozó tényezőként tárgyalták, így fő fejlesztési területként lett megjelölve. Emellett még a területi identitás alapját képző természeti és épített örökségek védelmét és hasznosítását is hangsúlyozták a vízió elérése érdekében. Ezt követően, három forgatókönyvet rendeltek a területfejlesztés hosszú távú céljainak eléréséhez, melyben elsőként a többpólusú országot jelölték meg (SDTR, 2016), viszont Nagyvárad nem lett kiemelve regionális pólusként, így csak a harmadik rangú, közepes-városok nemzeti csoportosításán belül maradt, mint az előző területfejlesztési stratégia esetén. Azonban, mint határmenti terület, a megye többi településével együtt, a határon-átnyúló kapcsolatok, együttműködések és áruszállítás esetén kiemelkedhet, amennyiben a megfelelő infrastrukturális feltételek, mint az autópálya kiépítése és a repülőtér áruszállítási szolgáltatásainak kialakítása, megvalósulnak. Továbbá, a falusi települések felzárkóztatását, azok turisztikai funkcionális átalakulásában is értelmezték, a hegyvidéki és tengerparti övezetek esetén, mint speciális zónák, mely tekintetben Bihar megye szempontjából az előbbi jelent potenciált.

Az öt általános célkitűzései között a vonalas infrastruktúra fejlesztésre – mint indirekt jellegű turizmusfejlesztési cél –, illetve a természeti és épített örökség védelmére és területi identitáshoz kötődő elemek hasznosítására – mint közvetlen turizmusfejlesztési cél – irányuló perspektívák jelentek meg. A közvetlenül turizmusfejlesztésre vonatkozatható 4. stratégiai célkitűzés keretében a dokumentum kiemelte Nagyváradot is, mint a kulturális turisztikai termékfejlesztés nemzeti szinten egyik legjobb feltételekkel rendelkező nagyvárosa Bukarest, Kolozsvár, Temesvár után sorolva, melyet követett Konstanca és Nagyszében. A közvetett célkitűzések köréből, a helyi szintű megközelíthetőséget jelölték meg elsődlegesen, azonban, a nemzeti szintű összeköttetés tekintetében Bihar megye hátrányos helyzetbe került, a 2035-ös kitekintésben, mivel a fő fejlesztési pólusok körére összpontosulnak ezen fejlesztések elsősorban, így a megye közép és délkeleti területeinek összeköttetése háttérbe szorult a nemzeti prioritás esetén. Ezen felül nemzeti

összesítésben így a legnagyobb kiterjedésű területtel rendelkezik, mely nem jelentett nemzeti érdekeltséget a szállítási infrastruktúra kiépítésére nézve. Mindazonáltal, több régióközi fejlesztési tengely esetén került be Nagyvárad is (SDTR, 2016).

A következő ábra tartalmazza azon fejlesztési célkitűzések körét, melyek közvetlenül vagy közvetetten kapcsolhatók a turizmusfejlesztési irányvonalak köréhez, valamint kifejezetten csak azok kerültek be, melyek érvényesek Bihar megye területére is.

12. Ábra: Románia Területfejlesztési Stratégiája 2035 területi turizmusfejlesztésre közvetlenül és közvetetten ható célrendszere

Forrás: SDTR, 2016

A fentiekben bemutatott stratégiai célkitűzések mellett a 10 tervezési irányvonalak közül a következők vonatkozhatnak a közvetlen és közvetett turizmusfejlesztési célokra:

- 3. A barnamezős építkezések támogatása, a természeti erőforrások és tőke védelme – közvetett
- 4. A fenntartható életvitel ösztönzése a történelmi városközpontok helyreállítási tevékenységei által – városok központjának rehabilitációja, közterek modernizálása és bővítése - közvetlen
- 5. A városi és falusi területek közötti komplementaritás fejlesztése – sajátos erőforrások hasznosítás, a városok adminisztratív területéhez tartozó falusi települések adottságainak kiaknázása a kiegyensúlyozott fejlődés érdekében (turizmus is kiemelve) - közvetlen
- 7. A természeti és ipari katasztrófák megelőzése – természetvédelem, katasztrófavédelem - közvetett
- 8. Fenntartható közlekedés ösztönzése és mobilitási tervek készítésének kötelezése – közvetett
- 9. Minőségi és szabályozott tervezés ösztönzése az érvényes település- és területfejlesztési tervek mentén – minőségi épített környezet - közvetett

A stratégiai dokumentumban lehatárolják a prioritások kialakításának kritériumrendszerét a további nemzeti programok keretére, mely a 2008-as dokumentumban nem volt jelen még. A kultúrafejlesztés tekintetében, többek között a területek, intézmények és/vagy rendezvények turistaforgalmát/látogatóinak számát, rendezvények és előadók számát, illetve kulturális intézményekben dolgozó alkalmazottak számát emelték ki alapul (SDTR, 2016).

Összességében véve, a két területfejlesztési stratégia közös fő alapjául szolgált a módosított és kiegészített 350/2001-es területrendezési törvény, illetve az uniós megalapozó dokumentumok, egyéb fejlesztési tervek, ebből kifolyólag a turizmusfejlesztés szempontjából elsősorban az örökségvédelem emelkedett ki, valamint azok hasznosítása, melyet az elősegítő alap, főként vonalas infrastrukturális fejlesztések segítségével is szándékoztak támogatni, mint közvetett turizmusfejlesztési célkitűzések. Ugyanakkor, a prioritások magas fokú megegyezése arra is utal, hogy hosszú távon, nagy volumenű beruházásokkal valósíthatók meg az elérendő célkitűzések, főleg az általános infrastruktúra esetén.

A Nemzeti Területrendezési Terv (NTT a továbbiakban) szintén a 350/2001-es törvényre alapozva lett létrehozva, azonban a bevatakozási területeket hat alap tematikus csoportba sorolták, a benne foglalt programok kidolgozására vonatkozóan, melyeket törvények keretében léptettek érvénybe, ezért időbeli eltérések jellemzik az egyes fejezetek hatályba helyezését. Az alábbi fő csoportok kerületek elkülönítésre:

- 1. Fejezet – Szállítási hálózatok – A 106/2019-es törvény által módosított 363/2006-os törvény keretében lépett hatályba, melyben megnevezték a Bihar megyei hálózatot érintő fejlesztési és korszerűsítési pontok körét, mely közvetett turizmusfejlesztési célkitűzésként a következőket tartalmazza: Nagyvárad – Kisjenő(AR⁶⁰) – Arad(AR) és Bors – Margitta – Zilah(SZL⁶¹) autópálya szakaszok; Bors – Nagyvárad – Zilah gyorsforgalmi négy sávós útszakasz; Szatmárnémeti(SZM⁶²) – Nagykároly(SM) – Érmihályfalva – Nagyvárad és Nagyvárad – Belényes – Déva(HNY⁶³) IX-es páneurópai intermodális közlekedési folyosó részei; Nagyvárad-Püspöki vasúti állomás, Halmi(SZM) – Szatmárnémeti(SZM) – Nagyvárad – Kissebes(KZS⁶⁴) – Kolozsvár(KZS) – Apahida(KZS) – Koslárd (FH⁶⁵) és Nagyvárad – Arad(AR) közötti vasúti szakasz, mint a IX-es páneurópai intermodális közlekedési folyosó részei; Nagyvárad repülőtér korszerűsítése; Nagyvárad Északi Terminál, mint összetett szállítási terminál korszerűsítése (363/2006-os törvény, 2023)

⁶⁰ Arad megyében

⁶¹ Szilágy megye

⁶² Szatmár megyében

⁶³ Hunyad megye

⁶⁴ Kolozs megye

⁶⁵ Fehér megye

- 2. Fejezet – Víz – A 171/1997-es törvény keretében lépett érvénybe, melyben a vízgazdálkodás és vizek védelme kiemelt szerepet kapott, benne az ivóvíz ellátó és szennyvíz elvezető rendszerek modernizálását és bővítését, kiemelve Bihar megye városainak körét (171/1997-es törvény, 2023), mely a közvetett turizmusfejlesztési célkitűzések körébe sorolható
- 3. Fejezet – Természeti és épített környezet védelme – A 49/2016-os sürgősségi kormányrendelet által aktualizált 5/2000-es törvény tartalmazza a fő irányelveket a természeti és épített örökségek védelmére vonatkozóan, megadva a védettség kritériumrendszerét és lehatárolja a nemzeti érdekelttségű védett területeket (5/2000-es törvény, 2023), mely hozzájárul a 350/2001-es területrendezési törvény II. fejezetének 3. bekezdésében szereplő 14. cikkelyében és a területfejlesztési stratégiák által is kiemelt természeti és kulturális örökségvédelem és -hasznosítás célkitűzés megvalósítási keretéhez, a környezetvédelemért felelős nemzeti intézmény hatósága alatt. A természetvédelmi területek közé sorolták Bihar megye területét is érintve az Erdélyi-szigethegységet, továbbá 60 természeti örökséget Alsólugas, Barátka, Bihardobrosd, Biharrósa, Bondoraszó, Bontesd, Nagybaród, Csarnóháza, Cséffa, Diófás város, Drágcséke, Élesd város, Érsemjén, Esküllő, Felsőmezős, Hegyközcstar, Fugyivásárhely, Kerpenyéd, Magyarremete, Miklóirtás, Rév, Robogány, Sólyom, Szalacs, Szászfalva, Székelyhíd város, Tenke, Váradszentmárton, Vársonkolyos, Vasaskőfalva, Vaskoh város, Vércsorog önkormányzatok területén. A kulturális örökségek esetén Nagyváradon a vár, a Barokk-palota, a Városháza, a Kanonok-sor, Római-katolikus Bazilika, Holdas-templom; továbbá, Bihar földvára; a Körösgyéres községi körösszegi csonka torony; fátemplomok Felsőmezős, Szombatság, Cécke, Rény és Felsőderna önkormányzatok területén; bronzkori erődített település maradványai az Ottományi Várhegyen Szalacs községben; belényesszentmiklósi középkori pálos monostor komplexum és a Borsa család rezidenciájának maradványai Sólyom községben. A nemzeti jelentőségű épített örökségek magas koncentrációjával rendelkező adminisztratív területi egységek körébe sorolták Nagyváras megyeszékhelyet, Belényes municípiumot és a következő községeket: Bihar, Felsőderna, Dragánfalva, Körösgyéres, Kispapmező, Robogány, Magyarremete, Rény, Szalacs, Szombatság, Biharszentandrás, Sólyom, Cécke, Belényesújlak (5/2000-es törvény, 2023). Az örökségvédelem és annak hasznosítása szempontjából közvetlen turizmusfejlesztési célkitűzések kereteit biztosította jelen törvény, annak kiegészítéseivel.
- 4. Fejezet – Településhálózat – Fő alapja a település rangsorolását biztosító, a 308/2006-os, a 100/2007-es és a 106/2010-es törvények által kiegészített és módosított 351/2001-es törvény, melyben a 3.2 fejezet körében már említettek szerint Nagyvárad megyeszékhely a 11 első rangú települések csoportjába lett besorolva a demográfiai tényezők, funkcióik, megközelíthetőségük és különböző alapvető technikai és intézményi ellátottság mentén, melyben a kulturális és különösen turisztikai jellegű szolgáltatások köre, illetve a zöld övezetek száma is ki lett emelve. A II. rangú városok körébe a megye további három municípiuma tartozik⁶⁶, bár a módosítás előtti törvényben még csak a III. rangú városok listájára estek a demográfiai és egyéb tényezők tekintetében. Az I. és II. rangú városok esetén, a főváros mellett, kötelezővé tették a településfejlesztési tervekbe foglalva a zöld övezetek és területek, valamint rekreációs területek kialakítását a településen vagy az azt körül vevő övezetben. A III. rangú csoportba a megye hat városa⁶⁷, a IV. rangú csoportba a községek, valamint az V. rangú kategóriába a községekhez tartozó települések, azaz falvak köre tartozik. Környezetvédelmi szempontok miatt a városi települések külső határának ellenőrizetlen kiterjesztésének megelőzését

⁶⁶ Belényes (391/2003-as törvény által), Margitta (a 585/2003-as törvény által), Nagyszalonta

⁶⁷ Élesd, Diófás, Vaskohsziklás, Érmihályfalva, Vaskoh és majd a 12/2004-es törvény (2023) keretében Székelyhíd is városi rangra emelkedett.

szorgalmazták (351/2001-es törvény, 2022). A rangsorolás a különböző forrás bevonás miatt is elhanyagolhatóan, valamint úgy közvetlen, mint közvetett turizmusfejlesztési tevékenységeknek ad teret.

- 5. Fejezet – Természeti kockázattal jellemzett területek – Katasztrófavédelem és környezetvédelem szempontjából - a földrengés, árvíz és földcsuszamlás kockázatának tekintetében - az 575/2001-es törvény kereteiben lehatárolták az érintett területeket, illetve kiemelték a megelőző speciális beavatkozások körének beemelését a helyi területrendezési és településfejlesztési tervekbe (575/2001-es törvény, 2023).
- 6. Fejezet – Turisztikai területek – A 190/2009-es törvény által jóváhagyott és kiegészített 142/2008-as sürgősségi kormányrendelet által lépett hatályba e fejezet. A megyére vonatkozó magas és kiemelkedően magas természeti és/vagy ember alkotta potenciállal rendelkező helyi önkormányzatok bemutatását a jelen értekezés 5.2.1. fejezete tartalmazza. Mindazonáltal, a dokumentum kiemeli, hogy a megjelölt helyi önkormányzatok esetén az elsődleges gazdaságfejlesztési tevékenység támogatása a turizmus területére kell irányuljon, illetve a turizmusfejlesztési tevékenységek/fejlesztések pedig ezen célterületekre kell elsődlegesen összpontosuljanak, annak érdekében, hogy potenciál alapú forrásallokációt érjenek el. Továbbá, regionális és helyi szint kiemelését teszi e dokumentum lehetővé a célzott pénzügyi- és humán erőforrás koncentráció érdekében a különböző fejlettségi szinten levő desztinációkra irányulva, a megfelelő stratégiák és akciótervek kidolgozása által az említett szintekre. Mindemellett a magán szféra befektetéseinek nem pénzügyi alapú támogatása, valamint a partnerségeken alapuló kínálat, mint turisztikai termék, fejlesztését szintén kiemelték a népszerűsítés, illetve a turizmus specifikus infrastruktúrájának⁶⁸ és az általános infrastruktúra fejlesztésnek a területén is. A turizmussal kapcsolatos egyéb prioritási tengelyek finanszírozása keretében először említették a potenciál szempontjából kiegészítő jellegű desztinációk turizmusfejlesztési projektjeinek megvalósítását, olyan keretekben mint a mezőgazdaság, kultúra, környezet stb. Kiemelendő, hogy a nemzetközi versenytársak fejlődésére nem komplementer turizmusfejlesztést javasoltak, hanem azonos kínálat párhuzamos fejlesztését a másik versenylőnyének csökkentésére, megnevezítve például a tengerparti-, fürdő- és hegyvidéki turizmus területét. A nemzeti és natúr parkok jogi személyiség hiányán alapuló uniós forrásvesztés esetén megneveztek, hogy azon helyi önkormányzatok juthatnak ezzel pályázati előnyhöz, melyek területét érinti a természetvédelmi terület. Továbbá, mint a turizmusfejlesztés közvetlen formája, a turizmus specifikus infrastruktúrájának fejlesztését emelték ki és közvetett formája esetén a technikai feltételeket, mint a vonalas hálózatok, illetve a környezetvédelmi tevékenységeket azon adminisztratív területi egységek esetén, melyet ezen adott sürgősségi kormányrendelet és a hatályba léptető törvény megnevezett az 5. cikkelyében. Végezetül, előírták az általános településfejlesztési tervek kötelező megfogalmazását a nemzeti vagy helyi szintű jelentőséggel bíró turisztikai desztinációvá nyilvánított⁶⁹ vagy azt tartalmazó adminisztratív területi egységek esetén, melyben e dokumentumok figyelembe vétele elengedhetetlen szempont (142/2008-as sürgősségi kormányrendelet, 2022).

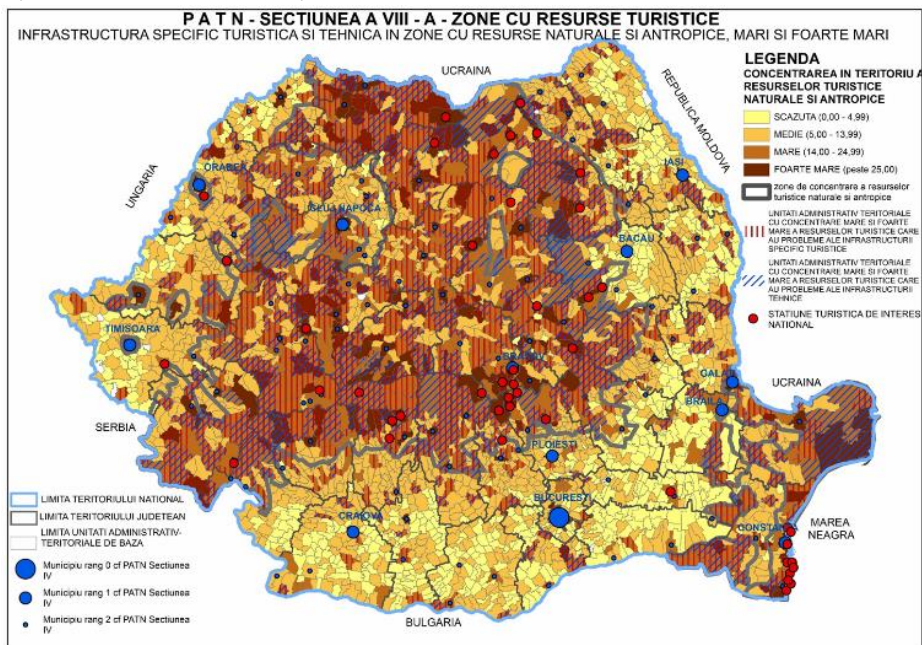
A 6. fejezet esetén megemlíthető, hogy a kiegészített és módosított 852/2008-as határozat keretében nemzeti szintű érdekeltségű desztinációként a megyeszékhely történelmi városrésze mellett csak a Váradszentmárton önkormányzatához tartozó Félixfürdő került megnevezésre, az összes desztinációvá nyilvánított hegyvidéki célterület csak helyi jelentőségűként lett minősítve (852/2008-as határozat, 2023). Ezért a nemzetközi versenytársakkal párhuzamos turizmusfejlesztési elképzelések keretében, Bihar megye esetén a fürdő-turisztikai célterület, azaz

⁶⁸ Ebben az esetben is a szuprastruktúra értendő, csak a területrendezési tervben is speciális turisztikai infrastruktúráként említették, mely a továbbiakban is érvényes.

⁶⁹ Melyeket a 852/2008-as határozat jelölt meg, amely 2022-ben került csak tartalmi módosításra az 1580/2022-es határozat által.

Félicsfürdő, lehetett beemelhető a nemzetközi verseny szempontjából⁷⁰, bár a hagyományos kulturális vonalat képviselő városi desztinációkat nem nevesítették meg külön ezen fejlesztési vonalon, pedig a másik fő pólusként Nagyvárad volt jelen a megye turizmusának koncentrációját nézve, mind a kínálati, mind a keresleti oldal esetén. Mindazonáltal a megyeszékhely történelmi központja csak a 2022-es módosítást követően került nemzeti jelentőségű desztináció besorolásba (1580/2022-es határozat, 2023), amely megmagyarázhatja a 2007-2020 közötti időszak esetén a fürdőturisztikai fejlesztések kiemelését, mint a nemzetközi verseny alapját képező termék és desztináció típus.

Az NTT VIII. fejezeteként megnevezett melléklet tartalmazza a nemzeti területi lehatárolást, melyet a 13. ábra szemléltet, melyben szintén a fentebb említett célterületek körét is kiemelték.

13. Ábra: A Nemzeti Területrendezési Terv VIII. fejezetében megjelölt, kiemelt turisztikai erőforrásokkal rendelkező területek lehatárolása nemzeti szinten, megjelenítve a Bihar megyére vonatkozó kategorizálást is

Forrás: 8-as melléklete a 142/2008-as ürgösségi kormányrendeletnek, 2022

A 13. ábra térképén az árnyalat sötétsége jelzi az erőforrás koncentrációjának intenzitását és a vonalas lehatárolás a kifejezetten elkülönített, magas koncentrációval rendelkező területek körét, mely jelen esetben, Bihar vonatkozásában Nagyvárad – Váradszentmárton, illetve az Erdélyi-szigethegység Natúrpark köré összpontosul. Azonban részletes, önkormányzati szintű tárgyalása az 5.2.1 fejezetben megtekinthető. Továbbá, a piros vertikális vonalak a turisztikai infrastruktúra hiányát jeleníti meg, a kék ferde vonal pedig az általános infrastrukturális hiányosságokat, a magas turisztikai erőforrás ellátottság miatt kiemelt önkormányzatok esetén. Ennek megfelelően, a térkép nyilvánvalóan megjelenítette, hogy legtöbb, kivétel Nagyvárad – Váradszentmárton, kiemelt önkormányzat területén legalább egyik feltétel fejlesztésre szorult.

Továbbá, az NTT 3. fejezetében tárgyalt kiemelt természeti, kulturális és épített örökséggel rendelkező önkormányzatok köre nem teljesen fedi egymást a 6. fejezetben kijelölt turisztikai erőforrás koncentráció szinttel és típussal jelölt önkormányzatok körével⁷¹. A 3. fejezetben a

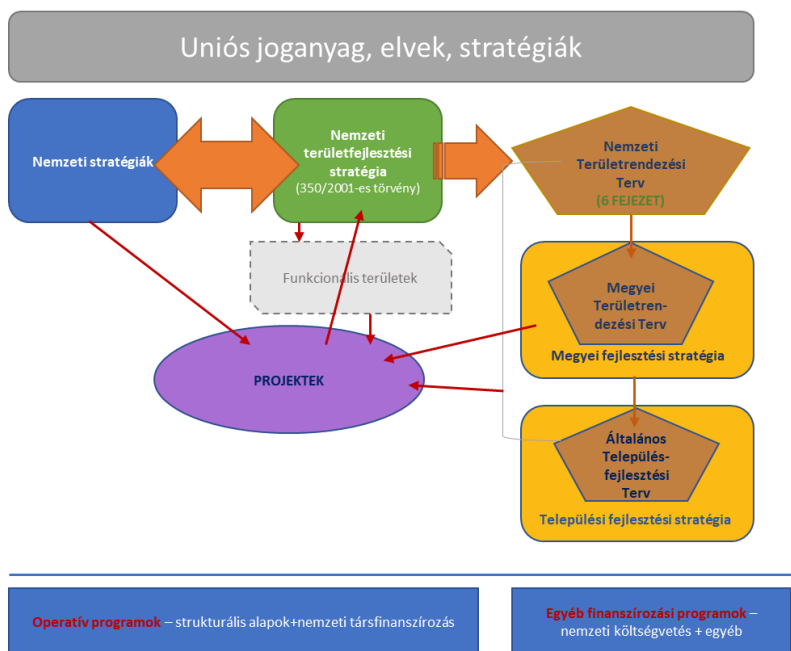
⁷⁰ Félicsfürdő, mint egyetlen nemzeti jelentőségű desztináció volt jelen a megyében 2022-es módosítás előtt, illetve a helyi jelentőségűek esetén is ezen desztináció típus dominált Püspökfürdő és Tenke képviselőjében, míg ez egyetlen helyi jelentőségű hegyvidéki desztináció Biharfüred volt, Bendoraszó önkormányzat területéről (852/2008-as határozat, 2023).

⁷¹ Lásd az 5.2.1. fejezetben szereplő listát.

természeti örökséggel rendelkező területek körébe besorolja még Alsólugas, Biharrósa, Nagybaród, Cséffa, Drágcséke, Érsemjén, Esküllő, Hegyközcsatár, Fugyivásárhely, Miklóirtás, Robogány és Szászfalva önkormányzatokat is, melyet a 6. fejezet nem emel ki. Ezen felül, Székelyhíd városa koncentrált ember alkotta erőforrással van kiemelve az NTT 6. fejezetében, míg a 3. fejezetben sem a védett épített, sem a kulturális értékek között nincs kiemelve, hanem a természeti örökséggel rendelkező területek között sorolja, illetve Kispapmező és Felsőderna községeket a magas természeti értékkel rendelkező területek közé sorolta a 6. fejezet, míg a 3. fejezet esetén az ember alkotta örökségek esetén jelennek meg kiemelve. Ezen felül a 3. fejezet mind ember alkotta, mind természeti örökséggel rendelkező terület közé sorolta Felsőmezős, Magyarremete, Szalacs és Sólyom önkormányzatokat, míg a 6. fejezetben csak a magas természeti erőforrással rendelkező önkormányzatok körében jelent meg.

A területfejlesztési és területrendezési stratégiák egymásra épülése, egymásba illeszthetősége nyilvánvaló a nemzeti szint tekintetében, melyekben kiemelt szerepet kapott a turisztikai potenciállal rendelkező területek idegenforgalmi fejlesztéseinek prioritása, a keret alap infrastrukturális feltételek biztosítása mellett. Továbbá jelentős az a tényező is, hogy a magas turisztikai erőforrás koncentrációval jellemezhető önkormányzatok köre kifejezetten prioritást élvező területekként lettek megjelölve. Összességében elmondható, hogy a nemzeti területfejlesztési és területrendezési stratégiák hangsúlyozzák a turizmus- és a hozzá kapcsolódó/kapcsolható fejlesztések jelentőségét Románia területi kohéziója, a fenntarthatóság és a versenyképesség keretében egyaránt.

A területfejlesztési stratégiákban megadottak alapján a következő, általánosított⁷², területi tervezési modell jellemző Románia esetére a 2035-ös távlatra:

14. Ábra: A nemzeti területfejlesztési stratégiában megnevezett tevékenységek megvalósítási kerete a területi szintek figyelembe vétele által

Saját szerkesztés. Forrás: <http://suerd.gov.ro/wp-content/uploads/sites/3/2018/11/prezentare-MDRAP-SDTR-Forum-National-SUERD.pdf>

⁷² Azért általánosított modell, mert nem lettek megnevezve a konkrét fejlesztési dokumentumok, melyeken alapult az adott hierarchiai szintű tervezés, hanem a vertikális és horizontális területi tervezési szintek egymásutánisága lett megjelölve, amely a következő programozási időszak tervei esetén is érvényes maradt.

A Románia Területfejlesztési Stratégiája 2035 dokumentumnak megfelelően, valamelyest módosítva a programozási időszak sajátosságaitól eltekintő általánosítás érdekében, a 14. ábra szemlélteti a jelen esetben érvényes területi tervezési keretet a nemzeti területi hierarchiai szinteknek megfelelően. A regionális szint, Románia sajátos régió kialakítási esetére és azok statisztikai, fejlesztési szerepkörére visszautalva, mely a 3.1.1. fejezetben került bemutatásra, nem jelenik meg a területi tervezési tevékenységekben, azonban a megvalósítási folyamatok tekintetében kiemelték, mint funkcionális területek⁷³, valamint az operatív programok kivitelezéséhez elengedhetetlen területi keretet biztosítanak.

5.1.2.2. A Bihar megyei területrendezési terv turisztikai aspektusai a 2007-2020 közötti időszakban

A megye területrendezésre vonatkozó tervezési tevékenység kezdetleges állapotban van jelenleg is, mivel a Fejlesztési, Közmunkaügyi és Közigazgatási Minisztérium 2020-ban frissített adatbázisa esetén csak a 7/25.02.97-es megyei tanácsi határozat által elfogadott 1994-es tervezet jelent meg (MDLPL, 2023), amely tíz évre érvényes jegyzetszerű dokumentum volt, mely már nem elérhető, valamint 2007 előtt érvényét veszítette. Továbbá, 2005-ben kialakítottak egy területrendezési tervet, azonban ez nem került elfogadásra, bár megjegyzendő, hogy a 2022-ben a Megyei Tanács weboldalára feltöltött, a kidolgozás harmadik fázisában levő területrendezési terv (PATJBH, 2022) és Nagyvárad 2016-ban negyedik fázisban levő településfejlesztési dokumentuma, mely szintén nincs még érvénybe léptetve (PUGOradea, 2016), utal a 2005-ös megyei területrendezési tervre, mint viszonyítási alap dokumentuma, bár az nem érhető el. Ugyanakkor, a decentralizációra való áttérés is befolyásolhatta a terv hiányát, valamint a területfejlesztési szemlélet alkalmazásának, beépítésének hiánya. Az előkészítési folyamatban levő dokumentum, az uniós stratégiák mellett, a 350/2001-es törvényt és az NTT-re vonatkozó hat fejezetet emelte ki alapjául. Továbbá, az uniós finanszírozás esetén a stratégiai fejlesztési tervekre tetek hangsúlyt, mely esetén az 5.1.1.4 fejezetben bemutatottak alapján némi területi szempont is kiemelkedett, viszont nem volt prioritás az ágazati megközelítéssel szemben, a 2007-2020-as vizsgált időszakban.

Mindazonáltal, a nemzeti területfejlesztési és területrendezési tervek többszörösen érintették Bihar megye területét, melyek általános nemzeti érdekeket képviselő célkitűzéseket tartalmaztak, aminek megvalósításához szükséges Bihar megye operatív hozzájárulása is. Azonban, az egyedi, specifikus területi megközelítés hiánya, a vizsgált időszakban, az alulról kiinduló, helyi közösségek és specifikus helyi jelentőségű területi erőforrásokra való építkezést akadályozhatta, amely a területi megközelítésű, turisztikai jelentőségű fejlesztési lehetőségek felmérése tekintetében, illetve a megye integrált fejlesztésére, a helyi önkormányzati szinttel való szoros együttműködésre negatív, akadályozó hatást gyakorolhatott.

Mindazonáltal a 2022-ben feltöltött, elfogadási fázisban levő változat tartalmazott néhány elvet a 2005-ben kidolgozott, de nem érvényesített területrendezési tervből, melyek fő aspektusai a turizmus tekintetében a következők voltak (PATJBH, 2022):

- Turizmusfejlesztési stratégiai általános célok (5. célkitűzési tengelyként megnevezve):
 - o turisztikai potenciál leltára és folyamatos elemzése
 - o turisztikai erőforrások rehabilitációja, megőrzése és hasznosítása
 - o a megye turisztikai imázsának fejlesztése és versenyképességének növelése nemzeti és nemzetközi szinten
 - o elméleti és gyakorlati oktatás fejlesztése turisztikai szakemberek képzésére
 - o a párbeszéd, szinergia előmozdítása és a különféle területrendezési küldetések megosztása, támogatása és népszerűsítése a turizmusban

⁷³ A régiók mellett megjelentek még a speciálisan lehatárolt területi egységek, mint a Duna-delta vagy a metropolitán övezetek, illetve a közösség-közi fejlesztési egységek köre, illetve, a fentebb említett operatív beavatkozás térbeli kereteit szintén a funkcionális területeken belül kell értelmezni (SDTR, 2016).

- tevékenykedő és érintett hálózatok, üzemeltetők, állami és magán intézmények között
- a megye idegenforgalmi ágazatának folyamatos ellenőrzése
 - A turizmusfejlesztési célokhoz rendelt lépések:
 - 1. A turisztikai tőke és infrastruktúra leltározása, feljavítása és védelme
 - a megyei turisztikai erőforrások és fejlesztési igényeik állandó leltára
 - az alapvető turisztikai infrastruktúra és erőforrások építése, korszerűsítése, fejlesztése, kijelölése és fenntartása
 - a rés-turizmus fejlesztése (kulturális-, sport-, üzleti-, ösztönző-, konferencia-, agro-, öko- stb.)⁷⁴
 - kulturális, történelmi és népművészeti értékek védelme
 - 2. A versenyképesség növelése a nemzeti és nemzetközi piacokon
 - a turisztikai tevékenységek jövedelmezőségének növelése és diverzifikálása
 - *a megyei turisztikai ágazat kínálatának és felszereltségének megfeleltetése a nemzetközi minőségi és biztonsági standardoknak* (már nem tekintették aktuálisnak a 2022-es tervezetben)
 - a turistaszezon kibővítése
 - *a turisztikai erőforrások egységes és szerteágazó népszerűsítése minőségi eszközök és módszerek által* (már nem tekintették aktuálisnak a 2022-es tervezetben)
 - 3. Humánerőforrás képzés
 - turisztikai felnőttképzés szerkezetének és típusainak fejlesztése és diverzifikálása, megfeleltetése a piaci igényeknek
 - a turisztikai szereplők továbbképzésének és szakmai gyakorlati képzésének támogatása
 - *a turisztikai felnőttképzés minőségének javítása* (már nem tekintették aktuálisnak a 2022-es tervezetben)
 - *a turizmusmenedzsment gyakorlatának fejlesztése* (már nem tekintették aktuálisnak a 2022-es tervezetben)
 - *a turisztikai szereplők és hálózatok igényeinek megfelelő képzés biztosítása* (már nem tekintették aktuálisnak a 2022-es tervezetben)
 - 4. A köz-magán szféra partnerség előmozdítása a turizmusban (már nem tekintették aktuálisnak a 2022-es tervezetben)
 - *azonos jellegű turisztikai kezdeményezések koordinálása és ellenőrzése*
 - *a turizmusban érintettek szakmai szövetségi kezdeményezéseinek támogatása*
 - 5. A turisztikai ágazat megfigyelési és ellenőrzési tevékenységének kialakítása és állandósítása (már nem tekintették aktuálisnak a 2022-es tervezetben)
 - *hatékony nyomkövetési és ellenőrzési eszközök és gyakorlatok kidolgozása és integrálása*
 - *az illegális tevékenységek visszaszorítása*

A fenti felsorolás mellett a dokumentum, a 2005-ös területrendezési terv esetén kitért a gazdasági szereplők támogatásának körében, a megye technikai ellátottságának⁷⁵ fejlesztésére,

⁷⁴ A szakirodalom esetén nem mindegyik itt említett kategória sorolandó rés-turisztikai termék csoportjába (Vofkori, 2006; Irimiás – Jászberényi – Michalkó, 2019) vagy azon belül mikro- és makro-szinteket különítenek el (Jászberényi – Miskolczi, 2020; Sorea – Csesznek, 2020; Jászberényi – Boros – Miskolczi, 2022) vagy lelki folyamatok kiteljesülését szolgáló tevékenység (Michalkó, 2023).

⁷⁵ Az alapvető infrastruktúrális feltételek megteremtésére, a vonalas infrastruktúra körére utalva.

mely által a vállalkozások működésének alapvető feltételeit teremti meg, illetve új befektetések bevonásának alapját adják (PATJBH, 2022). Mindez a közvetett turisztikai fejlesztési célkitűzések csoportjába sorolható a jelen kutatás tekintetében.

5.1.2.3. Nagyvárad városfejlesztési terve a turizmus szemszögéből vizsgálva a 2007-2020 közötti időszakban

A vizsgált időszakot, 2007-2020 periódust, tekintve egy 2000-ben elkészült urbanisztikai dokumentum került elfogadásra Nagyvárad vonatkozásában, mely 2010-ben hatályát veszítette, mivel szintén 10 évre volt érvényes, ahogyan azt az 1997-ben elfogadott megyei területrendezés esetén említették. Azonban a dokumentum nem elérhető, viszont ebben a periódusban központosított tervezési tevékenység zajlott, ennek érdekében a nemzeti területfejlesztési és területrendezési célkitűzések voltak érvényben Nagyvárad esetén is, mely a decentralizációt követően, a településfejlesztési terv hiányában szintén érvényes maradt.

Jelenleg az előkészítési fázis negyedik szakaszában levő, 2016-ban kiadott, a 2000-es évben érvénybe léptetett településfejlesztési dokumentum frissítéseként emlegetett településfejlesztési dokumentum, Nagyvárad Általános Településfejlesztési Terve 2030-ként lett megnevezve. Négy fő stratégiai célt emeltek ki ennek keretében:

- az első, mint indirekt turizmusfejlesztési célkitűzés, a város összekötésének javítását, ebben szállítási szempontból az elérhetőségének fejlesztését, a mobilitás javítását a városon belüli és a metropolitán övezetben, valamint az internet hálózat fejlesztését nevezték meg
- a második a város gazdasági és humán erőforrás versenyképességének növelését jelölte, ebben közvetlen turizmusfejlesztési célként a második alpontjában szereplő kultúra, sport és turisztikai szolgáltatások integrálására vonatkozott annak vonzerőjéhez kapcsolódva
- a harmadik, mint közvetett turizmusfejlesztésre irányuló célkitűzés, a város hatékony és fenntartható működésének prioritásán belül megnevezték a területi kohéziót a társadalmi beilleszkedésért, ehhez kapcsolódóan az épített környezet beillesztését a természeti környezetbe, mint városi környezetvédelmi cél, továbbá, az energiahatékonyság növelését a városi infrastruktúra tekintetében, illetve a terek hulladékmentesítésére szolgáló innovatív megoldások bevezetését.
- a negyedik a közigazgatási kapacitás és menedzsmenten belül, mint direkt turizmusfejlesztési cél, megjelent a megyeszékhely és metropolitán övezetének közös platformon való együttes népszerűsítése, valamint a gazdasági környezeti feltételek javításáért közvetett célkitűzésként a területi tervezéshez szükséges humánerőforrás képzését és a projektek végrehajtását biztosító pénzügyi menedzsment formáinak fejlesztését (PUGOradea, 2016).

A hatályba nem léptetett urbanisztikai terv tulajdonképpen ebben az esetben is a területi szemlélet meghatározó jelenlétének hiányát jeleníti meg, mely az alulról építkező, helyi jelentőségű törekvések kiemelését és az egységes, integrált tervezést korlátozhatta. Mindazonáltal a városra érvényes stratégiai fejlesztési dokumentumok esetén, az 5.1.1.5. fejezetben bemutatottaknak megfelelően, megjelennek településfejlesztési vonatkozások. Továbbá, a módosított 350/2001-es törvény értelmében urbanisztikai feladatként jelölték meg a településfejlesztési stratégia mellett a fenntartható- és az integrált fejlesztési stratégiák kidolgozását (350/2001-es törvény, 2023b), melyek elkészültek és elérhetőek, ezek bemutatása az 5.1.1.5. fejezetben található. Továbbá, a településfejlesztési hatékony tervezés hiánya esetén indokként valószínűsíthető, hogy szintén az uniós források elérésének okán tettek az integrált és fenntartható fejlesztési stratégiákra nagyobb hangsúlyt, illetve az elfogadásra még nem került urbanisztikai tervben kiemelik a területi tervezéshez szükséges szakemberek képzését, így a megfelelő szakemberek hiánya is fennállhatott.

5.1.2.4. A területfejlesztési, területrendezési és településfejlesztési dokumentumok egymásba illeszthetősége azok hierarchiai szintjeinek megfelelően, a következtetések levonása

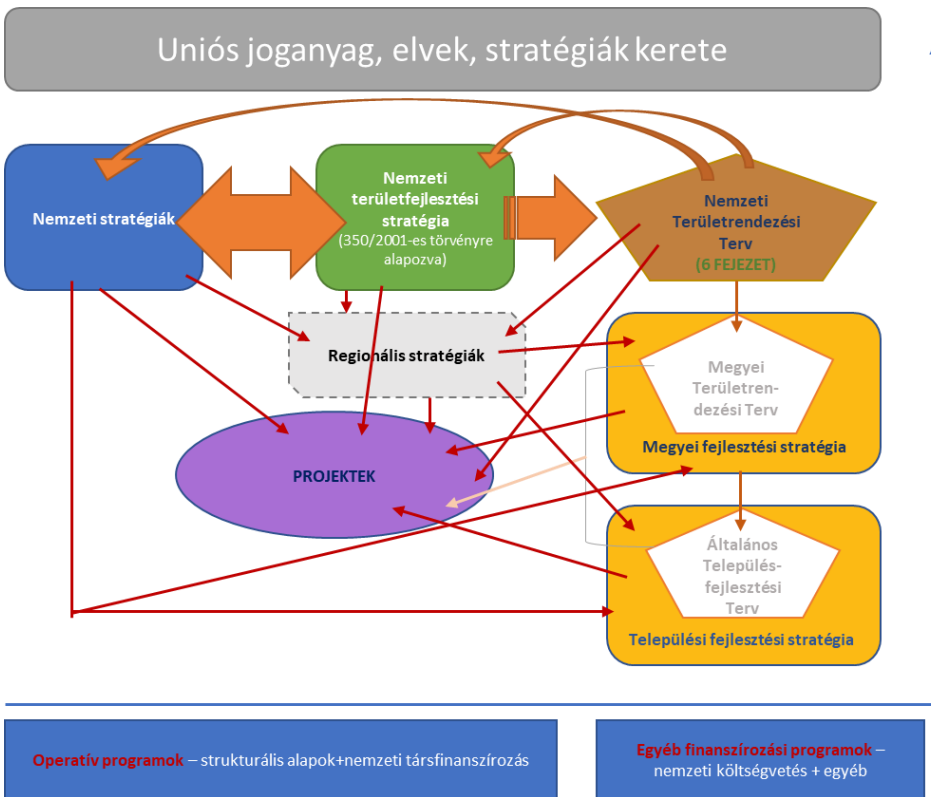
A nemzeti területi tervezési keret esetén bemutatott, alapvető célkitűzéseket megfogalmazó 350/2001-es területrendezési törvény kiegészített és módosított formája jelentette a további

területfejlesztési stratégiák és a külön törvényekbe foglalt területrendezési stratégia hat fejezetének irányvonalait és előfeltételeit, az Európai Unió területfejlesztési és egyéb jellegű stratégiai dokumentumaival összhangban. Összességében, a turizmusfejlesztés tekintetében jelentős alapvető vonalas infrastrukturális keretek – benne főképp a szállítási és közműves hálózatok – kialakításának, bővítésének és modernizálásának tevékenységei kapták a legjelentősebb szerepet, bár Bihar megye, benne a megyeszékhellyel a nemzeti területrendezési keretek esetén mindössze kiegészítő jelentőségű fejlesztési és összekötetési csomópontként volt megjelenítve. Továbbá, a közvetlen turizmusfejlesztési nemzeti célkitűzések esetén szintén a 350/2001-es törvény jelentette az elsődleges alapot, mely által a természeti, épített és kulturális örökségek, illetve a nemzeti identitás védelme, a települések hagyományos arculatának megőrzése kapott elsődleges jelentőséget. Mindezek mellett a természetvédelmi és örökségvédelem alatt álló területek lehatárolása, védelme és a turisztikai erőforrás koncentráltág tekintetében szintén jelentős a nemzeti keret, mellyel a nemzeti szinten kiemelt, a turizmusfejlesztésre összpontosító fejlesztések köre kapott prioritást, mint fő gazdasági tevékenység, bár az NTT 3. és 6. fejezetei között némi összeegyeztethetlenség is felmerült az örökségek jelenlétének meghatározásában az önkormányzatok szintjén, melyek érdemes lenne áttekinteni a területrendezési terv koherenciája miatt. Ezen felül, a 852/2008-as desztinációkat lehatároló törvény esetén Bihar megye települései a nemzeti szinten jelentős desztinációk tekintetében, a hegyvidéki és falusi desztináció típusok esetén nem lettek megnevezve, Nagyvárad történelmi városrésze is csak 2022-es módosítást követően lett beemelve a metropolitán övezetében levő, szomszédos Váradszentmárton községhez tartozó Félixfürdő mellé.

A helyi szintet képviselő megyei és települési adminisztratív területi egységek esetén a területi szempontú tervezés háttérbe szorult a fenntartható vagy integrált stratégiai dokumentumok mellett, melyekben inkább ágazati megközelítést alkalmaztak, viszont az uniós forrásfelhasználás szempontjából elengedhetetlenek voltak. Mindazonáltal, az 5.1.2.2. és 5.1.2.3. fejezetben említett, nem hatályos, területrendezésre és településrendezésre irányuló dokumentumok körében csak a nemzeti szinten kialakított, megfogalmazott stratégiai alapot emelték ki, illetve helyspecifikusan tárgyalták, amely a lokális érdekképviselő szempontjából kevésbé előnyös. Másrészt, az országos nézetben, a megyében a fürdő- és gyógyturizmus volt jelentős, a többi potenciál háttérbe szorítása a megyében fogadott külföldi turisták alacsony számára is hatással lehetett, mivel ezen szegmens tekintetében jelentős versenytársak találhatóak a szomszédos Magyarországon, melyekkel kérdéses, hogy kell-e egyáltalán versenyezni, hiszen a hazai vendégek száma egyértelműen dominált Bihar megye esetén. Azonban a határ túloldalán levő célpontok még hazai turistákat is egyértelműen vonzanak, tehát a minőségbiztosítás és a kínálat diverzifikálása a jelen vendégek megtartása érdekében elengedhetetlen, mely szempont ki lett emelve a területrendezési terv VI. fejezete által is, Bihar megye esetén kifejezetten a nemzeti érdekeltségű Félixfürdőre értve. Ennek köszönhetően a turisztikai területfejlesztés középpontjába mindössze egy desztináció fejlesztése került a vizsgált időszakban, nemzetközi szinten kevésbé versenyképes kínálattal, legfőképpen az előző rezsimben kialakított szuprastruktúra örökségére alapozva 89 után is, mivel a fejlesztéseknek a 70-80-as években volt a csúcspotja (Plan BH, 2014), amely a 4.2.2. fejezetben bemutatott, a 90-es évek elején kezdődő, nemzetközi és belföldi turisták számának visszaesését is befolyásolhatta a 2000-es évek privatizációjának gazdaságot visszavető hatása, az említett alacsony szolgáltatási színvonal mellett kevésbé versenyképes árazás (Nistoreanu – Tanase, 2021) és a szomszédos nemzetközi fürdőturisztikai desztinációk jelentős fejlesztései mellett.

5.1.3. A stratégiai fejlesztési és területfejlesztési stratégiák összekapcsolhatósága a turizmusfejlesztés kontextusában, vertikális és horizontális területi kompatibilitás

A nemzeti területfejlesztési stratégiában meghatározott, az 5.1.2.1. fejezetben bemutatott tervezés területi szintjeinek lehatárolását, illetve egymásra épülését szemléltető 14. ábra a vizsgált dokumentumok tekintetében érzékelve inkább a 15. ábra szerint alakult, a tervezési folyamatok és stratégiák egymásra hatásának, egymásra épülésének tükrében.

15. Ábra: A tervezés területi hierarchiájának észlelt szerkezete
Saját szerkesztés, a 27. ábra módosított változata, a fejlesztési dokumentumok tartomelemzése alapján

A 15. ábra alapján is szépen kirajzolódik a fentről, azaz nemzeti szintről irányított tervezési tevékenység, továbbá a hatályos megyei és általános településfejlesztési terv hiányában a lokális szinten hiányoznak a 350/2001-es területrendezési törvényben meghatározott tervezési keretként elvárt, illetve a nemzeti területfejlesztési stratégia megvalósításáért is felelős keretfeltételek, így azok beágyazódása és egymásra hatása, valamint a projektek területfejlesztési célkhoz igazodó megtervezésében játszott szerepe kérdőjeles. Továbbá, nemzeti jelentőségű területrendezési és urbanisztikai tevékenységként kezelik a területfejlesztési stratégia kidolgozását is a 350/2001-es törvény 4. szakasz 51 cikkely a. pontjának megfelelően, illetve ahogyan azt kiemltem korábban, a stratégia maga a területrendezési törvényen alapul első sorban. Ezen felül, a 14. ábrán az NTT kidolgozását a nemzeti stratégiák és nemzeti területfejlesztési stratégia együttes következményeként értelmezik, azonban egyrészt a hat szakaszát megfogalmazó törvények keletkezése korábbra tehető, másrészt a területfejlesztési és nemzeti stratégiák az NTT-ben szereplő területi keretet is figyelembe veszik, nemcsak annak módosítási javaslatait tartalmazzák. Továbbá, az NTT-t is közép- és hosszú távú tervként tekintik, mint a 20 évre érvényes nemzeti területfejlesztési stratégiát. Ezzel szemben a nemzeti fejlesztési stratégiák főleg az uniós programozási időszaknak lettek megfeleltetve, így a nemzeti területfejlesztési stratégia szintetizáló irányelvei mellett, az NTT keretei között mozognak, ezáltal azokra is hatással van.

Az ágazati és területi tervezés integritásának tekintetében, a nemzetközi szint horizontális vizsgálatára nézve a területi tervezés alapidokumentuma, azaz a bővített és módosított 350/2001-es területrendezési törvény képezte a területi tervezési és fejlesztési dokumentumok elsődleges alapját, szinkronban, mely elvei az ágazati megközelítésű fejlesztési stratégiák esetén is tetten érhetőek. Mindazonáltal, mindkét nemzeti területfejlesztési stratégiai dokumentum az éppen érvényben levő

nemzeti stratégiai fejlesztés kerekterveit kiemelte, azokat is alapul véve kerületek kidolgozásra. Ennek megfelelően a 2007-2013 között érvényes Nemzeti Stratégiai Referencia Keret 2007-2013 által megnevezett területi célok összhangban voltak Románia Területfejlesztési Stratégiai Koncepciója 2013-2020-2030 tervvel, a közvetlen és közvetett turizmusfejlesztésre vonatkozóan, a fenntarthatóságot kiemelve, két-két fő tematika mentén. A közvetlen célkitűzések tekintetében a kulturális és nemzeti identitás megőrzését szolgáló természeti és kulturális értékek megőrzése, védelme, hasznosítása és a települések arculatának ehhez mért fejlesztése, illetve a természeti és ember alkotta örökségvédelem prioritások kapcsán. A turizmusfejlesztésre közvetetten irányuló prioritások esetén a vonalas infrastruktúrafejlesztés és a környezetvédelem, benne a katasztrófavédelem céljai mentén van összefüggés. Továbbá, mindkettő külön kezelte a városi és falusi településekre irányuló fő fejlesztési célokat. Mindezek értelmében a referencia keret a Nemzeti Területrendezési Terv szakaszaival is összhangban volt, első sorban a 4. prioritási tengelye mentén, de az ágazati megközelítés esetén is tekintettel volt a területi célokra. Ezen felül az NTT ágazati szempontokat is figyelembe vett, annak 6. fejezetében, mivel előírja, hogy a magas és nagyon magas turisztikai erőforrás koncentrációval rendelkező területeken az elsődlegesen fejlesztendő gazdasági ágazat a turizmus szektora kell legyen. A 2014-2020-as programozási időszakra vonatkozó, 2018-ban hatályba lépő, Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia 2030 is a periódusra érvényes területfejlesztési stratégiával, illetve az NTT szempontrendszerével és prioritásaival összeegyeztethető. Mindezeket figyelembe véve, a nemzeti szinten vizsgált dokumentumok körében az ágazati és területi megközelítés együttesen és összhangban jelenik meg.

A Románia Nemzeti Turizmusfejlesztésének Főterve 2007-2026 dokumentumban Bihar megye turisztikai erőforrásai közül az NTT-nek megfelelően a megye hegyvidéki és kulturális értékeit nevesítve kiemeli, nem kizárólag a firdóturisztikai nemzeti desztinációra tesz hangsúlyt. Továbbá, az ágazat általános fejlesztési célkitűzéseit tárgyalja annak a nemzeti GDP-hez való hozzájárulás növelésére, mely célkitűzéseinek megvalósítására szolgáló finanszírozást a ROP keretében jelölte meg.

A regionális szint esetén, az ország regionalizációs folyamatából és régiók intézményeinek jogköréből adódóan, a területfejlesztési stratégiai tervezés a nemzeti szinten lehatárolt különleges státusú területeket érinti, melyek nem egyeznek meg a fejlesztési régiók határaival, illetve a Regionális Fejlesztési Ügynökség nincs felruházva tervezési hatáskörrel a 350/2001-es törvény értelmében. Ebből a szempontból, a regionális tervezésre a horizontális szint ágazati és területi összeegyeztethetősége nem tárgyalható. Mindazonáltal, a vertikális kompatibilitást nézve ágazati és területi szempontból, a 2007-2013-as időszakban a Nemzeti Stratégiai Referencia Keret 2007-2013 területfejlesztésre vonatkozó 4. prioritási tengelyével kompatibilisebb, külön tárgyalja a magas potenciállal rendelkező városok és falusi területek fejlesztésének körét. A nemzeti területfejlesztési stratégia célrendszere is megjelenik, az örökségvédelem és hasznosítás hangsúlyozása által, valamint a vonalas infrastruktúra fejlesztése és a környezetvédelem is, mint közvetett turizmusfejlesztési prioritások. Az NTT-nem megfelelően az örökségvédelmet és azok megújítását, népszerűsítését és hasznosítását szintén kiemelte.

A 2014-2020-as regionális fejlesztési stratégia a regionális gazdasági versenyképesség növelésének keretében tárgyalja a turizmus ágazatának erőforrásokra alapozó fejlesztését, valamint a szolgáltató szektor fejlesztését, mely az NTT-ben kiemelt területek szempontjából is, a helyi gazdaságfejlesztés tekintetében prioritást élvez. Továbbá, a természeti, kulturális és épített örökségvédelem és fejlesztés célrendszere, illetve a fenntartható városfejlesztésen belül nevesített városrendezési keretelvek összeegyeztethetőek mind a 2035-re kitenkítő területfejlesztési stratégia közvetlenül turizmusfejlesztésre vonatkozó célrendszerével, mind az NTT szempontjaival. A közvetlen turizmusfejlesztésre irányuló prioritások esetén is kompatibilitás mutatkozik a vonalas infrastruktúra és környezetvédelmi célok tekintetében.

A megyei és helyi szint esetén, kérdéses, hogy a hatályba nem léptetett területrendezési terveket figyelembe lehet-e venni. Mindazonáltal, a megyei tervezetben említett, 2005-ben megfogalmazott területrendezési terv főként ágazati szemléletmódot alkalmazott a versenyképesség, humán erőforrás képzés, partnerségek támogatásának és az ágazat monitorizálásának céljai mentén, viszont a 2030-ra kitekintő nemzeti területfejlesztési stratégiában és NTT-ben kiemelt turisztikai erőforrás, mint örökség, védelme, rehabilitációja és hasznosítása is

megjelent, azonban a lehatárolt célterületek köréről, ahol ezen erőforrások találhatóak nem kaptam további információt. Nagyvárad esetén a 2016-os hatályba nem léptetett dokumentum esetén a város turisztikai kínálatának erőforrásaihoz való igazításának célja inkább ágazati megközelítésben, a versenyképesség szempontjából lett kiemelve, mellette a vonalas infrastruktúrafejlesztés és környezetvédelmi célkitűzés jelent meg, melyek esetén mindegyik kapcsolható a nemzeti szintű stratégiákhoz vertikális szinten. A tervek horizontális kompatibilitását tekintve mind a megyei területrendezés, mind az urbanisztikai terv gazdasági versenyképesség növelését emelte ki, mint a turisztikai fejlesztések fő célja, mely a Nemzeti Turizmusfejlesztési Főterv ágazati megközelítéséhez összességében közelebb állt. Ennek értelmében a területi szemlélet kevésbé érvényesült, mindazonáltal kihangsúlyozandó, hogy ezen dokumentumok egyike sem került elfogadásra, ezért nem lépett hatályba. A megyei és megyeszékhelyre vonatkozó területi tervezés még kezdetleges szakaszban jár, inkább a fejlesztési stratégiák jelentenek alapot a célirányok lehatárolásában, illetve a nemzeti szinten megfogalmazott és a megye, illetve településeire is alkalmazható célrendszer.

A megyei fejlesztési stratégiákkal kapcsolatban pedig a megye 2007-2013-ra érvényes fejlesztési stratégiája szintén kifejezetten az ágazati szempont szerint értelmezte a turizmusfejlesztést, mely 2014-2020 között azonban beemelte a területi megközelítést is, lehatárolva a turizmusfejlesztés célterületeit.

Vertikális hierarchiát tekintve a 2007-2013-as időszakra vonatkozó megyei stratégia a nemzeti terveknek megfelelően az örökségvédelem és hasznosítását is prioritásként kezelte, egyéb ágazati célok mellett, kiemelve a vidéket és a helyi közösségfejlesztést, identitás formálásukkal, melyek a helyi értékeken alapulnak, azonban a vidéki területek kerültek hangsúlyozásra. A közvetett turizmusfejlesztési célok esetén pedig szintén összeegyeztethetők, mivel a vonalas infrastruktúrafejlesztést és a környezetvédelmet célozta, ezek területi aspektusai. A 2014-2020-as időszak esetében ismét megjelent a természeti, kulturális és épített örökségek védelme, hasznosítása és népszerűsítése, mely esetén kiemelten kezelték az Erdélyi-szigethegységet

Összességében a területi szemlélet hiánya, illetve a felülről lefelé irányuló tervezés negatívan befolyásolhatta a megye turizmusfejlesztésére irányuló törekvéseket, valamint a koherens és következetes fejlesztéspolitika nélkülözésével még az NTT-ben kiemelt, bár ott is ellentmondásosan, célterületekre irányuló turizmusfejlesztési beavatkozások körét sem határolták le kellőképpen.

5.2. Bihar megye településeinek desztinációtípusokba való besorolása

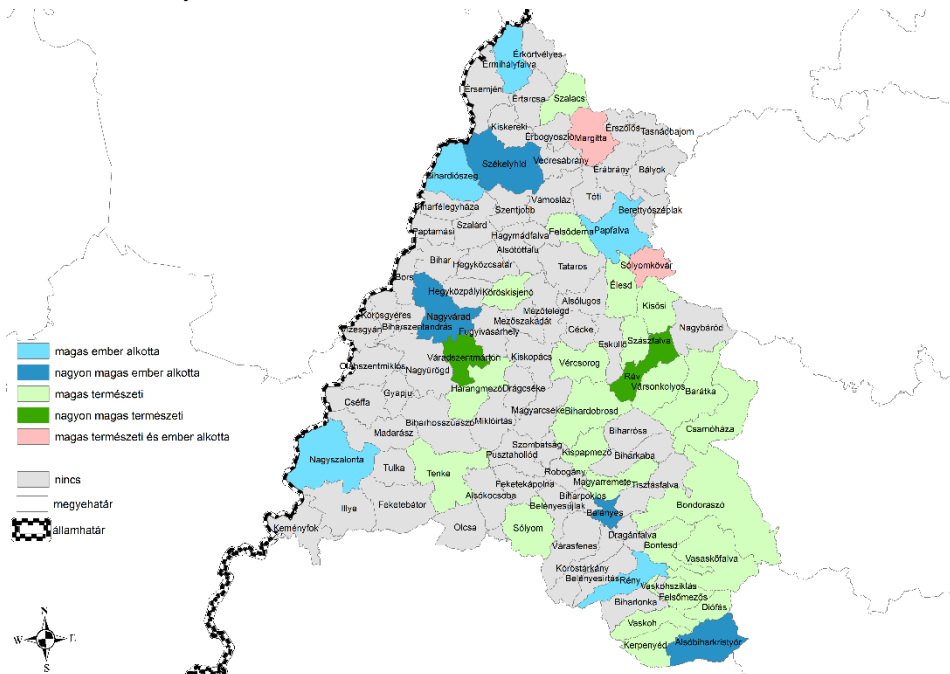
5.2.1. Desztinációk önkormányzati szintű lehatárolása a Nemzeti Területrendezési Terv VIII. fejezet – turisztikai erőforrásokkal rendelkező területek nemzeti besorolása – mentén

A Nemzeti Területrendezési Terv VIII. fejezetét engedélyező 142/2008-as sürgősségi kormányrendelet, mely a 190/2009-es törvény által lett jóváhagyva és kiegészítve az 1. és 9. cikkelyében, azon adminisztratív területi egységekben emelik ki a turizmus fejlesztését elsődleges fejlesztési prioritásként, melyek magas vagy nagyon magas koncentrátságú turisztikai erőforrással rendelkeznek, melyeket a törvényt mellékletben névlegesen felsorolnak és kategorizálnak. Ennek értelmében a 2007-2020-as időszak fejlesztéseire való tekintettel az alábbi települések lettek felsorolva:

- Magas koncentrációjú természeti turisztikai erőforrással rendelkező adminisztratív területi egységek: Margitta, Élesd, Diófás, Vaskohsziklás, Vaskoh, Kisósi, Barátka, Bondoraszó, Csarnóháza, Bihardobrosd, Bontesd, Felsőmezős, Felsőderna, Harangmező, Köröskisjenő, Vasaskőfalva, Kispapmező, Magyarremete, Szalacs, Sóllyomkővár, Sóllyom, Vársonkolyos, Tenke, Vércsorog, Kerpenyéd, Szászfalva
- Magas koncentrációjú ember alkotta turisztikai erőforrással rendelkező adminisztratív területi egységek: Margitta, Nagyszalonta, Érmihályfalva, Bihardiószeg, Papfalva, Rény, Sóllyomkővár
- Nagyon magas koncentrációjú természeti turisztikai erőforrással rendelkező adminisztratív területi egységek: Váradszentmárton, Rév

- Nyagon magas koncentrációjú ember alkotta turisztikai erőforrással rendelkező adminisztratív területi egységek: Nagyvárad, Belényes, Székelyhíd, Alsóbiharkristyór

A 16. ábra szemlélteti a kiemelt önkormányzatok körét a megye viszonylatában, melyben a kiemelt önkormányzatok köre látható, az előbbi felsorolás tekintetében összesítve.

16. Ábra: Bihar megye kiemelt önkormányzatai a nemzeti szinten kijelölt turisztikai erőforrások koncentrátsága alapján

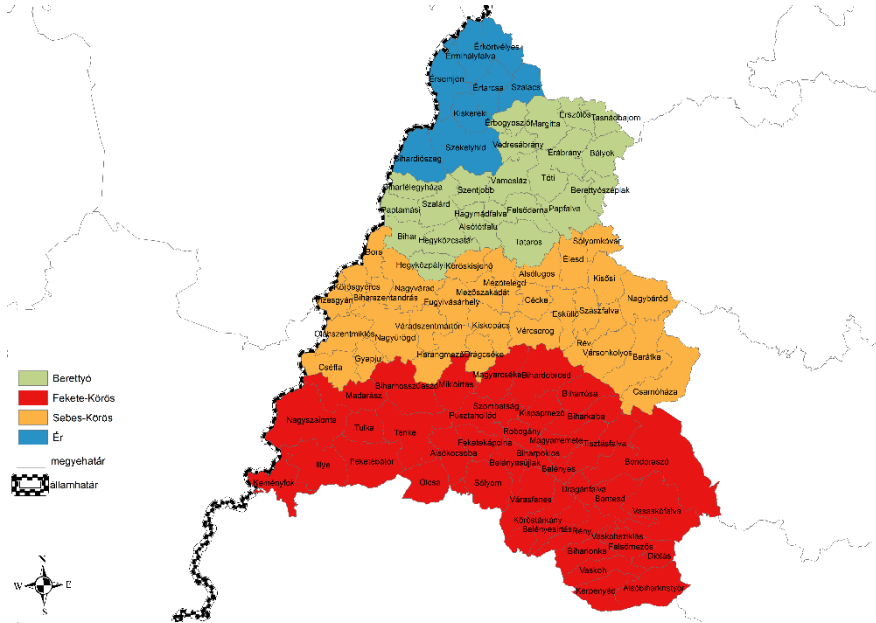
Saját szerkesztés. Forrás: 142/2008-as sürgősségi kormányrendelet és a 190/2009-es törvény

5.2.2. Desztináció lehatárolási lehetőségek a fő folyók vízgyűjtő rendszerének mentén, az önkormányzatok elhelyezkedésének figyelembe vétele által

A 4.1.1.2. fejezetben részletesen bemutatott vízrajzi leírásban is kiemelttem a megye négy fő folyójának jelentőségét, vagyis meghatározó jellegét, mely Bihar földrajzi arculatát is meghatározza. Továbbá, a Körösvidék vízrajzi koherenciája által jelent meg a Bihari identitással párhuzamosan jelen levő Crișana vagy lefordítva Körösvidék-tudat, főképp a megye román lakosságának körében (Szilágyi, 2017), mely olyan kulturális intézménynévben is megjelenik, mint a Körösvidéki Múzeum, vagy napilap névben, mint a Crișana.

A folyók, vizek számottevő település telepítési faktorok is egyben, illetve a gazdasági életre is jelentősen kiható földrajzi tényezők (Szilágyi, 2017). Mint turisztikai erőforrás, attrakció szintén jelentős. A lehatárolási módszert szintén indokolja a tény, hogy a Románia Területfejlesztési Stratégiai Koncepciója 2030 dokumentumban a speciális identitással rendelkező területek körében külön megnevezték a folyók vízgyűjtő rendszerének területeit, továbbá, Bihar Megye Fenntartható Fejlesztési Stratégiája 2014-2020 dokumentum 3.2.4.-es célkitűzésében a folyók völgye menti értékek oktatását és információs központok kialakítását nevesítették.

Mindezeket figyelembe véve, a megye négy fő folyója mentén 17. ábrának megfelelően, földrajzilag összefüggő desztináció típusokat határoltam le a LAU szint csoportosítása által.

17. Ábra: Bihar megye önkormányzatainak desztináció típusokba való csoportosítása a megye fő folyóinak vízgyűjtő területe mentén
Saját lehatárolás és szerkesztés

A 17. ábrán szemléltetett önkormányzatok csoportjai a következők:

- Ér-folyó menté 8 önkormányzattal: Kiskereki, Érkörtvélyes, Bihardiószeg, Székelyhíd, Szalacs, Érsemjén, Értarcsa, Érmihályfalva
- Berettyó-folyó menté 22 önkormányzattal: Margitta, Érábrány, Vedresábrány, Bályok, Bihar, Tasnádbajom, Tataros, Érbogyoszló, Hegykőzcsatár, Vámosláz, Szentjobb, Felsőderna, Papfalva, Szalárd, Alsótótfalu, Hagymádfalva, Berettyószéplak, Tóti, Érszőlős, Paptamási, Hegykőzpályi, Biharfélegyháza
- Sebes-Körös-folyó menté 30 önkormányzattal: Nagyvárád, Várad, Váradszentmárton, Biharszentandrás, Élesd, Esküllő, Kisósi, Nagybaród, Bors, Barátka, Csarnóháza, Cséffa, Kiskopács, Drágcséke, Körösgyéres, Harangmező, Köröskisjenő, Alsólugos, Szászfalva, Nagyürög, Fugyivásárhely, Mezőszakadát, Sólomkővár, Váradkőlyos, Mezőtelegd, Cécke, Rév, Vércsorog, Oláhszentmiklós, Gyapju, Vizesgyán
- Fekete-Körös-folyó menté 41 önkormányzattal: Belényes, Vaskohsziklás, Diófás, Nagyszalonta, Vaskoh, Keményfok, Feketebátor, Bondoraszó, Bontesd, Biharkaba, Feketekápolna, Kerpenyéd, Magyarcséke, Illye, Felsőmezős, Alsókocsoba, Alsóbiharkristyór, Tisztásfalva, Bihardobrosd, Dragánfalva, Várasfenes, Pusztahollód, Biharhosszúaszó, Belényesirtás, Miklóirtás, Biharlonka, Madarász, Olcsa, Vasaskőfalva, Biharpoklos, Kispapmező, Robogány, Magyarremete, Rény, Biharroza, Szombatság, Sólom, Köröstárkány, Tenke, Tulka, Belényesújlak.

5.2.3. Desztináció lehatárolási lehetőségek az önkormányzatok település típusainak, erőforrásainak és elhelyezkedésének tükrében

A megye szintjén potenciális desztináció típusokra csoportosítottam a LAU2-es szintet képviselő adminisztratív területi egységeket, azaz a helyi önkormányzatok körét, melyek nem feltétlen alkotnak egybefüggő földrajzi területeket. Részben azért is, mivel a nemzeti területrendezési terv VIII. fejezete szintén ezt a területi szintet alkalmazza, másrészt pedig a

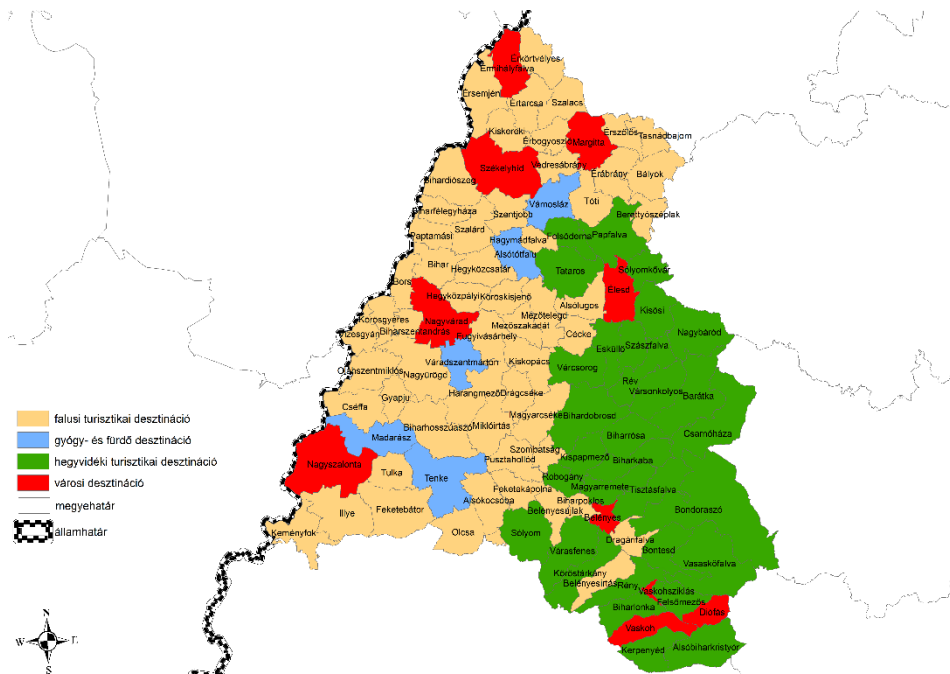
statisztikai adatok elérhetőségének legkisebb területi egysége az önkormányzat, nem pedig a település (Czuczor, 2021) Továbbá, a desztinációk lehatárolása legtöbb esetben legalább települési vagy annál magasabb hierarchiai szinten levő területegységként van lehatárolva, a fogadóképesség összetett kínálatának bemutatása érdekében (Michalkó, 2010, 2012).

Négy fő csoportot állapítottam meg azok települési ragja, földrajzi elhelyezkedése a domborzat függvényében és a területén létező turisztikai erőforrások tekintetében, turizmus társadalomföldrajzi megközelítése által, tehát a természetföldrajzi környezet mellett a társadalmi-kulturális-gazdasági környezet figyelembe vételével, azaz a relatív terek meghatározottságában (Michalkó, 2010). Továbbá, a 3.2.2.2. fejezetben bemutatott szempontrendszer tekintetében, a Michalkó Gábor (2007a) féle településmorfológia jegyek alapján történő négy csoportos tipizálásnak megfelelően, ahogyan azt az említett fejezetben is előre jeleztem.

A vidéki jellegű városok körében, egyrészt a turizmus rendszerében kiemelt jelentőségű, a falusi önkormányzatoknál összetettebb környezeti tényezőkből adódóan, a turizmuspolitikai irányvonalak és az idegenforgalmi területi tőke magas fokú hasznosításán alapuló fejlesztési lehetőségek által átszőtt turisztikai milió (Michalkó, 2010, 2012) és a városi települések térszervező funkcióira, illetve különböző értelemben meghatározott arculatára alapozva (Enyedi, 2012) a városi összetett turisztikai termékkínálat (Bakucz, 2009; Molnár, 2009; Németh, 2009) kialakításának lehetősége potenciális fejlesztési pontként jelenik meg. A hagyományos iparvárosok turisztikai szerepköre pedig, azok gazdaságának diverzifikációja által, növekedhet, mivel arculatváltáson mehetnek át (Szerk. Jászberényi, 2014). Továbbá, a magasabb színvonalú infrastruktúrális ellátottság, esetlegesen kiterjedt fejlesztési tevékenység megalapozza a szuprastruktúra működési alapfeltételeit, ahogyan azt a 3.2.2.3. fejezetben bővebben tárgyaltam.

Az urbánus jellegű falusi települések, akár városi vonzaskörzetben, azért külön falusi, hegyvidéki vagy gyógy- és fürdő üdülőhely besorolást kaptak a lenti csoportosítás keretében, mivel önmagukban az adott térspecifikus turisztikai terméktípus köré szerveződik vagy szerveződhet a kínálatuk, melyek esetén a Molnár (2010) féle felosztás összevonását alkalmaztam a Michalkó (2007a) szerinti kategóriákra, mivel a fejezetben szemléltetett erőforrások és attrakciók több terméktípuson belül is értelmezhetőek voltak. Ennél fogva a gyógy- és fürdő üdülőhelyek csoportba a termál erőforráson alapuló termékkínálatot emeltem ki. A hegyvidék tekintetében már egyes falusi elemek és a télisport turizmus és természeti turizmus desztinációit is besoroltam, az önkormányzatok földrajzi elhelyezkedése és a hegyvidéki milió tekintetében értelmezve azokat. A falusi desztináció típus esetén szintén térspecifikus terméktípusokat egyesítettem, a falusi és természeti turizmus típusok összevonása által, azokat az alföldi és magasalföldi önkormányzatok földrajzi meghatározottságán és az alföldi falusi milióon belül értelmezve. Ezen lehatárolásokat nem tekintem egységes, összefüggő földrajzi területeknek, hanem önmagukban értelmezve határoztam meg a helyi szint desztináció típusait, azaz a lokális szintű adminisztratív területi egységek körét egyenként besorolva. Mindazonáltal, ez nem jelenti azt, hogy komplementer jellegű termék csomagok nem lettek vagy nem lehetnek kialakíthatóak.

A 18. ábra szemlélteti az önkormányzati szintű besorolás eredményét Bihar megyében, mely azok elhelyezkedését jeleníti meg egymáshoz viszonyítva. Ezen felosztás alapját képezte a további területi elemzések körének, illetve nem egybefüggő földrajzi területként értelmezettek, hanem önmagukban véve külön-külön kapott besorolás által.

18. Ábra: Bihar megye önkormányzatainak potenciális desztináció típusokba való besorolása
Saját lehatárolás és szerkesztés

A négy kategória felosztása a következőképpen került lehatárolásra, mely Bihar megye mind a 101 önkormányzatát potenciális desztináció típusba sorolja:

- városi desztináció típus – tíz önkormányzat, mely municípiumi vagy városi ranggal rendelkezik, s komplex turisztikai szolgáltatások/termékek találhatóak meg vagy továbbiak alakíthatóak ki: *Nagyvárada, Belényes, Margitta, Nagyszalonta, valamint Élesd, Érmihályfalva, Diófás, Székelyhíd, Vaskoh, Vaskohsziklás*
- gyógy- és fürdő üdülőhelyek desztináció típus – öt önkormányzat, mely gyógyvízzel vagy termál gyógyvízzel, kialakított fürdőkkel és szakosodott szálláshellyel rendelkezik, illetve turisztikai kínálata legfőképpen ezen erőforrásokra és szuprastruktúrára alapszik: *Alsótótfalu, Madarász, Tenke, Vámosláz, Váradszentmárton*
- hegyvidéki desztináció típus – 31 önkormányzat, az önkormányzat területének legalább 800 métert elérő tengerszint feletti magasság vagy hegyláb közeli elhelyezkedés, a hegyvidéki turisztikai attrakciókhoz való szomszédos elhelyezkedés alapján: *Barátka, Bihardobrossd, Alsókristyór, Biharkaba, Biharlonka, Biharrósa, Bondoraszó, Bontesd, Csarnóháza, Esküllő, Felsőderna, Felsőmezős, Kerpenyéd, Kisösi, Kispapmező, Köröstárkány, Magyarremete, Nagybárod, Papfalva, Rény, Robogány, Sólom, Sólomkövár, Szászfalva, Tataros, Tisztásfalva, Várasfenes, Vársonkolyos, Vasaskőfalva, Vércsorog*
- falusi desztináció típus – 55 önkormányzat, alföldön, völgyben vagy alacsony dombvidéken elhelyezkedő olyan önkormányzatok, melyek nem hegyvidéki túrák kiindulópontjai, esetlegesen agroturisztikai, gasztronómiai vagy természeti erőforrással rendelkeznek: *Alsókocsoba, Alsólugos, Bályok, Bátor, Belényesirtás,*

Belényesújlak, Berettyószéplak, Bihar, Biharfélegyháza, Biharhosszúaszó, Biharpoklos, Biharszentandrás, Bors, Cécke, Cséffa, Diószeg, Dragánfalva, Drágcséke, Érabrány, Érbogyoszló, Érkörtvélyes, Érsemjén, Érszőlős, Értarcsa, Feketekápolna, Fugyivásárhely, Gyapjú, Hagymádfalva, Harangmező, Hegyközcstar, Hegyközpályi, Illye, Keményfok, Kiskereki, Kiskopács, Körösgyéres, Köröskisjenő, Magyarcséke, Mezőszakadát, Mezőtelegd, Miklóirtás, Nagyürögd, Oláhszentmiklós, Olcsa, Paptamási, Pusztahollód, Szalacs, Szalárd, Szentjobb, Szombatság, Tasnádbajom, Tóti, Tulka, Vedresábrány, Vizesgyán.

5.3. Bihar megye elsődleges szuprastrukturális szerkezetének meghatározottsága 2005-2020 között, fókuszba helyezve a gazdasági válság és a pandémia időszakát

Az alábbi alfejezetek legnagyobb mértékben Czuczor, 2021 és Czuczor *et. al.*, 2023 publikációimon alapulnak, melyhez újabb vizsgálati faktorokat is bevezettem, az előző kutatásom kibővítése értelmében, a saját szerkesztésű céges adatbázisom további elemzése által.

5.3.1. Bihar megye kereskedelmi szálláshely-struktúrájának jellemzői 2005-2020 között, kitekintéssel 2021-re

A Román Nemzeti Statisztikai Intézet (INSSE, 2022c) adatai alapján 278 bejegyzett és legalább öt férőhellyel rendelkező kereskedelmi szálláshely szolgáltató egység volt jelen 2021-ben a megye 45 önkormányzatának területén, mely 1,77%-os visszaesést jelentett a 2020-as évi szálláshely szolgáltató egységek számához mérten, viszont 2019-hez viszonyítva így is 8,59%-kal több egység volt bejegyezve. A szolgáltatók területi megoszlásának tükrében, míg 2019-ben Bihar megye 39 önkormányzatában, addig 2020 és 2021-ben már 45 önkormányzatában volt jelen, mely értelmében a 101 önkormányzat 44,55%-ában volt bejegyezve 2020 és 2021-ben szálláshely szolgáltató entitás, míg 2019-ben még 38,61%-ában. A 6. táblázat bemutatja a megye szálláshely kínálatának főbb mutatóit 2005-2021 között.

A szálláshely szolgáltató egységek száma jelentősen növekedett 2005-2021 viszonylatában, a 2005-ös évhez képest 227,06%-kal, azonban a férőhelyek szerint mindössze 36,81%-os növekedés mutatkozott, mely az agroturisztikai szálláshelyek számának jelentős mértékű növekedéséből adódik, mivel ezen típusnak van legkisebb entitásonkénti férőhely kapacitása engedélyezve. Két időszakot lehet kiemelni a szálláshely szolgáltatók számának exponenciális növekedésével, mely 2008-2012 és 2014-2018 között volt mérhető. Összességében, a 2008-as válság nem okozott jelentős csökkenést a szolgáltatók számának tekintetében, inkább alacsonyabb kapacitással működtek tovább, valamint inkább alacsonyabb számú férőhellyel rendelkező entitások léptek be a piacra a továbbiakban. A Covid-19 esetén a pandémia előtti időszakhoz képest folyamatosan magasabb számú férőhelyet regisztráltak, illetve mindkét pandémiás évben magasabb volt a szolgáltatók száma is, hiába mutatkozott enyhébb visszaesés 2021-ben.

6. Táblázat: Bihar megyei kereskedelmi szálláshely kínálat főbb mutatói 2005-2021-es időszakra

Mutatók és mértékegység	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Egység-gek száma (db)	85	86	85	83	100	110	128	145	139	149	179	199	216	267	256	283	278
Férőhely (ezer hely)	10,4	10,5	10,1	9,9	9,7	9,1	9,7	10,2	10,0	10,4	11,6	12,2	12,8	14,2	13,5	14,2	14,3
Működő férőhely (millió hely)	2,57	2,42	2,42	2,53	2,26	2,35	2,61	2,70	2,59	2,63	2,92	3,34	3,48	3,54	3,50	2,39	3,26
Működő férőhely nettó kihasználtság ⁷⁶ (%)	43,9	47,1	46,9	44,5	44,1	37,6	38,4	38,0	36,6	40,1	38,8	41,5	37,1	42,9	44,1	30,4	35,1

Saját szerkesztés. Forrás: INSSE, 2022 turizmus statisztikái alapján

⁷⁶ A Román Nemzeti Statisztikai Intézet adatai alapján az eltöltött éjszakák éves összesített értéke és a működő férőhelyek éves összesített értékének arányából lett számítva, mely index számítás a statisztikai intézet módszertanában is azonosan szerepel.

A működő férőhelyek kínálatát jelentős szezonális jellemezte, mely főként május-október közötti időszakot érintette, melyből augusztusban kiugró értékek mutatkoztak. Mindazonáltal, a 2014-2017-es periódusban exponenciális növekedés mutatkozott, melyet 2018-2019 stagnálás váltott fel. 2009-ben volt mérhető a legalacsonyabb számú működő férőhely, a gazdasági válságot követően, mely 10,67%-os visszaesést jelentett. Viszont, 2020-ban ezen mutató a harmadik legkisebb értékét érte el a vizsgált időszakban, 2019-hez mérten 31,58%-os visszaeséssel, mely a járványügyi korlátozásoknak volt köszönhető legnagyobb mértékben. Továbbá, 2021-es évben 36,2%-os növekedés mutatkozott 2020-hoz képest, viszont még így is a 2016-os működő férőhelyek éves értéke alatt maradt.

A működő férőhelyek nettó kihasználtságát nézve 2006-2008 között érte el a legmagasabb értékeket. A gazdasági válság utáni éveket fluktuáló értékek jellemezték, viszont 2019-ben volt a legmagasabb 2009 után. A Covid-19 időszakában a legalacsonyabb értékek voltak mérhetőek annak ellenére is, hogy jelentősen visszaesett a működő férőhelyek száma.

5.3.1.1. Bihar megye kereskedelmi szálláshely kínálatának településszintű megoszlása, területi egyenlőtlenségek mértéke

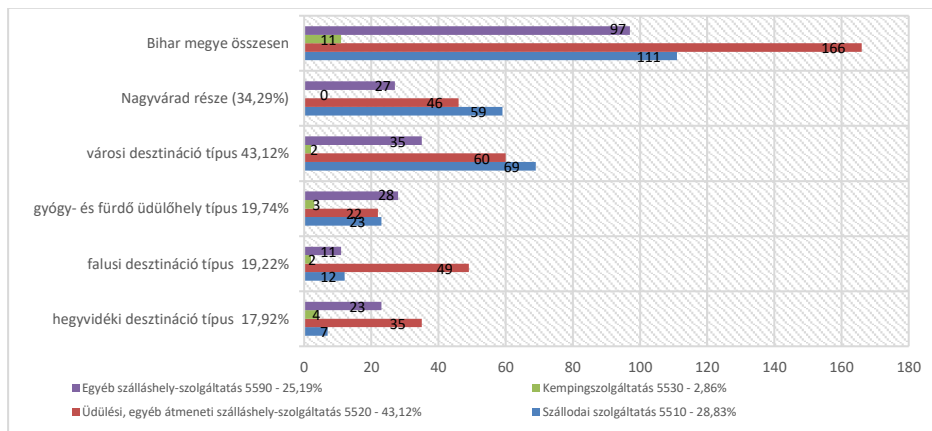
A céges adatbázisok alapján készített összesített adatbázisom szerint 2020 decemberében 385 regisztrált kereskedelmi szálláshely volt Bihar megyében, mely 2021 júniusában is aktív céggént maradt bejegyezve, területi szinten annak 71 önkormányzatában regisztrálva. Nagyvárad a szolgáltatók 34,29%-ával kiemelkedik megyei szinten. Továbbá, a szálláshely-szolgáltatással nem rendelkező 30 önkormányzat mindegyike falusi térségben van jelen. A TEÁOR szerinti tevékenységi besorolás tekintetében a 55-ös csoporthoz tartoznak a szálláshely-szolgáltatók, melyek megoszlása következőképpen történt (Czuczor, 2021):

- 5510 – szállodai szolgáltatás 28,83%
- 5520 – Üdülési, egyéb átmeneti szálláshely-szolgáltatás 43,12%
- 5530 – Kempingszolgáltatás 2,68%
- 5590 – Egyéb szálláshely-szolgáltatás 25,19%

5.3.1.1.1. Kereskedelmi szálláshelyek megoszlásának szerkezete a potenciális desztináció-típus szerinti behatárolás tekintetében

Az 5.2.3.-as fejezetben ismertetett potenciális desztináció-típusokat használtam e fejezet kidolgozásában. Ennek függvényében a négy kategória keretében vizsgáltam Bihar megye önkormányzatainak helyzetét.

A következő ábrán a szálláshely-szolgáltató egységek számának és típusának megoszlása látható megyei, nagyváradai és a potenciális desztináció-típusok szintjén.

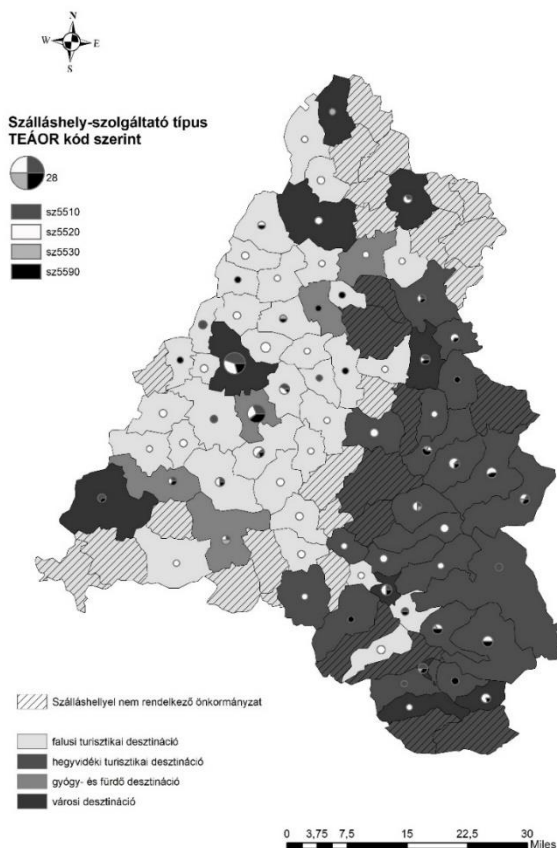

19. Ábra: Szálláshely-szolgáltató egységek megoszlásának bemutatása a TEÁOR besorolás mentén Bihar megye, Nagyvárad, illetve a potenciális desztináció-típusok tekintetében, 2020-ban (egységek száma) Saját szerkesztés. Forrás: saját szerkesztésű adatbázis Czuczor, 2021 alapján

A városi desztináció típus jelent meg a legtöbb szálláshely-szolgáltató egységgel, 166 entitással, mely a teljes létszám 43,12%-a, valamint a szállodai szolgáltatás kategória dominált ezen belül. Nagyvárad 132 egységgel kiugró értéket mutatott, mely a városi desztináció típuson belül 79,52%-ot jelentett. A többi desztináció típus esetén egyenlőbb megoszlás mutatkozott a következők szerint:

- gyógy- és fürdő üdülőhely kategóriában – 76 szolgáltató egység volt jelen, mely 19,74%-os arányt jelent, szintén a szállodai szálláshely-szolgáltatás dominált, bár az 5530-as kategória kivételével a többi elég arányos számban volt jelen. Továbbá, Váradszentmárton, mely a két legjelentősebb üdülőhellyel rendelkezik (Félix- és Püspökfürdő), 67 szolgáltatót számlált, mely e desztináció típuson belül az egységek 88,16%-a, illetve megyei szinten 17,40%
- falusi desztináció típus – 74 szolgáltató egység volt regisztrálva, mely megyei szinten 19,22%-os részarányt jelentett, valamint az 5520-as csoport dominált, ami magába foglalja a panziókat és agroturisztikai panziókat is
- hegyvidéki desztináció típus – 69 szolgáltató egység volt bejegyezve, mely 17,92%-a a megyei értéknek, illetve az 5520 és 5590 TEÁOR csoport dominált, mely az önkormányzatok falusi jellegének is köszönhető

A 20. ábrán szereplő térkép szemlélteti Nagyvárad és Váradszentmárton kiemelkedő értékeit a szálláshely-szolgáltatók számának tekintetében.

20. Ábra: Szálláshely-szolgáltató egységek ágazat és desztináció típus szerinti területi megoszlása 2020-ban
 Forrás: Czuczor, 2021 (saját szerkesztésű adatbázis alapján)

A 20. ábrán a kördiagrammok méretarányosan szemléltetik az egységek számának nagyságát, illetve benne a színskála az ágazatonkénti megoszlást ábrázolja. Az önkormányzatok területének színskálája pedig a desztináció típusát jeleníti meg, ez által is komplex képet nyújtva a szálláshely-szolgáltatók területi megoszlásáról.

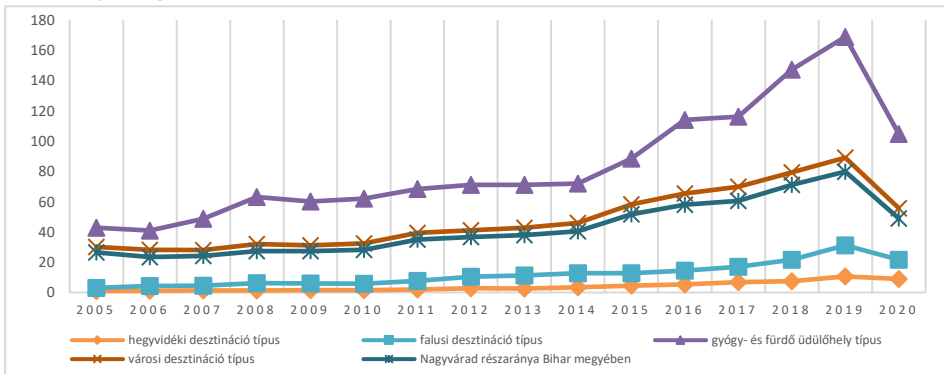
A városi desztináció típus esetén a rangsor a következő volt: Belényes nyolc, Vaskohsziklás hat, Élesd és Diófás öt, Margitta és Nagyszalonta három, Székelyhíd kettő, valamint Érmihályfalva és Vaskoh egy-egy szolgáltató-egységgel. A falusi desztináció típus esetén mindössze három önkormányzaton belül volt jelen több, mint öt szolgáltató egység: Harangmező, Fugyivásárhely és Hegyközpályi. A hegyvidéki típus esetén Barátka, Bontesd, Csarnóháza, Rév, Vársonkolyos és Vasaskőfalva rendelkezett öt-nyolc közötti szolgáltató egységgel. A gyógy- és fürdő üdülőkörhely típus tekintetében Váradszentmárton önkormányzat területét kivéve, mindegyik önkormányzat önnél kevesebb regisztrált szálláshely-szolgáltatóval rendelkezett.

5.3.1.1.2. Bihar megye kereskedelmi szálláshely típusainak gazdasági mutatói szerinti jellemzése és területi megoszlása a desztináció típusok tekintetében

A szálláshely-szolgáltatók árbevételét tekintve Czuczor, 2021 alapján kiegészítésekkel, a 2020-as évre összesen 191.037.282 lej volt, mely 36,23%-os visszaesést mutatott, annak ellenére, hogy az egységek száma 8,15%-kal növekedett a 2019-es évi adatokhoz mérten, mikor a legmagasabb árbevételi összeget érték el, azaz 299.606.927 lejt ért el. A vizsgált időszak kezdeti évéhez viszonyítva 2006-ban 3,03%-kal visszaesett az árbevételek értéke. A gazdasági válság előtt folyamatos növekedés mutatkozott 2006-2008 között, mely 37,36%-os többletet jelentett, illetve 2008-ban érte el a 100 milliós határértéket 102.589.525 lejt. Ezt követte egy enyhébb visszaesés 2008-2010 között, 2009-ben 3,53%-kal, 2010-ben pedig 0,84%-kal, mindkettőt a gazdasági válság kezdeti évéhez, 2008-hoz viszonyítva. 2010 után mérsékelt növekedés kezdődött, mely 2014-2019 között exponenciális fejlődéssé alakult 123,53%-os növekedéssel, mely a szálláshely-szolgáltató egységek számának növekedésével is indokolható, hiszen 64,81%-a 2015-2019 lett bejegyezve. A pandémia nagyobb hatást gyakorolt az árbevételek alakulására.

Továbbá megjegyzendő, hogy a vizsgált szolgáltató egységek 1989–2020 között lettek bejegyezve. A legtöbb egység 2006-ban, 21 darab, továbbá évi 29-34 közötti egység a 2016–2020-as periódusban. A 5.2.3. fejezetben bemutatott desztináció típusok tekintetében, a 90-es évek óta működő szolgáltatók mind a négy típusban megtalálhatóak, bár 2015-től lett regisztrálva a falusi desztinációkban az egységek 59,46%-a, a hegyvidéki típusban a 44,93%-a, a gyógy- és fürdő üdülőkörhely típusában a 38,16%-a, illetve a városiban a 39,16%-a. Ennek értelmében, minden desztináció típusban jelentős számbeli növekedés mutatkozott a szolgáltatók számának tekintetében 2015-től.

A 21. ábra szemlélteti a desztináció típusonkénti, illetve Nagyvárad területi szintjén a szálláshely-szolgáltatók árbevétel változásainak tendenciáit.

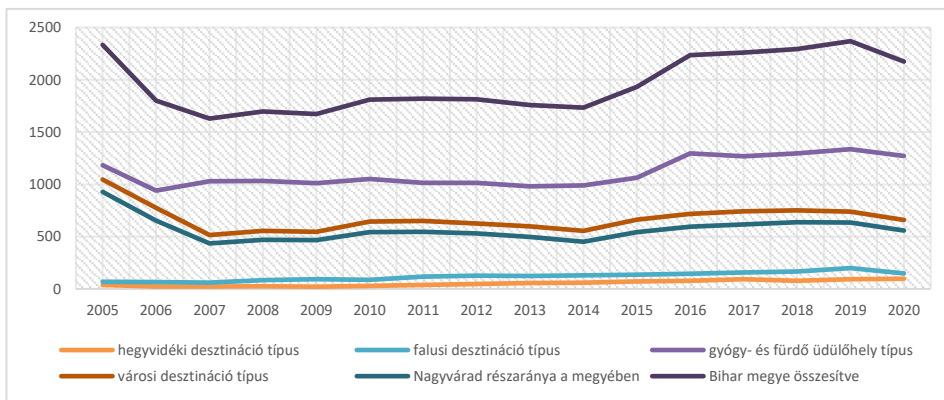
21. Ábra: Bihar megyei, 2020 decemberében működő regisztrált szálláshely-szolgáltatók árbevételeinek alakulása 2005-2020 között, a potenciális desztináció típusok szerinti megoszlás szerint és Nagyvárad szintjén (millió lej)

Forrás: saját szerkesztésű adatbázis alapján

A desztináció típusok szerinti megoszlás értelmében a következő tendenciák mutatkoztak:

- Gyógy- és fürdő üdülőhely típus – Megyei szinten a legmagasabb árbevétellel jelent meg, összesen 104.718.596 lejjel, mely 54,82%-a volt a megyei teljes értéknek, s a legjobban követte a megyei tendenciavonalat a 2014-2019 közötti exponenciális növekedéssel, azaz 134,84%-kal, illetve a 2020-as 37,96%-os jelentős visszaeséssel. Váradszentmárton értékeit ki kell emelni a kategóriában, ahol a szolgáltatók árbevételének 99,15%-át jegyezték a desztináció típuson belül, illetve megyei szinten is felét meghaladta az összesített árbevételnek, pontosan 54,35%-a volt.
- Városi desztináció típus – A második legmagasabb árbevételi értékkel jelent meg e kategória, összesen 55.691.588 lejjel 2020-ban, mely 37,45%-os visszaesést jelentett 2019-hez képest. A 2014-2019-es periódusban, a megyei összesítéshez viszonyítva, mérsékeltbb növekedés jellemezte, azaz 93,71%. Nagyvárad trendalakító szerepe vitathatatlan a csoporton belül, mivel a bejegyzett egységek 87,73%-át bírta, megyei szinten pedig 25,57%-át.
- Falusi desztináció típus – Az árbevételek 11,32%-ával rendelkezett a típus megyei viszonylatban, összesen 21.618.260 lejjel 2020-ban, mely 30,64%-os visszaesést mutatott 2019-hez képest.
- Hegyvidéki desztináció típus – Megyei szinten a legkisebb részaránnyal, mindössze 4,72%-kal volt jelen. Az árbevételek összege 9.008.838 lej volt 2020-ban, mely 15,06%-os csökkenést mutatott 2019-hez képest.

Az éves átlag alkalmazotti létszám változása a 22. ábrán látható a megye, Nagyvárad és a desztináció típusoknak a szintjén 2005-2020 között.

22. Ábra: A szálláshely szolgáltatók éves átlag alkalmazotti létszámának változása 2005-2020 között a megye, Nagyvárad és a desztináció típusok szintjén (fő)

Forrás: saját szerkesztésű adatbázis alapján

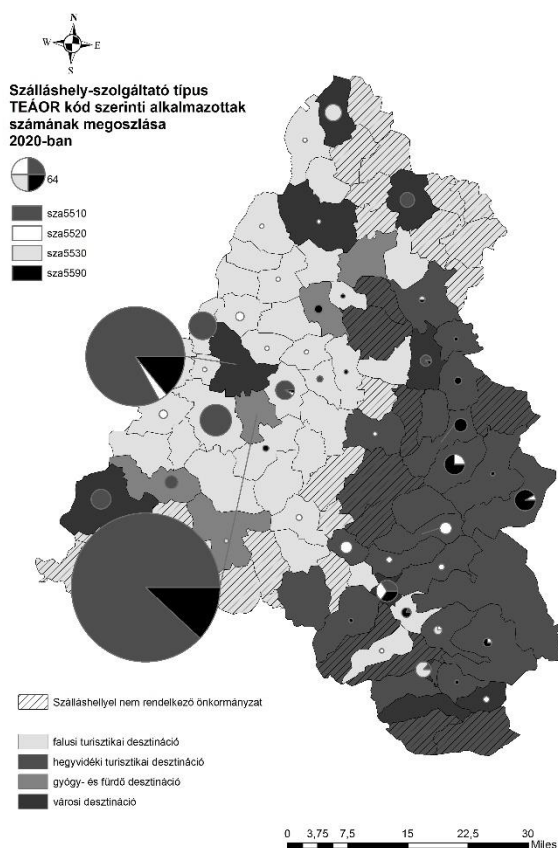
Megyei szinten a szolgáltató egységek átlagos évi alkalmazottsága 2005–2007 között 30,24%-kal csökkent, 2335 főről 1629-re, majd a 2008-as válságot követően moderált, azaz 2,12%-os növekedés mutatkozott. Ezzel szemben, 2014–2016 között exponenciális növekedés következett 29,02%-kal, melyet a 2016–2019-es időszakban 5,95% emelkedés követett. A megnövekedett átlag éves alkalmazotti létszám az egységek számának jelentős növekedésével is összefügg. Továbbá, 2020-ban 8,27%-os létszám csökkenés mutatkozott a pandémia és a hozzá kapcsolható működési korlátozásoknak köszönhetően, mivel az előző évben regisztrált 2369-ről 2173-ra esett vissza a létszám, annak ellenére, hogy a szolgáltató egységek száma növekedett.

Desztináció típusok szerinti 2020-as évre szóló felosztás tükrében a következő jellemzők mutatkoztak:

- városi desztináció típus – Nagyvárad 84,80%-kal kiugró értékekkel jelent meg a desztináció típus esetén, összesen 558 fővel, mely megyei szinten 25,68%-ot tett ki.

- gyógy- és fürdő üdülőhely típus – Váradszentmárton még jelentősebb kiugró értékekkel szerepelt, összesen 1256 alkalmazottal, mely a kategórián belül 99,48%-os, Bihar megyén belül pedig 57,80%-os arányt jelentett.
- falusi desztináció típus – megyei viszonylatban az alkalmazotti létszám 6,75%-át bírta.
- hegyvidéki desztináció típus – megyei szinten a legkisebb részarányal, mindössze 4,46%-kal jelent meg, azonban a többi kategória szolgáltató egységeinek csoportjával ellentétben 3,19%-os létszám növekedést mutatott 2019-hez képest.

A magas átlag éves alkalmazotti létszámnak köszönhetően a városi desztináció és a gyógy- és fürdő üdülőhely típus kiugró értékeivel rendelkező Nagyvárad és Váradszentmárton önkormányzataiban volt mérhető a 2020-as évben a legnagyobb létszám visszaesés 2019-hez viszonyítva, mely az előbbi esetén 11,08%-os, utóbbi esetén 4,87%-os csökkenést jelentett. Mindazonáltal, a következő ábra szemlélteti a két önkormányzat jelentőségét megyei szinten (Czuczor, 2021).

23. Ábra: Átlag éves alkalmazotti létszám önkormányzat és szolgáltató típus szerinti megoszlása 2020-ban, desztináció típusokra is kivetítve

Forrás: saját szerkesztésű adatbázis alapján

Önkormányzatok szempontjából kiemelhető még 2020-ban:

- 50 éves átlag alkalmazotti létszám felett: Nagyürögd
- 20-50 közötti éves átlag alkalmazotti létszámmal: Bors, Belényes, Csarnóháza, Vársonkolyos, Nagyszalonta és Fugyivásárhely

- 10-16 között éves átlag alkalmazotti létszámmal: Érmihályfalva, Vaskohsziklás, Margitta, Rév és Madarász.

Továbbá, 33 önkormányzat területén tíznél kevesebb éves átlag alkalmazotti létszámot regisztráltak, valamint 24 önkormányzat esetén pedig egyet sem, viszont az utóbbiak legalább egy vagy két adminisztrátorral rendelkeztek vagy bejegyzésüket követően nem volt még egyáltalán árbevételük.

5.3.1.2. A szálláshelyeken regisztrált idegenforgalmi adatok desztináció- és fogadóhely-típusokra bontva Bihar megyében

Az általános keresleti adatok esetén a vendégforgalom és a vendégéjszakák önkormányzati, az 5.2.3. fejezetben ismertetett potenciális desztináció típusok szerinti és a szálláshely típusoknak megfelelő csoportosításban kerülnek bemutatásra, melyek közül az önkormányzati szint statisztikáit összevettem a céges adatbázisban szereplő szálláshely szolgáltatók területi elhelyezkedésével, illetve árbevétel jelentésével. Az adatok a Nemzeti Statisztikai Intézet honlapjáról származnak (INSSE, 2022d,e).

Bihar megyében 2005-2020 közötti időszak esetén összesen 45 önkormányzat területén regisztráltak vendégérkezést, mely a 101 adminisztratív területi egység 44,55%-át jelenti, azonban ezek közül Dragánfalva, Hegyközpályi és Sóllyom esetén csak egy évben jelentettek adatokat, mely nem érintette az utolsó három évet, így a Covid-19 nem lehetett erre befolyással, az utóbbi esetén pedig csak a gazdasági válság évében szerepelt vendégérkezés, mindössze 120 fő. Továbbá, összesen hat önkormányzat esetén regisztráltak a teljes vizsgált időszakban vendégérkezést, melyek Nagyvárad, Margitta, Bondoraszó, Bors, Csarnóháza, Fugyivásárhely, Váradszentmárton és Vársonkolyos voltak. A 2008-as gazdasági válságot követő időszak vizsgálata esetén Belényes municípum területén 2009-2010 között, Rév esetén 2009-2011 között és Harangmező tekintetében 2009-ben nem regisztráltak vendégérkezést, azonban előtte és az említett időszak után ismét mértek vendégforgalmat. 2009-ben mérsékelt vendégforgalom növekedést Diófás, Érmihályfalva, Vársonkolyos esetén mértek, továbbá Nagyszalonta, Bihar és Szombatság esetén 2009-től egészen 2020-ig akkor indult meg a vendégforgalom. Összességében, a gazdasági válság utáni 2009-es évben 11,83%-kal alacsonyabb számú vendégérkezést regisztráltak, amit ismét növekvő tendencia követett általánosan a megyében. Ezzel szemben 45-ből 37 önkormányzat egyikében sem szűnt meg a vendégforgalom 2020-ban, melyekben azelőtt, azaz 2019-ben még jelentettek érkezést vagy épp 2020-ban regisztráltak először, ennek következtében a pandémia első éve annak ellenére, hogy 51,04%-os visszaesést okozott megyei szinten, mégsem generálta az önkormányzatok vendégérkezéseinek teljes körű megszűnését.

A vendégérkezések tekintetében, a 2005-2020 közötti vizsgált időszakban összesen 45 önkormányzat területén jelentettek adatokat, melyek közül egyértelműen Nagyvárad és Váradszentmárton emelkedett ki a legmagasabb értékekkel, utóbbi esetén 100 ezer fölötti vendégérkezést regisztráltak majdnem az egész periódusban, 2010 kivételével, mikor mindössze 94.813 fő volt, míg a megyeszékhely csak 2012-től haladta meg a 100 ezer fölötti értéket a frekvenciájában, bár mindkettő 2017-től haladta meg a 200 ezer látogatót, illetve 2015-2020 között Nagyváradon több turistát regisztráltak, mint Váradszentmárton esetén. Összességében a megyeszékhely és Váradszentmárton a teljes perióduson keresztül a látogatók arányának 80-90% közötti részével rendelkeztek, mely az 5.3.1.1. fejezetben tárgyalt esetét is alátámasztja a koncentráltág tekintetében. Továbbá, 10 ezer feletti értékekkel Diófás és Bors önkormányzatok emelkedtek még ki, a pandémia előtti évben az utóbbi a 20 ezer főt is meghaladta. Továbbá, 5 ezer fő feletti értékekkel Margitta, Csarnóháza és Bondoraszó is jelen voltak a vizsgált időszakban, majd ezer meghaladó és 5 ezret el nem érő kategóriába Alsótótfalu, Bihar, Vársonkolyos, Harangmező, Biharrósa, Vasaskőfalva, Madarász, Élesd, Barátka, Nagyszalonta és Tisztásfalva tartoztak a 2019-es adatok rangsorába állítva az önkormányzatokat. A többi 19 adminisztratív területi egység esetén nem érte el az ezret a vendégek száma, valamint nyolc önkormányzat esetén nem regisztráltak a vizsgált időszak utolsó két évében egyáltalán vendégérkezést.

A desztináció típus szerinti megoszlás esetén a 45 önkormányzathból 9 a városi desztináció típushoz tartozik, mely kategória esetén csak Vaskoh területén nem mértek vendégérkezést, illetve Nagyvárad a megyén belül 2017-ben volt legnagyobb részarányban jelen, összesen 46,7%-kal, mely

2020-ig folyamatosan csökkenő részarányt mutatott, azaz 42,73%-ra csökkent. A városi kategórián belül 87-97% közötti arányban volt jelen 2005-2020 között Nagyvárad, mely esetén a legmagasabb részarányt 2014-ben érte el 96,83%-kal. Továbbá, 2005-ben volt a legkisebb arányban jelen a megyeszékhelyre érkező vendégek száma, azaz 26,4%-kal és 57.026 vendégérkezéssel a második volt Váradszentmárton után megyei szinten, viszont a városi desztináció csoporton belül akkor is 88,62%-kal dominált.

A gyógy- és fürdő üdülőhely típuson belül négy önkormányzat területén regisztráltak vendégérkezést az öt adminisztratív területi egység közül a kategóriában, csak Vámoslázon nem mértek érkezést egyáltalán 2005-2020 között. Váradszentmárton dominanciája egyértelműen kirajzolódott a vizsgált időszakban, mivel a csoporton belül végig 96-98% között aránnyal volt jelen, megyei szinten pedig 40-59%-os részesedéssel, míg a teljes desztináció típushoz tartozó önkormányzatok pedig 41-60%-os megyei aránnyal. Megyei viszonylatban 2005-ben volt a legjelentősebb a vendégéjszakák számának túlsúlya 59,34%-kal, mely egészen 2018-ig csökkenő tendenciát mutatott, egészen 40,59%-ig, a megyeszékhely javára, majd a következő két évben enyhén növekedett. Ebből igazolódik, hogy a városi kategóriából Nagyvárad dinamikusabb vendégforgalom növekedést ért el az adott időszakban.

A hegyvidéki kategória esetén a csoporthoz tartozó 31 önkormányzatról 16 esetén regisztráltak legalább egy évben vendégérkezést, mely a típus önkormányzatainak 51,61%-át jelenti. Megyei szinten e típus részaránya 2-5,2% között váltakozott, jelentősen fluktuáló értékeket mutatva. A 16 önkormányzat közül csak Solyom esetén regisztráltak mindössze egy évben érkezést 2008-ban, valamint Nagybarádon kétszer, először 2008-ban, majd 2020-ban ismét, illetve Kerpenyéd először 2020-ban jelent meg vendégérkezési adattal a statisztikában.

A falusi desztináció típus esetén a csoporthoz tartozó 55 önkormányzatról 16 területén mértek vendégérkezést, mely 29,09%-os arány. Megyei viszonylatban valamivel magasabb arányban volt jelen 2005-2020 között, 3-6,3% közötti viszonyban, 2019-ben elérve a legmagasabb értéket 6,23%-os részesedéssel a megyei értékből. Minössze 2006-ban nem érte el a 4%-os részarányt 3,26%-kával, melyet követően enyhén fluktuáló értékekkel, de magasabb összeggel volt jelen a hegyvidéki desztináció típusnál. Két önkormányzat esetén volt csak egy évben vendégforgalom mérve, Hegyközpályi esetén 2011-ben, illetve Dragánfalva esetén 2017-ben. Bors önkormányzat emelkedett ki a csoporton belül 89,8-38% közötti részaránnyal, mely 2005-ben volt a legmagasabb, azaz 89,72%-kal, illetve 2014-ben a legalacsonyabb 38,41%-kal, viszont a mélypontot követően a legmagasabb vendégérkezést 2019-ben érte el 24.382 fővel, mellyel szintén jelentős dominanciát ért el a csoporton belül 72,43%-kal, megyei szinten pedig a harmadik legtöbb vendéget regisztrált önkormányzat lett Nagyvárad és Váradszentmárton után.

Szálláshely típusoknak megfelelően regisztrált vendégérkezések arányát tekintve, a nemzeti trendekhez igazodva, az agroturisztikai panziók jelentősége fokozódott legnagyobb mértékben a vizsgált időszak esetén, mely desztináció típusok szerinti vizsgálatban, a statisztikában szereplő 16 hegyvidéki és 16 falusi desztináció önkormányzat esetén jelen volt, mindazonáltal a városi és gyógy- és fürdő üdülőhely kategória is reprezentálva lett, összesen 39 önkormányzat területén. Megyei viszonylatban 2005-2020 között több, mint hatezerszer magasabb vendégérkezést mértek, vagyis 740 főről 2018-ban érte el a csúcserőket 88.411 fővel, illetve enyhe visszaesés mutatkozott 2019-ben 77.130 vendégre, majd a pandémia első évében 38,94%-os visszaesés jelentkezett, mellyel a megyei részaránya elérte a legmagasabb értéket, azaz 17,79%-ot. Ebből kifolyólag látható, hogy a pandémia a megyei átlag alatti visszaesést generált e szálláshely típus keretén belül a vendégérkezések esetén. A második legtöbb önkormányzat területén jelen levő szálláshelytípus a szállodák voltak, 14 adminisztratív területi egységen, mely körében mértek azonban a legmagasabb turistaérkezést 2005-2020 között, mivel megyei szintű részaránya 68-87% között mozgott, azonban a pandémia első évében volt a legalacsonyabb 68,99%-kal. Kevésbé volt jelentős a vendégszállók (hostel), az apartman hotelek, a motelek, a fogadók (han), a villák, a faházak (cabana), a bungallók, a kempingek, a menedékhelyek, a turista házikók (căsuță turistică), a panziók, illetve a statisztikában szereplő gyerektáborok köre, melyek közül a vendégszállók köré ért el és haladta meg a vendégérkezés megyei értékeinek 5%-át, azonban a többi végig 5% alatt maradt.

A vendégéjszakák számát tekintve a területi koncentrátság még jelentősebben kirajzolódik, mivel a vizsgált periódusban végig Nagyvárad és Váradszentmárton dominált 87-93% közötti

megyei részaránnyal. Azonban az előbbi jelentősen elmarad a gyógy- és fürdő desztináció mellett, mert Váradszentmárton végig 59-84% közötti megyei részesedéssel mozgott, 2005-től folyamatos csökkenő részértéket mutatva 2018-ig, mikor 59,52%-át tette ki a megyei vendégéjszakáknak a regisztrált adatai, a megyeszékhely jelentőségének erősödésével volt jellemezhető ezen időszak, majd 2019-től enyhe növekedés jellemezte Váradszentmárton részarányát, ismét 60%-ot meghaladva. Az átlagosan eltöltött vendégéjszakák per fő megyei szinten 2,76 éj/fő volt, Nagyvárad esetén 1,77 éj/fő és Váradszentmárton tekintetében 4 éj/fő volt 2020-ban, mely értékek csökkentek 2019-hez képest, kivéve a megyeszékhely esetén, mely tekintetében 6%-os mérsékelt növekedés mutatkozott.

A céges adatbázis esetén 2020-ban a 73 önkormányzat területén bejegyzett 55-ös kódú szálláshelyekből 56 önkormányzat esetén jelentettek árbevételt, azonban mindössze 45 esetén volt vendégérkezés regisztrálva, melyből a 73 önkormányzat között nem jelent meg Bályok, Berettyószéplak, Kerpenyéd, Nagybárd és Szombatság a bejegyzett céges adatbázisban, viszont a statisztikában ezen önkormányzatokra is szerepelnek vendégérkezések. Továbbá, Biharrósa, Bondoraszó és Hegyközsátár önkormányzatai szerepelnek a céges adatbázisban bejegyzett fogadóegységgel, de 2020-ban nem jelentettek árbevételt, annak ellenére, hogy a nemzeti statisztikában regisztráltak vendégérkezést a területre. Ezen felül, valószínűleg akár kiegészítő éttermi vagy egyéb szolgáltatás nyújtása miatt, Biharszentandrás, Dragánfalva, Hegyközpályi, Mezőszakadát, Tenke és Vaskohsziklás esetén volt bejelentve árbevétel, azonban a statisztikában 0 vendégérkezéssel szerepeltek 2020-ban.

5.3.2. Bihar megye vendéglátó egységeinek területi meghatározottsága

Az étkeztetési egységek esetén a nemzeti statisztikai intézet nem nyújt külön kezelt adatokat, ennek értelmében a saját szerkesztésű céges adatbázisom segítségével Czuczor, 2021 alapján és azt kiegészítve tárgyalom részletesen az egységek területi és gazdasági jellemzőit az alábbiakban.

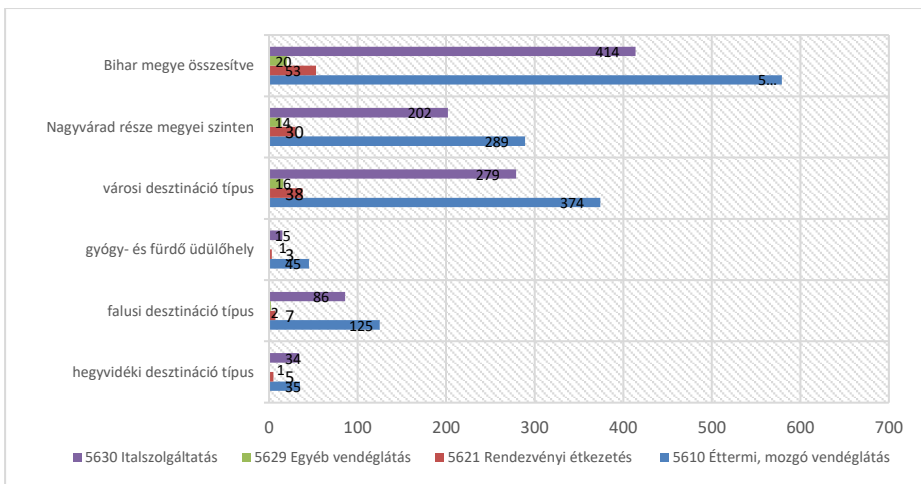
5.3.2.1. Étkeztetési szolgáltatók településszintű megoszlása, területi egyenlőtlenségek mértéke

Bihar megye területén 1066 étel- és italszolgáltató vendéglátó egység volt 2020 decemberéig bejegyezve 92 önkormányzat területén, illetve ezek még 2021 júniusában is aktív státusszal jelentek meg az adatbázisban, mely lényeges volt a 2020-as évi összesített adatainak elérésében. A TEAOR/NACE Rev2 kód szerinti megoszlás esetén a következő jellemezte ezeket (Czuczor, 2021):

- 5610 – Éttermi, mozgó vendéglátó szolgáltató 54.32%-os aránnyal, 579 egységgel
- 5621 – Rendezvényi étkeztetési szolgáltató 4.96%-os aránnyal, 35 egységgel
- 5629 – Egyéb vendéglátó szolgáltató 1.88%-os aránnyal, 20 egységgel
- 5630 – Italszolgáltatói egység 38.84%-os aránnyal, 414 egységgel

5.3.2.1.1. Az étkeztetési szolgáltatók megoszlásának szerkezete desztináció-típus szerinti behatárolás tekintetében

Az 5.2.3. fejezet desztináció típus csoportjait felhasználva a 24. ábra szemlélteti megyei szinten, Nagyvárad esetén és desztináció típusok szerint a vendéglátó egységek ágazati struktúráját 2020-ban. Az 1066 étkeztetési és italszolgáltatást nyújtó egység esetén, mindössze kilenc önkormányzatban nem volt regisztrálva szolgáltató, ebből hét a falusi, egy a hegyvidéki és egy a gyógy- és fürdő üdülőhely kategória esetén. Ahogy az a 24. ábrán is látható, megyei szinten az 5610 csoporthoz tartozó éttermi, mozgó vendéglátás, 579 egysége 54,32%-kal, és az 5630-as kategóriához tartozó italszolgáltatók, 414 egysége 38,84%-kal, domináltak megyei szinten, bár a desztináció típusok esetén szintén. Az italszolgáltatók kiemelkedését az is indokolja, hogy legtöbb település rendelkezik legalább bárokkal vagy kocsmákkal, ezért arányuk is magas. Alacsony számmal szerepelt megyei szinten az 5621 Rendezvényi étkeztetés kategória, 35 egysége 4,96%-kal, és az 5629 Egyéb vendéglátás 20 egységgel, mely a legalacsonyabb arányban volt reprezentálva, mindössze 1,88%-kal.

24. Ábra: Bihar megye étel- és italszolgáltató egységeinek ágazati megoszlása 2020-ban a megye egészére, Nagyváradra és a potenciális desztináció típusokra vonatkozóan (egységek száma)

Forrás: saját szerkesztésű adatbázis alapján

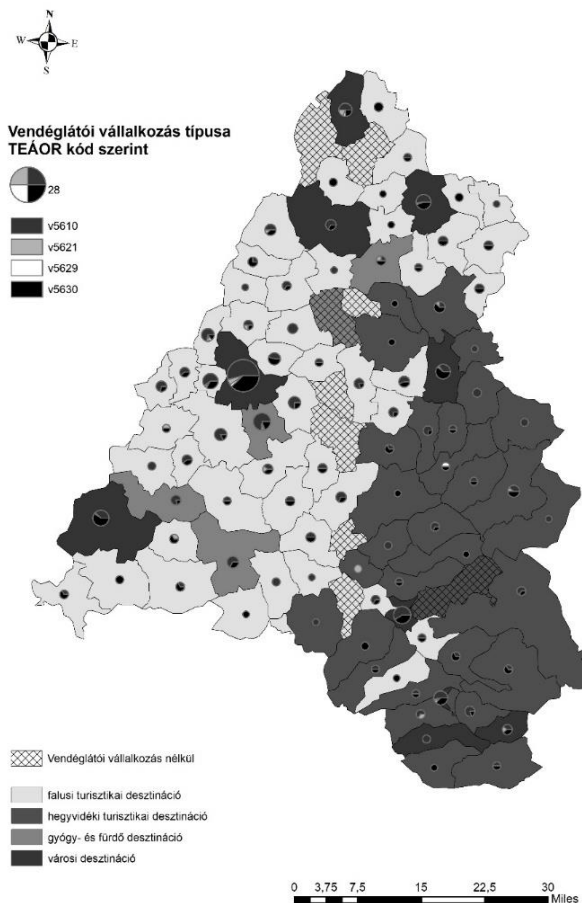
A 2020-ban is végig működő vendéglátói szolgáltató egységek 57,41%-a 2014-től lett regisztrálva, illetve 2018–2019 között volt a legnagyobb a bejegyzések aránya, összesen 290 cég, ami 27,20%-ot jelent. 2020-ban 78 egységet regisztráltak, azaz a cégek 7,32%-át. Továbbá, 1997–2002 között évente kevesebb, mint 10 cég lett a vizsgáltak közül bejegyezve.

A desztináció típusokra a következő jellemzők voltak jelen:

- városi desztináció típus – A megyei szolgáltató egységek számának 66,32%-a e típusba tartozott, 707 egységgel, melyből Nagyvárad ismét kiugró értékekkel szerepelt az 535 szolgáltató egységével, ami a városi desztináció esetén 75,67%-os részesedést és megyei szinten 50,19%-os arányt jelentett.
- gyógy- és fürdő üdülőhely típus – A legkisebb részaránnyal volt jelen e kategória megyei viszonylatban a 64 egységével, ami 6%-ot tett ki. A jelenséget indokolhatja a tény, hogy legtöbb szálláshely szolgáltató rendelkezett étel- és italszolgáltatással is, viszont itt az 5610-es csoport dominált 70,31%-kal. Váradszentmárton mindazonáltal ismét kiemelkedett a desztináció kategóriában 46 egységgel, mely típuson belül 71,88%-ot jelentett, Bihar szintjén pedig 4,32%-ot.
- falusi desztináció típus – 220 entitással a második legtöbb szolgáltatóval rendelkezett megyei szinten, mely 20,64%-ot jelentett.
- hegyvidéki desztináció típus – Megyei szinten 7,04%-os aránnyal rendelkezett a szolgáltatók számát tekintve, összesen 75 egységgel.

A 2020-ban is működő szolgáltatók cégbejegyzését tekintve 1991-től 2020-ig lettek regisztrálva, melyek esetén az éves legtöbb cégbejegyzés 163 darab volt 2019-ben, illetve kiemelendő, hogy 2018 és 2019-ben alapították az egységek több, mint negyedét, azaz 27,2%-át. A járványhelyzet ellenére, 2020-ban szintén növekedett a szolgáltatók száma 78 egységgel. A 1997–2002 közötti periódusban nyitott meg évente a legkevesebb egység, évi 10-nél alacsonyabb számmal. Jelentősebb növekedés összességében 2014-től volt mérhető és 2014–2020 között lett bejegyezve a vizsgált szolgáltató egységek 57,41%-a.

A 25. ábra térképe az önkormányzati szintű és desztináció típusok szerint is szemléltetett ágazati megoszlást tartalmazza, mely esetén Nagyvárad dominanciája szépen kitűnik.

25. Ábra: Étel- és italszolgáltató egységek ágazati megoszlása megyei és desztináció típus szerinti ábrázolásban, 2020-as adatok alapján

Forrás: Czuczor, 2021 (saját szerkesztésű adatbázis alapján)

A 9 önkormányzat, melyben nem volt bejegyzett étel- és italszolgáltató szolgáltató egység, elszórtan helyezkednek el egymáshoz viszonyítva a megye közepét keresztül szelve észak-dél irányban, melyek közül két önkormányzat esetén van egybeesés a szálláshely szolgáltató egységekben hiányos területtel, konkrétan Értarcsa és Belényesújlak esetén.

A térkép kördiagrammjainak mérete a szolgáltatók számával méret arányosan szemlélteti a vállalatokat, illetve azok ágazati megoszlását, melynek megfelelően Nagyvárád kiemelkedik megyei szinten, így első helyen szerepelt az önkormányzatok között. A második legtöbb vendéglátói egységgel rendelkező Váradszentmárton, de nem lehet a szálláshelyek esetével párhuzamot vonni, bár turisztikai jelentősége e tényező által is kirajzolódik.

Kiemelt önkormányzatok még a következők:

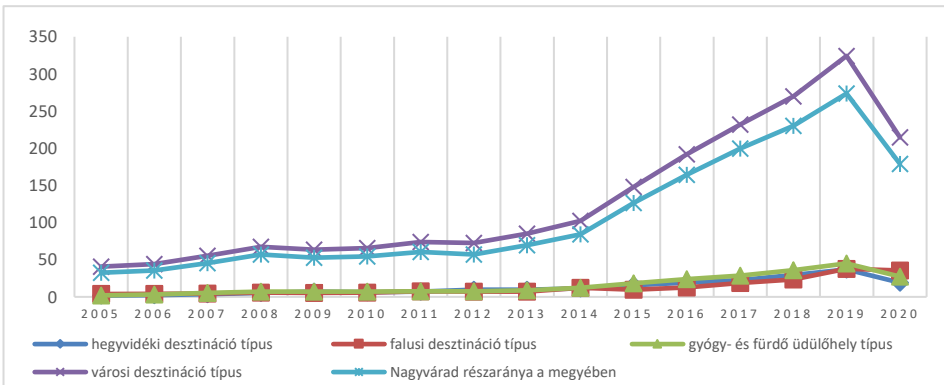
- 25–44 cég szám közötti értékkel: Belényes 44, Nagyszalonta 32, Biharszentandrás 27, Margitta 25
- 15-24 cég szám közötti értékkel: Élesd 23, Vaskohsziklás 19, Érmihályfalva 16
- 10-14 cég szám közötti értékkel: Bors 14, Fugyivásárhely 12, Nagyrőgd 11, Hegyközpályi 11, Barátka 10
- 5-10 cég szám közötti értékkel: Tenke 9, Papfalva 8, Székelyhíd 6, Diófás 5.

A városi desztináció típus esetén Vaskoh volt jelen a legkisebb értékkel, mindössze két szolgáltató egységgel. A hegyvidékinél a kiemelteken kívül a többi 1-5 közötti vendéglátói szolgáltató számmal rendelkezett. Továbbá, a falusi desztinációk esetében 43 önkormányzat tíznél kevesebb egységet tartott nyilván. A gyógy és fürdő üdülöhelyek tekintetében még Madarász öt és Vámosláz négy egységgel szerepelt.

5.3.2.1.2. Bihar megye étkeztetési szolgáltatók típusainak gazdasági mutatói szerinti jellemzése és területi megoszlása a desztináció típusok tekintetében

Az étel- és italszolgáltató egységeinek 2020-as árbevétele megyei szinten 296.497.570 lej volt, mely értelmében 33,22%-os visszaesés volt mérhető a 2019-re összesített 443.960.273 lejhez képest, bár az egységek száma 7,32%-kal növekedett. 2005-2008 közötti periódusban 48.266.519 lejről 85.562.825 lejre emelkedett, ami 77,27%-os növekedést jelentett. A gazdasági válság évét követően, 2009-ben 2,5%-kal csökkent, de még 2010-ben is 1,22%-kal kevesebb volt, mint 2008-ban. Ezt követően 2011-2019 között folyamatos növekedés jellemezte az összesített árbevételt, bár 2011-2014 között mérsékeltebb, azaz 44,33%-os fejlődés, míg 2014-2019 között exponenciális növekedés mutatkozott 131,25%-kal (Czuczor, 2021). Ennek értelmében a Covid-19 negatívabb hatással volt a szereplőkre, mint a gazdasági válság.

A 26. ábra szemlélteti a vizsgált gazdasági szereplők megoszlását megyei önkormányzati és az 5.2.3. fejezet desztináció típusai szerinti árbevétel összesítéseket.

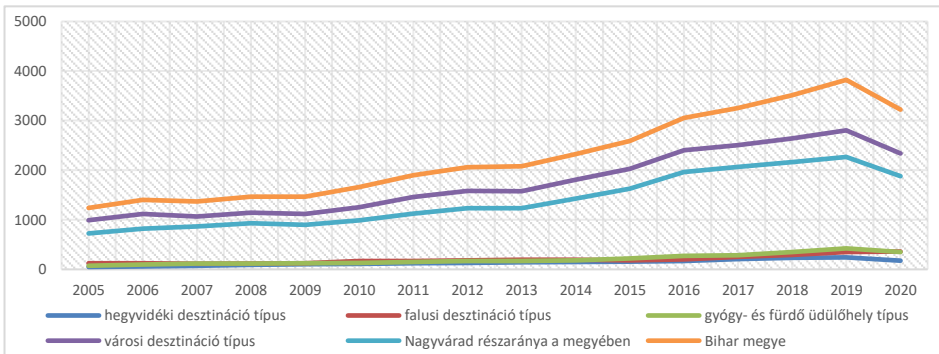
26. Ábra: Az étel- és italszolgáltató egységek árbevételének változása a desztináció típusokra bontva, kiemelve Nagyváradot a 2020-as évi adatok alapján (millió lej)

Forrás: saját szerkesztésű adatbázis alapján

A desztináció típusok szerint a következő jellemzőket lehet kiemelni:

- városi desztináció típus – A szolgáltató egységek magas száma miatt e desztináció kategória kiemelkedik megyei szinten a teljes megyei árbevételek 72,38%-ával, azaz 214.599.704 lejjel. Nagyvárad kiugró értékekkel jelent meg ebben az esetben is, a megyei teljes árbevétel 60,27%-át és a desztináció típuson belüli összesített árbevétel 83,27%-át, azaz 178.704.679 lejt összesítve. Nagyvárad a desztináció típusal együttesen a legnagyobb mértékben alakította a megyei trendeket a vizsgált időszakban, melynek értelmében a pandémia is itt okozott a legnagyobb arányú visszaesést.
- gyógy- és fürdő üdülöhely típus – 2020-ban a megyei összesített árbevételek 9,26%-át reprezentálták a szolgáltató egységek e kategórián belül 27.464.197 lejjel, bár az előző évhez képest 38,99%-os visszaesés jellemezte.
- falusi desztináció típus – Megyei viszonylatban az árbevételek 11,95%-a e kategória önkormányzataiban lett regisztrálva, mely 2020-as értéke 35.438.588 lej, illetve a legkisebb visszaesés jellemezte 2019-hez képest, mindössze 6,32%.
- hegyvidéki desztináció típus – 2020-as évi árbevétel 18.995.081 lej volt a kategóriában, mely megyei viszonylatban 6,41%-ot tett ki.

Az átlag éves alkalmazotti létszám esetén 2007-2019 között folyamatos létszám belső fejlődés mutatkozott a megyében. A növekedési időszakot tekintve, 2008-2013 között 42,08%-kal gyarapodott a regisztrált létszám, míg 2013-2019 között 83,75%-os növekedés volt jellemző. Az 2020-as évben azonban 15,65%-os visszaesés jelentkezett az előző évi csúcshoz képest, azaz 3822 főről 3224 alkalmazottra csökkent az átlag éves létszám. A 27. ábra szemlélteti a létszámbeli változásokat a megye, Nagyvárad és szintén az 5.2.3. fejezet desztináció típusainak felosztásában.

27. Ábra: Bihar megyei étel- és ital szolgáltató egységeinek éves átlag alkalmazotti létszám változásai 2005-2020 között a megye, Nagyvárad és a potenciális desztináció típusok felosztásában (fő)

Forrás: saját szerkesztésű adatbázis alapján

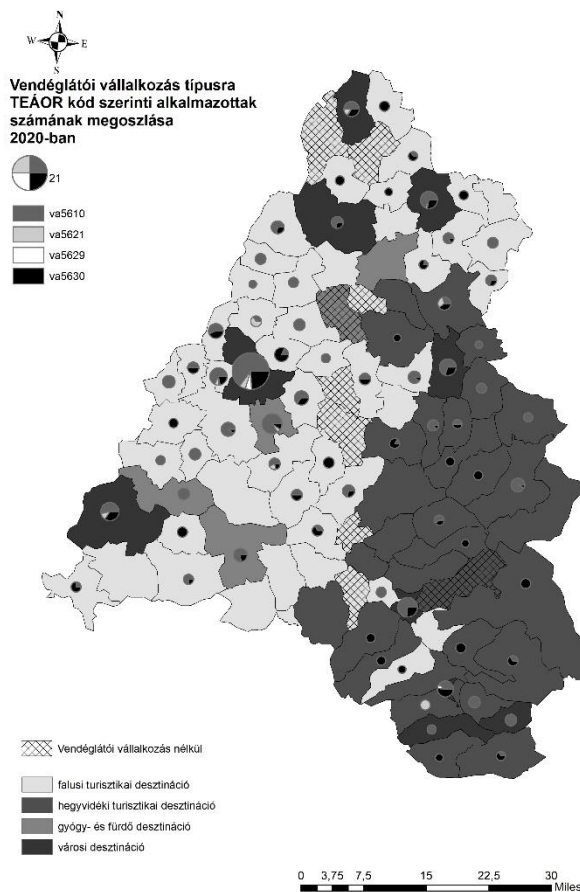
A desztináció típusok szerinti jellemzés az alábbi:

- városi desztináció típus – A megyei összesített érték 72,43%-a ebben a típusban volt jelen, összesen 2335 fő, mely szám 16,73%-os visszaesést mutatott 2020-ban az előző évhez képest. Nagyvárad ismét kiugró értékkel szerepelt, a desztináció típuson belül 80,56%-kal, megyei szinten pedig 58,34%-kal, összesen 1881 főt számlálva, bár 2019-hez képest 17,03%-os visszaeséssel.
- gyógy- és fürdő üdülőhely típus – A kategória önkormányzatai 351 alkalmazottat tartottak számon, mely megyei szinten 10,89%-ot jelentett, valamint 17,02%-os visszaesés jellemezte 2019-es értékhez képest. Váradszentmárton ismét kiemelkedett 282 fővel, mely a típuson belül 80,34%-ot jelentett, viszont megyei szinten mindössze 8,75%-ot.
- falusi desztináció típus – Összesen 360 alkalmazottat regisztráltak 2020-ban, mely megyei szinten 11,17%-ot tett ki, valamint enyhe létszám növekedés volt mérhető 2019-hez képest 2,27%-kal, így eltér a másik három csoport tendenciáitól a pandémia első évére vonatkozóan.
- hegyvidéki desztináció típus – Megyei szinten a legalacsonyabb alkalmazotti arány mutatkozott 2020-ban e kategóriában, mindössze 5,52% a 178 alkalmazottal. Továbbá, a legmagasabb létszám visszaesés volt mérhető 2020-ban az előző évhez képest, mely 26,44% volt.

Nagyvárad és Váradszentmárton dominanciája ismét kirajzolódik a 28. ábra térképén, bár előbbi esetében sokkal jelentősebb a kiugrás. A két, előbb említett, önkormányzat kivételével a következő önkormányzati szintű megoszlás volt jelen 2020-ban:

- 50 feletti létszámmal – Belényes 121, Nagyszalonta 108, Barátka 77, Margitta 72, Vaskohsziklás 51
- 20-50 közötti létszámmal – Érmihályfalva 48, Élesd 43, Biharszentandrás 41, Madarász 39, Vizesgyán 36, Tenke 30, Bihar 29, Solyomkővár 25, Bors 23, Nagyürögd 20, Berettyószéplak 20.

- 10-19 közötti létszámmal – Alsólugos 18, Esküllő 16, Köröskisjenő 16, Harangmező 14, Fugyivásárhely 14, Gyapjú 12, Paptamási 12, Nagybáród 11, Bihardiószeg 11, Hegyközpályi 11, Papfalva 10.

28. Ábra: Átlag éves alkalmazotti létszám ágazati megoszlása Bihar megye étel- és italszolgáltató egységeinek körében önkormányzati és potenciális desztináció típus szerinti területi besorolás tükrében a 2020-as évre

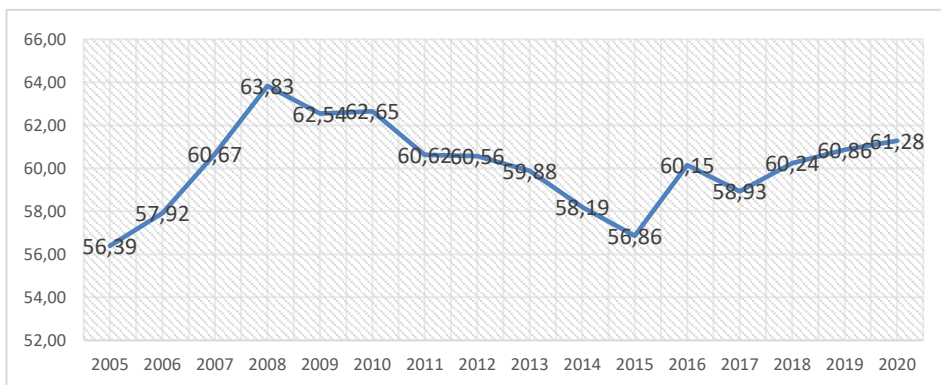
Forrás: saját szerkesztésű adatbázis alapján

A megye további 49 önkormányzatának esetén 1-9 közötti átlag éves alkalmazotti létszám volt regisztrálva 2020-ra, valamint 17 önkormányzat területén nem volt egy fő sem jegyezve, bár utóbbiak legnagyobb részben az utolsó egy-két évben lett regisztrálva.

5.3.3. Területi koncentráció és hatékonyság-vizsgálat eredményei a megye szálláshely szolgáltató és étkeztetési szolgáltatóinak tekintetében 2005-2020 között, a pandémia és gazdasági válság tükrében

Bihar megyei szálláshely szolgáltatók árbevételének területi koncentrációjának vizsgálata 2005-2020 között, a lakosság arányában, a Hoover-index módszer által valósult meg, melynek eredményeit a 29. ábra szemlélteti. A vizsgált időszakot fluktuáció jellemezte, bár mindvégig magas értékei voltak az indexnek a regisztrált szolgáltatók elhelyezkedésének magas területi különbségeiből adódóan a megye helyi önkormányzatainak szintjén, mivel azon 30 területi egység is szerepelt az önkormányzatok között, mely egyáltalán nem rendelkezett egy szolgáltató egységgel

sem. Ennek következtében, a megyei összesítést figyelembe véve, a 2005-2008-as időszakban 13,19%-kal növekedett az index érték, mely 2008-as évi csúcса a vizsgált időszak legkedvezőtlenebb értékét mutatta 63,83 ponttal. Mindazonáltal ezen év volt a gazdasági válság kiinduló éve.

29. Ábra: Hoover-index értékei a szálláshely szolgáltató egységek árbevételének területi koncentrációjára vonatkozóan, a megye önkormányzatainak lakossága függvényében, összesítve Bihar megyére 2005-2020 között (pont érték)

Forrás: saját szerkesztésű adatbázis alapján

A 2008-2015 közötti csökkenő értékek javulást mutattak a koncentráció csökkenése által, azonban 2015 után a koncentráció fokozódott kisebb ingadozással 2017-ben. A koronavírus által meghatározott első év nem fordította meg a mutató tendenciáit, sőt 0,69%-os további romlást mutatott az index értéke 2020-ban, az előző évhez viszonyítva.

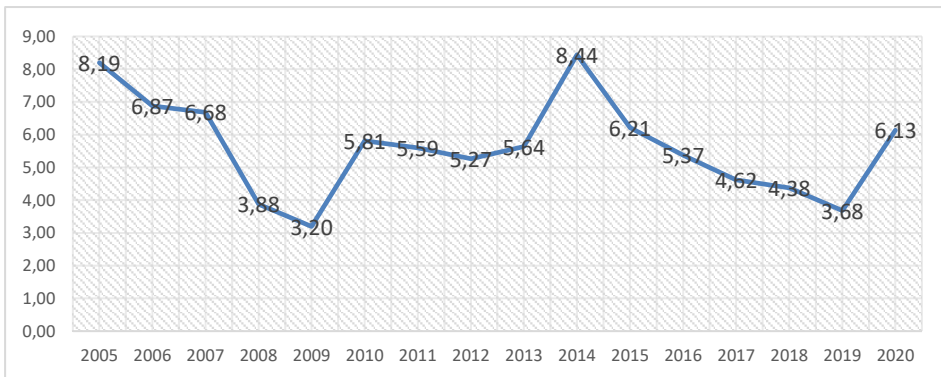
A vizsgált cégek esetén legmagasabb számban 2016 előtt 2006-ban jegyezték be szálláshely szolgáltatókat, összesen 21 céget, majd 2016-2020 közötti periódusban évente 29-34 cég között kerültek regisztrálásra. Az 5.2.3. fejezetben tárgyalt desztináció típusoknak megfelelően, a szolgáltató egységek számának fejlődése 2015 után a következő volt:

- a városi desztináció típusok esetén 39,16%-os növekedés mutatkozott,
- a gyógy- és fürdő üdülőhely típus esetén 38,16%-os növekedés volt jelen
- a falusi desztináció típus esetén 59,46%-kal több szálláshely lett bejegyezve, mely a legmagasabb arányú szolgáltató egység számbeli növekedést mutatott
- a hegyvidéki desztináció típus tekintetében pedig 44,93%-os növekedés jelentkezett.

A teljes szolgáltató egység számbeli növekedése 64,81% volt 2015 után Bihar megyében. Továbbá, a megye esetén 123,53%-os növekedés mutatkozott a szálláshely szolgáltatók esetén 2015-2019 között (Czuczor, 2021). Mindazonáltal, a cégek számottevő számbeli növekedésének ellenére, a területi megoszlásbeli különbségek jelentősek maradtak, köszönhetően a ténynek, hogy a szolgáltató egységek túlnyomó része Nagyvárad és Váradszentmárton területére koncentrálódott. A cégek számának magas fokú területi koncentrációja a lakosság arányos árbevétel megoszlás rendkívüli koncentrációját is eredményezte összesített megyei szinten, bár a lakosság számának változásai szintén bizonyos mértékig hatással voltak az index eredményeire a vizsgált 16 éves periódusban.

A Hoover-index új szemléletű alkalmazása által a szálláshely szolgáltató egységek hatékonysága került vizsgálatra a cégek árbevételének és átlag éves alkalmazotti létszámának tekintetében, Bihar megye területére aggregálva, mely eredményeit a 30. ábra szemlélteti, a 2005-2020 közötti időszakra. A mutató szerint 200-ban volt a legkedvezőbb érték, bár a gazdasági válság

kirobbanását követő évben 1,53%-os alkalmazotti létszám csökkenés, illetve 3,53%-os árbevétel visszaesés volt egyidejűleg mérhető.

30. Ábra: Szálláshely szolgáltatók árbevétel és átlag éves alkalmazotti létszám aránya alapján mért hatékonysága a Hoover-index módszerével, 2005-2020 között (pont érték)

Forrás: saját szerkesztésű adatbázis alapján

A vizsgált időszakban a 2014-es 8,44 pont volt a legkevésbé kedvező érték a szálláshely szolgáltatók hatékonyságát illetően, mely a 2014-től induló jelentős létszám növekedéssel is indokolható az árbevételek mérsékeltebb növekedése mellett. Mindamellett, hogy javuló értékek jellemezték az indexet és a cégek száma is növekedett a jelentős számú új bejegyzések miatt, az árbevételek és átlag éves alkalmazotti létszám értékei exponenciális növekedést mutattak, 2014-2019 között. Ezt követően, 2020-ban, a hatékonyság 66,58%-kal csökkent, az előző év viszonylatában, mely egyben az ötödik legkedvezőtlenebb értéke volt a 2005-2020-as periódusnak. Ezeknek megfelelően, a pandémia jelentősebb hatást gyakorolt a szálláshely szolgáltatók hatékonyságára a pénzügyi válsággal ellentétben, melyet a többoldalú korlátozások is okoztak.

A szálláshely szolgáltatókkal ellentétben, a vendéglátó egységek jobb értékekkel rendelkeztek a területi koncentráció esetén az árbevételekre vonatkozóan, lakosság arányos tekintetben, melyet a 31. ábra szemléltet Bihar megye teljes területére vonatkozóan 2005-2020 között.

31. Ábra: Hoover-index értékei a szálláshely szolgáltató egységek árbevételének területi koncentrációjára vonatkozóan, a megye önkormányzatainak lakossága függvényében, összesítve Bihar megyére 2005-2020 között (pont érték)

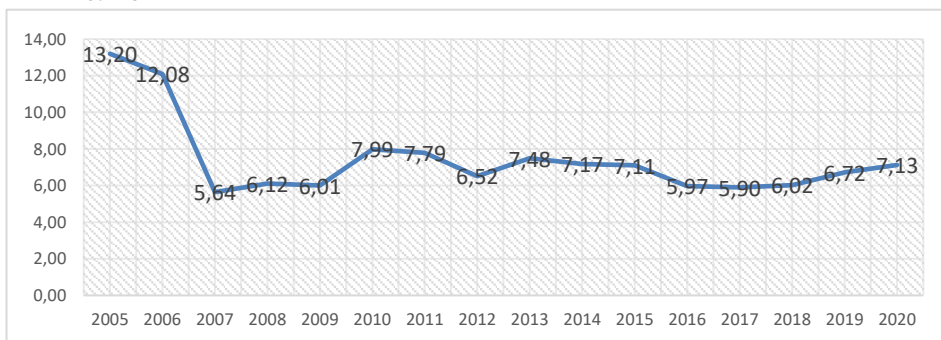
Forrás: saját szerkesztésű adatbázis alapján

Bár viszonylag magas koncentrátság jellemezte a vendéglátó egységek árbevételét lakosság arányosan, mégis jobb értékekkel rendelkeztek a szálláshelyekkel összehasonlítva, mely annak is köszönhető, hogy mindössze kilenc községben nem volt regisztrálva étel- és ital szolgáltató egység a megye 101 helyi önkormányzatából. A teljes vizsgált időszakot fluktuáló értékek jellemezték, azonban a 2015-ben mért 44,28 volt a Hoover-index csúcspontja, melyet az értékek csökkenő

tendenciája követett 2020-ig bezárólag, oldódó koncentrációt jelezve ezáltal. A 2015-2020-as időkeretben az index 11,9%-kal csökkent, valamint a Covid-19 első éve jelentős javulást mutatott, sőt a legjobb pontértékkel, azaz 39,01 ponttal rendelkezett, mely 4,15%-os csökkenést jelentett 2019-hez viszonyítva.

A legtöbb vendéglátó egység 2014 után lett regisztrálva Bihar megyében, azaz a 2020-ban is még aktív cégek 57,41%-a, melyek esetén a legtöbb cégbejegyzés 2018-2019-ben volt 290 egységgel, ami a vizsgált szolgáltatók teljes számának 27,2%-át jelentette. Majd 2020-ban is folytatódott az egységek számának növekedése, 78 új szolgáltató lett bejegyezve, ami a vizsgált cégek 7,32%-át tette ki. Továbbá, a 2015-2019 közötti 131,25%-os folyamatos árbevétel növekedést 2020-ban 33,22%-os csökkenés követte (Czuczor, 2021) mégis a legkedvezőbb Hoover érték 2020-ban volt mérhető, azaz a megyei szintű lakosság arányos területi árbevétel koncentráció tovább csökkent. Az eredmények azzal indokolhatók, mivel a cégek 50,19%-a Nagyvárad területén belül lett bejegyezve, mely az árbevételek jelentős koncentrációját is eredményezte, a területi megoszlás egyenlőtlenségét fokozva, azonban 2020-ban a legjelentősebb visszaeséssel rendelkezett. A megyeszékhelyen mért 34,69%-os árbevétel csökkenés megyei szinten a legmagasabb volt a helyi önkormányzatok körében, ez által a területi koncentrációt is tovább oldva 2020-ban.

A vendéglátó egységek hatékonyságát vizsgálva, ismét a Hoover-index által az árbevétel és átlag éves alkalmazotti létszám függvényében, a 32. ábra szemlélteti az eredményeket a megye összes egységére mérten.

32. Ábra: Étel- és italszolgáltatók árbevétel és átlag éves alkalmazotti létszám aránya alapján mért hatékonysága a Hoover-index módszerével, 2005-2020 között (pont érték)

Forrás: saját szerkesztésű adatbázis alapján

Jelentős javulás 2005-2007 között volt érzékelhető, mely időszakban az értékek 57,27%-kal csökkentek, így a vizsgált időszak esetén a hatékonyság szerinti legkedvezőbb érték 2007-ben volt kimutatható 5,64 ponttal. A teljes időszakban változó értékek mutatkoztak összességében, viszont folyamatos éves hatékonyság romlás jelentkezett 2017-től a vizsgált időszak végéig, azaz 2020-ig, az értékek 20,80%-os romlásával. Ennek megfelelően, a pandémia nem változtatta meg a hatékonyság romló tendenciájának irányát, illetve a csökkenés intenzitását sem befolyásolta jelentősen a 6,1%-os változással, mely által 2020-ban a hatodik legkedvezőtlenebb érték mutatkozott.

5.3.4. Következtetések a szuprastruktúra fejlődésre vonatkozóan

Bihar megye elsődleges szuprastruktúrájára tekintettel, a kereskedelmi szálláshelyek köre úgy mennyiségi, mint területi megoszlás szempontjából is rendkívül sokat fejlődött, bár Nagyvárad és Váradszentmárton önkormányzatainak területe még mindig kiugróan központi szerepet képvisel. Az étel- és italszolgáltató egységek tekintetében szintén jelentős fejlődés volt mérhető a vizsgált időszakban, illetve Nagyvárad szintén kiugróan központi szerepet képviselt, míg Váradszentmárton szintén a második lett, de ebben az esetben lényegesen visszamaradva a megyeszékhely adatai mellett. Ennek megfelelően, a városi és a gyógy- és fürdő üdülőhelyek potenciális desztináció típusok szolgáltatói alakították a megyei trendeket, ebből kiemelkedve a két, fentebb említett

önkormányzat körét. A szolgáltatók területi megoszlását illetően, periférikus területek kizárólag a hegvyvidéki és falusi potenciális desztináció típusokban jelentek meg.

Továbbá, egyrészt úgy a gazdasági válság ideje, mint a pandémia negatív hatást gyakorolt a szálláshely és vendéglátói szolgáltatók hatékonyságára és fejlődésére is. Másrészt azonban, a Covid-19 sokkal intenzívebb mértékben okozott visszaesést az árbevételek és az éves alkalmazotti létszám tekintetében, mely a szálláshely szolgáltatók esetén a 2016-os értékek alá csökkentette a mutatók értékét, az étel- és italszolgáltatók esetén pedig a 2017-es értékek alá, megszakítva ezzel a 2014-től kezdődő konstans növekedést.

Ellentétben a vizsgált szolgáltatói kör árbevétel és éves átlagos alkalmazotti létszám alapján egybevágó trendjeivel, a területi egyenlőtlenségekre és a hatékonysági elemzésekre vonatkozó Hoover-index alapján az eredmények trendjei eltérő tendenciákat mutattak. Bár az ingadozó értékek minden esetben jelen vannak, eltérő trendvonalak azonosíthatók. A területi koncentráció 2017-től 2020-ig fokozatosan nőtt a turisztikai szálláshely-szolgáltatóknál és a pandémia nem változtatott a trendeken, azonban a 2008-as pénzügyi válság sem fordított az utána jövő időszak trendjein.

Ezzel szemben, az étel- és italszolgáltatóknál 2015 után csökkenő értékeket mutattak az eredmények, a Hoover-index pontok pedig 2020-ban érték el a legkedvezőbb értéket annak köszönhetően, hogy a Covid-19 jelentős árbevétel visszaesést okozott Nagyvárad önkormányzata esetén, mely az egységek számának és az árbevételek kiugró értékeinek csökkenésével kedvezően befolyásolta a területi egyenlőtlenségek értékeit, csökkentve a koncentráció fokát. Ami a gazdasági válságot és utána következő időszakot illeti, ugyanúgy fluktuáció mutatkozott 2015-ig a területi koncentráció pontértékeit illetően, mint 2008 előtt.

A hatékonysági mutatók értékei is eltérő tendenciát mutattak a két szolgáltató egység csoport között. A szálláshely szolgáltatók esetén 2014-2019 között javuló trend mutatkozott, melyet a pandémia jelentősen befolyásolt negatív irányba, míg kifejezetten a 2008-as gazdasági válság nem alakította át a tendenciákat. A vendéglátó egységek esetén 2017 után folyamatos hatékonyság csökkenés mutatkozott, melyet a pandémia első éve sem befolyásolta a trendet, míg a gazdasági válság után az értékek fluktuációja mutatkozott. Következtetesképpen, a pandémia nagyobb mértékben érintette negatívan a szálláshely szolgáltató egységek körét, azonban a hatékonysági mutató alapján még így is jobb értékekkel rendelkezett az étel- és italszolgáltató egységeknél.

5.4. Operatív programok Bihar megye tekintetében 2007-2013-as és 2014-2020-as programozási időszakban

5.4.1. Határon átnyúló együttműködés, az Interreg szerepe Bihar megye turizmusfejlesztésében

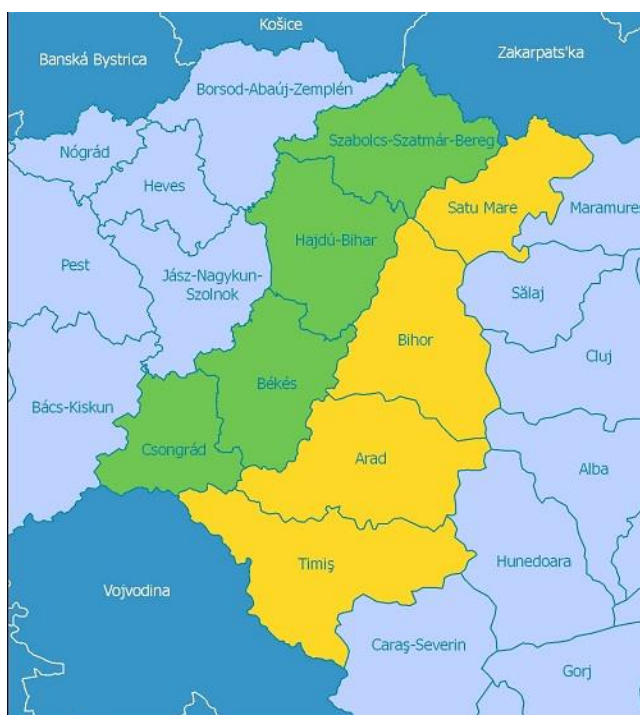
A második világháborút követő időszak a turizmus fellendülését is magával hozta Európa viszonylatban, s első körben a nyugati államok, de részben egyes kelet-közép-európai államok határainak fellazulásához, illetve merev elválasztó szerepének mérséklődéséhez is vezetett, abból kiindulva, hogy a turisták kevesebb adminisztratív akadályba ütközzenek a határokon átnyúló célterületek meglátogatása során. Az ezredforduló előtti időben, az EU-s és akkori külső határain elhelyezkedő országok között is megjelentek turisztikai együttműködések épp az előbbi érdekében (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003).

A határon átnyúló együttműködések már 1998 előtt jelen voltak a magyar-román határ mentén, annak érdekében, hogy a kapcsolatokat kiépítsék és erősítsék a szomszédos népek között, illetve párhuzamos fejlesztési lehetőségeket hozzanak létre a helyi önkormányzatok között az Unió tagságot megelőző Phare Határon Átnyúló Együttműködési Programban (Phare megnevezéssel a továbbiakban) pályázható pénzügyi támogatás által. A határmenti együttműködések elősegítése az EU szempontjából alapvető szerepet játszik a közös értékeken és fejlesztési területeken alapuló integrációs folyamatban (Süli-Zakar, 2003b, 2010c; Soproni, 2007; Kozma, 2010; Badulescu-Badulescu-Borma, 2014; Dodescu-Borma, 2017). A fentebb említettek, azaz a turizmus és határon átvívelő kapcsolatépítés szempontjából nem véletlen, hogy több sikeres turisztikai tartalmú projekt is született (Dávid – Bujdosó – Patkós, 2003).

A Phare tulajdonképpen szervezetek és intézmények pénzügyi és technikai támogatására hivatott (Soproni, 2007) a kelet-közép-európai országok előcsatlakozási időszakában (Süli-Zakar, 2003b, 2010c), összesen 135 millió euró hozzájárulással, elősegítve a későbbi hozzáférést a román-

magyar határmenti Interreg programokhoz (Szerk. Zakota-Szilágyi, 2014). Románia 28 millió eurót kapott az 1996-2003-as időszakban (Breco, 2021). A Phare 2004-2006 a magyarországi Interreg IIIA-val egyidejűleg futott (BRECO, 2021), viszont az uniós csatlakozást követően Romániában az Interreg IV 2007-2013 program jelentette a Phare folytatását (Szerk. Zakota-Szilágyi, 2014).

Románia csatlakozása óta az Interreg IV és V operatív program valósult meg, melyek keretében az Európai Regionális Fejlesztési Alapból (ERFA a továbbiakban) nyújtott az Európai Unió vissza nem térítendő támogatást, a nyertes projekt büdzsék elszámolható részének 85%-ára, állami szervek, intézmények, egyesületek, nem kormányzati szervezetek, non-profit magánszervezetek és Európai Területi Együttműködési Csoportosulások részére (CBC HU-RO, 2020; CBC RO-HU, 2020). Mindkét program esetén prioritási tengelyeket fogalmaztak meg, mely a fő kezdeményezőket foglalta magába, illetve a pályázatokat ezek mentén lehetett benyújtani a jelentkezőknek. A 33. ábrán szemléltetett magyar-román határ mentén összesen nyolc megye tartozik a határon átnyúló partnerségi programhoz: Szatmár, Bihar, Arad és Temes a romániai oldalon és Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Békés és Csongrád a magyarországi oldalon.

33. Ábra: Az Interreg határon átnyúló együttműködési programjának magyar-román határ menti támogatásra jogosult területei

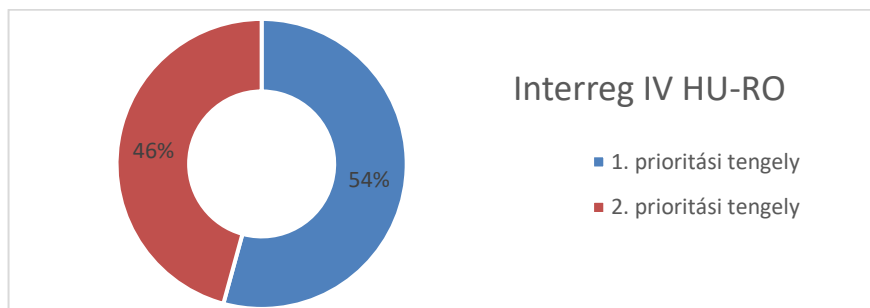
Forrás: <https://interreg-rohu.eu/hu/programterulet-tamogatasra-jogosult-terulet/>

E határokon átnyúló együttműködési programok a vezető partner elvét követték, amely felelősséget írt elő a pályázó felek részére a projekt végrehajtásáért és a pénzügyi tranzakciókért. Továbbá, legalább két partner kellett részt vegyen, mindkét országot reprezentálva. A támogatás az elszámolható költségek 85%-os EU ERFA alapjából történő finanszírozás mellett 10-13% közötti nemzeti társ-finanszírozásból állt, ennél fogva az önrész 2-5% között mozgott a román partnerek esetében, míg a magyar felek tekintetében 0-5% közötti önrész volt legalább feltételezett (CBC HU-RO, 2020; CBC RO-HU, 2020).

5.4.1.1. Interreg IV és V általános jellemzői, költségvetése, illetve a prioritási tengelyek célkitűzései a stratégiák tükrében

A Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 (HU-RO Program a továbbiakban) az Interreg IV keretében valósult meg, mely tulajdonképpen a már létező kapcsolatokat erősítette meg, határon átnyúló nézőpontba emelve azonos érdekeken alapuló projektek megvalósítása által a nyolc szomszédos, határmenti övezet megyéinek területén. A Románia-Magyarország Határon Átnyúló Együttműködési Program 2014-2020 (RO-HU Program a továbbiakban) az Interreg V keretében folyt, mely tulajdonképpen az Interreg IV folytatásaként következett, a változás az Irányító Hatóság országa jelentette a menedzsment szerkezetben, mivel az előbbi esetén a magyarországi Nemzeti Fejlesztési Ügynökség volt, a RO-HU Program esetén pedig Románia Fejlesztési, Közmunkaügyi és Közigazgatási Minisztérium lett a megbízott fél (CBC HU-RO, 2020; CBC RO-HU, 2020).

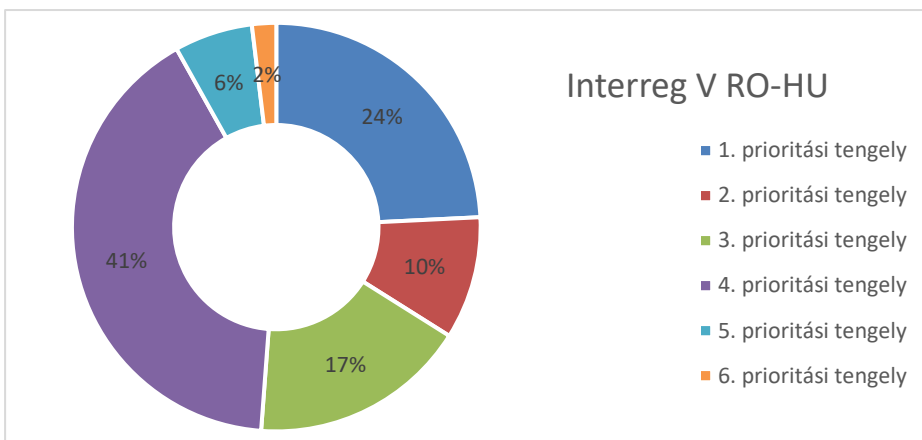
A költségvetések tükrében a HU-RO Program tervezett teljes támogatási összege 248 millió euró volt (HU-RO CBC, 2022), melyből 211 származott az ERFA alából, azonban a programozási időszak végéig 264.056.000 eurót osztottak ki. A minimum pályázható érték 20.000 euró volt, a maximum pedig 6 millió euró. Az 1. prioritási tengelyhelyhez rendelt 85%-os ERFA támogatás értéke 114.482.217 euró, mely 54,26% volt, és a 2. prioritási tengelyhelyhez 96.524.222 euró volt, ami 45,74%. A romániai partnerek önrésze 2%-ot tett ki, míg a magyarországi partnerek esetén ez 5% volt. A nemzeti társfinanszírozás összegeként hozzáadták az önrészt is, mely az 1. prioritási tengelyhely esetén 20.202.744 euró volt a nemzeti társfinanszírozás és 114.482.217 euró az ERFA alából származó támogatás és a 2. prioritási tengelyhely esetén 17.033.686 euró volt a nemzeti társfinanszírozás, míg az ERFA alából 96.524.222 euró volt elkülönítve rá (HU-RO CBC, 2022), mely eloszlását a 34. ábra szemlélteti.

34. Ábra: A HU-RO Program vissza nem térítendő támogatásának prioritási tengelyekre tervezett leosztott megoszlása

Saját szerkesztés. Forrás: <http://www.huro-cbc.eu/hu/finanszirozás>

A RO-HU Program esetén is ismertették a hat prioritási tengelyekhez rendelt vissza nem térítendő támogatások összegét is, melyre összesen 232 millió eurós teljes költségvetést különítettek el, aminek 81,47%-a, azaz 189 millió euró, az ERFA alából származott. Az 1. prioritási tengelyhez 50,66 millió eurót, mely 24,22%-ot képviselt, a 2. prioritási tengelyhez 20,31 millió eurót, ami 9,71%, a 3. prioritási tengelyhez 36,08 millió eurót, ez 17,25%, a 4. prioritási tengelyhez 85,11 millió eurót, amely 40,7%, az 5. prioritási tengelyhez 12,96 millió eurót, mely 6,2% és a 6. prioritási tengelyhez 4,01 millió eurót, ami a legkisebb aránnyal, azaz 1,92%-kal szerepelt (RO-HU CBC, 2022), mely megoszlását a 35. ábra szemlélteti. Mindazonáltal a prioritási tengelyeknél feltüntetett összegek értéke 209,13 millió euró volt.

35. Ábra: A RO-HU Program vissza nem térítendő támogatásának prioritási tengelyekre tervezett leosztott megoszlása

Saját szerkesztés. Forrás: <https://interreg-rohu.eu/hu/program-atekintese-programrol/>

A. 7. táblázat szemlélteti a két operatív program hasonlóságait a célkitűzések mentén, azon prioritási tengelyeket részletezve, melyek relevánsak a turizmusfejlesztés szempontjából.

7. Táblázat: Interreg IV és Interreg V magyar-román határon átnyúló együttműködés célkitűzéseinek összehasonlítása a turizmusfejlesztési szempontokat kiemelve

HU-RO Program 2007-2013	RO-HU Program 2014-2020
Átfogó stratégiai cél: határmenti térségek lakosainak, közösségeinek és gazdasági szereplőinek közelebb hozása a programba bevont területek fejlesztésének elősegítéséért, a térségek fő erősségeire alapozva.	Átfogó stratégiai cél: nincs külön megfogalmazva
2 prioritási tengely összesen	6 prioritási tengely összesen
Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritási tengelyek és beavatkozási területek: <ul style="list-style-type: none"> ▪ 1. Fenntartható fejlesztéshez szükséges alapfeltételek javítása <ul style="list-style-type: none"> 1.3. Környezetvédelem <ul style="list-style-type: none"> 1.3.1. Természetvédelem ▪ 2. Társadalmi és gazdasági kohézió erősítése <ul style="list-style-type: none"> 2.1. Üzleti együttműködés támogatása a határon átnyúló szinten <ul style="list-style-type: none"> 2.1.3. Turizmusfejlesztés 2.5. Közösségek közötti kooperáció 	Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritási tengelyek és egyedi célkitűzések: <ul style="list-style-type: none"> ▪ 1. Együttes védekezés, illetve a közös értékek és források hatékony hasznosítása <ul style="list-style-type: none"> 1.2. A természeti, történelmi és kulturális értékek fenntartható hasznosítása ▪ 6. Intézmények és állampolgárok közötti határon átnyúló együttműködés támogatása <ul style="list-style-type: none"> 6.1. Fenntartható együttműködés megerősítése az intézmények és közösségek között <ul style="list-style-type: none"> b. Az állampolgárok együttműködése
Turizmusfejlesztéshez közvetetten kapcsolódó prioritási tengelyek és beavatkozási területek: <ul style="list-style-type: none"> ➢ 1. Fenntartható fejlesztéshez szükséges alapfeltételek javítása <ul style="list-style-type: none"> 1.3. Határon átnyúló közlekedés javítása <ul style="list-style-type: none"> 1.3.2. Útfejlesztés 	Turizmusfejlesztéshez közvetetten kapcsolódó prioritási tengelyek és egyedi célkitűzések: <ul style="list-style-type: none"> ▪ 1. Együttes védekezés, illetve a közös értékek és források hatékony hasznosítása <ul style="list-style-type: none"> 1.1. Folyók és felszín alatti víztestek továbbfejlesztett minőségvédelme a határmentén

<p>1.3.3. Vasútfejlesztés</p> <p>1.3.4. Tervek és tanulmányok kidolgozása</p> <p>1.4. Határon átnyúló kommunikáció javítása</p> <p>1.4.2. Szélessávú Internet infrastruktúra kiépítése</p> <p>1.4.3. Közösségi kapcsolódási programok kialakítása</p> <p>1.4.4. Tervek és tanulmányok kidolgozása</p> <p>1.5. Környezetvédelem</p> <p>1.5.2. Vízgazdálkodás</p> <p>1.5.3. Hulladékgazdálkodás</p> <p>1.5.4. Tervek és tanulmányok kidolgozása</p> <p>➤ 2. Társadalmi és gazdasági kohézió erősítése</p> <p>2.1. Üzleti együttműködés támogatása a határon átnyúló szinten</p> <p>2.1.2. Üzleti kooperáció támogatása</p> <p>2.4. Egészségügy és együttes veszélyelhárítás</p> <p>2.4.1. Közös egészségügy és kockázatkezelési infrastruktúra fejlesztése</p>	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 2. <i>Határon átnyúló mobilitás fenntartható fejlesztése és a szűk keresztmetszetek felszámolása</i> <ul style="list-style-type: none"> 2.1. Határon átnyúló területek elérhetőségének javítása a másod és harmadlagos csomópontok TEN-T infrastruktúrával való összekapcsolása által 2.2. A határon átnyúló fenntartható közlekedési formákat használó arányának növelése ▪ 4. <i>Egészségügyi szolgáltatások fejlesztése</i> <ul style="list-style-type: none"> 4.1. Korszerűbb egészségügyi szolgáltatások nyújtása ▪ 5. <i>Kockázat-megelőzés és katasztrófakezelés</i> <ul style="list-style-type: none"> 5.1. Korszerűbb határon átnyúló katasztrófa- és kockázatkezelés
--	---

Saját szerkesztés. Forrás: http://www.huro-cbc.eu/hu/celok_es_prioritasok/; <https://interreg-rohu.eu/hu/prioritasi-tengelyek/>

A 7. táblázat bemutatja, hogy az Interreg IV esetén az üzleti együttműködések elősegítésénél jelen van beavatkozási területként kiemelve a turizmusfejlesztés, mint gazdasági hajtóerő. Ezzel szemben, az Interreg V célkitűzései esetén nincs turizmus vagy idegenforgalom fejlesztésének fogalma beépítve, inkább a természeti és ember alkotta örökségvédelem és hasznosítása, fejlesztése kiemelt, a fenntarthatóság szemléletének nagyobb hangsúlyt adva. A közösségek közötti kapcsolatépítés mindkét esetben jelentkezett, mely különféle események, kulturális, sport, szabadidős tevékenységek körére vonatkozott lehetőséget nyújtva a kapcsolatápolásra és kialakításra különböző célcsoportok között. Mindazonáltal, a HU-RO Program keretén belüli természetvédelem is a fenntartható fejlesztések alapfeltételeinek biztosítására vonatkozott. Összességében, az üzleti együttműködések támogatása a RO-HU esetén nem volt kiemelve, viszont az üzleti környezet alapvető feltételeinek biztosítása megjelent mindegyik prioritási tengelyben, ezzel a turisztikai vállalatok együttműködéseit is támogatva.

A közvetett turizmusfejlesztési prioritások csoportba a legtöbb célkitűzés besorolható volt. Mindezek esetén a két program közötti egybeesés a mobilitás elősegítésében, közlekedési infrastruktúra építésben, a környezetvédelemben, az egészségügyi szolgáltatások hozzáféréseinek javításában és a kockázatkezelési tevékenységek körében mutatkozott meg. Különbségként említhető, hogy a HU-RO Program esetében a kommunikációs infrastruktúra kiépítése is jelen volt, illetve az üzleti együttműködések támogatása, mely a hivatásturizmus fejlődéséhez közvetetten hozzájárul, míg a RO-HU esetén az első nem volt jelen, a második pedig beépült az üzleti szféra alapfeltételeinek javítását célzó célkitűzések körébe. A RO-HU esetén a fenntartható mobilitás kiemelt tényezőként szerepelt.

5.4.1.2. Interreg IV és V projektek sajátosságai és csoportosítása a turizmusfejlesztés tekintetében

A HU-RO Program keretén belül összesen 453 nyertes és megvalósított projekt született a nyolc szomszédos megye területén. Bihar megyét illetően, 179 partnerségi projekt kapott támogatást összesítve a romániai és magyarországi partnerek körét, mely 39,51% -a volt az összes projekt számnak, illetve az operatív program teljes költségvetésének 44,62% -át ölelte fel, melyből az ERFA támogatás 42,78% volt (CBC HU-RO, 2020). A bihari partnerség projektjeinek teljes

büdzsége 117.817.818,4 euró volt, melynek 77,98%-a volt uniós alapból finanszírozva. A Bihar megyei partnerek ERFA alap támogatása 22,73%-a volt a teljes HU-RO Program nem visszatérítendő támogatási összegének és 53,14%-a a 179 projekt össz ERFA támogatásának, mely értéke 48.824.375,7 euró.

A RO-HU Program keretében, a 2020 december 30-ig összesített adatoknak megfelelően, 104 nyertes és szerződött projekt született. Bihar megyei pályázókkal partnerségben összesen 49 projekt szerepelt ezek között, melyek összköltségvetése 86.961.715,22 euró volt, s a bihari partnerek 41.691.647,18 euró ERFA támogatásban részesültek, mely 61,78%-a volt a teljes ERFA támogatás értékének (CBC RO-HU, 2020).

5.4.1.2.1. Interreg IV keretében megvalósított közvetett és közvetlen turizmusfejlesztési projektek leltára Bihar megyére vonatkozóan

A HU-RO Program keretében a 179 projekt leírásának tartalomlemezése alapján három csoportba lettek a projektek beosztva, ami azért volt jelentős, mivel a prioritási tengelyek mentén pályázott projektek esetén a turizmusfejlesztésre olyan beruházások is vonatkoztak, melyek nem célzottan ezen gazdasági ágazatra vonatkoztak, de egy-egy projekt ezek közül is bekerült a kiválasztott fejlesztések közé. A 24 közvetlen turizmusfejlesztési projekt esetén a következő tematikájú fejlesztési beavatkozások kerültek besorolásra:

- turisztikai termék kialakítása, programcsomag kialakítása,
- kulturális rendezvények szervezése,
- ökoturizmus népszerűsítését célzó tevékenységek,
- jó gyakorlat átadás és falusi turisztikai vendéglátók képzése,
- természetes vizek örökségének népszerűsítése a Körösök-, Berettyó- és Ér-folyók völgyében,
- Ér-völgy természeti értékeinek megőrzése,
- turizmusfejlesztési üzleti inkubátor,
- Bihar – Hajdú-Bihar tematikus falusi turizmusának integrált népszerűsítése,
- alkalmazott művészet támogatása a Bihar – Hajdú-Bihar régióban restaurátori műhelyek létrehozásához,
- Hajdú tradíciók örökségének őrzése,
- kulturális kohézió,
- kulturális tőke értékének növelése,
- Körös-völgyi természeti és kulturális értékek informatív bemutatása,
- turisztikai munkaerőfejlesztés,
- turisztikai kkv-k versenyképességének együttműködése,
- természetvédelmi területek népszerűsítése,
- természetes élőhelyek védelme turisztikai rekreációs övezetekben Bihar – Hajdú-Bihar Eurorégió területén,
- Körös-Maros Nemzeti Park és Cséffa Natúrpark határon átnyúló jellegének erősítése,
- Bihar – Hajdú-Bihar Eurorégió kulturális turizmusának népszerűsítése,
- zsidó örökség vallásturisztikai célzatú hasznosítása Nagyvárad és Debrecen városában,
- vallási turizmus népszerűsítése, tematikus útvonalak kialakítása.

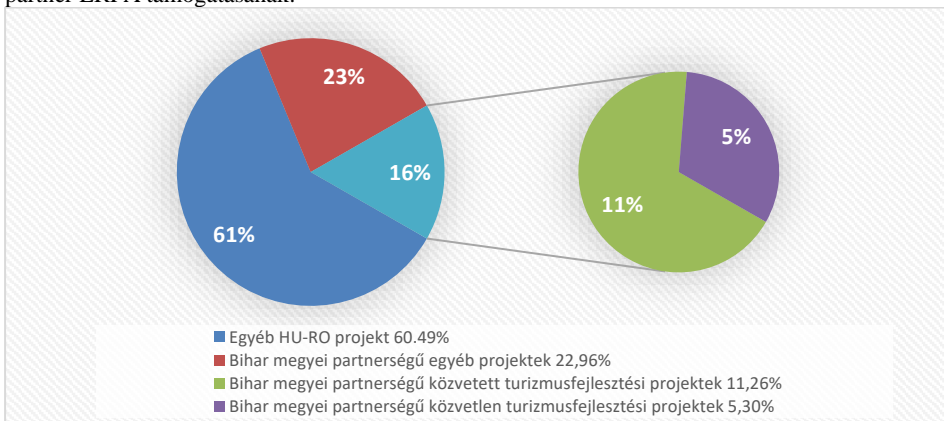
A közvetett turizmusfejlesztési csoportban szereplő 51 projekt tekintetében az alábbi irányzatú fejlesztések tartoztak:

- közművesítési fejlesztések és tervek,
- közlekedési infrastruktúra építés és előtanulmányok,
- széleskörű internet hozzáférés Nagyvárad Metropolitán Övezetében és Debrecen városában,
- ingyenes WI-FI hozzáférési pontok Nagyvárad és Debrecen városában,
- kerékpárút építés,
- információs infrastruktúra az örökségek és természetvédelmi értékek leltárára,
- határvédelem hatékonysága,
- hulladékkezelés, gyűjtés,
- árvízvédelmi tevékenységek,

- mocsaras területek rehabilitációja,
- természetvédelmi tevékenységek és tervek,
- élőhelyvédelem,
- városi zöldövezetek kezelése,
- termálvíz rendszer védelme,
- közösségi együttműködések fejlesztése,
- versenyképességi előtanulmány,
- munkaerőpiaci együttműködés, vendéglátói oktatási segédanyag kidolgozása és gyakorlati tevékenységek középiskolásoknak,
- építészeti együttműködés Nagyvárad és Debrecen fenntartható fejlesztéséért.

A 36. ábra az Interreg IV összes nyertes projektszámának megoszlását ábrázolja a bihar megyei partnerekkel közösen pályáztak arányát kiemelve, valamint ebből a turizmusfejlesztésre irányuló beruházások megoszlását külön hangsúlyozva.

Ennek megfelelően a 24 közvetlen turizmusfejlesztési projektek 5,3%-ot reprezentáltak az operatív programból, illetve Bihar megye esetében a megyei projektek 13,41%-át jelentette. A teljes bihari partnerek költségvetése 13.300.915,7 euró volt, valamint a megye pályázói hozzávetőlegesen 6.138.013 euró pénzügyi támogatást nyertek, ami közel 60%-a volt a 24 projekt teljes ERFA alpból nyújtott támogatás értékének, mely 10.230.745,3 euró, illetve 12,57%-a volt az összes bihar megyei partner ERFA támogatásának.

36. Ábra: A HU-RO Program nyertes projektjeinek megoszlása Bihar megye turizmusfejlesztési beruházásainak szempontjából

Saját szerkesztés és számítás a projektleltár alapján. Forrás: http://www.huro-cbc.eu/en/financed_projects/

A közvetett turizmusfejlesztést szolgáló projekt 11,26%-a volt a teljes program részarányának, illetve Bihar megye összes partnerségi projektjeinek tekintetében pedig 28,49%. A megyei pályázók ebbe a kategóriába esett projektjeinek teljes büdzséje 57.160.193,2 euró volt, melyből 22.818.080,9 euró támogatásban részesültek, ami a projektek összesített ERFA támogatásából 52,65%-ot jelentett, mely összege 43.342.515,3 euró, illetve 45,67%-a volt az összes bihar megyei partner ERFA támogatásának.

5.4.1.2.2. Interreg V keretében megvalósított közvetett és közvetlen turizmusfejlesztési projektek leltára Bihar megyére vonatkozóan

A RO-HU Program esetén az adatok a 2020 december 30-án leközölt álláspont szerint kerülnek bemutatásra, mely tekintetében a 104 nyertes projekt közül összesen 49-et nyújtottak be bihar megyei partnerekkel közreműködésben, ami a teljes program projekt számának 47,12%-a. A beruházások célkitűzésinek és leírásának tartalomelemzése által ismét három csoportba lett osztva a 49 projekt. Ezek közül összesen 24 projekt volt a közvetlen turizmusfejlesztési kategóriába besorolva, az alábbi tematikákkal:

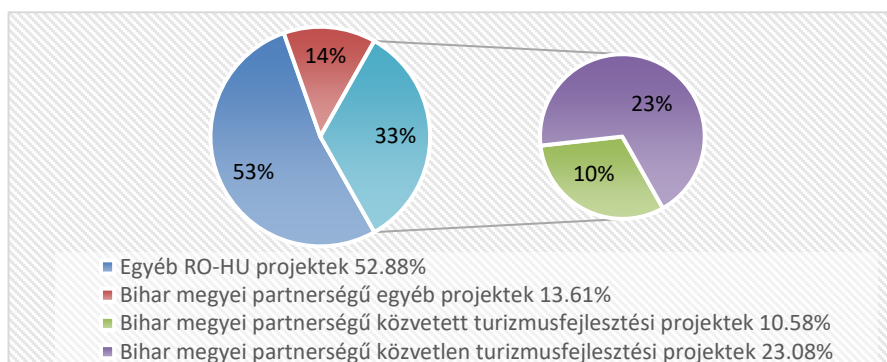
- természeti örökségek védelme, megőrzése, menedzsmenete és népszerűsítése,
- a Barokk palota dendrológiai park rehabilitációja és turisztikai hasznosítása,

- természeti és épített értékek megőrzése,
- kulturális örökségek fenntartható felhasználása, védelme és népszerűsítése, hagyományőrzés,
- közösségépítő kulturális és sport események szervezése, felszerelések vásárlása,
- szlovák kultúra és hagyományok, történelmük népszerűsítése,
- határon átnyúló földrajzi adatbázisok, térképek, dokumentum filmek az örökségekről,
- foglalkoztatás növelése a turizmusban,
- előadóművészeti inkubátor.

A 11 közvetett turizmusfejlesztési projektek esetén a következő tematikájú célkitűzések kerültek besorolásra:

- kerékpárút építése,
- tömegközlekedési szolgáltatás javítása Nagyváradon,
- ivóvíz ellátás minőségének javítása,
- katasztrófa kezelés, megelőzés és vészhelyzet elhárítás,
- a vízhiány miatt veszélyeztetett ökoszisztémák védelme és megőrzése,
- árvízvédelmi tevékenységek,
- hegyvidéki egészségügyi szolgáltatások elérhetőségének javítása sürgősségi helyzetek orvosi beavatkozásai esetén,
- inkubációs tér kialakítása a helyi kreatív iparágaknak.

A 37. Ábra szemlélteti az Interreg V összes projekt számának megoszlási arányát, Bihar megye turizmusfejlesztésre irányuló partnerségi projektjeinek függvényében.

37. Ábra: A RO-HU Program nyertes projektjeinek megoszlása Bihar megye turizmusfejlesztési beruházásainak szempontjából

Saját szerkesztés és számítás a projekteltár alapján. Forrás: <https://interreg-rohu.eu/hu/lista-a-tamogatott-projektekkel/>

A 24 közvetlen turizmusfejlesztési projektek száma 23,08%-a volt az összes projektszámnak a programon belül, bihar megyei partnerségi projektek körében pedig 48,98% volt. A turizmusfejlesztési projektek büdzséje esetén 33,91%-át tette ki a 49 projektből. E kategória teljes költségvetése 35.020.400,42 euró volt a 24 projektre, melyből 13.716.097,8 euró vissza nem térítendő pénzügyi támogatást nyertek a bihari partnerek, ami 46,66%-a volt a 24 turizmusfejlesztési projekt ERFA alpból nyújtott támogatásának, azaz a 29.394.794,3 euró összegnek, illetve 32,9%-a az összes bihari partner ERFA támogatásának.

A közvetlen turizmusfejlesztési projektek száma 10,58% volt a teljes 104 projektszámból, a megyei partnerségi beruházások számának pedig 22,45%-a. A megyei pályázókkal partnerségben nyert 49 projekt teljes büdzséjének 12,48%-a a 11 projekt költségvetése, mely 21.759.664,08 euró volt. Az ERFA alpból nyújtott támogatás összege 67.487.046,44 euró volt, ebből a megyei partnerek 61,78%-ban, azaz 41.691.647,18 euróban részesültek. A magas részesedési arány esetén megjegyzendő, hogy a bihar megyei partnerek magas számban voltak jelen egy-egy projekt esetén.

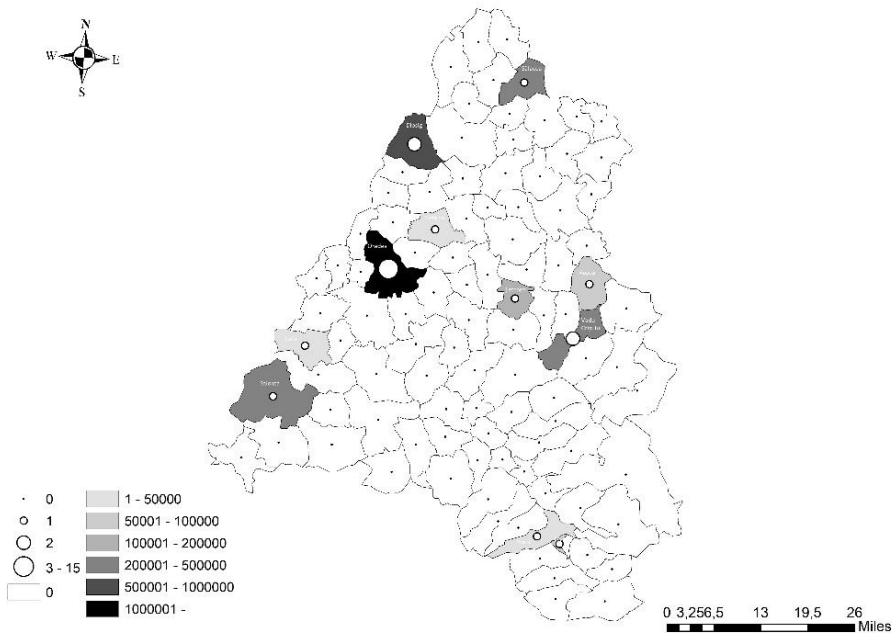
A két programot összevetve a 2014-2020-as periódusban 77,04%-kal csökkent a projektek száma, Bihar megye esetében pedig 72,63%-kal csökkent a projektek száma. Mindazonáltal, a megyével partnerségben azonos számú közvetlen turizmusfejlesztésre irányuló projekt volt jelen a

két programban, de 78,43%-kal csökkent a közvetett turizmusfejlesztésre irányulóak száma, 51-ről 11-re.

5.4.1.3. A 2007-2013 programozási időszak Interreg határon átnyúló együttműködési programon belül megvalósított projektek térbeli egyenlőtlensége

A HU-RO Program esetén problémákba ütköztek az intézményi, szervezetek és vállalkozások közötti új határon átnyúló partnerségek létrehozásában, mely a program hatékonyságát csökkentette (Badulescu et al., 2016), továbbá, a pályázók elhelyezkedésének területi egyenlőtlenségéhez is hozzájárult Bihar megye esetén. A legsikeresebb pályázók előzetesen kialakított partnerkapcsolatokra alapoztak, egyik részük a Bihar – Hajdú-Bihar Eurorégió egyezményen alapultak, másik részük korábbi testvérvárosi egyezményeket használtak ki, közös fejlesztési lehetőségeket és javítandó problémákat keresve. Ezen partnereknek előnyük volt a többi potenciális pályázóhoz képest, melyek nem rendelkeztek előzetes partnerségekkel vagy etnikai összetétel és anyanyelvbeli különbségek is jelen voltak. Ezek a körülmények szintén hozzájárultak a pályázatok területi egyenlőtlenségeihez.

A 2007-2013-as időszakban megvalósult 24 közvetlen turizmusfejlesztési projekt Bihar megye 11 önkormányzatának területén lett megpályázva. A 38. ábra ezen 11 területi egységben megvalósult projektek számát mutatja a körök által, melyek nagysága arányos a projektek számával, illetve színskálás ábrázolással az ERFA alpból nyújtott támogatás összege került bemutatásra. Az 39. ábra ezzel szemben az ERFA támogatás lakosság arányos eloszlását mutatja, mely hozzájárul az adminisztratív területi egységek méret-arányos összehasonlításához, ezzel egyidejűleg a területek sikerességéhez az Interreg IV keretén belüli pályázati források lehívásának tekintetében.

38. Ábra: HU-RO Program közvetlen turizmusfejlesztési projektek száma és önkormányzati szinten összesített ERFA támogatás értéke euróban
Saját szerkesztés és számítás a projektleltár alapján

A 8. táblázat a 38. ábrán szereplő projekt adatok részletes jellemzőit mutatja az önkormányzatok lebontásában, az ERFA támogatás összegének megfelelően csökkenő sorrendben elhelyezve azokat.

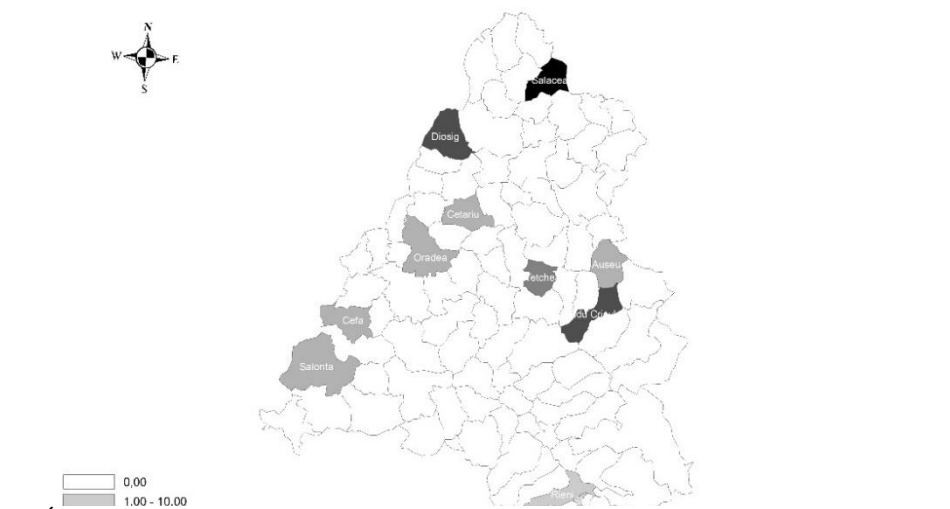
8. Táblázat: HU-RO Program közvetlen turizmusfejlesztési projektek jellemzői

	Önkormányzat román neve	Önkormányzat magyar neve	Közvetlen turizmusfejlesztési projektek Száma	ERFA euró összeg az önkormányzatra	ERFA %-a az önkormányzatra
1	Oradea	Nagyvárad	15	4127157,15	51,52
2	Diosig	Bihardiószeg	2	642555,80	66,03
3	Sălăcea	Szalacs	1	452370,00	55,42
4	Vadu Crișului	Rév	2	366262,33	68,18
5	Salonta	Nagyszalonta	1	217574,50	50,59
6	Țețchea	Cécke	1	125885,00	18,22
7	Ștei	Vaskohsziklás	1	53329,00	51,26
8	Aușeu	Kisősi	1	51382,50	7,43
9	Cefa	Cséffa	1	44786,50	52,72
10	Cetariu	Hegyközsátár	1	42007,78	49,49
11	Rieni	Rény	1	14702,87	22,87

Saját szerkesztés és számítás a projektleltár alapján

Egyrészt Nagyvárad, mint megyeszékhely, a projektek legnagyobb számával, azaz 15 fejlesztési tevékenységgel volt jelen, mely 62,5%-ot tett ki az összes közvetlen turizmusfejlesztési projektek esetén Ezen projektek ERFA támogatásának teljes értéke 67,24%-a volt a bihari partnerek összesített támogatásából, azaz a 6138013,43 euróból. Ennek értelmében Nagyvárad területét kiugró értékek jellemezték mind a projektek száma, mind az összesített ERFA támogatás tekintetében. Másrészt, az 39. ábra bemutatja, hogy a lakosság arányos támogatás értéke alapján már a kimagasló érték nem jellemző, a megyeszékhely a negyedik skálára esett 18,53 euró/fő összeggel. Ebből a szempontból Nagyvárad a hetedik helyre került a 11 önkormányzat között, így közepesen sikeres volt ebből a szempontból.

A 38. ábra és 8. táblázat alapján kitűnik, hogy Diószeg volt a második helyen szereplő területi egység két projekttel, az egyik a hajdú tradíciók népszerűsítését szolgálta, a másik pedig a természeti értékek megőrzését és népszerűsítését, összesen 10,5%-os ERFA támogatási részesedéssel ezen kategória teljes pénzügyi finanszírozásából. A 642.555,8 euróval Diószeg volt az egyedüli önkormányzat a második lépcsőfokon a skálázás tükrében. A harmadik skálán Szalacs, Rév és Nagyszalonta szerepelnek. Szalacsnak volt a szinten a legnagyobb ERFA támogatási

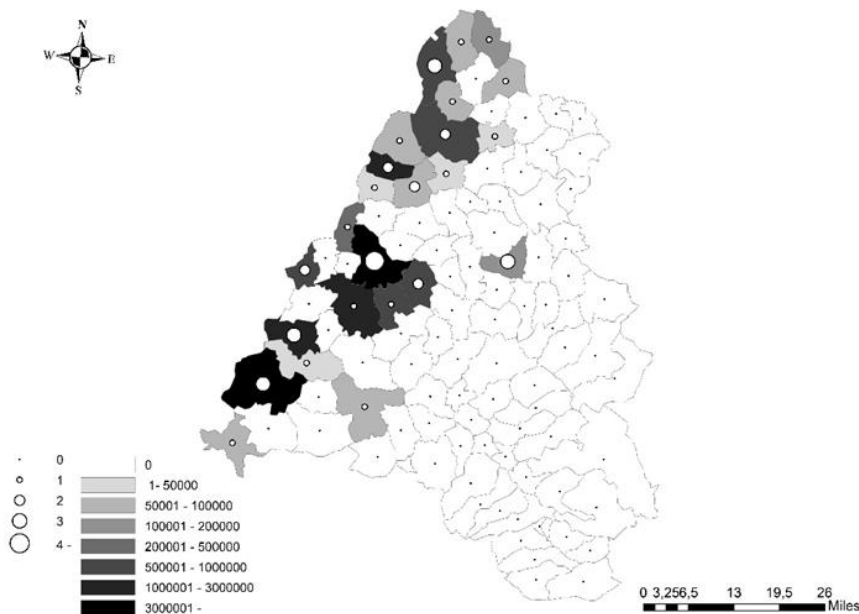

39. Ábra: HU-RO Program közvetlen turizmusfejlesztési projektek ERFA támogatásának lakosság arányos ábrázolása a megye önkormányzati szintjein összesítve (euróban)

Saját szerkesztés és számítás a projektleltár alapján

összege egy projektre, mely 7,37% volt a csoport teljes pénzügyi támogatásából a víztörténet népszerűsítő információs központra, így a harmadik területi egység lett a 11-ből. A következő Rév, a negyedik önkormányzat, két projekttel, a támogatási a közvetlen turizmusfejlesztési ERFA összeg 5,97%-ával, turisztikai üzleti inkubátor létesítésére és Körösök-völgyi együttműködésre, ezzel a harmadik skálán elhelyezkedve a 38. ábra értelmében. Nagyszalonta városa egy projekttel szerepelt ebben a csoportban, mely a harmadik skála küszöbét alig teljesítette az ERFA összeg 3,54%-ával, a kulturális tőke értékének növelésére, mellyel az ötödik legtöbb támogatást nyerte összességében. Cécke volt az egyedüli a negyedik skálán kulturális turizmus fejlesztéséért a 24 projekt teljes ERFA támogatásának 2,05%-ával. Az ötödik skálán Vaskohsziklás és Kisösi szerepelt, mindkettő egy-egy kulturális turizmus fejlesztésére vonatkozó projekttel, valamint mindkettő 1%-nál kisebb részesedéssel az ERFA támogatásból. Az utolsó skálán, vagyis a legkisebb értékkel az 50 ezer euró ERFA támogatása alatti összeggel rendelkező önkormányzatok jelentek meg. Cséffa természeti értékek védelmére és Hegyközsatár természeti értékek népszerűsítésére 40 ezer fölötti értékkel és Rény 10 ezer feletti értékkel jelent meg natúrpark népszerűsítésére.

Az 39. ábra szerint Szalacs rendelkezett a legmagasabb egy főre eső támogatási értékkel, 145,46 euróval, ezzel az egyedüli önkormányzat volt a 100 euró fölötti lakosság arányos értékkel, ezzel az első skálán elhelyezkedve. A második szinten két területi egység volt jelen, Diószeg 90,97 euró/fő és Rév 90,61 euró/fő értékekkel. Cécke volt az egyedüli a harmadik skálán 38,79 euró/fővel. A negyedik skálán öt önkormányzat volt jelen: Hegyközsatár 19,38 euró/fő, Cséfa 18,95 euró/fő, Nagyvárad 18,53 euró/fő, Kisösi 17,23 euró/fő és Nagyszalonta 11,22 euró/fő értékekkel. Vaskohsziklás és Rény az ötödik skálán volt jelen, az előbbi 7,18 euró/fő és az utóbbi 4,84 euró/fő támogatással.

40. Ábra: HU-RO Program közvetett turizmusfejlesztési projektek területi megoszlását a projektek száma és az ERFA támogatás alapján, önkormányzati szinten

Saját szerkesztés és számítás a projektleír alapján

A HU-RO Program nyertes és megvalósított közvetett turizmusfejlesztési projektek területi megoszlását a 40. ábra szemlélteti a projektek száma alapján a körök ábrázolásával és az ERFA támogatás összege alapján a színskálás megjelenítéssel. A 41. ábra pedig a közvetett turizmusfejlesztési projektek ERFA támogatási összegének lakosság arányos lebontásának megoszlását szemlélteti, önkormányzati szinten megjelenítve.

A projektek számának és kapott ERFA támogatás összegének függvényében, ahogyan azt a 40. ábra és a 9. táblázat is szemlélteti, Nagyvárad volt az első helyen 26 projekttel és 10,6 millió feletti összeggel, mellyel a skála első szintjén szerepel. A 41. ábra pedig bemutatja, hogy a megyeszékhely pozícióját vizsgálva az ERFA össz támogatásának lakosság arányos eloszlásában, csupán a 10. helyen szerepel a 24 önkormányzattal, illetve az ötödik skálán 48,01 euró/fő összeggel. Ebből a szempontból közepesen sikeres volt a programban. Nagyszalonta lett a második kiemelt önkormányzat az első szinten 3 millió euró feletti támogatási résszel, mely 13,25% a kategória teljes ERFA támogatásának egy kerékpárút fejlesztésre és két vízgazdálkodásra vonatkozó projektre.

A 9. táblázat a 40. ábra által szemléltetett önkormányzati szinten megjelenített projekt adatok részletes jellemzőit tartalmazza, az ERFA finanszírozás összegének megfelelően csökkenő sorrendben elhelyezve azokat.

9. Táblázat: HU-RO Program közvetett turizmusfejlesztési projektek jellemzői

	Önkormányzat román neve	Önkormányzat magyar neve	Közvetlen turizmusfejlesztési projektek Száma	ERFA euró összeg az önkormányzatra	ERFA %-a az önkormányzatra
1	Oradea	Nagyvárad	26	10693150,87	54,22
2	Salonta	Nagyszalonta	3	3025328,50	48,93
3	Roşiori	Biharfélegyháza	2	2349506,82	45,13
4	Cefa	Cséffa	3	1164509,06	60,61
5	Nojorid	Nagyürögd	1	1082359,40	72,15
6	Oşorhei	Fugyivásárhely	2	846787,99	30,38
7	Sânmartin	Váradszentmárton	1	666489,63	52,85
8	Toboliu	Vizesgyán	2	641801,03	23,66
9	Şimian	Érsenjén	3	630259,84	40,93
10	Săcueni	Székelyhíd	2	500001,67	79,85
11	Borş	Bors	1	463656,10	8,72
12	Curtuişeni	Érkörtvélyes	1	111963,70	41,39
13	Lugaşu de Jos	Alsólugas	3	101603,95	19,23
14	Valea lui Mihai	Érmihályfalva	1	77424,80	28,62
15	Cherechiu	Kiskereki	1	66483,60	58,28
16	Diosig	Bihardiószeg	1	65080,55	22,93
17	Sălard	Szalárd	2	63355,43	16,23
18	Tinca	Tenke	1	58055,00	72,56
19	Sălacea	Szalacs	1	54470,69	14,16
20	Avram Iancu	Keményfok	1	51000,00	39,73
21	Tămăşeu	Paptamási	1	33600,50	31,54
22	Abrămuţ	Vedresábrány	1	26566,75	18,56
23	Mădăras	Madarász	1	25500,00	53,09
24	Sâniob	Szentjobb	1	19125,00	50,00

Saját szerkesztés és számítás a projekteltár alapján

A 40. ábra és 9. táblázat alapján Biharfélegyháza két nyertes projekttel a harmadik volt a 24 önkormányzattal, a 2 milliót meghaladó projektek összértékének függvényében, a beruházások nagyobbik része közútfejlesztésre irányult, a kisebbik, azaz 2,68%-a pedig mocsaras területek regenerálására, mely össz értéke 10,29%-ot jelentett az össz támogatásból. További adminisztratív területi egységként jelent meg a második skálán három projekttel Cséffa infrastruktúra és közösségek közötti partnerkapcsolat erősítésére, illetve a 5,1%-val a teljes támogatási értéknek a kategóriában, valamint Nagyürögd egy közútfejlesztési projekttel és az össz támogatás 4,74%-val.

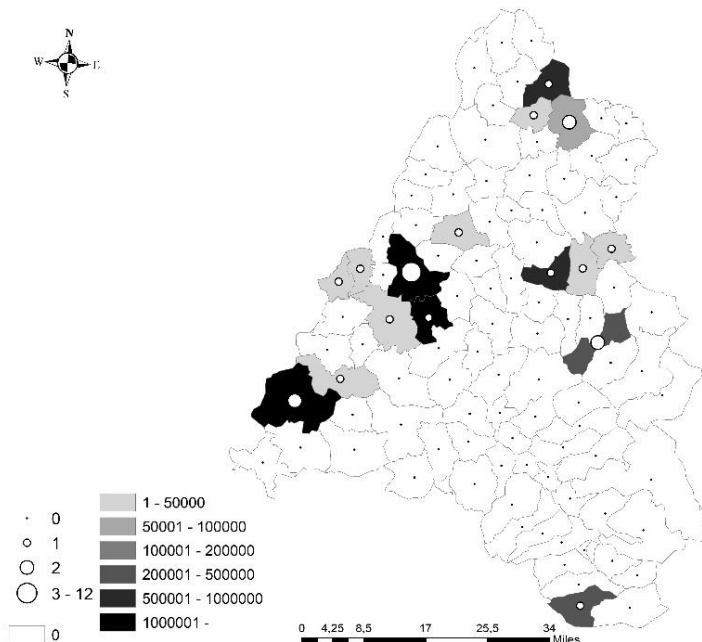
Az ERFA szerinti harmadik skálán Fugyivásárhely jelent meg két projekttel közútfejlesztésre és természetvédelmi információs infrastruktúra kialakítására a teljes pénzügyi támogatás %-val.

111,27 euró/fővel. Nagyszalonta ebből a szempontból Nagyváradnál előnyösebb helyen szerepelt. A negyedik szinten Váradszentmárton volt egyedül 61,7 euró/fővel, melyet követett az ötödik skálán Nagyvárad 48,01 euró/fővel, majd Székelyhíd városa 39,44 euró/fővel, Érköztvélyes 28 euró/fővel, Alsólugas 27,84 euró/fővel és Kiskereki 26,71 euró/fővel. Szalacs 17,51 euró/fővel, Paptamási 16,28 euró/fővel, Keményfok 14,72 euró/fővel, valamint Szalárd 14,09 euró/fővel a hatodik skálán helyezkedtek el. Tíz euró/fő alatti értékkel a következő önkormányzatok a hetedik skálára kerültek: Diószeg 9,21 euró/fővel, Madarász 9,11 euró/fővel, Vedresábrány 8,47 euró/fővel, Szentjobb 8,41 euró/fővel, Érmihályfalva 7 euró/fővel és végül Tenke 6,95 euró/fővel.

Mindazonáltal, nem vonhatjuk le azt a következtetést az Interreg IV esetén, hogy a megyeszékhelynek általánosan közepes mértékű sikere lett volna a vissza nem térítendő támogatások lehívásának tükrében a lakosság arányos elosztás szerint, mivel egyéb operatív program keretében is sikereket ért el, míg a táblázatban szereplő nem városi önkormányzatok esetlegesen nem részesültek egyéb uniós pénzügyi finanszírozásban.

5.4.1.4. A 2014-2020 programozási időszak Interreg határon átnyúló együttműködési programon belül megvalósított projektek térbeli egyenlőtlensége

A RO-HU Program esetén nagyobb hangsúlyt kapott a kapcsolatépítés és a technikai segítségnyújtás. A 24 közvetlen turizmusfejlesztési projektek esetén 16 adminisztratív területi egységen belül pályázták meg a fejlesztési beruházásokat, mely azt jelenti, hogy 45,45%-kal nőtt a bekapcsolódó önkormányzatok száma, illetve 123,46%-kal nőtt a teljes ERFA támogatás összege, ami 13.716.097,8 euró volt. A 42. ábra szemlélteti a projektek eloszlását azok számának mennyisége szerint a körök számarányos méretű ábrázolása által, valamint az ERFA támogatás összegének mértékét színiskálás bemutatás által, önkormányzati szinten. A 43. ábra pedig a projektek ERFA támogatásának lakosság arányos eloszlását szemlélteti szintén önkormányzati szinten.

42. Ábra: RO-HU Program közvetlen turizmusfejlesztési projektek ERFA támogatásának lakosság arányos megoszlása önkormányzati szinten
Saját szerkesztés és számítás a projektleír alapján

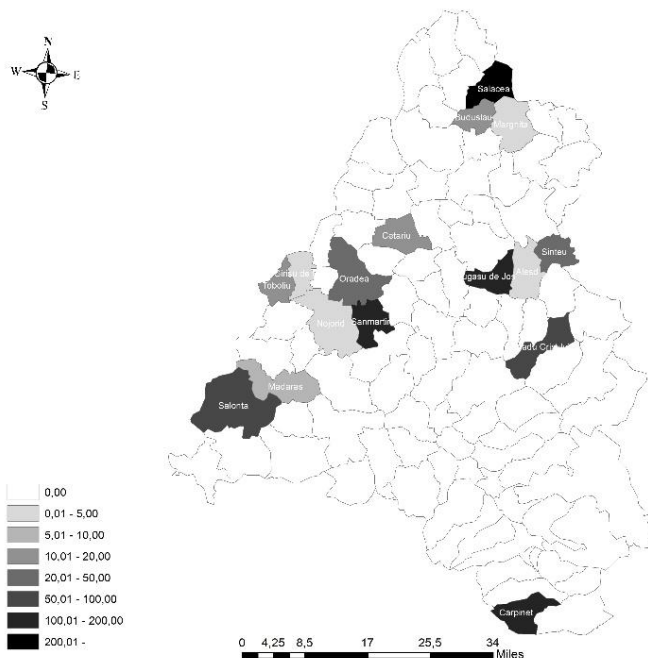
Az 10. táblázat a 42. ábra által szemléltetett közvetlen turizmusfejlesztési projekt adatok részletes lebontását és a konkrét értékeket tartalmazza a megyei önkormányzatok szintjén aggregált értékekkel.

10. Táblázat: RO-HU Program közvetlen turizmusfejlesztési projektek jellemzői

	Önkor-mányzat román neve	Önkor-mányzat magyar neve	Közvetlen turizmus-fejlesztési projektek Száma	ERFA euró összeg az önkormány-zatra	ERFA %-a az önkor-mányzatra
1	Oradea	Nagyvárad	12	7981675,32	29,97
2	Sánmartin	Váradszentmárton	1	1729738,61	71,77
3	Salonta	Nagyszalonta	2	1528980,00	58,45
4	Sălacea	Szalacs	1	958558,06	69,97
5	Lugașu de Jos	Alsólugas	1	536696,68	69,77
6	Cărpinet	Kerpenyéd	1	350752,47	15,18
7	Vadu Crișului	Rév	2	349851,16	16,79
8	Marghita	Margitta	2	76500,00	56,25
9	Aleșd	Élesd	1	34850,00	55,36
10	Șinteu	Sólyomkővár	1	31025,00	51,04
11	Cetariu	Hegyközcساتár	1	29325,00	49,00
12	Buduslău	Érbogyoszló	1	28900,00	50,07
13	Mădăras	Madarász	1	26970,50	52,80
14	Toboliu	Vizesgyán	1	25925,00	39,61
15	Girișu de Cris	Körösgyéres	1	13175,00	20,13
16	Nojorid	Nagyürögd	1	13175,00	20,13

Saját szerkesztés és számítás a projekleltár alapján

Ahogy az a 42. ábra és 10. táblázat szemlélteti, Nagyvárad 12 projekttel kiugró értékeket mutat, mind a projekt szám, mind a teljes támogatás esetén, az előbbi tekintetében 50%-os, az utóbbi, azaz az ERFA finanszírozás esetén pedig 58,19%-os részesedést elérve, mely esetén 9,05%-kal kisebb arányban részesült a HU-RO Programhoz képest, a teljes program közvetlen bihari partnerségű turizmusfejlesztési projektek keretében. Az uniós támogatás 93,39%-kal magasabb volt, mint az Interreg IV esetében. A projektek száma is alacsonyabb volt, 12,5%-kal, azaz hárommal, mint 2007-2013 között, viszont a támogatás mértékét figyelembe véve nagyobb volumenű beruházásokról volt szó ebben az időszakban. Összességében az első helyen szerepel a résztvevő önkormányzatok között, viszont a lakosság arányos támogatás értékével, a 43. ábrának megfelelően, a negyedik skálán helyezkedett el, ezzel a hetedik lett a 16 önkormányzat közül 35,83 euró/fővel.

43. Ábra: RO-HU Program közvetlen turizmusfejlesztési projektek száma és önkormányzati szinten összesített ERFA támogatás értéke euróban
Saját szerkesztés és számítás a projektleltár alapján

A 42. ábra és 10. táblázat alapján Váradszentmárton egy természeti értékek megőrzését célzó nagyobb volumenű projekttel az első szinten, egy millió euró feletti ERFA támogatással és a teljes uniós finanszírozás 12,61%-val e kategóriában, volt jelen. Nagyszalonta szintén egy millió feletti támogatással, de két projekttel volt jelen, egy kisebb léptékű projekt határon átnyúló kulturális kapcsolatok építésére, egy másik pedig természeti értékek megőrzését célzó projektre, a teljes csoport ERFA finanszírozás 11,14%-val. A második skálán Szalacs és Alsólugas volt jelen, az előbbi egy kulturális fejlesztési projektre az ERFA 6,98%-át kapta, míg az utóbbi egy határon átnyúló közös Körös-völgye desztinációt létrehozó projekttel az uniós finanszírozás 3,91%-val e projekt csoportból.

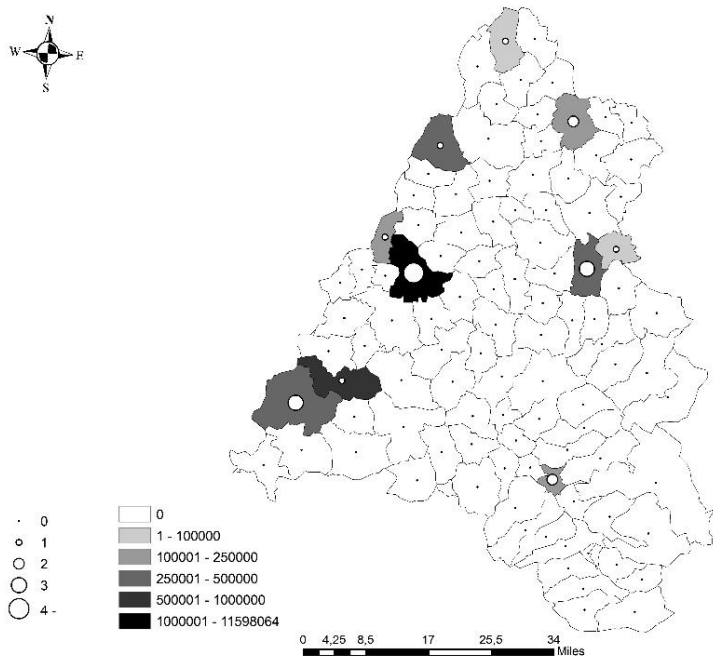
A harmadik skálán helyezkedett el Kerpenyéd egy projekttel, a turizmusban foglalkoztatottak számának növelésére, illetve a kategória ERFA támogatásának 2,55%-val, valamint Rév két projekttel, egy a természeti értékek megőrzéséért és egy kulturális csereprogram megvalósításáért, mely a csoport uniós támogatásának 2,55%-val rendelkezett, azonban ez 4,48%-kal kevesebb volt, mint az Interreg IV esetén kapott összeg. A negyedik skálán nem jelent meg egyetlen projekt sem, de az ötödik esetén Margitta két kis léptékű projekttel, mindkettő határon átnyúló kapcsolatok kiépítésére, és a kategória ERFA támogatásának 0,55%-val volt jelen. A hatodik skálán, valamint az uniós támogatás kevesebb, mint 0,5%-val a következő önkormányzatok szerepeltek egy-egy projekttel: Élesd kulturális turizmusfejlesztésért, Sóllyomkővár multikulturalitás megőrzéséért, Hegyközsatár hagyományörzésért, Érbogyoszló kulturális és sportesemények szervezéséért, Madarász turisztikai partnerség létrehozására, Vizesgyán határon átnyúló rendezvényszervezésért, Körösgyéres határon átnyúló rendezvényszervezésért, valamint Nagyürögd szintén határon átnyúló rendezvényszervezésért. Hegyközsatár 30,19%-kal kevesebb uniós támogatást kapott, mint az Interreg IV esetében.

A lakosság arányos támogatás eloszlásnak a tükrében más sorrend alakult az önkormányzatok között. Szalacs rendelkezett a legnagyobb összeggel az egy főre eső érték tükrében egyedüli önkormányzatként a 43. ábra szerinti felosztásban, mely 308,22 euró/fő volt. Kerpenyéd,

Váradszentmárton és Alsólugas jelent meg a második skálán, az előbbi 191,25 euró/fő, a második 160,13 euró/fő és az utóbbi 147,04 euró/fő támogatással. A harmadik skálán Rév 86,55 euró/fővel rendelkezett, mely 4,48%-kal kevesebb, mint 2007-2013 között és Nagyszalonta 78,85 euró/fő támogatást kapott. A lakosság arányos támogatás szerinti negyedik szinten jelent meg Nagyvárad 35,83 euró/fővel és Solyomkővár 27,48 euró/fő ERFA támogatással. Az ötödik skálán Érbogyoszló 13,97 euró/fő, Hegyközsatár 13,53 euró/fő és Vizesgyán 12,37 euró/fő támogatással rendelkezett. Tíz euró/fő alatti lakosságra leosztott támogatással a következő önkormányzatokat lehetett besorolni: Madarász 9,64 euró/fő, Margitta 4,2 euró/fő, Körösgyéres 3,41 euró/fő, Élesd 3,09 euró/fő és a legkevesebb összeggel Nagyürögd, azaz 2,45 euró/fő támogatással.

A RO-HU Program közvetett turizmusfejlesztési projektek esetén tíz önkormányzat területén voltak partnerek jelen, mely tekintetében 58,33%-kal kevesebb számú adminisztratív területi egység részesült a programban, mint a HU-RO Program esetén. A kategória teljes ERFA támogatása 13.993.830,17 euró volt, vagyis 38,67%-kal kevesebb összeg, mint az előző programozási periódusban, viszont a projektek száma is 78,43%-kal csökkent, így projektre leosztva nagyobb léptékű befektetések és nagyobb ERFA részesedés jutott, mint az előző időszakban.

A 44. ábra szemlélteti a projektek számának és az ERFA támogatás értékének önkormányzati szintre aggregált megoszlását, mely esetén a körök a projektszámmal arányos méretezésűek, illetve a színskála az uniós forrás eloszlásának arányosságát mutatja. A 45. ábra pedig a lakosság arányos elosztású ERFA támogatást mutatja az önkormányzatok szintjére lebontva.

44. Ábra: : RO-HU Program közvetett turizmusfejlesztési projektek ERFA támogatásának lakosság arányos megoszlása önkormányzati szinten
Saját szerkesztés és számítás a projekteltár alapján

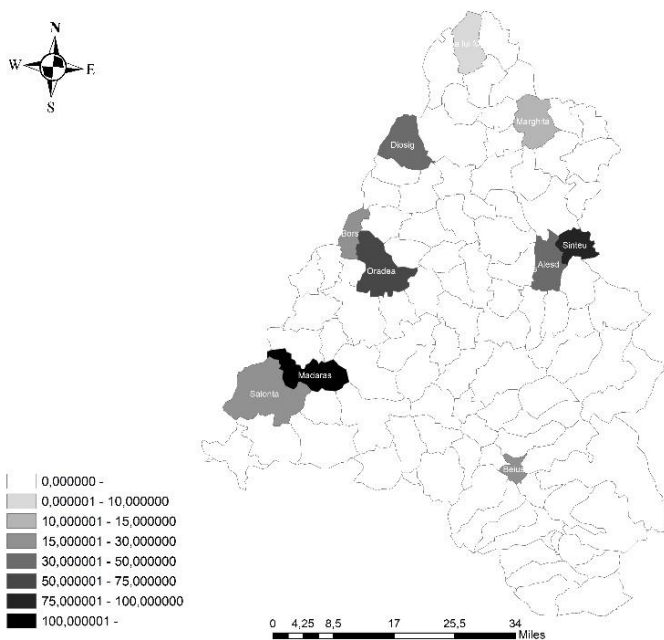
A 11. táblázat a 44. ábrán látható adatok részletes jellemzőit tartalmazza önkormányzati szintű leosztásban.

11. Táblázat: RO-HU Program közvetett turizmusfejlesztési projektek jellemzői

	Önkormányzat román neve	Önkormányzat magyar neve	Közvetlen turizmusfejlesztési projektek Száma	ERFA euró összeg az önkormányzatra	ERFA %-a az önkormányzatra
1	Oradea	Nagyvárad	8	11598064,12	70,11
2	Mădăras	Madarász	1	549936,40	52,75
3	Aleșd	Élesd	3	416178,54	4,92
4	Salonta	Nagyszalonta	3	406247,64	4,46
5	Diosig	Diószeg	1	296012,50	24,76
6	Beiuș	Belényes	2	235188,64	2,92
7	Marghita	Margitta	2	230981,04	2,86
8	Borș	Bors	1	103827,50	45,66
9	Șinteu	Sólyomkővár	1	90870,24	22,74
10	Valea lui Mihai	Érmihályfalva	1	66523,55	29,25

Saját szerkesztés és számítás a projektltár alapján

Nagyvárad esetén 69,23%-kal kevesebb számú projekt volt jelen, mint az előző programozási időszakban, viszont 8,46%-os növekedés mutatkozott az önkormányzati szinten aggregált ERFA támogatás esetén, ezzel az első szinten elhelyezkedve, mely azt jelenti, hogy nagyobb léptékű nyertes projektek voltak jelen a RO-HU Program esetén. A megyeszékhely a kategórián belüli fejlesztések 72,73%-nál volt jelen partnerként, valamint az uniós finanszírozás 82,88%-át nyerte el. Ennek függvényében Nagyvárad ismét kiugró értékekkel volt jelen, viszont a lakosság arányos eloszlásban, melyet a 45. ábra is szemléltet, a harmadik skálán jelent meg 52,07 euró/fő támogatással, ami 8,48%-os növekedést jelentett az Interreg IV-hez képest.

45. Ábra: RO-HU Program közvetett turizmusfejlesztési projektek ERFA támogatásának lakosság arányos megoszlása önkormányzati szinten

Saját szerkesztés és számítás a projektltár alapján

Továbbá, a 44. ábra szerinti második skálán Madarász helyezkedik el az ERFA támogatás szerint, mely több, mint hússzorosa a HU-RO Programban nyert összegnek és 3,92% a jelen uniós támogatásnak a kategóriában, egy határon átnyúló kerékpárút kiépítését célzó projektre. Élesd, Nagyszalonta és Diószeg jelent meg a harmadik skálán a teljes kapott ERFA alapján. Élesd az össz uniós támogatás 2,97%-át kapta három projektre, két projektet hegyvidéki egészségügyi szolgáltatások elérhetőségének javítására sürgősségi helyzetek kezelésére orvosi beavatkozások esetén, illetve egy kockázatmegelőzés és katasztrófa kezelési projektre. Nagyszalonta szintén három projektre, két orvosi szolgáltatást javító projektre, melyben az élesdi partnerek is részt vesznek, valamint egy kerékpárút építési projektre, a támogatást 2,90%-át kapta, mely 86,57%-kal kevesebb volt, mint az Interreg IV esetén. A diószegi partner egy katasztrófa kezelési projektre a kategória támogatásának 2,11%-át nyerte el.

A negyedik skálán Belényes, Margitta és Bors jelent meg. Belényesi partnerek szintén a két hegyvidéki egészségügyi szolgáltatás fejlesztési projektben jelent meg, mint Élesd és Nagyszalonta, a csoport teljes ERFA összegének 1,68%-val. Margittai partnerek szintén a két hegyvidéki egészségügyi szolgáltatásfejlesztési projektben vettek részt a csoport ERFA 1,65%-val. Bors önkormányzata esetén egy projekttel rendelkezett az ivóvíz ellátás minőségének javítására, melyre a csoport teljes ERFA támogatásának 0,74%-val rendelkezett. Az ötödik skálán Solyomkővár és Érmihályfalva jelent meg, az előbbi egy vészhelyzetkezelési projektre a kategória ERFA támogatásának 0,64%-val, az utóbbi pedig a borsi partnerrel együtt, de sokkal alacsonyabb uniós támogatási résszel, azaz a csoport teljes ERFA finanszírozásának 0,47%-val, szerepelt, ami 14,08%-kal kevesebb, mint a HU-RO Program esetén.

A 45. ábra függvényében, a lakosság arányos eloszlás esetén, Madarász kiemelkedő értékkel, azaz 196,48 euró/fő támogatással volt jelen egyedülként az első skálán. A második skálán Solyomkővár jelent meg, mely az alacsony lakosság számából is adódott, ezzel a második lett a rangsorban 80,49 euró/fő támogatással. A harmadik szinten volt Nagyvárads 52,07 euró/fővel, így a harmadik lett a tíz önkormányzat közül. A negyedik szinten volt Diószeg 41,91 euró/fővel és Élesd 36,86 euró/fővel. Az ötödik skálán Bors 24,92 euró/fő, Nagyszalonta 20,92 euró/fő és Belényes 20,5 euró/fő támogatással jelent meg. A hatodik, azaz legutolsó skálán Margitta 12,67 euró/fő és végül tizedikként Érmihályfalva 6,02 euró/fő uniós finanszírozással rendelkezett.

Ugyanúgy, mint az Interreg IV esetén, a RO-HU Program tekintetében is a megyeszékhely összességében közepes mértékű sikert ért el a vissza nem térítendő támogatások lehívásának lakosság arányos leosztása szerint, viszont ezt ebben az esetben sem lehet csakis az Interreg V keretében kijelenteni, mert más operatív program keretében is sikeresen pályáztak nagyváradi partnerek uniós forrású támogatást.

5.4.2. Az Észak-Nyugati Fejlesztési Régió Regionális Operatív Programjának szerepe 2007-2013 és 2014-2020 között Bihar megye turizmusfejlesztésében

Az Észak-Nyugati Fejlesztési Régió a 315/2004-es törvény által módosított 151/1998-as törvényre alapozva létesítették a helyi önkormányzatok önkéntes társulása alapján, mely nem területi közigazgatási egység és jogi személyiség nélküli. A nyolc romániai régió egyikeként létesült és a következő 6 megyéből tevődik össze: Bihar, Beszterce-Naszód, Kolozs, Maramaros, Szatmár és Szilágy megyék. A régió területe Románia teljes területének 14,32%-át (ADRNV, 2022b) és lakosságának 13,76%-át képviseli (INSSE, 2022b). A legfontosabb városok Kolozsvár, Nagybánya, Nagyvárads, Zilah, Szatmárnémeti és Beszterce, melyek közül Nagyváradsot, Kolozsvár és Nagybánya mellett kiemelik, melyek regionális fejlesztési pólust képező, metropolisz övezetté való fejlesztését szorgalmazzák (ADRNV, 2022b).

A gazdasági fejlődésre és a területi funkcionális szakosodásra fókuszálva policentrikus stratégiai fejlesztési modellt választottak. Az Észak-nyugati régióon belül a Regionális Fejlesztési Tanács döntéshozó testülete a teljes regionális fejlődési folyamatért felel, melynek tagjait a hat megyei tanácselnök és egy-egy helyi önkormányzati tanács képvisel. A tanács elnökét és alelnökét évente váltásák (ADRNV, 2021).

Az Észak-nyugati Regionális Fejlesztési Ügynökség a 151/1998-as törvény 4/16.12.1998-as határozata alapján lett létesítve a Regionális Fejlesztési Tanács által, közhasznú, jogi személyiséggel rendelkező, végrehajtó testületként. A 315/2004-es törvény értelmében a fejlesztési

ügynökség felelősségi körébe tartozik a régiók közötti egyenlőtlenségek mérséklése, az állami ágazati politikák regionális szintű egyeztetése és a régióközi, belföldi, külföldi, illetve határon átnyúló együttműködések kialakítása. A fő tevékenységei: a tervek, stratégiák és fejlesztési programok kidolgozása és elfogadtatása, a programok megvalósítása és pénzeszközök megfelelő kezelése, a nemzetközi intézmények jóváírásának igényelése az engedélyezett fejlesztési projektek finanszírozására az állami alapból, erőforrás keresése a feladatok ellátásáért, a kiválasztott projektek felsőbb szervekhez való irányítása és elfogadtatása, a nemzetközi intézmények által megkötött regionális fejlesztési projektek teljes körű ellenőrzése, a féléves és éves megvalósítási beszámoló, valamint tanulmányok elkészítése, a regionális partner kapcsolatok kialakítása és fejlesztése, az uniós és területi politikák-, gyakorlatok ismertetése és a helyi-, valamint regionális érdekeltégű és nemzetközi együttműködési projektek felkutatása és népszerűsítése, a külföldi beruházások vonzása és az uniós szervekkel és intézményekkel való együttműködés kialakítása a különböző hatáskörű projektek végrehajtásában (POR, 2007; ADRNV, 2021).

A stratégiai tevékenység területei a regionális fejlesztési szolgáltatások (D.A.S.⁷⁷ 1.), a regionális programok irányítása (D.A.S. 2., ide tartozik: a Regionális Operatív Program 2007-2013, az azt kiegészítő programok és projekt portfólió, a Phare 2000 - Phare 2005, Phare 2006 technikai hozzájárulás, kormányzati programok, a finanszírozási kérelmek jogosultságának vizsgálata, technikai és támogatási ülések megszervezése, CRESC⁷⁸ Titkárság) és a horizontális tevékenységek (D.A.S. 3., ide sorolható a belső ellenőrzés, pénzügyi- és belső vezetés, menedzseri asszisztencia stb.) (ADRNV, 2021).

A támogatás kedvezményezettjei lehetnek:

- helyi közigazgatási szervek – megyei, municipiális, városi tanácsok és egyes községek tanácsai
- közintézmények – egészségügyi- és szociális intézmények, oktatási intézmények, vészhelyzeti operatív egységek
- civil szervezetek, vallási szervezetek, egyesületek
- magán vállalatok, kiemelve a kis-, közép- és mikrovállalkozások körét
- tudományos intézmények (ADRNV, 2021; OldRegio, 2022).

5.4.2.1. A 2007-2013 és 2014-2020 közötti Regionális Operatív Program általános jellemző és prioritási tengelyei a stratégiák tükrében

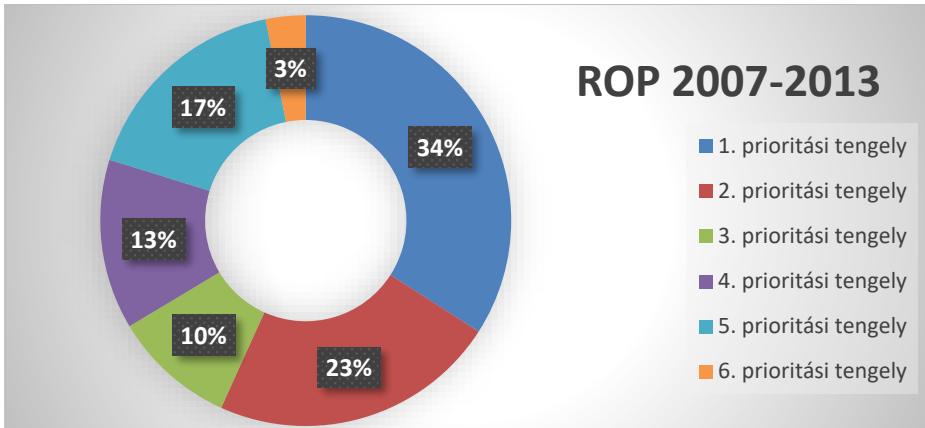
A Regionális Operatív Program 2007-2013 (továbbiakban ROP 2007-2013) az uniós csatlakozást követő első programozási időszakra vonatkozott, mely teljes vissza nem térítendő finanszírozási kerete a program végén 22.342.580.880 lej volt 3803 projektre, melyből 86,58% ERFA alapú és 13,42% nemzeti finanszírozás volt, a saját szerkesztésű nemzeti szintű projekt adatbázis alapján, melyből a Bihar megyére vonatkozó turizmusfejlesztéshez kapcsolódó projektek leltárát készítettem el.

Mindazonáltal a strukturális alapokból nyújtott 19,667 milliárd euró vissza nem térítendő támogatás 19%-át különítették el a ROP 2007-2013 részére (OldRegio, 2022), mely a kommunikációs tervben 3,726 milliárd euróként jelent meg (PCPOR, 2010), ezt a Román Nemzeti Bank⁷⁹ (BNR, 2023) 2007-2013-as éves átlag euró árfolyamán átszámolva körülbelül 15,213 milliárd lej volt. A program ismertető leírásaiban azonban megközelítőleg 4,4 milliárd eurót, azaz 17,965 milliárd lejt, említettek teljes költségvetési keretként (meg a kommunikációs dokumentumban 4,578 milliárd euróként szerepelt és 4.840.577.733 euró az DCI, 2014 szerint), melynek 84%-a ERFA finanszírozást 3.966.021.762 euróval, 14%-a nemzeti forrásból való támogatást 700.118.169 euróval és 2%-a önrészt tett ki 174.437.802 euróval (DCI, 2014; OldRegio, 2022).

⁷⁷ D.A.S. – Stratégiai Beavatkozási Irányzat (Direcția de Acțiune Strategică)

⁷⁸ CRESC – Észak-Nyugati Stratégiai Értékelés és Koordináció Regionális Bizottsága (Comitetul Regional de Evaluare Strategica si Corelare Nord-Vest)

⁷⁹ A Román Nemzeti Bank euró-lej átlag éves árfolyamait vettem alapul az euróban megadott összegek körülbelüli meghatározása érdekében román lejben, a programozási időszakokra átlagolva, mivel a ROP programok projekt táblázatainál az értékek lejben szerepeltek, s az összehasonlíthatóság érdekében készítettem az összegek megbecsülésére. Ez 2007-2013 közötti időszakra 4,0829 lej volt, illetve a 2014-2020-as időszakra 4,5978 volt saját számítás alapján.

46. Ábra: A ROP 2007-2013 vissza nem térítendő támogatásának prioritási tengelyekre tervezett leosztott megoszlása

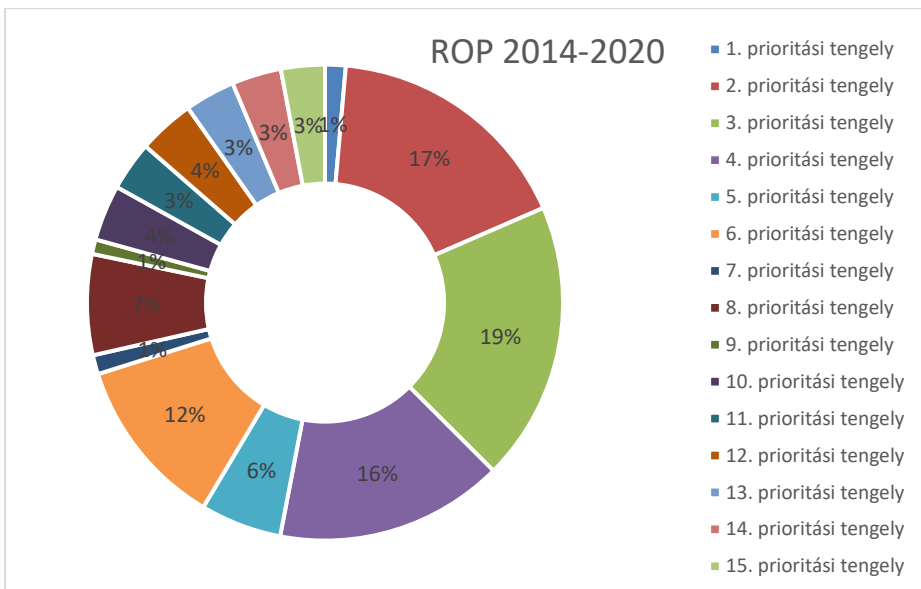
Saját szerkesztés. Forrás: DCI, 2022

A Regionális Operatív Program honlapjának és a végrehajtási keret dokumentum legutolsó frissített változatának adatai alapján, a program teljes vissza nem térítendő finanszírozási alapjából a következők szerint részesültek a prioritási tengelyek, mely megoszlási arányát a 46. ábra szemlélteti (PT a továbbiakban):

- 1. PT részére 30%-ot különítettek el, mely összesen 1.438.989.380 euró lett vagyis 34,02%
- 2. PT esetén 20,35%-ot különítettek el, mely összesen 952.105.021 euró lett, azaz 22,63%
- 3. PT számára 20%-ot különítettek el, mely összesen 405.629.479 euró lett, ami 9,64%
- 4. PT esetén 17%-ot különítettek el, ami végül összesen 561.685.142 euró lett, azaz 13,35%
- 5. PT részére 15%-ot különítettek el, mely végül 717.378.873 euró lett, vagyis 17,05%, amely a turizmusfejlesztésre irányult
- 6. PT számára 2,5%-ot különítettek el, ami a legalacsonyabb finanszírozási keretet kapta, viszont végül 131.506.650 euró összeg lett, ami 3,13%.

A fenti elkülönített összegek értelmében a teljes nemzeti és ERFA támogatás értéke 4.207.294.545 euró volt, mely hozzávetőlegesen 17.177.962.897,78 lejnek felelt meg az előbbieken említett átlag árfolyamon átszámolva. Az Észak-nyugati régió a nemzeti szintű keret 12,1%-ában részesült, a projektek kiválasztása a program céljainak, minőségüknek, érettségüknek és fenntartható jellegüknek megfelelően történt (DCI, 2022; OldRegio, 2022). A turizmusfejlesztésre irányuló 5. prioritási tengely a harmadik legtöbb vissza nem térítendő támogatási részesedéssel jelent meg.

A ROP 2014-2020 esetén 6987 projekt került aláírásra 2022. szeptember 30-ig. A prioritási tengelyek szerinti ERFA és nemzeti finanszírozás megoszlásának összesítését lehet látni a 47. ábrán.

47. Ábra: A ROP 2014-2020 vissza nem térítendő támogatásának prioritási tengelyekre tervezett leosztott megoszlása

Saját szerkesztés. Forrás: Programul Operacional Regional 2014-2020 – 2022. november 14-én jóváhagyott változat

A prioritási tengelyek szerinti finanszírozás megoszlása a következő volt a 2022. november 14-i adatok szerint (POR 2014-2020, 2022):

- 1. PT része 1,4% volt 117.634.843 euróval
- 2. PT esetén 17,08%-kal a második legjelentősebb finanszírozást rendelték hozzá, 1.433.361.971 euró összeggel
- 3. PT a legmagasabb, 19%-os arányban részesült 1.594.432.894 euróval
- 4. PT a 15,54%-os részesedéssel, azaz 1.303.647.061 euróval, a harmadik legjelentősebb lett
- 5. PT 5,52%-ban részesült 463.062.675 euróval
- 6. PT esetén 11,61%-os arány jelent meg 973.850.678 euró összegben
- 7. PT tekintetében 1,3%-os részesedés mutatkozott 109.029.663 euróval
- 8. PT 6,84%-ban részesült 574.163.632 euró értékben
- 9. PT a legkisebb részaránnyal, mindössze 0,99%-kal jelent meg, ami 83.338.013 euró volt
- 10. PT része 3,79% volt 317.969.903 euróval
- 11. PT 3,34%-os részt kapott 280.264.744 euróval
- 12. PT részaránya 3,83% volt 321.276.594 euróval
- 13. PT esetén 3,42% volt jelen, mely 287.036.048 euró
- 14. PT tekintetében 3,36% részesedés jelent meg 282.000.000 euró összeggel
- 15. PT pedig 2,98%-ot kapott a vissza nem térítendő finanszírozásból, 250.000.000 euró összegben.

A 2014-2020-as időszak esetén a 2022. november 14-én frissített adatok szerint a teljes pénzügyi finanszírozás értéke 8.391.068.719 euróban volt megszabva, melynek 81%-a, azaz 6.860 millió euró ERFA forrásból származott, mely körülbelül 32.040.926.540 lejnek felel meg a nemzeti bank 2014-2022-es időszak éves átlag árfolyamán, s a nemzeti finanszírozás értéke 1.531.068.719 euró volt. A legnagyobb támogatási összeg a turizmusfejlesztésen kívüli prioritásokra lett elkülönítve, mely teljes finanszírozási keret 66,04%-át allokalta, ami 5.541,5 millió eurót jelentett. A turizmus fejlesztésére közvetetten ható prioritási tengelyek közé a 4-es és a 6-os soroltam be, melyek a teljes támogatási összeg értékének 27,14%-át birtokolta 2.277,5 millió euróval összesen.

A turizmusfejlesztési célokra irányuló 5-ös és 7-es tengelyek 6,81%-os részesedése 572,09 millió eurót jelentett, mely lényegesen kevesebb volt a másik két kategóriát látva, de összességében jelentős fejlesztések valósulhattak meg belőle (POR 2014-2020, 2022).

Az alábbi táblázatban összefoglaltam a két programozási időszak operatív programjainak prioritásait a turizmusfejlesztés szempontjából.

12. Táblázat: A 2007-2013 és 2014-2020 programozási időszakok operatív programjain belüli célkitűzések összehasonlítása a turizmusfejlesztési szempontokat kiemelve

ROP 2007-2013	ROP 2014-2020
<p><u>Átfogó stratégiai cél:</u> Románia régióinak gazdasági, társadalmi, területileg kiegyensúlyozott és fenntartható fejlődésének támogatása, amely megfelel szükségleteiknek és sajátos erőforrásaiknak, a városi növekedési pólusokra összpontosítva, az infrastrukturális feltételek és az üzleti környezet javításával, hogy Románia régiói, különösen az elmaradott régiók, vonzóbbá váljanak a letelepedés, látogatás, befektetéssel és munka szempontjából</p>	<p><u>Átfogó stratégiai cél:</u> a gazdasági versenyképesség növelése és a helyi és regionális közösségek életkörülményeinek javítása az üzleti környezet, az infrastrukturális feltételek és szolgáltatások fejlesztésének támogatásával, amelyek biztosítják a régiók fenntartható fejlődését, képesek hatékonyan gazdálkodni az erőforrásokkal, kihasználni innovációs potenciáljukat és adoptálni a technológiai fejlődést</p>
<p>6 prioritási tengely összesen</p>	<p>15 prioritási tengely összesen</p>
<p><i>Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritási tengelyek és beavatkozási területek:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 5. A turizmus fenntartható fejlesztése és népszerűsítése <ul style="list-style-type: none"> 5.1. A kulturális örökségek hasznosítása és restaurálása, valamint a kapcsolódó infrastruktúra korszerűsítése 5.2. A turisztikai potenciállal rendelkező természeti erőforrások infrastruktúrájának kialakítása, fejlesztése és korszerűsítése annak fenntartható hasznosítása és a turisztikai szolgáltatások minőségének fejlesztése érdekében 5.3. A turisztikai potenciál népszerűsítése, valamint Románia turisztikai célpontként való vonzerejének növeléséhez szükséges infrastruktúra megteremtése 	<p><i>Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritási tengelyek és beavatkozási területek:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 5. A városi környezet javítása, illetve a kulturális értékek megőrzése, védelme és fenntartható hasznosítása <ul style="list-style-type: none"> 5.1. A természeti és kulturális örökségek megőrzése, védelme, népszerűsítése és fejlesztése 5.2. A városi környezet javítását, a városok revitalizálását, a használaton kívüli ipari területek regenerálását és fertőtlenítését, a levegőszennyezés csökkentését és a zajcsökkentési intézkedések előmozdítását célzó intézkedések végrehajtása (szabadidős és rekreációs területek kialakítása, zöldövezetek létesítése) ▪ 7. A helyi gazdaságok diverzifikálása a turizmus fenntartható fejlesztése által <ul style="list-style-type: none"> 7.1. Foglalkoztatási szint növekedése egyes területek helyi potenciáljának fejlesztésével, ideértve a hanyatló ipari régiók átalakítását, valamint a hozzáférhetőség növelését és a specifikus természeti és kulturális erőforrások fejlesztését (a turizmusban dolgozók számának növelése a desztinációkban)
<p><i>Turizmusfejlesztéshez közvetetten kapcsolódó prioritási tengelyek és beavatkozási területek:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 1. Fenntartható városfejlesztés támogatása, mint városi növekedési pólusok 	<p><i>Turizmusfejlesztéshez közvetetten kapcsolódó prioritási tengelyek és beavatkozási területek:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 3. Alacsony széndioxid kibocsátó gazdaságra való áttérés támogatása <ul style="list-style-type: none"> 3.1. Energiahatékonyság, intelligens energiagazdálkodás és megújuló energia

<p>1.1. Integrált városfejlesztési tervek (Nagyvárad is kiemelve, mint városfejlesztési központ, illetve kisebb városok is)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 2. <i>A regionális és helyi közlekedési infrastruktúra fejlesztése</i> 2.1. A megyei utak, városi utcák, valamint a városi körgyűrűk megépítése/korszerűsítése ▪ 4. A helyi és regionális üzleti környezet megszilárdítása 4.2. degradált és kihasználatlan ipari telephelyek rehabilitációja és új funkcióval való ellátása 	<p>források használata a közinfrastruktúra és lakó negyedek esetén (kiemelve épített örökségek köre, utcai kivilágítás)</p> <p>3.2. Széndioxid kibocsátás csökkentését támogató stratégiák, főleg városi településeken, fenntartható városi közlekedési stratégiák</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 4. <i>Fenntartható városfejlesztés</i> 4.1. Széndioxid kibocsátás csökkentését támogató stratégiák, főleg városi településeken, fenntartható városi közlekedési stratégiák 4.2. A városi környezet javítását, a városok revitalizálását, a használaton kívüli ipari területek regenerálását és fertőtlenítését, a levegőszennyezés csökkentését és a zajcsökkentési intézkedések előmozdítását célzó intézkedések végrehajtása 4.3 Támogatás nyújtása a városi és vidéki térségek hátrányos helyzetű közösségeinek fizikai, gazdasági és társadalmi megújulásához (kiemelve a megyeszékhelyeket) ▪ 6. <i>A regionális jelentőségű közúti infrastruktúra fejlesztése</i> 6.1. A regionális mobilitás ösztönzése a másodlagos és harmadlagos csomópontok TEN-T infrastruktúrához való csatlakoztatásával, beleértve a multimodális csomópontokat
---	--

Saját szerkesztés. Forrás: Programul Operațional Regional 2007-2013 și Programul Operațional Regional 2014-2020

Megjegyzendő, hogy a ROP 2007-2013 5.2-es célkitűzése esetén, már 2009-ben felfüggesztették a pályázati lehetőségeket, mivel az addig benyújtott projektek 209%-kal meghaladták a régióknak szánt támogatás értékét. A két operatív tervet összevetve, a 2007-2013-as időszakra vonatkozó, az általános célkitűzések esetén, a felzárkóztatásra összpontosít, míg a 2014-2020-as ROP a versenyképesség növelését, az innovációt és a technológiai fejlődés adoptálását célozta. A turizmusfejlesztésre irányuló célkitűzések körében míg közös pontként jelennek meg a természeti és kulturális értékek megőrzését, hasznosítását és népszerűsítését szolgáló célkitűzések, addig a 2007-2013-as ROP még a turizmus többretű infrastruktúrális keretének fejlesztését célozta, a 2014-2020-as ROP pedig a fenntartható városfejlesztést, zöld- és rekreációs övezetek létrehozását, illetve a turizmusban alkalmazottak számának növelését célozta. A turizmus fejlesztését közvetlenül befolyásoló célkitűzések esetén mindkettőnél megjelent a fenntartható városfejlesztés és a közúti infrastruktúra fejlesztése, a 2014-2020-as periódusra szóló ROP új pontként emelte az energiahatékonyság fokozását, megújuló energiaforrások használatát a fenntartható városi közlekedésért, valamint a települések hátrányos helyzetű közösségeinek többretű támogatását. Utóbbi, a fizikai megújulás támogatása miatt kiemelt, amely hatással van a település arculatának alakítására, így vonzóbbá téve azt.

5.4.2.2. A ROP 2007-2013 és 2014-2020 fejlesztési projektek sajátosságai és kiértékelése a turizmusfejlesztés tekintetében

A régi Regionális Operatív Program honlapjáról (OldRegio, 2022) letöltött excel táblázatokból összeállított projekt adatbázisom alapján, a 2007-2013-as programozási időszakban nemzeti szinten

3803 projektet kötött meg, melyek teljes költségvetése 30.971.071.178 lej volt, ebből 19.344.653.990 lej ERFA támogatás, ami 62,46%-a volt a projektek teljes költségvetésének, a nemzeti támogatási arány pedig 9,67% volt 2.997.926.890 lej értékkel. Bihar megyében 152 projekt került megvalósításra, mely nemzeti szinten a projektek számának 4%-át jelentette.

Bihar megyében, a ROP 2014-2020 keretein belül, 227 szerződött projekt volt nyilvántartva, míg országos szinten 6987, az észak-nyugati régióban pedig 987 darab volt közölve a 2022 szeptember 30.-i nyilvános adatok tükrében. A megye részaránya ennek megfelelően, a projektek számát tekintve, nemzeti szinten 3,25% volt, regionális viszonylatban pedig 23%. A projektek teljes költségvetése 2.116.382.881 lej volt, melyből az igényelt vissza nem térítendő összeg 1.630.122.324 lejjel 77,02%-át tette ki, az ERFA alapú finanszírozás pedig 66,69%-a volt.

5.4.2.2.1. ROP 2007-2013 keretében megvalósított közvetett és közvetlen turizmusfejlesztési projektek leltára Bihar megyére vonatkozóan

Az 2007-2013 közötti Regionális Operatív Program projektjeinek Bihar megye turizmusfejlesztésére vonatkozó leltárát készítettem el, a nemzeti adatbázisból először az Észak-Nyugati Fejlesztési Régióra, majd azok közül a megye területét célzó fejlesztési projekteket különítem el. Bihar megye esetén megvalósult 160 projekt tartalomelemzését követően 17 projektet neveztem meg, mint közvetlen turizmusfejlesztésre irányuló fejlesztési beavatkozások, melyek tematikai csoportosításukat tekintve a következők:

- az Élesd – Solyomkövár vára turisztikai termék népszerűsítése
- Félixfürdői négy csillagos President szálloda bővítése, ezáltal a helyi fürdőturisztikai szolgáltatások minőségének javítása
- Kerpenyéd – román falusi hagyományok
- Diófás város – panzió létesítés
- a nagyváradi Nevis szálloda négy csillagos részlegének kiépítése
- a nagyváradi vár felújítása a turisztikai körforgásba való bevezetése érdekében
- Livingin szálloda fejlesztése – szállodai szolgáltatások népszerűsítése a régióban
- Fekete-Sas passzázsának megújítása
- Bihari utazó – 22 legvonzóbb turisztikai attrakció népszerűsítése a megyében
- A kulturális turizmus komplex népszerűsítési csomagja Nagyvárad történelmi városközpontjára vonatkozóan
- Turisztikai információs és népszerűsítő központ létrehozása Bihar megyében
- Nagyvárad főterének korszerűsítése
- Skipass vállalat tevékenységének korszerűsítése (szálláshely szolgáltató)
- Rusztikus és ízletes - népszerű hagyományok és szokások Bihar környékén (hagyományörzés vidéki területeken az ANTREC egyesület égisze alatt)
- Nymphaea termál wellness központ létrehozása a szabadidős turizmus fejlesztéséért Nagyváradon
- szállodafejlesztés Nagyváradon
- Skimania utazási iroda épületének létrehozása és felszerelése.

A közvetetten turizmusfejlesztésre irányuló fejlesztési beruházások körébe hét projektet különítem el a következő tematikával:

- Margitta város zöldövezeteinek felújítása, korszerűsítése, bővítése
- Margitta város északi területén lévő utcáinak felújítása
- közúti infrastruktúrafejlesztés Margitta és Tasnád között
- három projekt a nagyváradi forgalom könnyítésére a városi kivezető utak és belső utcai hálózat fejlesztése által
- közútfejlesztés Kisszedres-Vasaskőfalvas-Pádis között.

A közvetlenül turizmusfejlesztésre 17 projekt vonatkozott, melyek részaránya megyei viszonylatban 11,18% volt, melyek teljes költségvetése 186.191.695,9 lej volt, ebből 54,55%-os vissza nem térítendő támogatás 101.579.662,7 lejjel, ami a megye összes projektjének teljes költségvetési összegét illetően 18,08%-át, illetve a finanszírozás 14,72%-át tette ki.

A közvetett turizmusfejlesztési projektek száma összesen hét volt, mely a megye teljes projektszámának tekintetében 4,6%-ot jelentett, valamint 253.426.458,2 lej teljes költségvetése

201.649.914,1 lej támogatással a megyei projektek összesített büdzséjének 24,62%-át és a vissza nem térítendő finanszírozás összegének 29,22%-át jelentette.

5.4.2.2.2. ROP 2014-2020 keretében megvalósított közvetett és közvetlen turizmusfejlesztési projektek leltára Bihar megyére vonatkozóan

A 2014-2020 Regionális Operatív Program keretében Bihar megye területén 227 projekt nyert finanszírozást, mely a regionális szinten jelen levő nyertes projektek számának 22,99%-a volt, nemzeti viszonylatban pedig 3,25%. A teljes költségvetése a projekteknek 2.116.382.881 lej volt, ami regionális szinten 16,83%-ot képviselt. A vissza nem térítendő támogatás összege 1.630.122.324 lej volt, mely a projektek teljes büdzséjének 77,02%-át tette ki, s ebből 1.411.401.919 lej ERFA támogatásként szerepelt. Közvetlenül turizmusfejlesztésre az alábbi tematikájú projektek vonatkoztak:

- Belényes városi tereinek felújítása, korszerűsítése
- Multifunkciós szabadidő központ létesítése Margittán
- Skipass szálláshely-struktúrájának bővítése
- Nagyváradon a Darvas-La Roche-ház felújítása, kulturális értéként való hasznosítása
- a nagyváradi Templum Francmasoneriei – Szabadkőműves Templom/Múzeum felújítása, megőrzése és a kulturális körutakba való beépítése
- Körösvidéki Múzeum fejlesztésének I. és II. fázisa, belső rendezése
- Aparthotel bővítése Nagyváradon
- szálláshely kínálat kialakítás Nagyváradon, kkv támogatása szolgáltatása diverzifikálására
- a nagyváradi vár felújításának III. fázisa – a falak restaurálása a kulturális turisztikai körutakba való beépítéséért
- Szabadidős park létesítése Hegyközszentmiklóson – Székelyhíd városi önkormányzat területén belül
- a négy csillagos President komplexum bővítése és fejlesztés Félixfürdőn
- Püspökfürdő gyógyfürdő-üdülöhely rehabilitálása és korszerűsítése
- Vaskohsziklás tava körüli szabadidős terület kialakítása
- Vaskohsziklás többfunkciós rekreációs központjának fejlesztése.

A turizmusfejlesztést közvetett módon befolyásoló 25 projekt tematikája a következő:

- Parkrendezés Élesden sportfelszerelésekkel
- Félixfürdő infrastrukturális fejlesztése
- városi területrendezés és művelődési ház felszerelése Belényesben
- Pusztaujlak – Alsótótfalu közötti közúti infrastrukturális fejlesztése
- Bél – Tenke – Váradles közötti közúti infrastrukturális fejlesztése
- Közvilágítás fejlesztése Margittán, Székelyhídon, Érmihályfalván
- városi könyvtár és parkjának fejlesztése Margittán
- Gutenberg negyed hátrányos helyzetű közösségeinek regenerálása, utcák modernizálása is, Nagyváradon
- Villamospark korszerűsítése I, II Nagyváradon
- nagyváradi gyalogos övezet és tömegközlekedés, személyszállítás fejlesztése
- Fenntartható városi mobilitási folyosó többirányú fejlesztése a nagyváradi Gajdu-téren
- többközpontú mobilitás fejlesztése Nagyváradon
- Nagyvárad zöldövezeteinek fejlesztése, területek revitalizálása
- Székelyhígi fizikai, gazdasági és társadalmi újjáélesztése
- Vaskohsziklás kerékpáros és gyalogos övezeteinek, tereinek kialakítása
- széndioxid-kibocsátás csökkentése Érmihályfalva városában
- életminőség javítása Érmihályfalván.

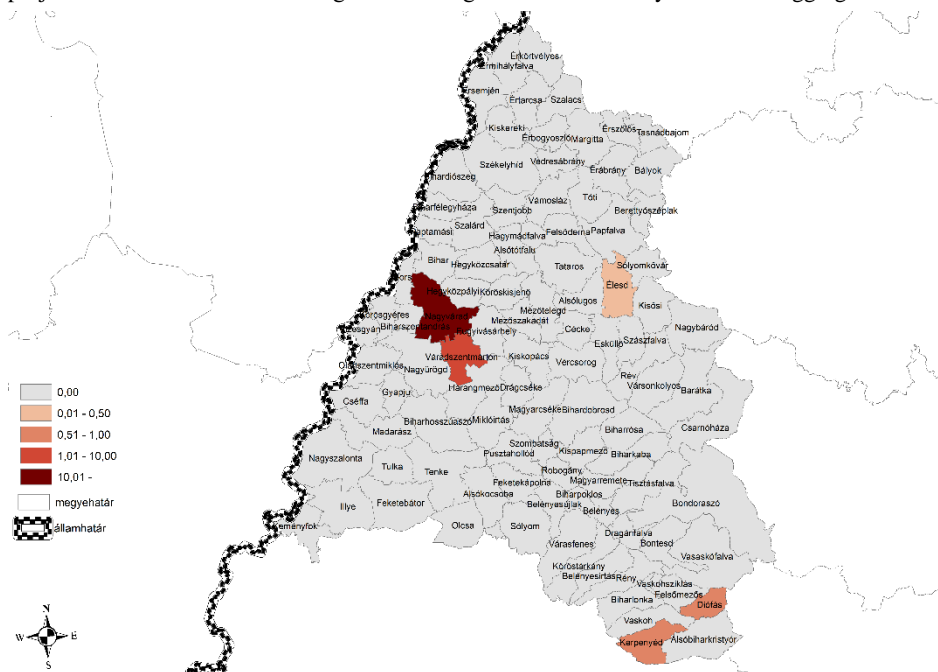
A közvetlen turizmusfejlesztésre vonatkozó projektek száma 15 volt a megyében, mely megyei szinten az teljes projekt szám 6,61%-a volt, regionális szinten 1,52%, míg nemzeti viszonylatban 0,21% volt. A projektek összesített büdzséje 155.154.889,5 lej volt, ebből 131.955.680,5 lej vissza

nem térítendő támogatás 85,05%-kal, illetve 114.268.823,1 lej ERFA alpból, ami 73,65%-a volt a teljes büdzsének.

A közvetett turizmusfejlesztési projektek esetén 25 volt jelen a megyében, mely megyei viszonylatban 11,01%-ot tett ki, a régióban 2,53%-ot és nemzeti szinten 0,36%-ot. A projektek teljes költségvetése 921.296.751,3 lej volt, melynek 84,82%-a vissza nem térítendő 781.515.746,7 lej értékkel, valamint 73,58%-a ERFA alpból került finanszírozásra 677.845.304 lej összegben.

5.4.2.3. A 2007-2013 programozási időszakban megvalósított ROP projektek térbeli egyenlőtlensége a célterületen

A 2007-2013-as ROP keretén belül, a 48. ábra bemutatja a kiemelt 17 turizmusfejlesztési projekt vissza nem térítendő támogatásának megoszlását önkormányzati szinten aggregálva.

48. Ábra: ROP 2007-2013 közvetlen turizmusfejlesztési projektek aggregált vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása (millió lejben)
Saját szerkesztés a projekt adatbázis alapján

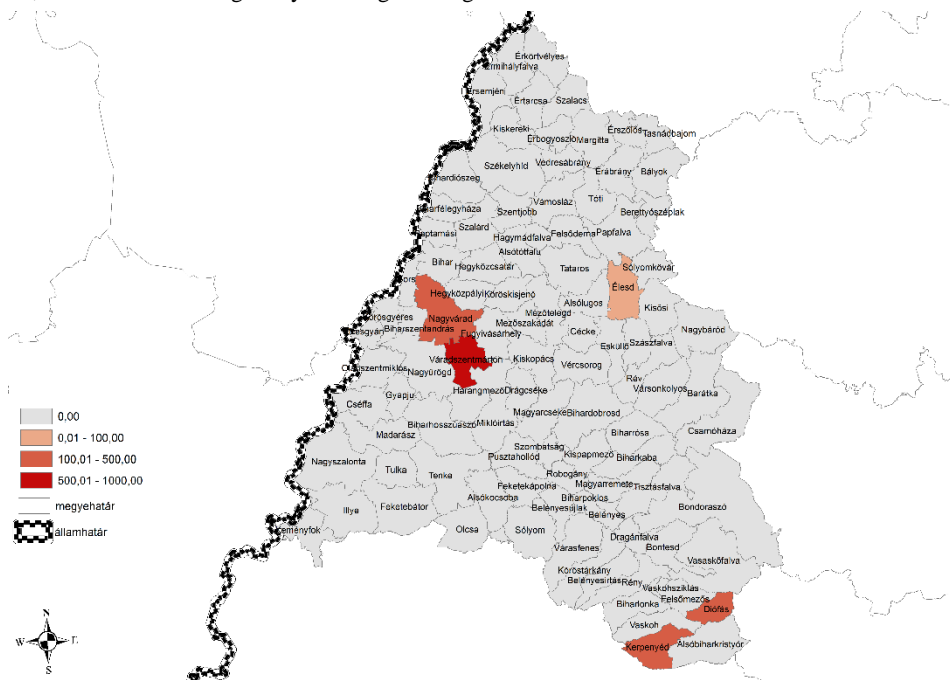
A 2007-2013-as ROP keretén belüli turizmusfejlesztési projekt jellemzőit és 48. ábra szerinti pontos adatait a 13. táblázat tartalmazza, önkormányzati szintű lebontásban.

13. Táblázat: Bihor megyei közvetlen turizmusfejlesztésre irányuló projektek önkormányzati szintű adatai a 2007-2013-as programozási időszakra

	Önkormányzat román neve	Önkormányzat magyar neve	Közvetlen turizmusfejlesztési projektek Száma	Vissza nem térítendő támogatás (lej)	finanszírozás %-a az önkormányzatra
1	Oradea	Nagyvárad	13	90.547.870,47	54,65
2	Sânmartin	Várad	1	9.045.149,09	53,71
3	Nucet	Diófás	1	840.000,00	37,79
4	Cărpiniș	Kerpenyéd	1	754.643,12	78,96
5	Alieșd	Élesd	1	392.000,00	78,87

Saját szerkesztés és számítás a projekteltár alapján

A megye 101 önkormányzatának mindössze 4,95%-a volt képviselve a ROP 2007-2013-as programjának turizmusfejlesztésre irányuló fejlesztések esetén. A vizsgált projekt csoportok területi eloszlásában nagy mértékű koncentráció vehető észre a megyeszékhely tekintetében, mivel egyrészt nagyon alacsony a programból részesülő önkormányzatok aránya, másrészt Nagyvárad municípium a kategórián belüli projektek számának 76,47%-át tette ki, vagyis 13 projekttel jelent meg a megyében, valamint a támogatás értékének 89,14%-ával. E tényező az önkormányzati szinten összesített vissza nem térítendő támogatások esetén meghatározó, hiszen Nagyvárad kiugró értékekkel rendelkezik, az egyedüli a 10 millió lej feletti támogatási értékkel. Továbbá, Váradszentmárton a második a finanszírozási keret értelmében egy nagyobb volumenű fejlesztéssel a President szálloda bővítésére irányulva, a kategórián belüli összesített finanszírozás 8,9%-át képviselve, mely Nagyvárad metropolitán övezetéhez tartozik, illetve a többi önkormányzat támogatási alapja nem érte el a millió lejes értéket, kevesebb, mint 1%-os súllyal a turizmusfejlesztésre kapott vissza nem térítendő támogatások esetén. A legutolsó a támogatási összegek függvényében Élesd városa, mely a megyeszékhely mellett egyedüli városi rangú településként volt reprezentálva a turizmusfejlesztés tekintetében. A vissza nem térítendő támogatás összesített értéke 101.579.662,7 lej volt a kategórián belül, a finanszírozási arány átlaga pedig 54,56% volt. A lakosság arányos támogatás megoszlást továbbá a 49. ábra szemlélteti.

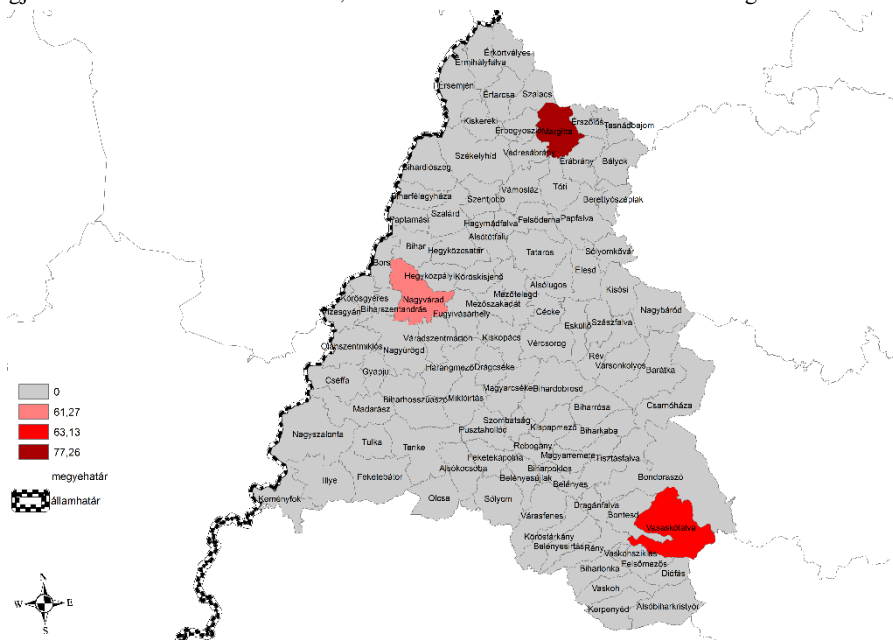

49. Ábra: ROP 2007-2013 közvetlen turizmusfejlesztési projektek fajlagos vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása a lakosság arányában (lejen)

Saját szerkesztés a projekt adatbázis alapján

Lakosság arányos elosztásban a csoporton belül mindenképpen kijelenthető, hogy Váradszentmárton önkormányzata volt a legsikeresebb a forrás lehívásban, mely 837,36 lej/fő értékű volt. A következő önkormányzat Kerpenyéd lett, alacsony lakosság számának köszönhetően 411,47 lejjel, hiába az utolsó előtti volt az összesített támogatás esetén. Nagyvárad csak a harmadik lett, hiába voltak kiugró értékei az előző összesítésben, ebből a szempontból a közép mezőnybe került 406,52 lejjel. Diófás sem maradt le túlzottan a 394,18 lej/fő értékkel, viszont Élesd városa mind a projektek száma, finanszírozási támogatás értéke és lakosság arányos elosztása esetén is az utolsó helyre került, csupán 34,72 lejjel/lakos.

A hét közvetett turizmusfejlesztési projekt önkormányzati szintre lebontott területi megjelenítését az 50. ábra szemlélteti, az összesített finanszírozás értékének megfelelően.

50. Ábra: ROP 2007-2013 közvetett turizmusfejlesztési projektek aggregált vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása (millió lejben)

Saját szerkesztés és számítás a projektleír alapján

A 14. táblázat tartalmazza az 50. ábra által megjelölt területekre vonatkozó konkrét adatokat LAU szinten tárgyalva.

14. Táblázat: Bihar megyei közvetett turizmusfejlesztésre irányuló projektek önkormányzati szintű adatai a 2007-2013-as programozási időszakra

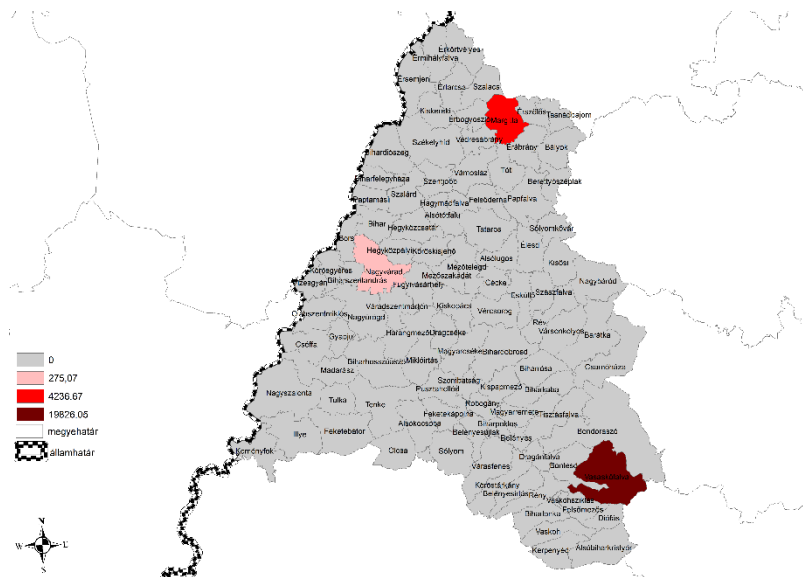
	Önkormányzat román neve	Önkormányzat magyar neve	Közvetlen turizmusfejlesztési projektek Száma	Vissza nem térítendő támogatás (lej)	finanszírozás %-a az önkormányzatra
1	Marghita	Margitta	3	77.255.649,23	79,02
2	Pietroasa	Vasaskőfalva	1	63.126.137,99	82,11
3	Oradea	Nagyvárad	3	61.268.126,88	77,78

Saját szerkesztés és számítás a projektleír alapján

A közvetett turizmusfejlesztési projektek csoportja esetén a megye önkormányzatainak mindössze 2,97%-a lett képviselve, ebből kettő municípium. A projektek számának és a támogatás értékének tekintetében Margitta van az első helyen, mely a kategória teljes támogatásának 38,31%-át ölelte fel, melyet követ Vasaskőfalva közötti infrastruktúra fejlesztési projektje a támogatás 31,3%-os arányával a csoporton belül. Nagyvárad az utolsó a finanszírozás esetén 30,38%-kal. Az összesített finanszírozás értéke 201.649.914,1 lej, az átlagos támogatottsági arány 79,57% volt.

A lakosság arányos támogatás megoszlása esetén Vasaskőfalva kiugró értékkel jelent meg, azaz 19.826,05 lej/fő összeggel, ennek értelmében kifejezetten sikeres volt a finanszírozás lehívás esetén. Másodikként, még szintén jelentős értékkel, Margitta municípium jelent meg 4.236,67 lej/fő vissza nem térítendő támogatással lakosság arányosan. Az utolsó Nagyvárad 275,07 lej/fő értékkel, bár a támogatás összesített értékénél szintén a legalacsonyabb összeggel rendelkezett, viszont

lakosság arányosan a legnagyobb önkormányzat. Területi szinten való ábrázolását az 51. ábra térképe tartalmazza.

51. Ábra: ROP 2007-2013 közvetett turizmusfejlesztési projektek fajlagos vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása a lakosság arányában (lejben)
Saját szerkesztés és számítás a projektleír alapján

5.4.2.4. A 2014-2020 programozási időszakban megvalósított ROP projektek térbeli egyenlőtlensége a célterületen

A 2014-2020-as programozási időszakban a vizsgált turizmusfejlesztésre irányuló 15 projekt esetén ismért jelentős koncentráció mutatkozott, bár ebben az esetben kétféle nőtt a részt vevő önkormányzatok száma az előző programozási időszakhoz képest, de megyei összesítésben a 101 területi egységnek csupán 6,93%-a lett reprezentálva. A 15. táblázat szemlélteti az önkormányzat szerinti területi megoszlását a turizmusfejlesztésre irányuló projekteknek, melyet az 52. ábra térképe illusztrál a vissza nem térítendő összegek aggregált megoszlása alapján.

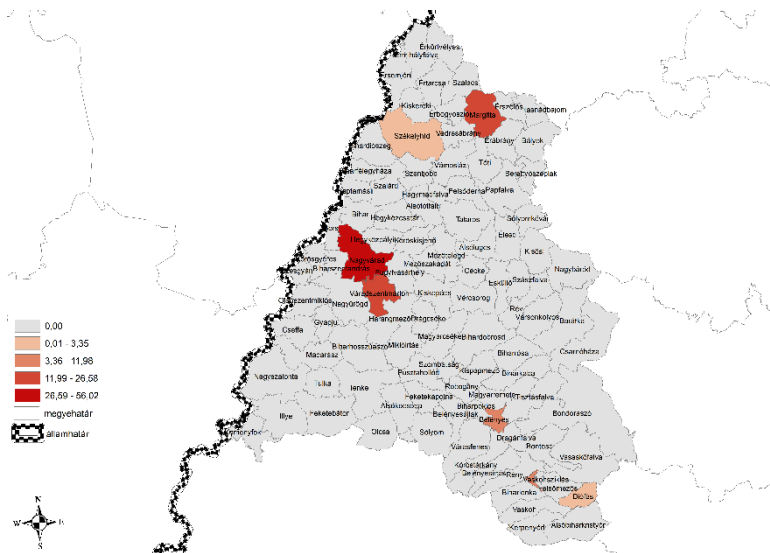
15. Táblázat: Bihar megyei közvetlen turizmusfejlesztésre irányuló projektek önkormányzati szintű adatai a 2014-2020-as programozási időszakra

	Önkormányzat román neve	Önkormányzat magyar neve	Közvetlen turizmusfejlesztési projektek Száma	Vissza nem térítendő támogatás (lej)	finanszírozás %-a az önkormányzatra
1	Oradea	Nagyvárad	7	56.018.988,40	84,10
2	Sărmășel	Várad	2	26.581.968,20	74,44
3	Marghita	Margitta	1	22.501.005,93	96,99
4	Beiuș	Belényes	1	11.978.957,02	96,59
5	Ștei	Vaskohsziklás	2	10.645.143,71	95,36
6	Săcueni	Székelyhid	1	3.346.463,64	70,71
7	Nucet	Diófás	1	883.153,64	65,79

Saját szerkesztés és számítás a projektleír alapján

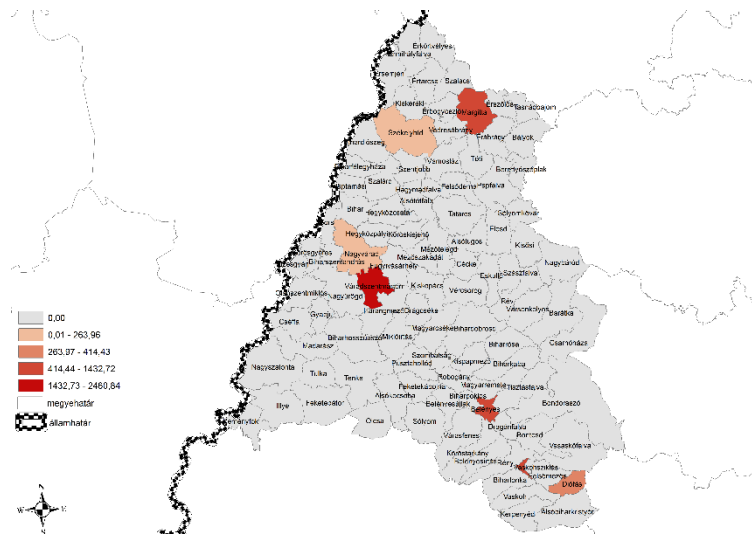
A projektek számát és összesített finanszírozási összeg tekintetében Nagyvárad újból kiugró értékekkel jelent meg, a projekt kategórián belüli összesített támogatási érték 42,45%-os részarányával. Ismét másodikként jelent meg Várad, az előző periódusban is ugyan pályázóval Félixfürdőről, mint ebben az időszakban kiegészítve még a Püspökfürdői fejlesztéssel,

összesen két projekttel és a támogatás összegzett értékének 20,14%-os arányával. Húszmilliót meghaladó támogatási értékkel következett még Margitta, összességében e projekt kategória 17,05%-os arányával. A rangsorban következett Belényes 9,08%-os, illetve Vaskohsziklás 8,07%-os támogatási részesedéssel a turizmusfejlesztési projektek önkormányzati szintű összesítése esetén. A két legkisebb értékkel volt jelen Székelyhíd 2,54%-os és Diófás 0,67%-os részesedése által.

52. Ábra: ROP 2014-2020 közvetlen turizmusfejlesztési projektek aggregált vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása (millió lejben)
Saját szerkesztés és számítás a projektleír alapján

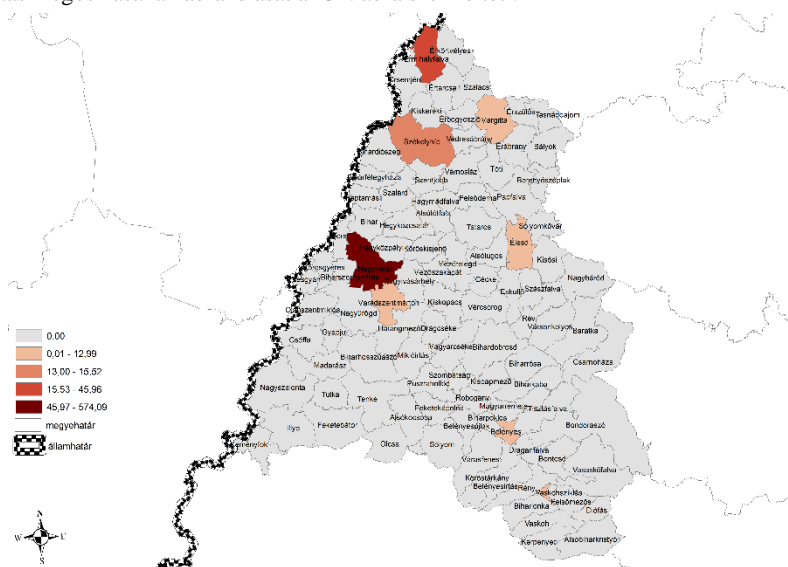
Lakosság arányos támogatási megoszlást az 53. ábra szemlélteti.

53. Ábra: ROP 2014-2020 közvetlen turizmusfejlesztési projektek fajlagos vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása a lakosság arányában (lejb)
Saját szerkesztés és számítás a projektleír alapján

A lakosság arányos támogatási megoszlás tekintetében egyedüli kétezer lej feletti értékkel Váradszentmárton önkormányzata került az első helyre, pontosan 2.460,84 lejjel. Az 1000-2000 közötti sávba Vaskohsziklás 1.432,72 lejjel, Margitta 1.233,95 lejjel és Belényes 1.044,19 lejjel került be. A három utolsó önkormányzat a lakosság arányos támogatás esetén Diófás volt 414,43 lejjel, majd Székelyhid 263,96 lejjel, illetve legutolsóként Nagyvárad 251,5 lejjel. Ebből a viszonyítási alpból kiindulva Nagyvárad volt a legkevésbé sikeres a vissza nem térítendő támogatások lehívása esetén.

A közvetett turizmusfejlesztési projektek LAU szintre aggregált vissza nem térítendő támogatás megoszlásának ábrázolását az 54. ábra szemlélteti.

54. Ábra: ROP 2014-2020 közvetlen turizmusfejlesztési projektek aggregált vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása (millió lejen)

Saját szerkesztés és számítás a projektleír alapján

A turizmusfejlesztésre közvetett módon ható 25 projekt önkormányzati szintű területi összesítésének jellemzőit a 16. táblázat szemlélteti, az 54. ábra adatainak részletezésével együtt.

16. Táblázat: Bihor megyei közvetett turizmusfejlesztésre irányuló projektek önkormányzati szintű adatai a 2014-2020-as programozási időszakra

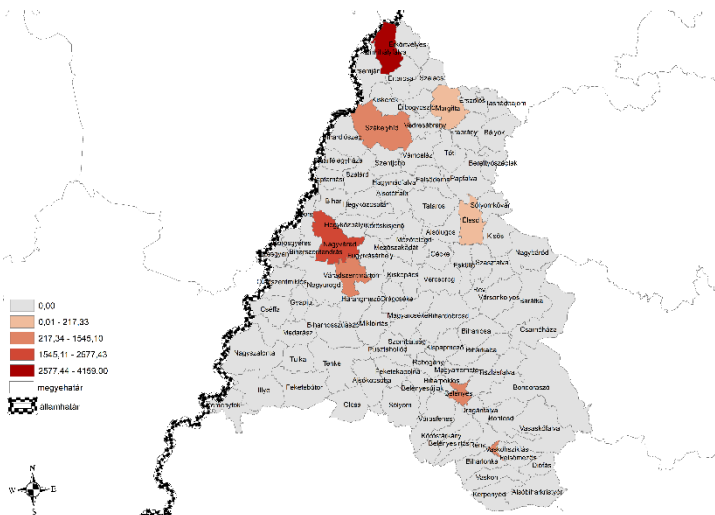
	Önkormányzat román neve	Önkormányzat magyar neve	Közvetlen turizmusfejlesztési projektek Száma	Vissza nem térítendő támogatás (lej)	finanszírozás %-a az önkormányzatra
1	Oradea	Nagyvárad	12	574.086.333,20	84,63
2	Valea lui Mihai	Érmihályfalva	3	45.961.657,71	92,07
3	Săcueni	Székelyhid	2	15.520.813,14	95,76
4	Marghita	Margitta	2	12.989.366,50	95,84
5	Sânmartin	Váradszentmárton	1	12.674.627,70	87,89
6	Beiuș	Belényes	1	12.369.923,80	97,96
7	Ștei	Vaskohsziklás	1	11.480.090,20	97,25
8	Aleșd	Élesd	1	593.118,47	80,60

Saját szerkesztés és számítás a projektleír alapján

Az önkormányzatok részvételének tekintetében szintén nagyon alacsony arány mutatkozott a megyében, összesen 7,92%-os reprezentáltsággal, mindazonáltal a megyei tanács két fő közúti infrastruktúra fejlesztési projekttel a közvetett turizmusfejlesztési projektek kategóriájának

összesített finanszírozásából 13,98%-os részesedéssel rendelkezett. Továbbá, Nagyvárad önkormányzatának területe ismért kiugró értékekkel jelent meg, a projektek számának 60%-os, illetve a vissza nem térítendő támogatás 83,73%-os arányával e projekt csoport összesített finanszírozási összegének értelmében. A következő a rangsorban Érmihályfalva a projektek számának 12%-os és a teljes támogatás értékének 6,7% részarányával a közvetett turizmusfejlesztési csoporton belül. A többi önkormányzat, egy kivételével, 1-3%-os részesedéssel rendelkezett a kategória finanszírozási összegének tekintetében: Székelyhíd 2,26%-kal, Margitta 1,89%-kal, Váradszentmárton 1,85%-kal, Belényes 1,8%-kal és Vaskohsziklás 1,67%-kal. Legkisebb részesedési aránnyal Élesd volt jelen, mely mindössze 0,09% volt.

A fajlagos támogatási összegek megoszlását az 55. ábra szemlélteti a megye LAU szintjének megfelelően.

55. Ábra: ROP 2014-2020 közvetett turizmusfejlesztési projektek fajlagos vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása a lakosság arányában (lejben)
Saját szerkesztés és számítás a projektleír alapján

Az 55. ábrának megfelelően, a lakosság arányos támogatás rangsorolása esetén Érmihályfalva állt az első helyen 4.159 lej/fő, majd következett Nagyvárad 2.577,43 lejjel lakosság arányban. Az 1000-2000 közötti sávban jelent meg Vaskohsziklás 1.545,1 lejjel, Székelyhíd 1.224,23 lejjel, Váradszentmárton 1.173,36 lejjel és Belényes 1.078,27 lejjel per fő. Margitta lett az utolsó előtti 712,33 lej/lakos összeggel és ebből a szempontból a sor végén Élesd jelent meg, mindössze 52,53 lejjel per lakos.

5.4.3. Az Interreg IV és V, illetve a ROP 2007-2013 és 2014-2020 operatív programok összehasonlító értékelése Bihar megye területi turizmusfejlesztésének vonatkozásában

Az Interreg IV és V Románia-Magyarország határon átnyúló operatív programok keretében az első több kis-léptékű projekttel volt jelen, mely az által is igazolást nyert, hogy 453 projektre az ERFA támogatás értéke mindössze csak 28,42%-kal volt több, mint az Interreg V Program 104 projektje esetében. A Bihar megyében levő partnerek összesített vissza nem térítendő támogatásának értéke mindkét program esetén relatív magas volt, a nyolc megye összesítésében 22-23% közötti részesedési aránnyal jelentek meg. A bihar megyei közvetlen turizmusfejlesztésre irányuló beruházások ERFA támogatása 123,2%-kal magasabb volt a RO-HU Program esetében az előző periódus operatív programjához képest, bár ugyanannyi számú projektben jelentek meg a megyei partnerségek, azaz mindkettő esetén 24 darab volt. A bihari partnerséggel rendelkező közvetlen turizmusfejlesztési projektek száma 51-ről 11-re csökkent a 2014-2020 közötti időszakban, bár az előbbi esetén csak 18,39%-kal nagyobb összegű uniós forrásból származó támogatásban részesültek. Összességében, Bihar megye eligibilis partnerei jól szerepeltek mind a

HU-RO Program, mind a RO-HU Program keretén belül, illetve az utóbbi esetén több közepes és nagy léptékű projekt nyert támogatást a közvetlen, illetve közvetett turizmusfejlesztési projektek kategóriájában.

A pályázók által székhelyként szolgáló helyi önkormányzatok területi megoszlás tükrében két féle egyenlőtlenség mutatkozott meg. Egyrészt, a résztvevők önkormányzati szintű egyenlőtlen területi megoszlását lehetett megfigyelni a megyén belül, másrészt, a városi és falusi önkormányzatokból származó pályázók száma közötti jelentős nagyságrendbeli egyenlőtlen megoszlást. Továbbá, a legtöbb falusi önkormányzat ráadásul vagy határmenti periférikus területen van jelen vagy a városi önkormányzatok perifériájában található. Mindazonáltal az előbbi helyzet esetében nagyobb sikerrel jártak a határon átnyúló kooperációk tekintetében a már létező testvértelepülési vagy egyéb jellegű kapcsolatoknak, az etnikai és kulturális stb. hasonlóságnak köszönhetően, mely szintén hozzájárult a vizsgált pályázatok egyenlőtlen területi eloszlásához.

Első sorban, mindkét operatív program esetén észrevehetőek egyenlőtlenségek a közvetett turizmusfejlesztési projektek körében. A HU-RO Program tekintetében a tizenegy önkormányzatból öt a megye román-magyar határmenti térségébe esett, mely ennek megfelelően 45,45%-ot jelentett a részt vevő önkormányzatok köréből, illetve a bihari partnerek ERFA támogatásának 82,66%-ában részesültek a projekt kategórián belül. Emellett, a legjelentősebb területi egyenlőtlenség a megye délkeleti részén jelentkezett, mely esetén mindössze két önkormányzat volt reprezentálva. Az egyik volt Vaskohsziklás, a városok közötti legkisebb értékű támogatással, megyei szinten a kategória uniós finanszírozásának 0,87%-ával, illetve Rény, a közvetett turizmusfejlesztési pályázatok támogatásának 0,24%-ával, amely a csoporton belüli legkisebb értéket jelentette. Továbbá, a városi önkormányzatok dominanciája is jelentős volt, a részt vevő területek mindössze 27,27%-a, vagyis három a tizenegyből, viszont az ERFA finanszírozás 71,65%-át nyerték el. Ami az Interreg V programot illeti a közvetlen turizmusfejlesztési projektek esetén, hasonlóan egyenlőtlen területi eloszlás volt megfigyelhető a pályázók önkormányzati szintű megoszlásában. Továbbá, Kerpenyéd önkormányzat kivételével, az összes önkormányzat vagy városi település volt vagy annak vonzáskörzetében helyezkedett el. Ebből adódóan, a városi területek dominanciája szintén jelentős volt, melyek a kategória uniós finanszírozásának 70,15%-ában részesültek a megyei partnerek összességét figyelembe véve. Nagyvárad és metropolitán övezete e projekt csoport ERFA támogatásának 71,11%-át kapták a megyei partnerek között.

Ráadásul, ha figyelembe vesszük a hegyvidéki önkormányzatok jelenlétének arányát, mivel a 2014-2020 közötti programozási időszak megyei stratégiájában kiemelték ezek jelentőségét a turizmusfejlesztés szempontjából, az Interreg IV esetén öt adminisztratív területi egységet lehet kiemelni a tizenegyből, mely a résztvevő önkormányzatok 45,45%-a, a kategória össz finanszírozásának mindössze 9,96%-ával, azaz 611.561,7 euró ERFA támogatással a megyei partnerek összegzését figyelembe véve a kategórián belül. Az Interreg V tekintetében a részt vevő önkormányzatok 25%-a volt hegyvidéki övezetből, azaz négy a 16-ból, valamint kevesebb részesedéssel a vissza nem térítendő támogatás összegét vizsgálva a megyei partnerekre vonatkozóan, mely 5,56%-ot jelentett, viszont 25,33%-kal nagyobb összeg volt, mint a HU-RO Program esetén, vagyis 766.478,63 euró. Rév mindkét operatív program esetén képviselve volt, mint hegyvidéki önkormányzat.

Másodsorban, a közvetett turizmusfejlesztési projektek önkormányzati szintű megoszlását vizsgálva jelentősebb területi egyenlőtlenségek mutatkoztak, bár az Interreg IV esetén sokkal erősebben érvényesült e jelenség. Alsólugas kivételével mind a 23 további résztvevő önkormányzat a román-magyar határmenti térségben helyezkedett el, ennek függvényében a keleti és délkeleti területek nem voltak egyáltalán képviselve a HU-RO Program esetén, így a hegyvidéki önkormányzatok teljes mértékben mellőzve lettek. Továbbá, a városi területek dominanciája is jelentős volt, a projekt csoport megyei partnerekre eső ERFA támogatásának 62,65%-át kapták, azaz 14.295.905,84 eurót összesen. Az Interreg IV-el ellentétben, e kategóriába eső projektek területi megoszlása sokkal egyenlőbb volt az Interreg V esetén, bár a határ menti térségbe tartozó önkormányzatok ismét kiemelkedtek, a tíz résztvevő 60%-a ebből az övezetből származott, valamint az ERFA támogatás 92,56%-át, azaz 12.953.183 eurót kaptak a kategória megyei összesítésének tekintetében. A falusi-városi összesítés tekintetében pedig a legerősebb városi dominancia volt megfigyelhető a RO-HU Program esetén. A hegyvidéki önkormányzatok

részvételét figyelembe véve, két adminisztratív területi egység volt jelen, Élesd város önkormányzata és a szomszédjában elhelyezkedő Sólyomkővár, a kategória megyei össz támogatásának 3,62%-át elnyerve, azaz 507.048,78 eurót.

Végül, a vissza nem térítendő támogatások lehívásában legsikeresebb bihar megyei önkormányzatokat rangsorolva, a HU-RO Program közvetlen turizmusfejlesztési projektjei esetén Nagyvárad, Diószeg és Szalacs területén levő partnerek kapták összességében a három legnagyobb összegű ERFA támogatást, Rév pedig a negyedik volt a sorban, viszont Szalacs, Diószeg és Rév önkormányzata emelkedett ki a legmagasabb népesség arányos vissza nem térítendő támogatási összeggel. A RO-HU Program esetén, ugyancsak a közvetlen turizmusfejlesztési kategóriában, Nagyvárad, Váradszentmárton és Nagyszalonta voltak az elsők között, majd Szalacs következett, viszont a lakosság arányos lebontásban Szalacs, Kerpenyéd és Váradszentmárton lett az első három helyen. Következtetésképpen, megállapítható, hogy Szalacs az egyik legsikeresebb önkormányzatnak bizonyult e parojekt kategória esetén, mindkét programozási időszakban az első helyen szerepelt a lakosság arányos támogatás arányában, illetve az összesített ERFA finanszírozás esetén először a harmadik, majd a negyedik volt a megyei partnerek között. Diószeg és Rév szintén az élvonalban álltak a HU-RO Program esetén, valamint Váradszentmárton a RO-HU Programban úgy az összesített támogatás, mint a lakosság arányos ERFA esetén. Mindezeket figyelembe véve, a városi önkormányzatok dominanciája és Nagyvárad kiugró értékei ellenére, méretarányosan a falusi önkormányzatok lettek a legsikeresebbek a közvetlen turizmusfejlesztési projektek csoportján belüli vissza nem térítendő támogatások lehívásában, mindkét operatív program esetén.

A közvetett turizmusfejlesztési projektek esetén, a HU-RO Program keretében Nagyvárad, Nagyszalonta és Biharfélegyháza volt az első három, viszont Cséffa és Nagyürögd önkormányzatára aggregált ERFA támogatás is jelentős volt, viszont lakosság arányos lebontásban Biharfélegyháza, Cséffa, Vizesgyán került az első helyekre, melyeket Nagyürögd és Nagyszalonta követtek. A RO-HU Program esetén a sorrend Nagyvárad, Madarász és Élesd volt az összesített ERFA esetén, viszont lakosság arányos összeg figyelembe vétele által Madarász lett az első, majd Sólyomkővár és Nagyvárad következtek. Ennek megfelelően, a megyeszékhely és egyéb városi önkormányzatok dominanciájának ellenére, a lakosság arányos tekintetben ismét a falusi önkormányzatok lettek a legsikeresebbek a vissza nem térítendő támogatások lehívásában.

Összességében, az Interreg IV és V esetén, a városi önkormányzatok előnyben részesítése (Badulescu *et al.*, 2016 esetének is megfelelően) ellenére, mindkét program vizsgált projekt kategóriáinak tekintetében bebizonyosodott a falusi önkormányzatok pályázóinak jelentősége a vissza nem térítendő támogatások lehívásának tükrében, nemcsak az adminisztratív területi aggregálás függvényét figyelve, de lakosság arányos lebontásban méginkább, mely az önkormányzatok méretkülönbségeinek kiegyenlítése miatt is jelentős módszer volt. A hegyvidéki területek legtöbb esetben nem részesültek uniós finanszírozásban e programokból, kivéve Rév esetét, mely mindkét program közvetlen turizmusfejlesztési projekt csoportjában kiemelkedő helyet képviselt. Sólyomkővár szintén kiemelkedő volt a 2014-2020-as programozási időszakban, úgy a közvetlen, mint a közvetett turizmusfejlesztési pályázatok körében, utóbbi esetén a második legmagasabb lakosság arányos ERFA támogatással rendelkezett. Kerpenyéd, szintén az Interreg V keretében, a közvetlen turizmusfejlesztési projektek csoportjában jól szerepelt lakosság arányos szempontból, bár megemlítendő, hogy az egyik legkisebb népességű önkormányzatként volt jelen.

A Regionális Operatív Program 2007-2013 közötti és 2014-2020 közötti időszakra vonatkozóan is sokkal élesebben kirajzolódott a területi különbségek mind a turizmusfejlesztési, mind a közvetett turizmusfejlesztési projektek megoszlása esetén. Nagyvárad domináns szerepe, az Interreg IV és V programokhoz hasonlóan kirajzolódott, a nyertes projektek száma és az elnyert támogatási összeg összesítése esetén is, ez által magas fokú koncentráció mutatkozott megyén belül. Mindazonáltal, lakosság arányos megoszlás tekintetében a regionális operatív programok esetén is átalakult az önkormányzatok rangsora, a megyeszékhely a közepesen sikeres önkormányzatok kategóriájába került, egyes esetekben pedig alacsonyan közepes értékeket elérve. Ennél fogva mindkét ROP az alacsonyabb népességű számmal rendelkező települések lakosság arányosan sikeresebb volt a pénzügyi támogatás lehívása esetén. Továbbá, mindkét időszakra és vizsgált projekt csoportra jellemzően a városok és municípiumok felülreprezentáltsága jelentkezett, Váradszentmárton község volt az egyedüli falusi önkormányzat, mely több projekt kategóriában

jelen volt, bár megemlítendő, hogy Nagyvárad metropolitán övezetének része, illetve Félixfürdő, mint nemzeti és Püspökfürdő, mint helyi jelentőségű turisztikai desztináció van jelen. Tehát a ROP 2007-2013 és 2014-2020 operatív programok esetén, a turizmusfejlesztés keretében, kifejezetten a városi önkormányzatok pályázóinak jelentősége emelkedett ki.

Továbbá, nem állapítható meg a tény, hogy a vizsgált projekt csoportok esetén a két operatív program kiegészítő jelleggel működött volna egymás mellett, mivel a ROP esetén a városi önkormányzatok túlsúlya mellett sem jelent meg olyan önkormányzat, mely az Interreg által nyújtott lehetőségekből ne profitált volna a vizsgált időszakok valamelyikében. Bár mindenképpen kiemelendő az a tény is, hogy a ROP nem összpontosított a határmenti önkormányzatok körére a közvetlen és közvetett turizmusfejlesztési projektek keretében, ellentétben az Interreg IV és V programmal.

6. ÖSSZEFOGLALÁS

A Bihar megye turizmusának területisége igen összetett, mivel az idegenforgalom működési keretfeltételeinek körébe az adottságok feltárása után, mint a fejlesztéspolitika kiinduló pontja (Rechnitzer – Smahó, 2011), a döntéshozók stratégiai célkitűzéseinek irányai és a megvalósított fejlesztési projektek megoszlása és jellege szintén hatást gyakorol az idegenforgalmi szektor megyei szintű és azon belüli desztinációk sikeres működésére tekintettel. Mindezek értelmében a négy fő kutatási kérdésem alapján a következőkben ismertetett eredmények születtek.

❖ A K1. alap kutatási kérdés tekintetében:

- C1. célra vonatkozóan a kínálat és kereslet trendjeinek vizsgálatát nézve a 4.2.2. nemzeti és nemzetközi kitenkítésben az utolsó 30 évre, illetve az 5.3.1. fejezetben kifejezetten megyei szinten 2005-2021 közötti éves bontásban tárgyaltak alapján. A nemzeti statisztikai intézet adatai szerint a vendégéjszakák legmagasabb összegét 1990-ben mérték, illetve a vendégérkezések száma tekintetében 2018-ban érte el ismét és haladta meg a turisták száma az 1990-es összeget. Emellett elsődlegesen, azaz 80% feletti részaránnyal mind nemzeti, mind megyei szinten a belföldi turisták domináltak. Továbbá, a kínálati struktúra bővülése az alacsony férőhellyel rendelkező, főleg falusi területeken működő turisztikai és agroturisztikai panziók esetén volt jelentős, mely az 5520-as NACE Rev2 csoporton belül lett bejegyezve.
 - E1. A szálláshely szuprastruktúra bővülése az egy szolgáltató egységre eső legalacsonyabb férőhellyel rendelkező turisztikai és agroturisztikai panziók esetén volt a legjelentősebb a vizsgált időszakot tekintve, melyet egyrészt a NACE Rev2 csoporton belüli szolgáltatók számának növekedése és magas részaránya, valamint az idegenforgalmi keresleti és kínálati statisztikai adatok elemzése is alátámasztott az 5.3.1. fejezetben belül.
 - E2. Bihar megye turisztikai keresleti és kínálati jellemzői a nemzeti idegenforgalmi trendekhez igazodnak, melyet a vendégérkezések és -éjszakák alakulásának trendjei, illetve a szálláshely szerkezet bővülésének jellemzői szintén alátámasztanak.
 - ☑ H1 hipotézisem beigazolódott, azaz a nemzeti turisztikai trendekhez igazodik Bihar megye turizmusának kínálati és keresleti jellemzői
- C2. esetén a megye turisztikailag kiemelt terüleit első soron a Bihar megye természetföldrajzi és társadalmi vonatkozásaiban értelmeztem, majd megyei fejlesztési stratégiában kiemelt településeket ismertettem. Ezt követően a nemzetközi és nemzeti szinten értelmezett turisztikai környezetben tárgyaltam Bihar megye súlyát, valamint a keresleti trendek jellemzőit a 4. fejezetben tárgyalva. Majd az 5.2.1. fejezetben a Nemzeti Területrendezési Terv (NTT) VIII. számú mellékletét elfogadó 142/2008-as sürgősségi kormányrendelet és a 190/2009-es jóváhagyó és módosító törvény értelmében kiemelt koncentrált turisztikai erőforrással rendelkező, LAU szinten megjelenő önkormányzatok körét ismertettem, illetve térinformatikai módszerrel ábrázoltam azok megjelenését a meghatározott erőforrás csoportokra és azok koncentráltóságára bontva. Továbbá, az 5.1.2.1. fejezetben ismertett NTT 3. Fejezetében megnevezett örökségvédelem alatt álló természeti és kulturális értékekkel rendelkező területek körében szintén felsorakoztattam a kiemelt önkormányzatokat. Mindezeket a 852/2008-as nemzeti és helyi jelentőségű desztinációkat lehatároló törvény keretében is értelmeztem, mely esetén kifejezetten a fürdő turisztikai célpontok, nemzeti jelentőségűként Félixfürdő, illetve a három

további helyi jelentőségű célterületként ugyanazon önkormányzathoz tartozó Püspökfürdő, majd Tenke, mint gyógy- és fürdő üdülőhelyek lettek megnevezve, valamint Biharfüred, mint hegyvidéki klimatikus üdülőhely. Továbbá, az 5.3. fejezetben tárgyalt elsődleges szuprastruktúra Nagyvárad és Váradszentmárton esetén mutatott jelentős koncentrátságot.

- E3. Ezeket összevetve elmondható, hogy a 2007-2020-as vizsgált időszakban, a nemzeti szinten kiemelt Váradszentmártonhoz tartozó Félixfürdő kapott legnagyobb hangsúlyt, a fürdőturizmus célterülete, de összességében is egyetlen nemzeti szinten jelentős megyei desztinációként, így a városi és falusi települések, illetve a hegyvidéki szinte teljesen háttérbe szorultak, a jelentős potenciál ellenére.
 - E4. Az NTT 3. és 6. Fejezetei, illetve a megyei stratégiában kiemelt jelentőségű célterületek köre nem egybevágó, így a védett örökségek és a turisztikai erőforrások köre nem összeegyeztetve került kiértékelésre.
 - E5. Az elsődleges szuprastruktúra magas fokú koncentrátságot mutatott Nagyvárad és Váradszentmárton területén, ezért mindkét célterület kiemelt jelentőségüként kezelhető a turisztikai hasznosítás tekintetében.
 - E6. A folyók vízgyűjtője mentén lehatárolható desztinációk új fejlesztési potenciállal bírhatnak.
 - E7. A megye LAU szintjének potenciális desztináció típusokba való besorolása a Michalkó (2007a) féle településmorfológiai jegyek megközelítésének mentén a területi fejlesztési szemlélet elmélyítését eredményezhetné.
 - H2 hipotézis részben igazolódott, mivel a fürdő üdülőhelyek körében jelentősebb desztinációként való hasznosulás mutatkozott, mint a megyeszékhelyen kívüli nagyobb városok esetén, melyet egyrészt a szuprastrukturális ellátottságot figyelembe véve, másrészt a települések desztinációként való kezelésének tekintetében, illetve a vendégérkezések és vendégéjszakák tekintetében értelmeztem.
- ❖ A K2. alap kutatási kérdés tekintetében:
- C3. és C4. céloknak megfelelően az 5.3. fejezetben vizsgált céges adatázisaim jellemzőinek kiértékelése alapján valósítottam meg az elsődleges szuprastruktúra elemeinek területi szintű vizsgálatát idősoros vonalas elemzés által, a 2008-as gazdasági válságot és a Covid-19 pandémiát is kiemelve, továbbá, térinformatikai módszerekkel, Bihar megyére és annak LAU szintjére, illetve az 5.2.3. fejezetben lehatárolt potenciális desztináció típusok önkormányzati szintű csoportosításában. A Hoover-index területi koncentráció vizsgálatával jellemeztem mind a szálláshely, mind a vendéglátóhelyek esetében a megoszlást, melyekre továbbá szintén Hoover-index módszerével, de új felhasználási perspektívából, a cégek alkalmazott arányos árbevételének alakulását mutattam be, azok hatékonyságai mutatójaként értelmezve az indexet.
 - E8. Bihar megye elsődleges szuprastruktúrájára tekintettel, a kereskedelmi szálláshelyek köre úgy mennyiségi, mint területi megoszlás szempontjából is rendkívül sokat fejlődött, bár Nagyvárad és Váradszentmárton önkormányzatainak területe még mindig kiugróan központi szerepet képvisel.

- E9. A gazdasági válság és a pandémia is negatív hatást gyakorolt a szálláshely és vendéglátói szolgáltatók hatékonyságára és fejlődésére, azonban a Covid-19 sokkal intenzívebb mértékben okozott visszaesést az árbevételek és az éves alkalmazotti létszám tekintetében.
 - E10. A pandémia nagyobb mértékben érintette negatívan a szálláshely szolgáltató egységek körét, mint a 2008-as gazdasági válság.
 - E11. A vendéglátó egységek esetében Bihar megyében folyamatos hatékonyság csökkenés mutatkozik, amely a kiépült fölös kapacitásokra mutat rá.
 - E12. A Hoover-index általános felhasználási módjai mellett az időbeli hatékonyság változásának mérésére is alkalmas, mely módszertanilag új eredményként értelmezhető, amit a 5.3.3. fejezetben ismertettem Bihar megye elsődleges szuprastruktúrájának példája által.
 - ☑ H3 hipotézis beigazolódott, első sorban az ArcMAP 10.4.1. szoftverrel megvalósított kartográfiai módszerek alapján, mely által kimutattam, hogy Nagyvárad és Váradszentmárton önkormányzatain belül csoportosulnak mind szálláshely, mind a vendéglátó egységek köre, úgy a szolgáltatók száma, mint az árbevétel és az átlag éves alkalmazotti létszám alapján, mellyel az aggregált értékek tekintetében meghatározzák a megyei szolgáltatói trendeket is ezen területen. Másrészt a Hoover-index LAU-k lakosságával arányosan számított fajlagos árbevétele igen magas értékeket mutatott megyei viszonylatban, mely a magas területi koncentrálságra vonatkozott, ezáltal jelentős területi eltéréseket jelölve.
 - ☐ H4 hipotézis részben igazolódott be, mivel nem a terület egyenlőtlenségi mutatók fluktuált módon változtak a válságidőszakokban, tehát nem állapítható meg egyértelmű trend.
 - ☒ H5 hipotézis nem igazolódott be a cégek adatainak statisztikai elemzése mentén. Egyrészt a potenciális desztináció típusba való LAU szintű felosztás a falusi desztinációk esetén is jó rálátást biztosított, mely esetében kimutattam, hogy a megyeszékhely és vezető gyógy- és fürdő üdülőhely, azaz Váradszentmárton, trend alakító szereppel volt jelen a megyében, mivel a legmagasabb értékeket mértem mindegyik mutató esetén, így ezek esetén mértem a legnagyobb visszaesést is az árbevétel és átlag éves alkalmazotti létszám esetén, mellyel szemben a falusi desztináció típus tekintetében mértem a legkisebb arányú visszaesést az árbevételek esetén. Mindazonáltal az átlag éves alkalmazotti létszám alakulásának trendjei eltérően jelentek meg a két cég típus tekintetében a falusi desztináció típusban működő szolgáltatók körén belül.
- ❖ A K3. alap kutatási kérdés tekintetében:
- C5. célkitűzésemet a Bihar megyére is vonatkozó alapvető területi tervezési dokumentumok és jogi anyagok tartalomelemzése által valószínűsítettem meg az 5.1.2. fejezetben tárgyaltak alapján, mely tekintetében nemzeti szinten megfogalmazott célrendszer mérvado vizsgálatát tudtam csak elkészíteni, a megyei és helyi szint érvényes terveinek hiányában. Összességében területi szempontból a természeti, kulturális és épített örökségvédelem, valamint ezeken és a települések arculatának megőrzése által a helyi nemzeti és etnikai identitás megőrzése köré koncentrálódott a turizmus fejlesztésére irányuló célkitűzések köre, mely mellett az általános

infrastrukturális feltételek javítását jelentős prioritásként kezelték, végig a vizsgált 2007-2020 időszakában, mivel hosszú távú stratégiákat fogalmaztak meg. Továbbá, a turizmusfejlesztés jelentősége abban is megnyilvánult, hogy a Nemzeti Területrendezési Terv kiemelt fejezeteként lett kezelve, melyben megyei szinten lehatárolták a jelentős turisztikai erőforrásokkal rendelkező önkormányzatok körét, melyben elsődleges gazdaságfejlesztési területként a turizmust emelték ki.

- E13. Nemzeti területfejlesztési keretben kiemelt szerepet képvisel a terület specifikus örökségeken alapuló turizmusfejlesztés, azonban a belföldi kereslet felé orientál, melyre a külföldi versenytársak kínálatával párhuzamos fejlesztési fókusz is utal.
- C6. keretében a 2007-2013 és 2014-2020 időszakra vonatkozó nemzeti, regionális, megyei és helyi szintű stratégiai fejlesztési dokumentumok tartalomelemzését végeztem, majd ezeket a területfejlesztési és területrendezési stratégiákkal összeegyeztetve értelmeztem az 5.1. fejezeten belül.
 - E14. A nemzeti szintű tervezés esetében az ágazati és területi megközelítés együttesen és összhangban jelenik meg.
 - E15. A két tervezési-programozási időszakban jelentős differenciák nincsenek a turizmus megjelenítését illetően a fejlesztési stratégiákban, de 2014 után az erősebb területi fókuszálás egyértelműen kimutatható a megyei szinten, mintsem a regionális stratégiaalkotásban, mely a régiók korlátozott jogkörének sajátosságából adódik.
 - E16. A Bihar megyei és Nagyvárad önkormányzati területrendezési és településfejlesztési hatályos dokumentumainak hiánya az integrált turizmusfejlesztés szempontjából negatív következményekkel járhat.
 - H6 hipotézis részben igazolódott be, mivel a fejlesztési dokumentumok célrendszere ágazati jellegű elsősorban, mely a tartalomelemzés által kiderült, azonban 2014 után beemelték a területi megközelítést is, lehatárolva a fejlesztések célterületeit.
 - ☑ H7 hipotézis beigazolódott, mivel egyrészt a vizsgált időszakban a megyei fejlesztési tervek és a megyeszékhely fejlesztési terve csak részben volt összekapcsolható, illetve magasabb hierarchiai szintekkel kompatibilisebbek voltak, másrészt a területi fejlesztési szemlélet elhanyagoltsága a nemzeti szinten meghatározott irányvonalaktól való közvetlen függést okozták, hátrányosan érintve a helyi erőforrásokra épülő, alulról szerveződő elképzelések beépítését a stratégiai célrendszerben. Másrészt pedig a dokumentumok elemzése által kirajzolódó felülről lefelé irányuló tervezés csorbítja a nemzeti szint alatti horizontális kompatibilitását a terveknek, mely annak is tulajdonítható, hogy a lokális szintű stratégiaalkotást megbízott szolgáltatóval készítették, amely jelentősen a kész dokumentumok kereteire támaszkodva és a statisztikáknál mélyebb helyi ismeret hiányában alakította ki a fejlesztési célrendszert.
- ❖ A K4. alap kutatási kérdés tekintetében:
 - C7. célkitűzésnek megfelelően a turizmusfejlesztési stratégiák és a vizsgált operatív programok prioritásai mentén tártam fel a turizmusfejlesztési céloknak megfelelő projektek körét. Annak ellenére, hogy mindkét időszak regionális fejlesztési stratégiájával

összeegyeztethető célrendszer mentén épült fel a ROP és az Interreg, amely prioritási tengelyeik mentén pályázhattak az eligibilis szereplők, a célrendszereknek megfelelő, területi kohézió és versenyképesség felé aspirálva, a megvalósított vagy kivitelezési folyamatban levő projektek több szempontú egyenlőtlen megoszlása gátolhatja a célok elérését. Egyrészt mindkét program, mindkét programozási időszakon belül vizsgált közvetlen és közvetett turizmusfejlesztési projektjeit Nagyvárad és egyéb városok felülreprezentáltsága jellemezte, másrészt jelentős egyenlőtlen eloszlás mutatkozott a megye önkormányzatait összességében nézve. Azonban feltehető a kérdés, hogy a helyi gazdaságok diverzifikációját mennyire tudták szolgálni a városközpontúsággal. Továbbá, ismét megkérdőjelezem a megyei stratégia esetén a területi felzárkóztatást, illetve a 2014-2020-as periódusban megjelölt jelentős desztinációvá válást, mint a megye önmaga, hiszen mindkét ROP esetében Nagyvárad és Váradszentmárton területei jelentek meg egyik leghangsúlyosabban, melyek eddig is domináltak az elsődleges szuprastruktúra kiépítettsége esetén is.

- E17. A városcentrikus finanszírozott projektek ellenére a falusi önkormányzatok sikeresebbnek bizonyultak a lakosság arányos támogatottság tekintetében mindegyik program esetén.
- ☒ H8 hipotézist a fent említettek értelmében megcáfolom, mivel esetlegesen a területi különbségek elmélyítéséhez járult hozzá a város-orientált fejlesztések köre mindkét program, mindkét vizsgált időszakában, valamint a ROP-on belüli finanszírozás értelmében épp az Erdélyi-szigethegység Natúr Park területe, de Érmellék is háttérbe szorult, amelyek egyébként kiemelten kezelt fejlesztési területekként lettek megjelölve a 2014-2020-ra vonatkozó megyei stratégiában. Továbbá, a partnerkapcsolaton alapuló Interreg IV esetén, de az Interreg V tekintetében szintén a román-magyar határmenti önkormányzatok jelentősen domináltak, mely által a kapcsolatrendszer kibővítése nem valósult meg hatékonyan, hanem az előzőleg létrejött kapcsolati háló tagjai voltak előnyben.
- ☑ H9 hipotézis beigazolódt, amely a kartográfiai módszerrel szemléltetett térképek esetén is kirajzolódik, a város-központúság, illetve, főleg a HU-RO keretében mért határ menti, nyugati vonal önkormányzatainak erős reprezentáltsága. Másrészt pedig a ROP közvetlen és közvetett turizmusfejlesztésre irányuló projektjei esetén is egyrészt a városi önkormányzatok emelkedtek ki, másrészt pedig nem kiegészítő jelleggel valósultak meg a fejlesztések, hiszen az Interreg keretén belül támogatott érintettek területi lokációjával egybevágtak.
- ☒ H10 hipotézis nem igazolódt be, mivel nem kiegészítő területi jelleg határozta meg a két programozási időszak projektjeinek lehatároltságát, a ROP-on belül nem jelent meg olyan célterület, mely az Interreg valamelyik vizsgált programja által nem részesült volna támogatásban.

6.1. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ ÉS ÚJSZERŰ EREDMÉNYEI

Az értekezés új eredményei:

- A folyók vízgyűjtő rendszere menti desztinációlehatárolás új lehetőségeket nyithat a fejlesztési orientáció előtt.

- A megye helyi önkormányzati szintjének potenciális desztináció típusokba való besorolása a terlepülésmorfológiai és a turisztikai miliőt meghatározó jegyek megközelítésének mentén a területi fejlesztési szemlélet elmélyítését eredményezhetné.
- A gazdasági válság és a pandémia is negatív hatást gyakorolt a szálláshely és vendéglátói szolgáltatók hatékonyságára és fejlődésére, azonban a Covid-19 sokkal intenzívebb mértékben okozott visszaesést az árbevételek és az éves alkalmazotti létszám tekintetében.
- A vendéglátó egységek esetében Bihar megyében folyamatos hatékonyság csökkenés mutatkozik, amely a kiépült fölös kapacitásokra mutat rá.
- A területi és ágazati tervezés nemzeti szinten egymásba illeszthető, azonban a Bihar megyében lehatárolt turisztikai erőforrások esetén ellentmondásos besorolások vehetők észre.
- A fentről lefelé irányuló tervezés, valamint a Bihar megyei és megyeszékhelyi szinten hiányzó hatályos területrendezési és településfejlesztési dokumentumok az integrált turizmusfejlesztés szempontjából negatív következményekkel járhatnak, a fejlesztési stratégiák domináns ágazati megközelítése mellett.
- A városcentrikus finanszírozott projektek ellenére a falusi önkormányzatok sikeresebbnak bizonyultak a lakosság arányos támogatottság tekintetében mindegyik vizsgált fejlesztési program esetén.
- Nem kiegészítő területi jelleg határozta meg a két programozási időszak turizmusfejlesztési projektjeinek lehatároltságát az Interreg és ROP keretében, ezzel a területi különbségek esetleges további fokozásához is hozzájárulva.

A következő eredmények a szakirodalomban korábban már ismertetett trendeket erősítik meg, ahogyan azt ki is emeltem helynként, azonban a kutatásom során újabb alátámasztást nyertek:

- Az elmélet szintetizálása alapján megállapítható, hogy a területi tervezés és turizmusfejlesztés szoros kapcsolódása egyértelmű, sőt szükségszerű a koherens tervezés esetén az ágazati és területi szemlélet kompatibilitása, a térszerkezeti adottságok legmagasabb fokú, de harmónikus és fenntartható hasznosítása érdekében.
- Bihar megye turisztikai tőkéje összetett, azonban e potenciálok hasznosítása egyenlőtlen megoszlású, a falusi és hegyvidéki potenciálok háttérben maradásával.
- Bihar megye elsődleges szuprastruktúrájára tekintettel, a kereskedelmi szálláshelyek és vendéglátóhelyek köre úgy mennyiségi, mint területi megoszlás szempontjából is rendkívül sokat fejlődött, bár Nagyvárad és Váradszentmárton önkormányzatainak területe még mindig kiugróan központi szerepet képvisel, a területi koncentráltság magas fokát eredményezve.
- A nemzeti területfejlesztési keretben kiemelt szerepet képvisel a terület specifikus örökségeken alapuló turizmusfejlesztés, azonban a belföldi kereslet felé orientál, melyre a külföldi versenytársak kínálatával párhuzamos fejlesztési fókusz is utal.
- A két tervezési-programozási időszakban jelentős differenciák nincsenek a turizmus megjelenését illetően a fejlesztési stratégiákban, de 2014 után az erősebb területi fókuszálás egyértelműen kimutatható a megyei szinten, mintsem a regionális stratégiaalkotásban, mely a régiók korlátozott jogkörének sajátosságából adódik.
- Az Interreg IV és V turizmusfejlesztési projektjeinek városcentrikussága mellett a meglévő partnerkapcsolatokra való építkezése által erősen a határ menti területekre koncentráldott.

6.2. Korlátok és további kutatási lehetőségek

Jelen dolgozat meghatározó eredményei ellenére Bihar megye keretén belül értelmezhetőek, nem általánosíthatóak azok Románia többi megyéire vonatkozóan, sem a szuprastruktúra vizsgálata, sem a projektek megoszlásának és jellemzőinek tekintetében, bár átfedés lehet, illetve van is, a nemzeti és regionális stratégiák elemzése körében.

Mindazonáltal, ahogyan a célterületről gyűjtött adatok köre igen bő, annál fogva jelen értekezés szerzője további kutatási lehetőségre ad már önmagában irányvonalat.

Elsősorban, a potenciális desztináció típusok esetén tovább bontható a Hoover-index felhasználásával a területi koncentráció részletezése, másrészt pedig az adott szolgáltató egységek időbelő hatékonyság változásának vizsgálata is.

Továbbá, a kutatási időszak kibővítése által a következő programozási periódus ágazati és területi stratégiáit szintén össze lehet egyeztetni a jelen kutatásban kiemelt időszakkal, a célrendszerek változásának, illetve a lokális szint kiemelésének fókuszában, valamint a projektek területi koncentrációjának vizsgálatára vonatkozóan, a keresleti és kínálati oldal statisztikáival összeegyeztetve.

Ezen felül, a Covid-19 hatásának vizsgálata szempontjából szintén indokolt lehet a vizsgálat folytatása, beemelve egyéb makrogazdasági és geopolitikai tényezőket, úgy mint az orosz-ukrán háború hatása a megye turisztikai szektorára.

Továbbá, a vizsgált operatív programok köre szintén kibővíthető, első sorban a vidékfejlesztési programokkal, melyek kisebb volumenű, de a helyi gazdaság diverzifikálását célzó projektekkel van jelen a turizmus szempontjából.

Másrészt a kvalitatív módszerek, mint az interjú, bevonása a projektek hatásának mérésére jelentősebb, mélyebb betekintést adhat az eddig megvalósított turisztikai beruházások fenntarthatóságát illetően, valamint az önerős fejlesztések körének vizsgálatára vonatkozóan is. Ebből a szempontból kiemelt szereplők lehetnek a helyi döntéshozók, a projekt gazdák, illetve a helyi turisztikai szolgáltatók köre.

6.3. Gyakorlati alkalmazási lehetőségek

Ahogy azt Benedek József (2015) is kihangsúlyozta, nem elég a regionális és területi vizsgálatok elemzése, annak gyakorlati alkalmazása nélkül, ezért a kutatás jelentős eredményeit érdemes lenne figyelembe venni a megyei és önkormányzati ágazati stratégia alkotás szempontjából, valamint a területi turizmusfejlesztés tekintetében is, a versenyképesség növelése érdekében, hogy az idegenforgalmi potenciál ne csak a belföldi kereslet által kiemelt célterületen legyen jelentősen, viszont kevésbé fenntarthatóan hasznosítva, hanem akár a határmenti térség szempontjából jelentős erőforrások is kerüljenek kihasználásra, a kiegészítő jellegű fejlesztések és kínálat bővítésével. A megye határmenti jellege ennél fogva nem csak logisztikai, főleg tranzit szempontból lehetne kiemelt, hanem a turizmus komplementer kínálatából adódóan szintén, melyre a hegyvidék kevésbé versenyképes desztinációi eddig nem adtak lehetőséget olyan mértékben, mint amennyire hasznosítani lehetne. Hiszen nemhiába a fenntartható fejlődés, illetve vidékfejlesztés egyik fő eszközeként kezelik a turizmust. Ezért a ezen elvek érvényesítése, alkalmazása a projektek tervezése, stratégiák kialakítása és a döntéshozatal folyamán is egyaránt segítené a fejlesztések eredményességét és hatékonyságának növelését. Ezt pedig a fejlesztésben érintett szereplők számára a jó gyakorlatokat és a hatékonyság javításának lehetőségeit bemutatva a szemléletformáláson keresztül érhetjük el.

7. SUMMARY

Tourism has got significant importance as one of the most dynamically growing economic sector worldwide, although its social and ecological impact is also considered. Since at the territorial dimension the socio-economic processes significantly affect the efficient exploitation of the local resources, the development of tourism is determined by these factors, which is also important in the transforming East-Central Europe. In this regard, the territorial capital, on the one hand, provides the basis of tourism development, on the other hand, decision-makers and economic actors, in this case the tourist service providers, play prominent role in development of local economies, generating employment, further investments, protection of environment and diminution of territorial and social inequalities.

Furthermore, tourism also plays a significant role in the context of operational programs financed by the European Union (Bădulescu – Bădulescu, 2017), as well as in the case of cross-border European integration, within the framework of several Euroregion (Süli-Zakar, 2003b, 2010c; Bădulescu – Bădulescu). However, the sector is also highly sensitive to external environmental influence, several unfavorable factors have determined its development direction in the last two decades, such as the 2008 economic crisis and the Covid-19 pandemic, also geopolitical conflicts and wars. Moreover, the diversity of territorial capital could be considered as resources, in case of tourism development these are indispensable to some extent, although their composition and concentration may vary within the framework of a delimited territorial unit, even for a country or region, but also for a county or settlement (Rechnitzer-Smahó, 2011). Therefore, a consistent and comprehensive strategic development approach is essential for building a resilient economy (Michalkó, 2004, 2007a; Jaliu, 2012), both at the national, regional and local territorial levels. However, complex territorial planning can effectively influence regional processes, since the sectoral approach alone cannot effectively eliminate the conflicts of interest between decision-makers at different planning levels, economic actors and local society (Lapsánsszky, 2016).

Within the framework of this thesis, I examined the territorial nature of the tourism development of Bihor County in Romania, on the one hand, because the territorial characteristics of tourism – whether we think of natural or anthropical potentials – are present in a complex and unique way (Dodescu – Borma, 2017). On the other hand, based on this capital, the tourism of Bihor could even grow into a leading economic sector, following the aspects of sustainability, alongside appropriate territorial strategic planning and related integrated investments. The tourism of Bihor county could be characterized by very complex territoriality, since following the exploration of the conditions for the operational framework of tourism, as a base of shaping development policies (Rechnitzer - Smahó, 2011), the directions of strategic objectives defined by decision makers, also the distribution and nature of the implemented development projects have an impact over successful operation of this particular sector at the level of the county, but also at the level of destinations within it. In addition, the location of the county, on the western side of Romania and bordering Hungary, creates the geographical basis for multidimensional development of tourism, although the already applied development programs and policies did not succeed in dynamical cohesion of the tourism of Bihor.

In this regard, I considered the framework of directions of the strategic objectives and the horizontal and vertical compatibility of the different hierarchical levels of planning to be particularly important in the investigation of the territorial tourism development of Bihor, as it may give us an explanation about the origin of the issues raised above. Furthermore, I regard the territorial delimitation of the tourism potential as a framework condition on which the supply of this sector is based, as well as the structural characteristics of the accommodation and food and beverage service providers, distinguished between the local economic actors within tourism, since they form the basic criteria of a destination. All of these are integral parts of the territorial system of Bihor, but they function depending on the general infrastructural provision provided by the public sector. The operational programs have opened up various opportunities for the public, private and civil spheres, which cannot be neglected in terms of the provision and development of previous mentioned features and general business environment, and also the effects of cross-border partnerships over the development of tourism were already discussed by several academics, mostly

in case of Bihor – Hajdú-Bihar Euroregion (Popoviciu, 2010; Henț, 2013; Bădulescu – Bădulescu, 2017).

Finally, after reviewing the literature and completing the first stages of field investigation, I formulated my main research questions, as well as the related goals and hypotheses in order to examine the territoriality of the tourism development of Bihor County, which are presented in the following table.

17. Táblázat: Research questions, objectives and hypotheses

Research questions (Q)	Objectives (O)	Hypotheses
Q1. Which are the highlighted areas in case of tourism in Bihor County and how could they be delimited?	O1. The presentation of main characteristics of tourism in Bihor County and the trends of tourism supply. O2. The delimitation of areas with high potential and the (potential) destinations of the county.	H1. The trends of tourism in Bihor County corresponds to the national general tendencies of the sector. H2. The areas frequented by tourists are concentrated around the spa resorts and larger cities of Bihor.
Q2. Which are the territorial characteristics of the primary superstructure in Bihor (and to what extent was it affected by financial crisis of 2008 and Covid-19 pandemic)?	O3. The presentation of the transformation of structure of accommodation service providers within Bihor County between 2005-2020. O4. The presentation of the transformation of structure of food and beverage service providers within Bihor County between 2005-2020.	H3. The primary superstructure of Bihor County is aligned with the tradition-ally known tourist destinations; therefore, it is concentrated within Oradea and Sânmartin. H4. Indicators of territorial inequalities of primary superstructure of Bihor County showed increasing trends within the examined periods of financial crises and Covid-19. H5. The examined periods of crisis mainly affected the primary superstructure of rural areas, causing decline in the main indexes.
Q3. What correlation can be observed between territorial development and the development of tourism within Bihor County?	O5. The presentation of the importance and role of tourism developments within territorial development interventions. O6. The presentation of the importance and role of the tourism development goals of Bihor within the territorial development strategies.	H6. The documents and strategies for tourism development concerning Bihor County are primarily sectorial in nature and do not formulate territorial goals or include territorial specifics. H7. The strategical plans and territorial strategies for tourism development concerning Bihar County could be primarily characterized by vertical rather than horizontal connections.
Q4. Which are the directions of initiatives regarding the development of tourism at the level of local administrative unites of Bihor County?	O7. The review and analyzation of the synergies and implementation of tourism development strategies regarding Bihor County. O8. The presentation and evaluation of the territorial characteristics of the EU-supported tourism development projects, implemented in Bihor County, within the framework of ROP and Interreg.	H8. The development projects were implemented according to the priorities of the strategies for the development of tourism. H9. The tourism development projects of the period 2007-2020 show significant territorial concentration. H10. Complementary adaptation of ROP and Interreg was realized along the tourism development projects within Bihor County.

Own edited table

In accordance to my main four research questions, along with the associated objectives and hypotheses, the following results were obtained:

- ❖ Q1. research question:
 - O1. – Regarding the examination of trends of supply and demand for the last three decades, I discussed the change of trends in chapter 4.2.2., within national and international framework, and in chapter 5.3.1. within the county for the period of 2005-2021. According to Romanian National Institute of Statistics, the overnight stays of tourist achieved the highest values in 1990, only the number of tourist arrivals reached and merely exceeded the values of 1990 in 2018. In addition, domestic tourists dominated primarily with more than 80% of share of total tourist arrivals, which trend applies to both nationally and to the level of Bihor. Furthermore, the expansion of accommodation entities was significant in case of tourist and agro-tourism guesthouses that is characterized with the lowest capacity, operating mainly in rural areas, which were registered under the group of 5520 by NACE Rev2.
 - R1. The expansion of accommodation superstructure was the most significant in case of tourist and agro-tourist guesthouses, with least capacity per entities, that were registered under the group of 5520 by NACE Rev2 which showed emerging development trends and high share within accommodation service providers in Bihor, also statistical data analysis in chapter 5.3.1., confirm the prominent role of these type of lodging entities.
 - R2. The trends of tourism demand and supply within Bihor corresponded to national tendencies, that is supported by the trends of tourist arrivals and overnight stays, as well as the characteristics of the expansion of the accommodation structure.
 - ☑ H1 hypothesis has been confirmed, the trends of tourism supply and demand of Bihor are aligned with national tourism tendencies.
 - O2. – Firstly, I identified the most significant destinations of Bihor based on its natural and social aspects, then I assessed the highlighted local administrative unites (LAU) which were evaluated in the development strategies of Bihor County. Afterwards, I discussed the importance of Bihar County in the international and national tourism environment, as well as the characteristics of the demand trends, discussed in chapter 4. Subsequently, I identified the destinations with high tourist potential of national or local importance in chapter 5.2.1., based on the annex VIII. of National Spatial Planning Plan (NSPP) and I displayed the territorial division of these LAUs, also the type and concentration of resources within it, using GIS methods. In chapter 5.1.2.1., I identified the designated LAUs with protected natural or anthropical tourism resources based on the 3rd chapter of NSPP. I made a comparison between the enumerated and characterized protected areas on the level of LAU and the denominated destination types of national or local interest, which gave me the results of the dominance of health and spa tourism destination types, emphasizing Băile Felix as the only destination of national interest, and Băile 1 Mai, Tinca and Stâna de Vale as destinations of local interest, although the latter is considered as climatic health resort not spa, neglecting other natural and anthropical tourism resources between 2005-2020, that were already mentioned as protected

values. Furthermore, the structure of accommodation service suppliers showed high concentration for the territories of Oradea and the neighbouring Sânmartin.

- R3. Summarizing the results, Băile Felix was considered as the most important destination of Bihor County, within local administrative units of Sânmartin, between 2007-2013 and 2014-2020 programming periods, as health and spa destination of national interest. In this regard, the urban, mountain and rural destination types were almost completely neglected, despite their significant potential.
 - R4. The 3rd and 6th chapter of NSPP, as well as the highlighted destinations by the strategic plan of the county, do not coincide, so the protected heritage and tourism resources were not evaluated simultaneously and harmoniously.
 - R5. High territorial concentration was present regarding the primary superstructure of Bihor, focusing on Sânmartin and Oradea, therefore both destinations could be considered as significant target areas due to high level of exploitation.
 - R6. Destinations that can be identified along the river basins may carry new development potential.
 - R7. The classification of the LAU level of Bihor into potential destination types along the principles of Michalkó's (2007a) approach to morphological features of settlements could lead to a deepening of the territorial development approach.
 - H2 hypothesis was partially confirmed, as there was a more significant utilization as a destination among spa resorts than in the case of larger cities outside the county seat, which I interpreted, on the one hand, taking into account the superstructural supply, and, on the other hand, in terms of the treatment of territories of LAUs as destinations, as well as in terms of tourist arrivals and overnight stays.
- ❖ Q2 research question:
- O3 and O4. – Based on the evaluation of the two own datasets containing the inventory of accommodation and food and beverage service providers, discussed in chapter 5.3., I carried out a territorial examination of primary superstructure, using linear time series analysis for the period between 2005-2020, covering the timeframe of financial crisis of 2008 and the first year of Covid-19 too. Furthermore, I examined the territorial division of abovementioned service providers by the number of entities and their location, also by their turnover and annual average number of employees, using GIS methods on the level of LAU and for the potential destination types, according to chapter 5.2.3. In addition, I realized the characterization of territorial concentration of accommodation and food and beverage service providers, aggregated to the county, applying the widely used method of Hoover-index, moreover, I examined the efficiency of entities by dividing their turnover on annual average number of employees, using Hoover-index for measuring the change in efficiency of entities over time, as new application form.
 - R8. As far as accommodation supply is concerned, the primary superstructure of Bihor faced significant development both in quantity and

in territorial division, although the LAU of Sânmartin and Oradea still play an exceptionally central role.

- R9. Both financial crisis and Covid-19 had negative impact on the efficiency and development of accommodation and food and beverage service providers, although Covid-19 caused a much more intense decrease in turnover and the annual average number of employees.
 - R10. The pandemic negatively affected the range of accommodation service providers to a greater extent than the economic crisis of 2008.
 - R11. In the case of food and beverage service providers in Bihar County, there is a continuous decrease in efficiency, which highlights the possible excess of capacity of entities.
 - R12. The method of Hoover-index, besides the widely known usage, is applicable for measuring changes in efficiency over time, which could be considered as a new methodological result of the present research, that is expounded in chapter 5.3.3.
 - ☑ H3 hypothesis was confirmed, primarily based on the GIS methods, with the results of multidimensional outstanding concentration of primary superstructure within Sânmartin and Oradea, defining the trends for the county. Secondly, the significant territorial concentration was also proved by Hoover-index values for Bihor.
 - ☐ H4 hypothesis was partially confirmed, due to the fluctuating trends of indicators of territorial inequalities regarding the periods of crisis.
 - ☒ H5 hypothesis was refuted owing to statistical analyses of performance of firms on level of LAU. The evaluation of service providers, on potential destination types of local level, provided a clear vision of changes of primary superstructure for rural areas too. Since the county seat and main health and spa tourism destination, Sânmartin, had leading values within Bihor, these territories faced the highest decrease in turnover and in average annual number of employees, while rural destination type showed the least proportion of relapse in turnover of firms within their type. Although, distinct tendencies were present in case of the number of employees among the two types of firms.
- ❖ Q3. research question:
- O5. I achieved my objective by analyzing the content of the basic spatial planning documents and legal materials that also apply to Bihor, within chapter 5.1.2., although I could integrally examine only the national level in the absence of valid plans at the level of the county and Oradea. Overall, from a territorial point of view, the objectives for the development of tourism were concentrated around the preservation of the local national and ethnic identity through the protection and preservation of natural, cultural and built heritage and also the architectural characteristics of the settlements, and also the development of general infrastructural conditions, being treated as significant priorities throughout the examined timeframe of 2007-2020, as long-term strategies have been formulated. Moreover, the importance of tourism development was also manifested in the fact that it was treated as a priority chapter of the National Spatial Planning Plan, in which the range of LAU with significant tourism resources was delineated at the level of counties, where tourism was highlighted as the primary economic development area.

- R13. The development of tourism based on territorial specific heritage play prominent role in national territorial planning, although it is oriented towards the domestic demand, that is indicated by the focus on parallel development of supply to the offer of foreign competitors.
- O6. I realized the content analysis of strategical planning documents for the national, regional and local level, afterwards I made a comparative analysis with strategies for territorial development and special planning within chapter 5.1.
 - R14. The sectorial and territorial planning approach appeared jointly and in harmony in case of national level of planning.
 - R15. There did not appear significant differences in development strategies for the two programming periods, although a considerable territorial focus could be observed after 2014 at the level of the county, in contrast to regional strategic planning, due to limited authority of regions.
 - R16. The lack of territorial and spatial planning documents for Bihor County and Oradea may exert negative consequences from the point of view of integrated tourism development.
 - H6 hypothesis was partially confirmed due to the facts that the structure of priorities within the examined development documents mostly have sectorial nature, however, after 2014, the territorial approach was also included, delimiting the target areas of the developments.
 - ☑ H7 hypothesis was confirmed, since, on the one hand, the development strategy of the county and the development strategy of Oradea were only partly in correspondence, and these were more compatible with higher hierarchical levels, and on the other hand, the neglect of the territorial development approach caused direct dependence on the guidelines determined at the national level, adversely affecting the incorporation of emerging, bottom-up ideas, based on the local resources, into the strategies. On the other hand, the top-down planning revealed by the analysis of the documents undermines the horizontal compatibility of the plans below the national level, which can also be attributed to the fact that creation of strategies of local levels were realized by third parties, i.e. planning service providers, that significantly relied on the framework of national and regional strategical documents and formed the development targets in the absence of deeper local knowledge than statistics.
- ❖ Q4. research question:
 - O7. In accordance with the objective, I explored the range of projects that correspond to the tourism development goals, through content analysis, along the priorities of the tourism development strategies. Despite the fact that the ROP and Interreg were created according to the priorities and objectives of regional development strategy for both programming periods, and the eligible actors could apply along their priority axes, aspiring towards territorial cohesion and competitiveness in accordance with the general objectives, the multidimensionally unequal distribution of implemented projects or those in the process of implementation could hinder the achievement of the main goals. On the one hand, the direct and indirect tourism development projects examined within both programming periods of both programs were characterized by the overrepresentation of Oradea and other cities, and on the other hand, there was a significant uneven distribution amongst LAUs within Bihor.

However, the question could be raised to what extent the diversification of local economies could be served by city-centeredness. Furthermore, I once again question the territorial cohesion in case of the strategy of Bihor County, and the designation of the county as a major destination, that were highlighted in the period of 2014-2020, since in case of both ROPs, the areas of Oradea and Sânmartin emerged as the most prominent target area of investments, regarding the examined projects, which LAUs have also dominated even in case of the development of primary superstructure.

- R17. Despite the fact that most projects were implemented in the cities of Bihor County, also with the highest non-refundable fundings, the rural local administrative unites showed much higher significance in case of financial support in proportion of the population, for each operational program.
- ☒ H8 hypothesis was refuted considering the abovementioned results of the research, since both operation programme for both programming period might contributed to deepening the territorial differences in case of tourism with the repeated main focus on cities, moreover, according to territorial division of financial fundings within ROP, the Apuseni Natural Park, but also Érmellék, which were otherwise emphasized in the strategic document of Bihor for 2014-2020 as prioritized development areas, were neglected. Furthermore, in case of Interreg IV HU-RO and V RO-HU, the LAUs in the Romanian-Hungarian border area appeared in dominance, as a result of which the expansion of the network of partnerships was not effectively realized, but the members of previously established cross border networks of relationships had more advantages.
- ☑ H9 hypothesis was confirmed, firstly by GIS methods, since the maps clearly shows the significant focus on urban areas and, mainly in case of Interreg IV HU-RO, the strong representation of LAUs along the western borderline of Bihor County. Secondly, in case of ROP, on the one hand, the urban focus could be observed, on the other hand, the winner projects were not implemented in a complementary manner, as they all coincided with the territorial location of the supported stakeholders within the Interreg Programmes.
- ☒ H10 hypothesis was refuted, as the delimitation of the projects of the two programming periods was determined by a non-complementary territorial character, because no target area appeared within the ROP that would not have received support from one of the examined programs of Interreg.

KÖSZÖNETNYILVÁNTÁS

Hálámát és köszönetemet szeretném kifejezni mindazok részére, akik hozzájárultak szakmai utam egyengetéséhez még az elejétől vagy az út közben kapcsolódva, egészen eddig a pontig, hogy sikeresen elkészíthessem dolgozatom, illetve nem elhanyagolhatóan, személyes fejlődésemhez is folyamatosan utat mutattak.

Első sorban hálás vagyok Férjemnek és Lányomnak a türelmük, szeretetük, megértésük és végtelen kintartásuk miatt, valamint Szüleimnek és Nagymamának, akik rendkívüli és sokoldalú segítségükkel hozzájárultak, hogy végig haladjak ezen a pályán és sikeresen befejezhessem elkezdett tanulmányaimat.

Hálámát szeretném kifejezni Dr. Szilágyi Ferencnek, aki már 2013-tól mentoromként egyengette utam, majd az alap és mester szakos diplomamunkám témavezetőjeként jelentősen hozzájárult eredményeimhez. Köszönöm a biztatását, segítségét, szakmai irányítását és profizmusát, de e mellett ki kell mindenképp emelnem azon átadott emberi értékeit is, mint az emberségesség, a tudomány irányítási alázatosság, a lojalitás, a család centrikusság, melyek miatt mai napig példaképemnek tartom. Továbbá, hálás vagyok a doktori képzésem alatt nyújtott támogatásáért úgy szakmai, mint baráti téren.

Köszönettel tartozom témavezetőmnek, Dr. Radics Zsoltnak, akivel 2017-től kezdtük meg a közös munkát. Szakmai és baráti támogatása, közbenjárása, jelentősen hozzájárult nemcsak a munka elkészítéséhez, de a képzés alatti lehetőségek széles körű kihasználásához szintén. Köszönöm neki türelmét és kintartását, a szakmai kapcsolatok kialakításában való közreműködését, illetve a tudományos közleményeim kidolgozásában és megjelentetésében nyújtott segítséget.

Hálás vagyok barátaimnak, és a Társadalomföldrajzi és Területfejlesztési Tanszékről kollégáimnak, oktatóimnak akiket doktori tanulmányaim folyamán ismerhettem meg, akik miatt otthon érezhettem magam a Debreceni Egyetem keretein belül is. Külön kiemelném Apáti Norbertet, aki sokoldalú tudásával, önzetlenül, jelentősen hozzájárult fejlődésemhez és kutatásaim megvalósításához, illetve köszönet az előzetes vitán való jegyzői tevékenységéért, illetve baráti támogatásáért és biztatásáért. Szintén köszönetem fejezném ki Nagy Csongor Zsoltnak, a baráti támogatásáért, a szakmai útbaigazításokért és inspiráló brainstorming-okért.

Hálás vagyok kollégáimnak, barátaimnak a Partiumi Keresztény Egyetem keretein belül, baráti támogatásukért, biztatásukért, illetve, hogy velem együtt izgultak, mellettem álltak, akár szó szerint, és mindenben segítettek a legintenzívebb hónapok alatt is.

Úgy gondolom nem csak szakmailag, de emberileg is több lehetek, mindazoknak köszönhetően, akik velem voltak és vannak, illetve valamilyen formában hozzájárultak eddigi eredményeimhez.

„De akik az Úrban bíznak, erejük megújul, szárnyra kelnek, mint a sasok, futnak, és nem lankadnak meg, járnak, és nem fáradnak el.” (Ézsaiás 40:31)

IRODALOMJEGYZÉK

1. Abubakirovaa, A. – Syzdykova, A. – Kelesbayeva, D. – Dandayeva, B. – Ermankulova, R. (2016): Place of Tourism in the Economy of Kazakhstan Republic. 3rd GLOBAL CONFERENCE on BUSINESS, ECONOMICS, MANAGEMENT and TOURISM, 26-28 November 2015, Rome, Italy. *Procedia Economics and Finance*, 39 (2016), pp 3-6
2. Ajtai, F. (2009): Erdély természeti csodái, Stúdium Könyvkiadó, Kolozsvár, pp. 9-11, 41-44, 77-79, 111-133, 143-145, 161-170. ISBN 978-973-643-162-3
3. Amir, S. – Osmana, M. M. – Bachoka, S. – Ibrahim, M. (2015): Sustaining local community economy through tourism: Melaka UNESCO world heritage city. The 5th Sustainable Future for Human Security (Sustain 2014). *Procedia Environmental Sciences*, 28 (2015), pp. 443-452. DOI: 10.1016/j.proenv.2015.07.054
4. Aubert, A. (2011): A területi egyenlőtlenségek és a turisztikai erőforrások értelmezése Magyarország leghátrányosabb helyzetű kistérségei példáján. In: Szerk. Dr. Kócai, S. (2011): *Geográfiai folyamatok térben és időben. Tanulmánykötet Dr. Hanusz Árpád 65. születésnapjának tiszteletére*, Nyíregyházi Főiskola Természettudományi és Informatikai Kar Turizmus és Földrajztudomány Intézete, Nyíregyháza, pp. 25-36. ISBN 978-963-9909-71-7
5. Aubert, A. – M. Pálfi, A. – Nod, G. – Alpek, B. L. (2020): A TDM szervezetek tipizálása és településföldrajzi jellegzetességei, *Településföldrajzi Tanulmányok*, 9 (1), pp. 22-45
6. Badulescu, A. – Badulescu, D. – Borma, A. (2014): Enhancing Cross-Border Cooperation through Local Actors' Involvement. The Case of Tourism Cooperation in Bihor (Romania) – Hajdú-Bihar (Hungary) Euroregion. *Lex Localis – Journal for Local Self-Government*, vol. 12, No. 3 (2014), pp. 349-371, DOI: [https://doi.org/10.4335/12.3.349-371\(2014\)](https://doi.org/10.4335/12.3.349-371(2014))
7. Bădulescu, A. – Bădulescu, D. – Simuț, R.. (2018): The Complex Relationship between International Tourism Demand and Economic Growth: An Analysis on Central and Eastern European Economies. *Amfiteatru Economic*, 20(Special No. 12), pp. 935-950
8. Badulescu, D. – Badulescu, A. (2017): Rural tourism development through Cross-border Cooperation. The Case of Romanian-Hungarian Cross-border Area. *Eastern European Countryside*, 23 (1), pp. 191-208, Doi: 10.1515/eec-2017-0009
9. Badulescu, D. – Hoffman, I. – Badulescu, A. – Simut, R. (2016): Local Authorities' Involvement in Fostering Hungarian-Romanian Cross-Border Cooperation in Tourism. *Lex Localis – Journal for Local Self-Government*, vol. 14, No. 3 (2014), pp. 337-385, DOI: [https://doi.org/10.4335/14.3.337-358\(2016\)](https://doi.org/10.4335/14.3.337-358(2016))
10. Bakucz, M. (2009): A városi turizmus: elméleti alapvetések, gyakorlati szempontok. In: Szerk.: Michalkó, G. – Rátz, T. (2009): *A tér vonatkozásában: A turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai*, Kiadja a Kodolányi János Főiskola, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet és a Magyar Földrajzi Társaság, Székesfehérvár-Budapest, pp. 95-103. ISBN 978 963 9558 83 0, ISSN 1786-2310
11. Ballard, K. E. (1960): Leibniz's Theory of Space and Time. *Journal of the History of Ideas*, 21(1), pp. 49–65. doi:10.2307/2707998
12. Banerjee, O. – Cicowiez, M. – Cotta, J. (2016): Economics of tourism investment in data scarce countries. *Annals of Tourism Research*, 60, 115–138. doi:10.1016/j.annals.2016.06.001
13. Benedek, J. (2002): A földrajz térszemléletének hullámai. *Tér és Társadalom*, 16 (2), pp. 21-39
14. Benedek, J. (2003): 2.1. Tér és regionalizálás. In: Szerk. Süli-Zakar, I. (2003): *A terület-és településfejlesztés alapjai*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 89-125
15. Benedek, J. (2010): 2.1. Tér és regionalizálás. In: Szerk. Süli-Zakar, I. (2010): *A terület-és településfejlesztés alapjai II.*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 133-135
16. Benedek, J. (2015): A társadalom térbelisége és térszervezése. A romániai regionális egyenlőtlenségek társadalomföldrajzi vizsgálata, Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság, Kolozsvár, pp. 9-100, 193-237 ISBN 978-606-8145-72-3

17. Bernek, Á. (2013): VIII. A világgazdaság új földrajza. In: Szerk.: Jeney, L. – Kulcsár, D. – Tózsá, I. (2013): *Gazdaságföldrajzi tanulmányok közgazdászoknak*, Gazdaságföldrajz és Jövő kutatás Tanszék, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, pp. 175-176. ISBN 978-963-503-526-7
18. Bernek, Á. (2016): 3. Régiók, térségek a globális világban. In: Szerk. Blahó, A. – Czákó, E. – Poór, J. (2016): *Nemzetközi menedzsment*. Akadémiai Kiadó. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789630597548>. (Letöltve: 2022. 06. 07. https://mersz.hu/hivatkozas/dj73nm_38_p1#dj73nm_38_p1)
19. Bodnár, L. (2000): A turizmus földrajzi alapjai, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, pp. 46-50, 235-245
20. Bujdosó, Z. (2016): A turizmus és a területfejlesztés kapcsolatrendszere Magyarországon. In: Szerk. Kókai, S. (2016): *A változó világ XXI. századi kihívásai: tanulmánykötet Prof. Dr. Hanusz Árpád egyetemi tanár 70. születésnapja tiszteletére*. Nyíregyháza, Nyíregyházi Egyetem Turizmus és Földrajztudományi Intézet, pp. 63-76
21. Canh, N. P. – Thanh, S. D. (2020): Domestic tourism spending and economic vulnerability, *Annals of Tourism Research*, 85 (103063), pp. 1-19, doi: 10.1016/j.annals.2020.103063
22. Charnock, G. (2014): Lost in Space? Lefebvre, Harvey, and the Spatiality of Negation. *South Atlantic Quarterly*, 113(2), 313–325. doi:10.1215/00382876-2643639
23. Cooper, C. (2021): *Essentials of tourism*. Third Edition, SAGE Publications Ltd, London, pp. 45–48
24. Couclelis, H. (1999): Space, Time, Geography. *Geographical Information Systems*, 1, pp. 29-38.
25. Cox, K. (2021): Human and physical geography and the question of space. *Belgian Journal of Geography*, 4, p. 15. DOI: <https://doi.org/10.4000/belgeo.52790>. (Letöltve: 2020.02.05. <https://journals.openedition.org/belgeo/52790>)
26. Csapó, J. (2019): A turizmuspolitika és turizmusirányítás elmélete és gyakorlata az Európai Unióban, Akadémiai Kiadó. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789634544838>. (Letöltve: 2023. 02. 05. https://mersz.hu/hivatkozas/m587turpol_34_p8/#m587turpol_34_p8)
27. Csátári, B. (2011): Gondolatok különböző tereinkről. In: Szerk. Dr. Kókai, S. (2011): *Geográfiai folyamatok térben és időben. Tanulmánykötet Dr. Hanusz Árpád 65. születésnapjának tiszteletére*, Nyíregyházi Főiskola Természettudományi és Informatikai Kar Turizmus és Földrajztudomány Intézete, Nyíregyháza, pp. 145-151. ISBN 978-963-9909-71-7
28. Czimre, K. (2003): 3.5. Az euróregiók szerepe a határon átnyúló kapcsolatok erősítésében. In: Szerk. Süli-Zakar, I. (2003): *A terület- és településfejlesztés alapjai*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 285-304
29. Czuczor, K. (2021): Bihar megyei idegenforgalmi szolgáltatók szerkezeti jellemzői, a vállalkozások térbeli vetületei, *Acta Carolus Robertus*, 11(2), pp. 3-17. DOI: 10.33032/acr.2624
30. Czuczor, K. – Kozma, G. – Dorogi, Z. – Li, T. – Radics, Zs.(2023): The Comprehensive Analysis of the Network of Superstructure Based on Territorial Characteristics of Accommodation and Food and Beverage Service Providers Considering the Financial Crisis and COVID-19: The Case of Bihor County, Romania. *Sustainability*, 15, 6759. DOI: <https://doi.org/10.3390/su15086759>
31. Dávid, L. – Bujdosó, Z. – Patkós, Cs. (2003): 4.6. A turizmus hatásai és jelentősége a területfejlesztésben. In: Szerk. Süli-Zakar, I. (2003): *A terület- és településfejlesztés alapjai*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 433-453
32. Dávid, L. – Jancsik, A. – Rátz, T. (2007): Turisztikai erőforrások – a természeti és kulturális erőforrások turisztikai hasznosítása. 2. javított kiadás, Gyöngyös: Globális BSc az üzleti alapképzésben, pp. 67–69, 83–86

33. Dávid, L. – Kovács, T. – Tóth, G. – Bujdosó, Z. – Patkós, Cs. (2010): 4.6. A turizmus hatásai és jelentősége a területfejlesztésben. In: *Szerk. Süli-Zakar, I. (2010): A terület- és településfejlesztés alapjai II.*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 447-468
34. Dodescu, A. O. – Borma, A (2017): Cross-Border Cooperation Impact on Regional Tourism. The Case of Bihor County, The Annals of the University of Oradea. Economic Sciences, Tom. XXVI (2017), Issue 1, pp. 107-120
35. Draghici, C. C. – Pintilii, R. D. – Peptenatu, D. – Comanescu, L. G. – Sirodoev, I. (2015): The Role of SPA Tourism in the Development of Local Economies from Romania. 2nd GLOBAL CONFERENCE on BUSINESS, ECONOMICS, MANAGEMENT and TOURISM, 30-31 October 2014, Prague, Czech Republic-, Procedia Economics and Finance, 23 (2015), pp 1573-1577
36. Dukrét, G. – Péter, I. Z. (2016): Nagyvárad és Bihar megye épített öröksége, Partiumi és Bánsági Múemlékvédő és Emlékhely Társaság, Nagyvárad, p. 247. ISBN 978-606-8307-71-8
37. Dusek, T. (2012): Az abszolút és relacionális térszemlélet közötti hamis dichotómia, Tér és Társadalom, 26(2), pp. 96–100. DOI: 10.17649/TET.26.2.2077.
38. Dusek, T. (2013): Tér és közgazdaságtan, L'Harmattan – TIT Kossuth Klub, Budapest, pp. 54-62. ISBN 978 963 236 699 9
39. Dusek, T. – Kotosz, B. (2016): Területi statisztika, Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 69-72. ISBN 978 963 05 9670 1
40. Dwyer, L.–Forsyth, P.–Dwyer, W. (2020): Tourism Economics and Policy. 2nd Edition. Bristol: Channel View Publications, pp. 293–294, 328–347. DOI: 10.21832/DWYER7314
41. Elekes, T. (2007): Cartographia útikönyvek. Erdély. Bővített, átdolgozott kiadás, Cartographia, Budapest, pp. 38-46. ISBN 978 963 352 148 9
42. Enyedi, Gy. (2000a): Globalizáció és a magyar területi fejlődés. Tér és Társadalom, 14 (1), pp. 1-10.
43. Enyedi, Gy. (2000b): A területfejlesztés tudományos megalapozása. In: *Szerk. Glatz, F. (2000): Területfejlesztés és közigazgatás-szervezés (Megye, régió, kistérség)*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, pp. 13-26. ISBN: 963 508 1545
44. Enyedi, Gy. (2012): Városi világ, Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 24-38. ISBN 978 963 05 9232 1
45. Erdősi, F. (2014): A térértelmezés néhány problémája, szempontjainak sokfélesége. Tér és Társadalom, 28(1), pp. 5-24. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.28.1.2580>
46. Éger, Gy. (2001): Térségi és etnikai elemzések: alapfogalmak, értelmezési keretek. In: *Szerk.: Éger, Gy. – Langer, J. (2001): Határ, régió, etnikumok Közép-Európában*. Osiris – MTA Kisebbségkutató Intézet, Budapest, pp. 33-36. ISBN 963 389 139 6. ISSN 1585 – 6313
47. Faragó, L. (2005): A jövőalkotás társadalomtechnikája, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 57-63, 129-135. ISBN 963 9542 62 8
48. Faragó, L. (2012): Térértelmezések. Tér és Társadalom, 26(1), pp. 5-25. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.26.1.2007>
49. Faragó, L. (2019): Téri lét: Társadalmi fordulat a térelméletben, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 113-115, 137-150
50. Fenyővári, Z. – Lukovics, M. (2008): A regionális versenyképesség és a területi különbségek kölcsönhatásai, Tér és Társadalom, 22(2), pp. 1–20. DOI: [doi:10.17649/TET.22.2.1167](https://doi.org/10.17649/TET.22.2.1167).
51. Fleisz, J. (2016): Városfejlődés, Regionális átalakulás. Nagyvárad. Partium. Erdély., Sapientia Varadiensis Alapítvány, Nagyvárad, pp. 258-262
52. Fotiadis, A. – Lugosi, N. (2009): Marketingstratégiák és problémák a falusi turizmusfejlesztésben. In: *Szerk.: Michalkó, G. – Rátz, T. (2009): A tér vonatkozásában: A turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai*, Kiadja a Kodolányi János Főiskola, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet és a Magyar Földrajzi Társaság, Székesfehérvár-Budapest, pp. 203-213. ISBN 978 963 9558 83 0, ISSN 1786-2310

53. G. Fekete, É. (2008): A fejlődés és versenyképesség értelmezése kevésbé fejlett térségekben. In: Szerk.: Lengyel, I. – Lukovics, M. (2008): *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében*, JATEPress Szeged, pp. 142-144
54. G. Fekete, É. (2013): Integrált vidékfejlesztés, Miskolci Egyetem Gazdaságtudományi Kar, Miskolc, pp. 13-14, 130-131
55. Géczi, R. (2006): A Béli-hegység földtana és geomorfológiája másfél évszázadnyi kutatás tükrében. In: Szerk.: Kiss, A. – Mezősi, G. – Sümeghy, Z. (2006): *Táj, környezet és társadalom: ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzor asszony tiszteletére*, SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék-SZTE Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék, Szeged, pp. 213-224. ISBN: 963 482 782 9
56. Gheorghe, M. (2010): Caracterizarea fizico-geografică. In: *Ilieș, A. – Pușcaș, C. – Apati, C. – Țărău, A. – Mihoc, B. – Emödi, A. – Pálfi, J. – Mátyás, A. – Buzogány-Csoma, I. – Seidler, A. – Noane, D. – Milian, R. – Rominașu, R. – Moisa, G. – Babeș, P.A. – Zintz, M. – Mihalcea, V. (2010): Monografia județului Bihor. Volumul I*, Arca, Editura Universității Oradea, Oradea, pp. 11-27
57. Giovannini, A. – Vampa, D. (2019): Towards a new era of regionalism in Italy? A comparative perspective on autonomy referendums. *Territory, Politics, Governance*, 8(4), pp. 579–597. DOI: <https://doi.org/10.1080/21622671.2019.1582902>
58. Grüber, K. (2000): Románia a régiók Európájában. Van-e esély a romániai devolúciónak illetve az erdélyi regionális kormányzati szervezetek létrehozásának?. *Tér és Társadalom*, 14 (1), pp. 145-162
59. Haggett, P. (2001): *Geography. A Global Synthesis*, Pearson Education Limited, Edinburgh, pp. 367-369. ISBN 0-582-32030-5
60. Hajdú, Z. (1998): Friedrich Ratzel hatása a magyar földrajztudományban. *Tér és Társadalom*, 12(3), pp. 93-104. DOI: 10.17649/TET.12.3.475.
61. Hajdú-Moharos, J. (2000): Magyar településtár, Kárpát-Pannon Kiadó, Budapest, pp. 173-179, 702, 750. ISBN 963 00 5510 4
62. Hajdú-Moharos, J. – Hevesi, A. (1997): A kárpát- pannon térség tájtagolódása. Tájbeosztásunk szempontjai [Digitális kiadás.]. In: Szerk.: Karátson, D (1997): *Pannon Enciklopédia. Magyarország földje*, KERTEK 2000 Könyvkiadó, Budapest. Letöltve: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/magyarorszag-foldje-1D58/magyarorszag-tajai-2807/a-karpat-pannon-terseg-tajtagolodasa-hajdu-moharos-jozsefhevesi-attila-2809/tajbeosztasunk-szempontjai-281B/> (2022.09.06)
63. Hall, C.M. – Scott, D. – Gössling, S. (2020): Pandemics, transformations and tourism: Be careful what you wish for, *Tourism Geographies*, pp. 1-22. DOI: doi:10.1080/14616688.2020.1759131
64. Henț, E.(2013): A Few Considerations Regarding Development Potential Of The Transborder Tourism. Case Study: Bihor - Hajdú-Bihar County, *Revista de turizm - studii si cercetari in turism / Journal of tourism - studies and research in tourism*, "Stefan cel Mare" University of Suceava, Romania, Faculty of Economics and Public Administration - Economy, Business Administration and Tourism Department, vol. 15 (15), pp 35-40
65. Herman, G. V. – Deac, A. L. – Ciobotaru, A. M. – Andronach, I. C. – Loghin, V. – Ilie, A. M. (2016): The role of tourism in local economy development. Bihor County case study, *Urbanism. Architecture. Constructions*, 8 (3), pp. 265-274
66. Hoover, E. M. (1941): Interstate Redistribution of Population, 1850–1940, *The Journal of Economic History*, 1(02), pp. 199–205. DOI: doi:10.1017/s0022050700052980
67. Horváth, A. (2009): A hegyvidéki turizmus területfejlesztési kérdései a Hargita-hegységben. In: Szerk.: Michalkó, G. – Rátz, T. (2009): *A tér vonatkozásában: A turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai*, Kiadja a Kodolányi János Főiskola, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet és a Magyar Földrajzi Társaság, Székesfehérvár-Budapest, pp. 291-303. ISBN 978 963 9558 83 0, ISSN 1786-2310
68. Horváth, A. (2013): Turizmusfejlesztés székelyföldön, *Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kolozsvár*, pp. 33-77, 121–123. ISBN 978-606-8377-16-2

69. Horváth, Gy. (2000): Az európai regionalizmus kihívásai és a magyar regionális politikai stratégia. In: Szerk. Glatz, F. (2000): *Területfejlesztés és közigazgatás-szervezés (Megye, régió, kistérség)*, Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, pp. 57-89. ISBN: 963 508 1545
70. Imecs, Z. – Pál, Z. – Bartók, B. – Szöcs, E. (2011): I. Természeti környezet: 1.1. Természeti áttekintés. In: Szerk.: Benedek, J. (2011): *Románia. Tér, gazdaság, társadalom*. Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, pp. 20-22, 24, 26. ISBN 978-606-92744-6-0
71. Irimiás, A.–Jászberényi, M.–Michalkó, G. (2019): A turisztikai termék innovatív fejlesztése, Akadémiai Kiadó, Budapest. DOI: 10.1556/9789634544081, Letöltve: 2021. március 23. Forrás: https://mersz.hu/hivatkozas/m580turtei_10_p1#m580turtei_10_p1
72. Jákó, Zs. (1940): Bihar megye a török pusztítás előtt, Sylvester Nyomda RT., Budapest, pp. 1-21
73. Jaliu, D.D. (2012): The effectiveness of public policies and structural funds in enhancing tourism development. The case of Romania, *Theoretical and Applied Economics*, Vol. XIX (2012), No. 12 (577), pp. 37-52
74. Jászberényi, M. – Miskolczi, M. (2020): Danube Cruise Tourism as a Niche Product – An Overview of the Current Supply and Potential. *Sustainability*, 12(11), 4598. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12114598>
75. Jones, M. (2010): Limits to ‘thinking space relationally’. *International Journal of Law in Context*, 6(3), 243–255. DOI: 10.1017/S1744552310000145
76. Juhász, J. – Bajmócy, Z. – Gébert, J. – Málóvics, Gy. (2015): Szegénység, képességek, lehetőségek. Szegénységkezelési szempontok Amartya Sen elméletének tükrében, *Közgazdasági Szemle*, LXII évf., pp. 544-564
77. Kabai, R. (2009): Tájépítészeti eszközök alkalmazása a helyi örökségen alapuló turisztikai fejlesztésben. In: Szerk.: Michalkó, G. – Rátz, T. (2009): *A tér vonatkozásában: A turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai*, Kiadja a Kodolányi János Főiskola, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet és a Magyar Földrajzi Társaság, Székesfehérvár-Budapest, pp. 234-243. ISBN 978 963 9558 83 0, ISSN 1786-2310
78. Kállai, K. (2019): Bihar megye turizmusának jellemzése. *Acta Carolus Robertus = Az Eszterházy Károly Egyetem Gyöngyösi Károly Róbert Campusának tudományos közleményei*. 9. (1). pp. 97-110. ISSN 2062-8269 (Nyomtatott), 2498-9312 (Online)
79. Kiss, J. (2019): Nemzetközi segélyezés a 21. század elején [Digitális kiadás.], Akadémiai Kiadó, Budapest. Letöltve: 2023. április 2. Forrás: https://mersz.hu/hivatkozas/m465nemsarc_73_p1#m465nemsarc_73_p1. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789634543442>,
80. Korbély, J. (1901): Bihar vármegye hegy- és vízrajza [Digitális kiadás.]. In: Szerk.: Borovszky, S. (1901): *Bihar vármegye és Nagyvárad. Magyarország vármegyéi és városai*, "Apolló" Irodalmi Társaság, Budapest. Letöltve: <https://mek.oszk.hu/09500/09536/html/0005/4.html> (2022.12.10.)
81. Kósa, L. (1981): Rézalja, Rézvidék [Digitális kiadás.]. In: Szerk.: Ortutay, Gy. (1981): *Magyar néprajzi lexikon. Negyedik Kötet*, Akadémiai Kiadó, Budapest. Letöltve: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/r-738B0/rezalja-rezvidek-7393C/> (2022.09.15.)
82. Kovács, B. (2009): A térspecifikus lehatárolás kérdései a turizmust érintő fejlesztéspolitikai dokumentumokban. In: Szerk.: Michalkó, G. – Rátz, T. (2009): *A tér vonatkozásában: A turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai*, Kiadja a Kodolányi János Főiskola, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet és a Magyar Földrajzi Társaság, Székesfehérvár-Budapest, pp. 30-44. ISBN 978 963 9558 83 0, ISSN 1786-2310
83. Kozma, G. (2010): 3.1. Az Európai Unió regionális politikája. In: Szerk. Süli-Zakar, I. (2010): *A terület- és településfejlesztés alapjai II.*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 218-237
84. Könyves, E. (2011): Kihívások a Turisztikai Desztináció Menedzsment számára. Az innováció, partnerség, társadalmi marketing empirikus kérdései. In: Szerk. Dr. Kókai, S.

- (2011): *Geográfiai folyamatok térben és időben. Tanulmánykötet Dr. Hanusz Árpád 65. születésnapjának tiszteletére*, Nyíregyházi Főiskola Természettudományi és Informatikai Kar Turizmus és Földrajztudomány Intézete, Nyíregyháza, pp. 301-308. ISBN 978-963-9909-71-7
85. Kulcsár, D. (2013): V.1. A regionális politika általános kérdései. In: Szerk.: Jeney, L. – Kulcsár, D. – Tózsá, I. (2013): *Gazdaságföldrajzi tanulmányok közgazdászoknak*, Gazdaságföldrajz és Jövőkutatás Tanszék, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, pp. 111-114. ISBN 978-963-503-526-7
 86. Lapsánszky, A. (szerk.) (2016): *Közigazgatási jog II.* [Digitális kiadás]. Wolters Kluwer Kft., Budapest. DOI: <https://doi.org/10.55413/9789632956244> Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/wk51_316_p2#wk51_316_p2 (2022. 09. 03.)
 87. Lengyel, I. (2010): A regionális tudomány „térnyerése”: reális esélyek avagy csalfa délibábok?. *Tér és Társadalom*, 24(3), pp. 11-40. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.24.3.1326>
 88. Lengyel, I. – Nemes Nagy, J. – Rechnitzer, J. – Varga, A. (2020): A hazai regionális tudományról: eredmények és kihívások, *Tér és Társadalom*, 34(1), pp. 5–18. DOI: 10.17649/TET.34.1.3233.
 89. Lengyel, I. – Rechnitzer, J. (2004): *Regionális gazdaságtan*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 19-85
 90. Lengyel, M. (2004): *A turizmus általános elmélete*, Budapest: Heller Farkas Gazdasági és Turisztikai Szolgáltatások Főiskolája, pp. 157, 159–168, 233-240
 91. Lickorish, J. L. – Jenkins, G. L. (1997): *An Introduction to Tourism*, Butterworth-Heinemann, Oxford, pp. 10–11
 92. Liu, C. – Dou, X. – Li, J. – Cai, L. A. (2020): Analyzing government role in rural tourism development: An empirical investigation from China. *Journal of Rural Studies*, 79, pp. 177–188. DOI:10.1016/j.jrurstud.2020.08.046
 93. Long, L. – Nucci, A. (1997): The Hoover Index of Population Concentration: A Correction and Update. *The Professional Geographer*, 49(4), pp. 431–440. DOI: doi:10.1111/0033-0124.00089
 94. Lundberg, C. – Lindström, K. N. (2020): Sustainable Management of Popular Culture Tourism Destinations: A Critical Evaluation of the Twilight Saga Servicescapes, *Sustainability*, 12(12), 5177. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12125177>
 95. Madeira, A. – Palrão, T. – Mendes, A.S. (2021): The Impact of Pandemic Crisis on the Restaurant Business, *Sustainability*, 13 (40). DOI: <https://dx.doi.org/10.3390/su13010040>
 96. Mátyás, V. (1988): *Bihar-hegység turistakalauz*, Sport Kiadó, Budapest, pp. 21-203. ISBN 963 253 494 8
 97. Mayer, P. – Péntes, E. (2009): A szolgáltató vidék – a térélmény változása, a földrajzi tértípusok és a turisták kölcsönhatása rurális területeken. In: Szerk.: Michalkó, G. – Rátz, T. (2009): *A tér vonatkozásában: A turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai*, Kiadja a Kodolányi János Főiskola, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet és a Magyar Földrajzi Társaság, Székesfehérvár-Budapest, pp. 159-174. ISBN 978 963 9558 83 0, ISSN 1786-2310
 98. Merriman, P. – Jones, M. – Olsson, G. – Sheppard, E. – Thrift, N. – Tuan, Y.-F. (2012): Space and spaciality in theory. *Dialogues in Human Geography*, 2(1), pp. 3-22. DOI: 10.1177/2043820611434864
 99. Mészáros R. (szerk.) (2017). *A globális gazdaság földrajzi dimenziói*, Akadémiai Kiadó. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789630598774>. (Letöltve: 2022. 04. 28. https://mersz.hu/hivatkozas/dj224aggfd_4_p1#dj224aggfd_4_p1)
 100. Michalkó, G. (2004): *A turizmuselmélet alapjai*, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, pp. 30-37, 90-107, 150-152, 189-191, 202-207. ISBN 978 963 9558 76 2. ISSN 1786-2310

101. Michalkó, G. (2007a): A turizmuselmélet alapjai 2., átdolgozott kiadás, Kodolányi János Főiskola, Székesfehérvár, pp. 36-44, 94-108, 119-120, 152-154, 165-175, 191-193, 204-208. ISBN 963 9558 22 2. ISSN 1786-2310
102. Michalkó, G. (2007b): Magyarország modern turizmusföldrajza, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 213–231
103. Michalkó, G. (2007c): Turizmusföldrajz és humánökológia, Kodolányi János Főiskola – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest – Székesfehérvár, pp. 60-63, 66-67, 106-111
104. Michalkó, G. (2010): Turisztikai tér, desztináció, milió: úton a turizmus társadalomföldrajzi értelmezésének új dimenziói felé. In: Szerk.: Fábíán, A. – Lukács, A. (2010): *Párbeszéd és együttműködés. Területfejlesztési szabadegyetem 2006-2010*, Nyugat Magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, pp. 227-244. ISBN 978-963-9883-67-3
105. Michalkó, G. (2016): Turizmológia [Digitális kiadás.]. Akadémiai Kiadó, Budapest. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789630597173>, Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/dj59t_213_p4/#dj59t_213_p4 (2022.04.28.)
106. Michalkó, G. (2023): A turizmus esszenciája [Digitális kiadás.]. Akadémiai Kiadó, Budapest. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789634548683>, Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/m1057atureb_24_p4/#m1057atureb_24_p4 (2023. 04. 05.)
107. Michalkó, G. – Illés, S. – Vizi, I (2007): Az új turisták feltételezett niche-jeinek területi különbségei Magyarországon, Földrajzi Értesítő, 56 (3–4), pp. 271–289
108. Michalkó, G. – Rátz, T. (2009): A tér szerepe a turisztikai termékfejlesztésben: bevezető gondolatok. In: Szerk.: Michalkó, G. – Rátz, T. (2009): *A tér vonatkozásában: A turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai*, Kiadja a Kodolányi János Főiskola, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet és a Magyar Földrajzi Társaság, Székesfehérvár-Budapest, pp. 11-15. ISBN 978 963 9558 83 0, ISSN 1786-2310
109. Móga, J. (1995): Az Erdélyi-Középhegység (Munții Apuseni). Földrajzi Közlemények CXIX. (XLIII.) kötet, 2. szám, pp. 105-136.
110. Móga, J. (1997): Az Erdélyi-középhegység [Digitális Kiadás.]. In: Szerk.: Karátsón, D. (1997): *Pannon enciklopédia. Magyarország földje*, KERTEK 2000 Kiadó, Budapest, (Letöltve: 2022. 04. 28. <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/pannon-pannon-enciklopedia-1/magyarorszag-foldje-1D58/karpati-nagytajak-2D1D/az-erdelyi-kozephegység-moga-janos-2D80/>)
111. Molnár, Cs. (2009): A térspecifikus turisztikai termék marketingjének sajátosságai. In: Szerk.: Michalkó, G. – Rátz, T. (2009): *A tér vonatkozásában: A turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai*, Kiadja a Kodolányi János Főiskola, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet és a Magyar Földrajzi Társaság, Székesfehérvár-Budapest, pp. 60-76. ISBN 978 963 9558 83 0, ISSN 1786-2310
112. Molnár, T. (2015): Empirikus területi kutatások, Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 191-195. ISBN 978 963 05 9598 1
113. Nagy, J. (1995): Gyümölcsös a Vlegyásza alján. Mihályt Elek (1833–1910) és Ákos (1867–1908) Magyarvalkó ref. lelkipásztorai emlékének. in: Szerk.: Zakariás, E. (1995): *Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 3.*, Kriza János Néprajzi Társaság, Kolozsvár, pp. 51–60. ISBN: 973-97066-2-2
114. Neașcu, N. – Băltărețu, A. – Neașcu, M. – Drăghilă, M. (2016): Resurse și destinații turistice în România. Ediția a III-a, reactualizată și completată, Editura Universitară, București, pp. 392-404. ISBN 978-606-28-0421-3
115. Nemes Nagy, J. (2009): Terek, helyek, régiók. A regionális tudomány alapjai, Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 13-71, 78-124, 132-193, 206-216193, 206-216
116. Nemes Nagy, J. (2012): Tereid, tereim, tereink (Reflexiók Faragó László Térértelmezések c. tanulmányához). *Tér és Társadalom*, 26(2), pp. 89-95. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.26.2.2075>
117. Nemes Nagy, J. (2019): Faragó L. (szerk.) (2018): *Kortárs térelméletek kelet-közép-európai kontextusban* (Dialóg Campus Kiadó, Budapest, 397. o). *Tér és Társadalom*, 33(3), pp. 155-159. DOI: 10.17649/TET.33.3.3196

118. Német, Á. (2009): A kulturális turizmus szerepe a városfejlődésben. In: Szerk.: Michalkó, G. – Rátz, T. (2009): *A tér vonatkozásában: A turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai*, Kiadja a Kodolányi János Főiskola, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet és a Magyar Földrajzi Társaság, Székesfehérvár-Budapest, pp. 104-114. ISBN 978 963 9558 83 0, ISSN 1786-2310
119. Nicula, V. – Spănu, S. – Neagu, R. E. (2013): Regional Tourism Development in Romania – Consistency with Policies and Strategies Developed at EU Level, International Economic Conference of Sibiu 2013 Post Crisis Economy: Challenges and Opportunities, IECS 2013. Procedia Economics and Finance, 6 (2013), pp. 530-541. DOI: 10.1016/S2212-5671(13)00171-8
120. Nistoreanu, P. – Tanase, M. O. (2021): A retrospective look at the evolution of Romanian tourism, at the border between the millennia (1989-2019), Cactus Tourism Journal, 3 (1), pp. 65-69. ISSN 2247-3297
121. OECD (2008): Tourism in OECD Countries 2008: Trends and Policies, OECD Publishing, Paris, pp. 225-226. DOI: <https://doi.org/10.1787/9789264039773-en>
122. OECD (2010): OECD Tourism Trends and Policies 2010, OECD Publishing, Paris, pp. 320-321. DOI: <https://doi.org/10.1787/tour-2010-en>
123. OECD (2012): OECD Tourism Trends and Policies 2012, OECD Publishing, Paris, pp. 397-398. DOI: <https://doi.org/10.1787/tour-2012-55-en>
124. OECD (2014): OECD Tourism Trends and Policies 2014, OECD Publishing, Paris, pp. 397-398. DOI: <https://doi.org/10.1787/tour-2014-53-en>
125. OECD (2016): OECD Tourism Trends and Policies 2016, OECD Publishing, Paris, pp. 370-371. DOI: <https://doi.org/10.1787/tour-2016-55-en>
126. OECD (2018): OECD Tourism Trends and Policies 2018, OECD Publishing, Paris, pp. 360-361. DOI: <https://doi.org/10.1787/20767773>
127. OECD (2020): OECD Tourism Trends and Policies 2020, OECD Publishing, Paris, pp. 365-366. DOI: <https://doi.org/10.1787/20767773>
128. Paasi, A. (1989): A régiók fejlődése és a regionális identitás kialakulása. Ford.: Huszti Judit, Tér és Társadalom, 3 (3), pp. 70-79
129. Pálfi, A. – Barcza, A. – Aubert, A. (2017): A TDM-szervezetek szerepe a desztinációk imázsának és arculatának kialakításában, Prosperitas, IV. (2), 57-69
130. Pálné Kovács, I. (2001): Regionális politika és közigazgatás, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 89-109, 262-273. ISBN 963 9310 39 5
131. Pálné Kovács, I. (2009): A kutatásról és a vizsgált régióról. In: Szerk.: Pálné Kovács, I. (2009): *A politika új színtere a régió*, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Interdiszciplináris Doktori Iskola, Politikai Tanulmányok Tanszék, Pécs-Budapest, pp. 9-10. ISBN 978 963 7340 82 6
132. Pálné Kovács, I. (2021): Politics Without Meso-Level? No Politics at the Meso?. Frontiers in Political Science 3, 13 p. DOI: 10.3389/fpos.2021.694260
133. Pataki, J. (2019): Partium. Erdély kapuja, Partium Ház, Debrecen, pp. 64-99, 154-351. ISBN 978-615-00-6619-6
134. Péntes, J. (2010): 4.5. Az infrastruktúra szerepe a terület- és településfejlődésben. In: *A terület- és településfejlesztés alapjai II.*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 434-446
135. Piskóti, I. (2016): Régió- és településmarketing [Digitális kiadás.], Akadémiai Kiadó, Budapest. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789630597265>. Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/dj159ret_10_p1#dj159ret_10_p1 (2022. 09. 06.)
136. Popoviciu, G. (2010): An analysis of developments in the Bihor (RO) – Hajdú-Bihar (H) Euroregion, Revue Roumaine de Géographie/Romanian Journal of Geography, 54 (1), pp. 61-67
137. Probáld, F. (2016): Determinizmus-viták a földrajztudományban. In: Szerk. Sikos, T. T. – Tiner, T. (2016): *Tájak, régiók, települések térben és időben*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 331-343.

138. Puczkó, L. – Rátz, T. (2002): A turizmus hatásai. 3. átdolgozott kiadás, Aula Kiadó, Budapest, 490 p.
139. Puczkó, L.–Rátz, T. (2017): Az attrakciótól az élményig [Digitális kiadás.], Akadémiai Kiadó, Budapest. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789630598835>. Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/dj235aaae_21_p14#dj235aaae_21_p14 (2022. 09. 06.)
140. Pusztai, B. (2009): Tér tudat és tudatturizmus: vázlat a tájjal kapcsolatos értelmező folyamatok turisztikai szerepéről. In: Szerk: Michalkó, G. – Rátz, T. (2009): *A tér vonzásában: A turisztikai termékfejlesztés térspecifikus vonásai*, Kodolányi János Főiskola, MTA Földtudományi Kutatóintézet és a Magyar Földrajzi Társaság, Székesfehérvár – Budapest, pp.17-29
141. Ratzel, F. (1887): A Föld és az ember. ANTHKOPO-GEOGRAPHIA vagy a földrajz történeti alkalmazásának alapvonalai. MTA, Budapest, pp. 46-104
142. Rechnitzer, J. (2008): A regionális fejlődés erőforrásainak átrendeződése, új súlypont: a tudás. In: Szerk.: Lengyel, I. – Lukovics, M. (2008): *Kérdőjelek a régiók gazdasági fejlődésében*, JATEPress Szeged, pp. 18
143. Rechnitzer, J. – Smahó, M. (2011): Területi politika, Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 22-367
144. Rogerson, P. A. – Plane, D. A. (2012): The Hoover Index of Population Concentration and the Demographic Components of Change, *International Regional Science Review*, 36(1), pp. 97–114. DOI: doi:10.1177/0160017612440811
145. Ruhanen, L. (2013): Local government: facilitator or inhibitor of sustainable tourism development?. *Journal of Sustainable Tourism*, 21(1), pp. 80–98. DOI:10.1080/09669582.2012.680463
146. Sack, R. D. (1973): A Concept of Physical Space in Geography. *Geographical Analysis*, 5(1), pp. 16–34. DOI: doi:10.1111/j.1538-4632.1973.tb00994.x
147. Săgeată, R. (2013): Organizarea administrativ-teritorială a României. Evoluție. Propuneri de optimizare, *Academia Română Institutul De Geografie, București*, pp. 16-18. DOI: 10.13140/RG.2.1.4576.2724
148. Sen, A (1991): Az egyéni szabadság mint társadalmi elkötelezettség. Ford.: Ferge Zsuzs, *Szociológiai szemle*, I., pp. 3-18
149. Sigala, M. (2020): Tourism and COVID-19: impacts and implications for advancing and resetting industry and research, *Journal of Business Research*, 2020, 117, pp. 312-321. DOI: doi:10.1016/j.jbusres.2020.06.015
150. Smart, K. – Ma, E. – Qu, H. – Ding, L. (2021): COVID-19 impacts, coping strategies, and management reflection: A lodging industry case, *International Journal of Hospitality Management*, 94 (102859), pp. 1-14. DOI: doi.org/10.1016/j.ijhm.2021.102859
151. Sorea, D. – Csesznek, C. (2020): The Groups of Caroling Lads from Făgăraș Land (Romania) as Niche Tourism Resource. *Sustainability*, 12(11), 4577. DOI: <https://doi.org/10.3390/su12114577>
152. Süli-Zakar, I. (2003a): 2.2. A régió: földrajzi integráció. In: Szerk. Süli-Zakar, I. (2003): *A terület- és településfejlesztés alapjai*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 127-133
153. Süli-Zakar, I. (2003b): 3.3. A határ menti területek (külső perifériák) fejlesztésének kérdései. In: Szerk. Süli-Zakar, I. (2003): *A terület- és településfejlesztés alapjai*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 234-270
154. Süli-Zakar, I. (2010a): 1.1. A terület- és településfejlesztés szerepe az emberiség civilizációjában. In: Szerk. Süli-Zakar, I. (2010): *A terület- és településfejlesztés alapjai II.*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 11-12
155. Süli-Zakar, I. (2010b): 2.2. A régió: földrajzi integráció. In: Szerk. Süli-Zakar, I. (2010): *A terület- és településfejlesztés alapjai II.*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp.145-155
156. Süli-Zakar, I. (2010c): 3.4. A határ menti területek fejlesztése, az eurorégiók és az eurometropoliszok szerepe. In: *A terület- és településfejlesztés alapjai II.*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 275-311

157. Szabó, P. (2008): A térszerkezet fogalma, értelmezése, Tér és Társadalom, 22(4), pp. 63-80. DOI: <https://doi.org/10.17649/TET.22.4.1199>
158. Szabó, P. (2015): Régió és térszerkezet az elmélettől a területpolitikáig, ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, pp. 11-42. ISBN 978 963 312 242 6
159. Szerk.: Bántó, N. (2019): Discover Bihar. Fedezd fel Erdély nyugati kapuját, Bihar Megyei Turisztikai Desztináció Menedzsment Ügynökség, Nagyvárad, p. 27
160. Szerk.: Csorba, P. (2018): Tájak. in: *Főszerk.: Kocsis, K. (2018): Magyarország Nemzeti Atlasza – Természeti környezet.* MTA CSFK Földrajztudományi Intézet, Budapest, pp. 112-131. ISBN 978-963-9545-56-4
161. Szerk.: Jászberényi, M. (2014): A kulturális turizmus sokszínűsége, Nemzeti Köszolgálati és Tankönyv Kiadó, Budapest, pp. 34-35, 94-108. ISBN 978-615-5344-53-4
162. Szerk.: Jászberényi, M. – Boros, K. – Miskolczi, M. (2022): Vonzerőfejlesztés a kulturális és aktív turizmusban [Digitális kiadás.], Akadémiai Kiadó, Budapest. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789634548041>, Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/m963vakt_13_p1/#m963vakt_13_p1 (2023. 04. 05.)
163. Szerk.: Kende, T. (2016): Bevezetés az Európai Unió politikáiba [Digitális kiadás.], Wolters Kluwer Kft., Budapest. DOI: <https://doi.org/10.55413/9789632956152>. Letöltve: https://mersz.hu/hivatkozas/wk41_161_p3#wk41_161_p3 (2022. 09. 06.)
164. Szerk.: Lőrincz, K. – Sulyok, J. (2017): Turizmusmarketing, Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 321-326. DOI: <https://doi.org/10.1556/9789634540601>, ISBN 978 963 454 024 3
165. Szerk. Zakota, Z. – Szilágyi, F. (2014): Partium Társadalom, Területfejlesztés, Partium Kiadó, Nagyvárad, pp 71-72
166. Szilágyi, F. (2008): Érmellék, tájegység és/vagy kistérség?. In: *Szerk.: Ekéné Zamárdi, I. (2008): Természeti környezet, a mezőgazdaság lehetőségei. Érmelléki kalauz 2.* DE Hatvani István Szakkollégium, Debrecen, pp. 9-14. ISBN 978-473-105-4
167. Szilágyi, F. (2013): Közigazgatás a Partiumban: A honfoglalástól napjainkig, Partium Kiadó, Nagyvárad, pp. 71-151. ISBN 978-606-8156-49-1
168. Szilágyi, F. (2017): Partium településföldrajza és agráriuma, Partium Kiadó, Nagyvárad, pp. 11-13, 27-28. ISBN 978-606-8156-87-3
169. Szilágyi, F. (2019a): Partium. Reintegráció a magyar-román határvidéken. Geopolitika, települések, társadalom, Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Budapest, pp. 47-57. ISSN 2676-9972
170. Szilágyi, F. (2019b): The concept of Partium Region. In: *Bakk, M. – Süli-Zakar, I. – Szilágyi, F. (2019): Partium borders, ethnic groups and territorial development.* Károli Interdisciplinary Research, Vol. 1. Károli Gáspár University of the Reformed Church in Hungary, Faculty of Law, Budapest, pp. 209-263. ISSN 2676-9980
171. Tasnádi, J. (2002): A turizmus rendszere. Második, bővített kiadás, Aula Kiadó, Budapest, pp. 76-82, 111-120
172. Tisca, I. A. – Istrata, N. – Dumitrescu, C. D. – Cornua, G. (2016): Management of sustainable development in ecotourism. Case Study Romania, 3rd GLOBAL CONFERENCE on BUSINESS, ECONOMICS, MANAGEMENT and TOURISM, 26-28 November 2015, Rome, Italy. *Procedia Economics and Finance* 39 (2016), pp. 427-432. DOI: 10.1016/S2212-5671(16)30344-6
173. Török, I. (2019): Regional Inequalities in Romania Before and After the EU Accession, IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science 221, 012151, pp.1-8. DOI: [doi:10.1088/1755-1315/221/1/012151](https://doi.org/10.1088/1755-1315/221/1/012151)
174. Török, Z. (1961): Dr. Szádeczky-Kardoss Gyula élete és munkássága, Földtani Közöny 91 (4), pp. 363-369
175. Tóth, B. I. (2010): A területi tőke és a lokális gazdaságfejlesztés néhány összefüggése. In: *Szerk.: Fábrián, A. – Lukács, A. (2010): Párbeszéd és együttműködés. Területfejlesztési szabadegyetem 2006-2010.* Nyugat Magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, pp. 373-386. ISBN 978-963-9883-67-3

176. Varga, A. (2016): Regionális fejlesztéspolitikai hatáselemzés. Innováció, vállalkozás és gazdasági növekedés a GMR-Európa-Modellben, Akadémiai Kiadó, Budapest, pp. 16-21. ISBN 978 963 05 9749 4
177. Värzaru, A.A. – Bocean, C.G. – Cazacu, M. (2021): Rethinking Tourism Industry in Pandemic COVID-19 Period, Sustainability, 13 (6956), pp. 1-19, DOI: <https://doi.org/10.3390/su13126956>
178. Veres, L. (2004): Közlekedési rendszerek a regionális fejlesztési stratégiában, Magyar Közlekedési Kiadó, Budapest-Pécs, pp. 22-24. ISBN 963 961118 9
179. Veres, L. (2006): Stratégiaalkotás és programkészítés a területfejlesztésben, Hazai Térségfejlesztő Zrt., Budapest, p. 217. ISBN 963 06 0539 2
180. Vértesy, L. (2010): A régi jó régió. In: Szerk.: Fábíán, A. – Lukács, A. (2010): *Párbeszéd és együttműködés. Területfejlesztési szabadegyetem 2006-2010*. Nyugat Magyarországi Egyetem Kiadó, Sopron, pp. 325-337. ISBN 978-963-9883-67-3
181. Vofkori, L. (2006): Románia turizmusföldrajza, Pro Print Kiadó, Csíkszereda, pp. 25-52, 167-181, 242-244. ISBN-10 973-8468-47-7
182. ***ADRN Plan (2006): Cadru Regional Strategic de Dezvoltare 2007-2013 al Regiunii de Dezvoltare Nord-Vest Transilvania de Nord, Agenția de Dezvoltare Regională Nord-Vest, pp. 187-219. Forrás: <https://www.runv.ro/doc/PDR%20Nord-Vest.pdf>, Megtekintés időpontja: 2020.03.12.
183. ***ADRN Plan (2015): Planul de Dezvoltare Regională al Regiunii Nord-Vest pentru perioada 2014-2020, Agenția de Dezvoltare Regională Nord-Vest, pp. 157-192. Forrás: https://www.nord-vest.ro/wp-content/uploads/2016/09/7r238_PDR_2014_2020.pdf, Megtekintés ideje: 2020.03.12.
184. ***AP (2014): Acord de Parteneriat România 2014-2020, pp. 162-199. Forrás: https://www.adrse.ro/Documente/Planificare/PDR/2014/Programe/Acord_parteneriat_2014.pdf, Megtekintés időpontja: 2022.09.15.
185. ***CSDT (2008): CONCEPTUL STRATEGIC DE DEZVOLTARE TERITORIALA ROMANIA 2030, p. 76 , Forrás: https://geografie.ubbcluj.ro/ccau/doc_cadru/CSDT.pdf
186. ***CSNR (2006): CADRUL STRATEGIC NAȚIONAL DE REFERINȚĂ, pp. 73-110. Forrás: https://geografie.ubbcluj.ro/ccau/doc_cadru/CSNR_2007_2013.pdf, Megtekintés időpontja: 2022.09.15.
187. ***DCI (2014): POR Document cadru de implementare, versiunea iunie 2014 [ROP Megvalósítási Keret Dokumentum, 2014 júniusi verzió], pp. 135-140. Forrás: <http://www.old.inforegio.ro/ro/regio-2007-2013/documente-de-programare.html>, Megtekintés időpontja: 2022.10.11.
188. ***Eurostat (2010): European Regional and Urban Statistics Reference Guide. Eurostat Methodologies and Working papers, European Union, Luxembourg, pp. 2-11. ISBN 978-92-79-15731-8, ISSN 1977-0375, DOI: 10.2785/48966. Forrás: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5911205/KS-RA-10-008-EN.PDF.pdf/f22f0e52-7677-4d2d-ad94-fa3950e8dc0c?t=1414781582000>, Megtekintés időpontja: 2022.04.22.
189. ***EUROSTAT (2021): Statistical regions in the European Union and partner countries — NUTS and statistical regions 2021, European Union, Luxembourg, pp. 11-13, 114-117. ISBN 978-92-76-10625-8 ISSN 2315-0815 DOI: 10.2785/850262. Forrás: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-manuals-and-guidelines/-/ks-gq-20-092>, Megtekintés időpontja: 2022.04.03
190. ***Masterplan (2007): Master Planul pentru Dezvoltarea Turismului Național 2007-2026 [Románia Nemzeti Turizmusfejlesztésének Főterve], Guvernul României și Organizația Mondială a Turismului (UNWTO) pp. 1-3, 13-27, 251. Forrás: https://geografie.ubbcluj.ro/ccau/doc_cadru/MPDTR.pdf, Megtekintés időpontja: 2022.04.08.
191. ***PATJBH (2022): ACTUALIZARE PLAN DE AMENAJARE A TERITORIULUI JUDEȚEAN BIHOR. Etapa a III-a – Elaborare Strategie și Plan de Acțiune pentru

- P.A.T.J. Bihor, Forrás: https://www.cjbihor.ro/wp-content/uploads/2021/02/PATJ-Bihor_Strategie-si-Plan-de-masuri.pdf, Megtekintés időpontja: 2023.03.29.
192. ***PCPOR (2010): Planul de Comunicare pentru Programul Operațional Regional 2007-2013 [A ROP 2007-2013 Kommunikációs Terve], pp. 4-5. Forrás: <http://www.old.inforegio.ro/ro/regio-2007-2013/documente-de-programare.html>, Megtekintés időpontja: 2022.10.11.
193. ***PIDUOradea (2007): Planul Integrat de Dezvoltare al Municipiului Oradea 2007-2013, Primăria municipiului Oradea, pp. 162-188. Forrás: https://www.oradea.ro/fisiere/module_fisiere/20681/PIDU%20FINAL%20FINAL%20cu%20completare.pdf, Megtekintés időpontja: 2022.12.10.
194. ***Plan BH (2007): Planu de dezvoltare al județului Bihor 2007-2013, Consiliul Județean Bihor și Universitatea din Oradea, Facultatea de Științe Economice, pp. 11, 67-73. Forrás: <https://docplayer.hu/86555935-Planul-de-dezvoltare-al-judetului-bihor.html>, Megtekintés időpontja: 2021.04.12.
195. ***Plan BH (2014): Strategia pentru dezvoltarea durabilă a județului Bihor, pentru perioada 2014-2020, Consiliul Județean Bihor și echipa de consultanți, pp. 138-161. Forrás: <https://docplayer.ro/147989905-Microsoft-word-strategia-pentru-dezvoltarea-durabila-a-judetului-bihor-pentru-perioada.html>, Megtekintés időpontja: 2021.04.12
196. ***POR (2007): Programul Operațional Regional 2007- 2013 [Regionális Operatív Program 2007-2013], Guvernul României, Ministerul Dezvoltării, Lucrărilor Publice Și Locuințelor, București, pp. 5-11, 117-150. Forrás: <http://www.old.inforegio.ro/ro/regio-2007-2013/documente-de-programare.html>, Megtekintés időpontja: 2022.10.11.
197. ***POR 2014-2020 (2018): Programul Operațional Regional 2014- 2020 [Regionális Operatív Program 2014-2020], pp. 7-253. Forrás: <https://www.inforegio.ro/ro/documente-strategice/por>, Megtekintés időpontja: 2022.10.11.
198. ***POR 2014-2020 (2022): Programul Operațional Regional 2014-2020 – 2022. november 14-én jóváhagyott változat, pp. 306-307. Forrás: <https://www.inforegio.ro/ro/documente-strategice/por>, Megtekintés időpontja: 2023.01.11.
199. *** PUGOradea (2016): Plan Urbanistic General Oradea, Etapa 4 – Reglementări Urbanistice. Memoriu General martie 2016. Forrás: https://www.oradea.ro/fisiere/subpagini_documente/129/PUG%20ORADEA_MEMORIU%20GENERAL.pdf, Megtekintés időpontja: 2023.03.29.
200. *** RoCifre (2021): România în cifre. Breviar statistic, INSEE, București, pp. 5, 14. ISSN 2066 – 4079. Forrás: https://insse.ro/cms/sites/default/files/field/publicatii/romania_in_cifre_2021.pdf, Megtekintés időpontja: 2023.03.20.
201. ***SDTR (2016): STRATEGIA DE DEZVOLTARE TERITORIALĂ A ROMÂNIEI. România policentrică 2035. Coeziune și competitivitate teritorială, dezvoltare și șanse egale pentru oameni, pp. 282, Forrás: <https://www.mdlpa.ro/pages/sdtr>, Megtekintés időpontja: 2023.03.20.
202. ***SIDUOradea (2017): Strategia Integrată de Dezvoltare Urbană a Municipiului ORADEA 2014-2020, respectiv 2023, pp. 173-178. Forrás: https://www.oradea.ro/fisiere/module_fisiere/26163/SIDU%20Oradea.pdf, Megtekintés időpontja: 2022.12.10.
203. ***SNDD (2008): Strategia Națională pentru Dezvoltare Durabilă a României. Orizonturi 2013-2020-2030, pp. 47-128. Forrás: <https://strategia.cndd.ro/docs/sndd10.ro.pdf>, Megtekintés időpontja: 2022.09.20.
204. ***SNDD (2018): Strategia Națională pentru DEZVOLTAREA DURABILĂ a României 2030, pp. 17-105. Forrás: <https://www.edu.ro/sites/default/files/Strategia-nationala-pentru-dezvoltarea-durabila-a-Rom%C3%A2niei-2030.pdf>, Megtekintés időpontja: 2022.09.20.

205. ***UNWTO (2020): International Tourism Highlights, 2020 Edition. Forrás: <https://www.e-unwto.org/doi/book/10.18111/9789284422456>, Megtekintés időpontja: 2023.01.20.
206. ***5/2000-es törvény (2023): LEGE nr. 5 din 6 martie 2000 (*actualizată*) privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național - Secțiunea a III-a - zone protejate (actualizată până la data de 6 septembrie 2016*). Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/21860>, Megtekintés időpontja: 2023.03.29.
207. ***12/2004-es törvény (2023): LEGE nr. 12 din 24 februarie 2004 privind declararea ca oraș a comunei Săcueni, județul Bihor. Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/50120>, Megtekintés időpontja: 2023.03.29.
208. ***15/2017-es határozat (2023): ORDONANȚĂ nr. 15 din 23 august 2017 pentru modificarea și completarea Ordonanței Guvernului nr. 58/1998 privind organizarea și desfășurarea activității de turism în România. Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/192528>, Megtekintés időpontja: 2023.04.02.
209. ***151/1998-as törvény (2022): Lege nr. 151 din 15 iulie 1998 privind dezvoltarea regională în România. Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/15220>, Megtekintés időpontja: 2022.04.08.
210. ***171/1997-es törvény (2023): LEGE nr. 171 din 4 noiembrie 1997 (*actualizată*) privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național - Secțiunea a II-a Apa (actualizată până la data de 27 ianuarie 2006*). Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/11916>, Megtekintés: 2023.03.29.
211. ***351/2001-es törvény (2022): LEGE nr. 351 din 6 iulie 2001 (*actualizată*) privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național - Secțiunea a IV-a Reteaua de localități (actualizată până la data de 27 iulie 2006*). Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/79526>, Megtekintés időpontja: 2022.04.08.
212. *** 315/2004-es törvény (2022): Lege nr. 315 din 28 iunie 2004 privind dezvoltarea regională în România. Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/53040>, Megtekintés időpontja: 2022.04.08.
213. ***142/2008-as sürgősségi kormányrendelet (2022): ORDONANȚĂ DE URGENȚĂ nr. 142 din 28 octombrie 2008 (*actualizată*) privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național Secțiunea a VIII-a - zone cu resurse turistice (actualizată până la data de 12 iunie 2009*). Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/154453>, Megtekintés időpontja: 2022.04.08.
214. ***190/2009-es törvény: Lege nr. 190/2009 pentru aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 142/2008 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național Secțiunea a VIII-a - zone cu resurse turistice. Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/106688>, Megtekintés időpontja: 2022.04.08.
215. ***350/2001-es törvény (2023a): LEGE nr. 350 din 6 iulie 2001 (*actualizată*) privind amenajarea teritoriului și urbanismul (actualizată până la data de 16 noiembrie 2009*). Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/115435>, Megtekintés időpontja: 2023.03.06.
216. ***350/2001-es törvény (2023b): LEGE nr. 350 din 6 iunie 2001 privind amenajarea teritoriului și urbanismul (actualizată până la data de 31 decembrie 2020*). Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/29453>, Megtekintés időpontja: 2023.03.06.
217. ***363/2006-os törvény (2023): LEGE nr. 363 din 21 septembrie 2006 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului național - Secțiunea I - Rețele de transport. Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocument/75380>, Megtekintés időpontja: 2023.03.29.

218. ***391/2003-as törvény (2023): LEGE nr. 391 din 30 septembrie 2003 privind declararea ca municipiu a oraşului Beius, judeţul Bihor. Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/46667>, Megtekintés időpontja: 2023.03.29.
219. ***575/2001-es törvény (2023): LEGE nr. 575 din 22 octombrie 2001 privind aprobarea Planului de amenajare a teritoriului naţional - Secţiunea a V-a Zone de risc natural. Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/32219>, Megtekintés időpontja: 2023.03.29.
220. ***585/2003-as törvény (2023): LEGE nr. 585 din 22 decembrie 2003 pentru declararea ca municipiu a oraşului Marghita, judeţul Bihor. Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/48692>, Megtekintés időpontja: 2023.03.29.
221. ***852/2008-as határozat (2023): HOTĂRÂRE nr. 852 din 13 august 2008 pentru aprobarea normelor și criteriilor de atestare a staţiunilor turistice. Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/96733>, Megtekintés időpontja: 2023.03.29.
222. ***1580/2022-es határozat (2023): HOTĂRÂRE nr. 1.580 din 28 decembrie 2022 pentru aprobarea atestării unor localități sau părți din localități ca stațiuni turistice de interes local, precum și privind modificarea art. 2 și a anexei nr. 5 la Hotărârea Guvernului nr. 852/2008 pentru aprobarea normelor și criteriilor de atestare a stațiunilor turistice. Forrás: <https://legislatie.just.ro/Public/DetaliiDocumentAfis/263633>, Megtekintés időpontja: 2023.03.29.

Internetes források

1. ABCD Development (2023): ASSET BASED COMMUNITY DEVELOPMENT (ABCD). Forrás: <https://www.nurturedevelopment.org/asset-based-community-development/>, Letöltés időpontja: 2023.04.10.
2. ADRNV (2021): Agenția de Dezvoltare Regională Nord-Vest, Regiunea Transilvania de Nord. Prezentare regiune. [Észak-Nyugati Regionális Fejlesztési Ügynökség, Észak-Erdély Régió, Régió bemutatása]. Forrás: <http://www.nord-vest.ro/DESPRE-NOIAgentia-de-Dezvoltare-Regionala-Nord-Vest/REGIUNEA-TRANSILVANIA-DE-NORD/Prezentare-Regiune.html>, Letöltés időpontja: 2021.04.10.
3. ADRNV (2022a): Agenția de Dezvoltare Regională Nord-Vest, Regiunea. [Észak-Nyugati Regionális Fejlesztési Ügynökség, Régió]. Forrás: <https://www.nord-vest.ro/regiunea/>, Letöltés időpontja: 2022.05.04.
4. ADRNV (2022b): Agenția de Dezvoltare Regională Nord-Vest, Regiune NV. [Észak-Nyugati Regionális Fejlesztési Ügynökség, Régió]. Forrás: <https://www.nord-vest.ro/despre-noi/#regiune>, Letöltés időpontja: 2022.12.28.
5. AMD Bihor (2023): Agenția de Management al Destinației Bihor [Bihar megyei Turisztikai Desztináció Menedzsment Ügynökség]. Forrás: <http://www.amdbihor.ro/>, Letöltés időpontja: 2023.04.03.
6. BNR (2023): BNR Cursul de schimb al pieței valutare - serii anuale [Román Nemzeti Bank valuta árfolyamok – éves sorok]. Forrás: <https://www.bnr.ro/StatisticsReportHTML.aspx?icid=800&table=705&column>, Letöltés időpontja: 2023.01.10.
7. BRECO (2021): Birou Regional pentru Cooperare Transfrontaliera Oradea pentru Granita Romania-Ungaria: Programul Phare CBC RO-HU 2004-2006. Forrás: <http://www.brecoardea.ro/index.php/programe/phare-cbc>, Letöltés időpontja: 2021.01.25.
8. CBC HU-RO (2020): Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 hivatalos oldala. Forrás: <http://www.whuro-cbceu/>, Letöltés időpontja: 2020.12.15.
9. CBC RO-HU (2020): Románia-Magyarország Határon Átnyúló Együttműködési Program 2014-2020 hivatalos oldala. Forrás: <https://interreg-rohueue/en/home-en/>, Letöltés időpontja: 2020.12.15.

10. CJ Bihar (2022a): Területi-Közigazgatási tudnivalók Bihar Megyei Tanács. Forrás: <https://www.cjbihor.ro/hu/teru%cc%88leti-ko%cc%88zighazgatasi-tudnivalok/>, Letöltés időpontja: 2022.06.08.
11. CJ Bihar (2022b): Földrajzi leírás Bihar megye. Forrás: <https://www.cjbihor.ro/hu/termeszeti-ko%cc%88rnyzet/>, Letöltés időpontja: 2022.06.08.
12. CJ Bihar (2023): Agenția de Management al Destinației [Desztináció Menedzsment Ügynökség]. Forrás: <https://www.cjbihor.ro/conducere/institutiui-subordonate/agent%CC%A6ia-de-management-a-destinat%CC%A6iei/>, Letöltés időpontja: 2023.04.02.
13. DJSBH (2019): Anuarul Statistic al Județului Bihar 2019 [Bihar Megye Statisztikai Évkönyve 2019]. Forrás: <https://bihor.insse.ro/wp-content/uploads/2020/03/Anuar2019.pdf>, Letöltve: 2022.01.20.
14. DR POR (2022a): Dezvoltare Regională POR 2007-2014. [Regionális Fejlesztés ROP 2014-2020]. Forrás: <https://www.fonduri-ue.ro/por-2007#prezentare>, Letöltés időpontja: 2022.09.10.
15. DR POR (2022b): Dezvoltare Regională POR 2014-2020. [Regionális Fejlesztés ROP 2014-2020]. Forrás: <https://www.fonduri-ue.ro/por-2014>, Letöltés időpontja: 2022.09.10.
16. EconMedia (2023): Guvernul înființează 8 Organizații de Management al Destinației, pentru accesarea de bani prin PNRR [A kormány 8 Desztináció Menedzsment Szervezetet hoz létre a Nemzeti Helyreállítási és Reziliencia Terv keretében pénzügyi forráshoz jusson]. Forrás: <https://economedia.ro/guvernul-infiinteaza-8-organizatii-de-management-al-destinatiei-pentru-accesarea-de-bani-prin-pnrr.html#.ZDfywHZBy70>, Letöltés időpontja: 2023.04.10.
17. EP (2022): Idegenforgalom. Forrás: <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/hu/sheet/126/idegenforgalom>, Letöltés időpontja: 2022.12.10.
18. EURLex (2022): A Bizottság Közleménye - A fenntartható és versenyképes európai idegenforgalom menetrendje. Forrás: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/ALL/?uri=CELEX%3A52007DC0621>, Letöltés időpontja: 2022.10.15.
19. Eurostat NACE (2023): Glossary:Statistical classification of economic activities in the European Community (NACE). Forrás: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Statistical_classification_of_economic_activities_in_the_European_Community_\(NACE\)](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Glossary:Statistical_classification_of_economic_activities_in_the_European_Community_(NACE)), Letöltés időpontja: 2023.04.10.
20. HU-RO CBC (2022): Magyarország-Románia Határon Átnyúló Együttműködési Program 2007-2013 Finanszírozás. Forrás: <http://www.whuro-cbceu.hu/finanszirozaz>, Letöltés időpontja: 2022.04.03.
21. INSSE (2022a): Organizarea administrativa a teritoriului, pe categorii de unitati administrative, macroregiuni, regiuni de dezvoltare si judete [Terület közigazgatási szervezése közigazgatási egységek típusaira bontva a makrorégiók, fejlesztési régiók és megyék szintjén]. Forrás: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>, Letöltés időpontja: 2022.01.20.
22. INSSE (2022b): Populatia rezidenta la 1 ianuarie pe grupe de varsta si varste, sexe si medii de rezidenta, macroregiuni, regiuni de dezvoltare si judete [A lakónépesség január 1-jén, kor és korcsoportok, nemek és lakóterületek, makrorégiók, fejlesztési régiók és megyék szerint]. Forrás: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>, Letöltés időpontja: 2022.01.20.
23. INSSE (2022c): Structuri de primire turistica cu functiuni de cazare turistica pe tipuri de structuri, judete si localitati [Turisztikai szálláshely szolgáltató egységek típusai, megyei és városi/község szinten]. Forrás: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>, Letöltés időpontja: 2022.04.25.
24. INSSE (2022d): Romanian National Institute of Statistics: Tourists accommodated in the structure of tourists reception by counties and localities. Forrás: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>, Letöltés időpontja: 2022.02.25.

25. INSSE (2022e): Romanian National Institute of Statistics: Staying overnight in the establishments of touristic reception by counties and localities. Forrás: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>, Letöltés időpontja: 2022.02.25.
26. INSSE (2023a): TUR10–B - Arrivals of tourists accommodated in the structure of tourists reception by type of accommodation, type of tourists, macroregions, development regions and counties. Forrás: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>, Letöltés időpontja: 2023.01.20.
27. INSSE (2023b): TUR10–D - Staying overnight in the establishments of touristic reception by type of tourists, macroregions, development regions and counties. Forrás: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>, Letöltés időpontja: 2023.01.20.
28. INSSE (2023c): TUR101D – Establishments of touristic reception with functions of tourists accommodation by type of establishment, macroregions, development regions and counties. Forrás: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>, Letöltés időpontja: 2023.01.20.
29. INSSE (2023d): TUR10–C - Existing touristic accommodation capacity by type of establishment, counties and localities. Forrás: <http://statistici.insse.ro:8077/tempo-online/#/pages/tables/insse-table>, Letöltés időpontja: 2023.01.20.
30. MDLPL (2023): STADIUL REALIZĂRII PLANURILOR DE AMENAJAREA TERITORIULUI JUDEȚEAN – PATJ [A megyei területrendezési tervek elkészítésének státusza]. Forrás: https://www.mdpl.ro/_documente/dezvoltare_teritoriale/amenajarea_teritoriului/patj_stadiu.htm, Letöltés időpontja: 2023.03.29.
31. OldRegio (2022): Regio - Programul Operațional Regional 2007-2013 [Régió – Regionális Operatív Program 2007-2013]. Forrás: <http://www.old.inforegio.ro/ro/regio-2007-2013/programul-operational-regional.html>, Letöltés időpontja: 2022.12.15.
32. Regio (2022): Programul Operațional Regional [Regionális Operatív Program]. Forrás: <http://www.old.inforegio.ro/ro/por-2014-2020.html>, Letöltés időpontja: 2022.09.10.
33. RO-HU CBC (2022): Románia-Magyarország Határon Átnyúló Együttműködési Program 2014-2020 A programról. Forrás: <https://interreg-rohueu.hu/program-attekintese-programrol/>, Letöltés időpontja: 2022.04.03.
34. Sheiner, L. (2020): How does the coronavirus pandemic compare to the Great Recession, and what should fiscal policy do now?. Forrás: <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2020/03/12/how-does-the-coronavirus-pandemic-compare-to-the-great-recession-and-what-should-fiscal-policy-do-now/>, Letöltés időpontja: 2023.03.03.
35. Travel Bihor (2023a): Centre de informare turistică județul Bihor [Bihar megyei turisztikai információs központok]. Forrás: <http://travelbihor.ro/informatii-utile/centre-de-informare-turistica/>, Letöltés időpontja: 2023.04.03.
36. Travel Bihor (2023b): Travel Bihor - Centrul National de Informare si Promovare Turistică Bihor [Irány Bihar - Bihar Megyei Turisztikai Információs és Népszerűsítő Központ]. Forrás: <http://travelbihor.ro/>, Letöltés időpontja: 2023.04.03.
37. UNWTO (2023): Tourism set to return to pre-pandemic levels in some regions in 2023, Forrás: <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347#:~:text=According%20to%20new%20data%20UNWTO,increases%20in%20international%20tourist%20numbers,> Letöltés időpontja: 2023.03.03.
38. WTC (2022): World Travel and Tourism Council - Economic Impact Reports. Forrás: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact>, Letöltés időpontja: 2022.02.18.

ÁBRAJEGYZÉK

1. Ábra: Térségszervező folyamatok.....	21
2. Ábra: Térkép Románia NUTS 1, 2 és 3-as szintű területi beosztásáról	26
3. Ábra: Románia Észak-Nyugati Fejlesztési Régiója	26
4. Ábra: Bihar megye természetföldrajzi tájbeosztása Hajdú-Moharos (2000) alapján	46
5. Ábra: Bihar megye etnikai adatai 1880-2021 közötti népszámlálások eredményének tükrében (fő)	50
6. Ábra: Bihar megye felekezeti adatai 1869-2021 között (fő)	51
7. Ábra: Összesítés a Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégiák esetén a turizmusfejlesztésre vonatkozó perspektívák tekintetében a vizsgált időszakokra	60
8. Ábra: Az Észak-Nyugati Regionális Fejlesztési Stratégia turizmusfejlesztésre vonatkozó célkitűzéseinek összehasonlítása a 2007-2013 és 2014-2020 programozási időszakokra	62
9. Ábra: Bihar megye fejlesztési stratégiáinak a turizmusfejlesztéshez kapcsolható célkitűzései, a 2007-2013 és 2014-2020 programozási időszakokra	64
10. Ábra: Nagyvárad Municípium Integrált Fejlesztési Terve 2007-2013 és Nagyvárad Municípium Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2017-2023 dokumentumok fókuszja a turizmusfejlesztés tekintetében.....	66
11. Ábra: Románia Területfejlesztési Stratégiai Koncepciója 2030 dokumentum célrendszere Bihar megye területi turizmusfejlesztési vonatkozásában	71
12. Ábra: Románia Területfejlesztési Stratégiája 2035 területi turizmusfejlesztésre közvetlenül és közvetetten ható célrendszere	73
13. Ábra: A Nemzeti Területrendezési Terv VIII. fejezetében megjelölt, kiemelt turisztikai erőforrásokkal rendelkező területek lehatárolása nemzeti szinten, megjelenítve a Bihar megyére vonatkozó kategorizálást is	77
14. Ábra: A nemzeti területfejlesztési stratégiában megnevezett tevékenységek megvalósítási kerete a területi szintek figyelembe vétele által	78
15. Ábra: A tervezés területi hierarchiájának észlelt szerkezete	83
16. Ábra: Bihar megye kiemelt önkormányzatai a nemzeti szinten kijelölt turisztikai erőforrások koncentráltága alapján.....	86
17. Ábra: Bihar megye önkormányzatainak desztináció típusokba való csoportosítása a megye fő folyóinak vízgyűjtő területe mentén	87
18. Ábra: Bihar megye önkormányzatainak potenciális desztináció típusokba való besorolása	89
19. Ábra: Szálláshely-szolgáltató egységek megoszlásának bemutatása a TEÁOR besorolás mentén Bihar megye, Nagyvárad, illetve a potenciális desztináció-típusok tekintetében, 2020-ban (egységek száma).....	91
20. Ábra: Szálláshely-szolgáltató egységek ágazat és desztináció típus szerinti területi megoszlása 2020-ban	92
21. Ábra: Bihar megyei, 2020 decemberében működő regisztrált szálláshely-szolgáltatók árbevételeinek alakulása 2005-2020 között, a potenciális desztináció típusok szerinti megoszlás szerint és Nagyvárad szintjén (millió lej).....	93
22. Ábra: A szálláshely szolgáltatók éves átlag alkalmazotti létszámának változása 2005-2020 között a megye, Nagyvárad és a desztináció típusok szintjén (fő)	94
23. Ábra: Átlag éves alkalmazotti létszám önkormányzat és szolgáltató típus szerinti megoszlása 2020-ban, desztináció típusokra is kivetítve	95
24. Ábra: Bihar megye étel- és italszolgáltató egységeinek ágazati megoszlása 2020-ban a megye egészére, Nagyváradra és a potenciális desztináció típusokra vonatkozóan (egységek száma)	99
25. Ábra: Étel- és italszolgáltató egységek ágazati megoszlása megyei és desztináció típus szerinti ábrázolásban, 2020-as adatok alapján	100
26. Ábra: Az étel- és italszolgáltató egységek árbevételének változása a desztináció típusokra bonta, kiemelve Nagyváradot a 2020-as évi adatok alapján (millió lej)	101
27. Ábra: Bihar megyei étel- és italszolgáltató egységeinek éves átlag alkalmazotti létszám változásai 2005-2020 között a megye, Nagyvárad és a potenciális desztináció típusok felosztásában (fő).....	102

28. Ábra: Átlag éves alkalmazotti létszám ágazati megoszlása Bihar megye étel- és italszolgáltató egységeinek körében önkormányzati és potenciális desztináció típus szerinti területi besorolás tükrében a 2020-as évre	103
29. Ábra: Hoover-index értékei a szálláshely szolgáltató egységek árbevételének területi koncentrációjára vonatkozóan, a megye önkormányzatainak lakossága függvényében, összesítve Bihar megyére 2005-2020 között (pont érték)	104
30. Ábra: Szálláshely szolgáltatók árbevétel és átlag éves alkalmazotti létszám aránya alapján mért hatékonysága a Hoover-index módszerével, 2005-2020 között (pont érték)	105
31. Ábra: Hoover-index értékei a szálláshely szolgáltató egységek árbevételének területi koncentrációjára vonatkozóan, a megye önkormányzatainak lakossága függvényében, összesítve Bihar megyére 2005-2020 között (pont érték)	105
32. Ábra: Étel- és italszolgáltatók árbevétel és átlag éves alkalmazotti létszám aránya alapján mért hatékonysága a Hoover-index módszerével, 2005-2020 között (pont érték)	106
33. Ábra: Az Interreg határon átnyúló együttműködési programjának magyar-román határ menti támogatásra jogosult területei	108
34. Ábra: A HU-RO Program vissza nem térítendő támogatásának prioritási tengelyekre tervezett leosztott megoszlása	109
35. Ábra: A RO-HU Program vissza nem térítendő támogatásának prioritási tengelyekre tervezett leosztott megoszlása	110
36. Ábra: A HU-RO Program nyertes projektjeinek megoszlása Bihar megye turizmusfejlesztési beruházásainak szempontjából.....	113
37. Ábra: A RO-HU Program nyertes projektjeinek megoszlása Bihar megye turizmusfejlesztési beruházásainak szempontjából.....	114
38. Ábra: HU-RO Program közvetlen turizmusfejlesztési projektek száma és önkormányzati szinten összesített ERFA támogatás értéke euróban	115
39. Ábra: HU-RO Program közvetlen turizmusfejlesztési projektek ERFA támogatásának lakosság arányos ábrázolása a megye önkormányzati szintjein összesítve (euróban)	116
40. Ábra: HU-RO Program közvetett turizmusfejlesztési projektek területi megoszlását a projektek száma és az ERFA támogatás alapján, önkormányzati szinten	117
41. Ábra: HU-RO Program közvetett turizmusfejlesztési projektek ERFA támogatásának lakosság arányos megoszlása önkormányzati szinten.....	119
42. Ábra: RO-HU Program közvetlen turizmusfejlesztési projektek ERFA támogatásának lakosság arányos megoszlása önkormányzati szinten.....	120
43. Ábra: RO-HU Program közvetlen turizmusfejlesztési projektek száma és önkormányzati szinten összesített ERFA támogatás értéke euróban	122
44. Ábra: : RO-HU Program közvetett turizmusfejlesztési projektek ERFA támogatásának lakosság arányos megoszlása önkormányzati szinten.....	123
45. Ábra: RO-HU Program közvetett turizmusfejlesztési projektek ERFA támogatásának lakosság arányos megoszlása önkormányzati szinten.....	124
46. Ábra: A ROP 2007-2013 vissza nem térítendő támogatásának prioritási tengelyekre tervezett leosztott megoszlása	127
47. Ábra: A ROP 2014-2020 vissza nem térítendő támogatásának prioritási tengelyekre tervezett leosztott megoszlása	128
48. Ábra: ROP 2007-2013 közvetlen turizmusfejlesztési projektek aggregált vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása (millió lejben).....	133
49. Ábra: ROP 2007-2013 közvetlen turizmusfejlesztési projektek fajlagos vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása a lakosság arányában (lejben)	134
50. Ábra: ROP 2007-2013 közvetett turizmusfejlesztési projektek aggregált vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása (millió lejben).....	135
51. Ábra: ROP 2007-2013 közvetett turizmusfejlesztési projektek fajlagos vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása a lakosság arányában (lejben)	136
52. Ábra: ROP 2014-2020 közvetlen turizmusfejlesztési projektek aggregált vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása (millió lejben).....	137

53. Ábra: ROP 2014-2020 közvetlen turizmusfejlesztési projektek fajlagos vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása a lakosság arányában (lejben)	137
54. Ábra: ROP 2014-2020 közvetlen turizmusfejlesztési projektek aggregált vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása (millió lejben).....	138
55. Ábra: ROP 2014-2020 közvetett turizmusfejlesztési projektek fajlagos vissza nem térítendő támogatásának önkormányzati szintű megoszlása a lakosság arányában (lejben)	139

TÁBLÁZATJEGYZÉK

1. Táblázat: Kutatási kérdés, célok és kapcsolódó hipotézisek	8
2. Táblázat: Románia térszintjei és területi egységei a NUTS-rendszer függvényében, a 2022-es évi adatoknak megfelelően	25
3. Táblázat: Bihar megye adminisztratív területi egységeinek száma a nemzeti területi adminisztratív hierarchiai szintek tükrében.....	45
4. Táblázat: Bihar megye etnikai adatai 1880-2021 közötti népszámlálások eredményének tükrében(fő)	50
5. Táblázat: Az Európai Unió regionális politikájának turizmust is támogató főbb forrásai és területei	57
6. Táblázat: Bihar megyei kereskedelmi szálláshely kínálat főbb mutatói 2005-2021-es időszakra	90
7. Táblázat: Interreg IV és Interreg V magyar-román határon átnyúló együttműködés célkitűzéseinek összehasonlítása a turizmusfejlesztési szempontokat kiemelve.....	110
8. Táblázat: HU-RO Program közvetlen turizmusfejlesztési projektek jellemzői.....	116
9. Táblázat: HU-RO Program közvetett turizmusfejlesztési projektek jellemzői.....	118
10. Táblázat: RO-HU Program közvetlen turizmusfejlesztési projektek jellemzői.....	121
11. Táblázat: RO-HU Program közvetett turizmusfejlesztési projektek jellemzői.....	124
12. Táblázat: A 2007-2013 és 2014-2020 programozási időszakok operatív programjain belüli célkitűzések összehasonlítása a turizmusfejlesztési szempontokat kiemelve.....	129
13. Táblázat: Bihar megyei közvetlen turizmusfejlesztésre irányuló projektek önkormányzati szintű adatai a 2007-2013-as programozási időszakra.....	133
14. Táblázat: Bihar megyei közvetett turizmusfejlesztésre irányuló projektek önkormányzati szintű adatai a 2007-2013-as programozási időszakra.....	135
15. Táblázat: Bihar megyei közvetlen turizmusfejlesztésre irányuló projektek önkormányzati szintű adatai a 2014-2020-as programozási időszakra.....	136
16. Táblázat: Bihar megyei közvetett turizmusfejlesztésre irányuló projektek önkormányzati szintű adatai a 2014-2020-as programozási időszakra.....	138
17. Táblázat: Research questions, objectives and hypotheses.....	151

MELLÉKLETEK

1. Melléklet: Bihar megye természeti tájainak rendszertani beosztása Hajdú-Moharos (2000) féle csoportosítás által

Bihar megye tájbeosztása és román-magyar névmutató a 4. ábrához	
1. Nagyalföld – Câmpia Dunării de Mijloc	
1.12 Nyírség – Câmpia Nirului	
1.12.3 Nagykárolyi-homokhát – Câmpia Carei	
1.14 Érmellék – Câmpia Ierului	
1.14.1 Ér völgye – Câmpia Sălacei	
1.14.2 Tasnádi-halomvidék (Érmelléki-hát) – Câmpia Tășnadului	
1.15 Körösök síksága (Körösvidék) – Câmpia Crișurilor	
1.15.1 Berettyó-sík – Câmpia Barcăului	
1.15.2 Bihari-sík – Câmpia Bihariei	
1.15.5 Nagyváradi-kapu – Poarta Oradei	
1.15.7 Nyárszegi-magassík – Câmpia Miersigului	
1.15.8 Szalontai-sík – Câmpia Salontei	
1.15.9 Csermői-magassík – Câmpia Cermei	
10. Biharerdő (Erdélyi-középhegység) – Munții Apuseni	
10.2 Bihar-Gyalui-hegyvidék – Munții Bihor-Muntele Mare	
10.2.1 Bihar-hegység – Munții Bihorului	
10.2.2 Kalota-havas – Munții Vlădeasa	
10.3 Körösvidéki-hegységek – Masivele Crișene	
10.3.1 Béli-hegység – Munții Codru-Moma	
10.3.2 Királyerdő – Munții Pădurea Craiului	
10.3.3 Réz-hegység – Muntele Seș/ Munții Plopiș	
10.4 Körösvidéki-domság – Dealurile Crișene	
10.4.3 Béli-hegyalja – Dealurile Codru-Momei	
10.4.4 Belényesi-medence – Depresiunea Beiuș	
10.4.5 Királyerdőalja – Dealurile Pădurii Craiului	
10.4.6 Báródság – Depresiunea Vad-Borod	
10.4.7 Bihari-Hegyköz – Dealurile Oradei	
10.5 Szilágysági-dombvidék – Dealurile Silvaniei	
10.5.1 Berettyó-domság – Dealurile Barcăului	
10.5.2 Krasznamenti-domság – Dealurile Crasnei	

Forrás: Hajdú-Moharos, 2000, p. 702

2. Melléklet: Bihar megye térspecifikus turisztikai termékeinek példa jellegű kategorizálása, a kínálat összetettségének és a községi önkormányzati szintű csoportosítás problematikájának érzékeltetésére

Turisztikai termék neve	Bihar megyében megtalálható termék típus	Erőforrás típusa és jellemzői, kapcsolódó turisztikai infrastruktúra	Desztináció önkormányzatának megnevezése
partmenti vagy vízi turizmus ⁸⁰	aktív üdülés - vízi sportok	- Cséffai Természeti Parkban csónakázás - vadízi evezés, kajakozás Sebes-Körös szurdokvölgyében	- Cséffa - Rév, Vársokolyos
	hobbyturizmus – horgászat	- Cséffai Természeti Park - Madarász stb.	- Cséffa - Madarász
télisport turizmus	síturizmus, snowboard stb.	- biharfüredi és vértopi sípályák, hegyvidék	- Bondoraszó, Diófás
falusi turizmus	autentikus hegyvidéki hagyományok	- Révi fazekasműhely, drágotai tojásfestő műhely, Runcuri hagyományos falu - Vaskoh-Kerpenyéd térsége	- Rév, Magyarremete, Biharrósa - Vaskoh, Kerpenyéd

⁸⁰ Bihar megyére is vonatkoztható területei kerültek közötti meghatározásban.

	üdülőturizmus ⁸¹	- Érmellék - Biharfüred és Belényesi-medence - Püspökfürdő	- Diószeg, Szalacs - Bondoraszó, Magyarremete, Várasfenes, Köröstárkány stb. - Váradszentmárton
	vidéki életmód turizmusa	- révi népi fazekasság - Várasfenes tájháza - Magyarremete tájháza - szalacsi tájházak	- Rév - Várasfenes - Magyarremete - Szalacs
	kulturális és vidéki örökségturizmus	- kulturális: drágotai tojásfestő műhely, magyarremetei tájház - épített: biharrósai vízimalom, fonóházi fatemplom, négy lyukú híd Szalacson	- Magyarremete, - Biharrósa, Felsőmezős, Szalacs
	vidéki termálturizmus	- kisebb kapacitású, vidéki fürdők, gyógyfürdők – Madarász, Szarkó, Hegyközszentmiklós,	- Madarász, Alsótótfalu, Székelyhíd
	aktív turizmus – lovas turizmus	- Cséffai Természeti Park, - Kings-Land Köröskisjenő	- Cséffa, - Köröskisjenő
	aktív turizmus – kerékpár turizmus	- Biharfüred, Jádremete, Biharrósa és egyéb hegyvidéki területek	- Bondoraszó, Csarnóháza, Biharrósa
	aktív turizmus – horgász turizmus	- Cséffai Természeti Park	- Cséffa
	aktív turizmus – sportturizmus	- kajakozás - Sebes-Körös szurdokvölgyében - Lovagolás – Kings Land	- Rév, Vársonkolyos - Köröskisjenő
	gasztro- és borturizmus	- Diószeg környéki szőlősök, az Érmelléki borút, - Solyomkővár szlovák gasztronómiával - Királyerdő-hegység területe	- Diószeg, Székelyhíd, Szalacs - Solyomkővár - Barátka, Vársonkolyos, Rév, Csarnóháza, Biharrósa
	agroturizmus	- Biharrósa – Magyarremete térsége - érmelléki települések, például Diószeg, Szalacs stb. - Kiskoh, Vasaskőfalva	- Biharrósa, Magyarremete - Diószeg, Szalacs - Kiskoh, Vasaskőfalva
	természeti turizmus	- Érmellék - székelyhídi és szalacsi vizes élőhelyek - Erdélyi-szigethegység területei, kiemelten a natúrpark	- Székelyhíd, Szalacs - többek között Bondoraszó, Vasakőfalva, Felsőmezős stb.
gyógyturizmus	fürdőturizmus	- gyógyfürdők, strandok, aquaparkok: Félixfürdő, Püspökfürdő, Nagyvárad, Margitta - kisebb kapacitású, vidéki fürdők, gyógyfürdők: Madarász, Szarkó, Tenke,	- Váradszentmárton, Nagyvárad, Margitta - Madarász, Alsótótfalu, Tenke
	klimatikus gyógyhelyek	- mikroklíma - Biharfüred ⁸² - Félixfürdő ⁸³ , Püspökfürdő	- Bondoraszó - Váradszentmárton
	gyógyászati turizmus és wellness	- termál gyógyvíz, kezelő központok főleg Félixfürdő, Tenke stb.	- Váradszentmárton, Tenke
hegyvidéki turizmus⁸⁴	hósportok	- sípályák Biharfüreden, Vértonon	- Bondoraszó, Diófás
	nemzeti parkok (natúr parkok) turizmusa	- Erdélyi-szigethegység Natúrpark	- Bondoraszó, Diófás, Felsőmezős, Vasaskőfalva
	hegyi víziturizmus	- vadvízi evezés, kajakozás– Sebes- Körös szurdokvölgye - Vida-tó - Lesi-tó Jádremetén	- Rév, Vársonkolyos - Biharrósa - Csarnóháza
	örökségturizmus	- Természeti örökségek • Révtízfalusi karsztfennsík	- Rév, Bondoraszó, Diófás, Felsőmezős,

⁸¹ Kifejeztem a falusi és falusi egészségturisztikai céltérületekre értett üdülőturizmus (Tasnádi, 2002) meghatározásában a Molnár (2009) féle magasabb rangú tipizálási kategória miatt.

⁸² Helyi jelentőségű desztináció kategóriába lett sorolva (852/2008-as határozat, 2023).

⁸³ Egyetlen nemzeti jelentőségű desztináció Bihar megyében 2022 előtt (852/2008-as határozta, 2023)

⁸⁴ A barlangászat nem került külön kiemelésre, de mindenképp lényeges Bihar megyében, ezért került a felsorolásba

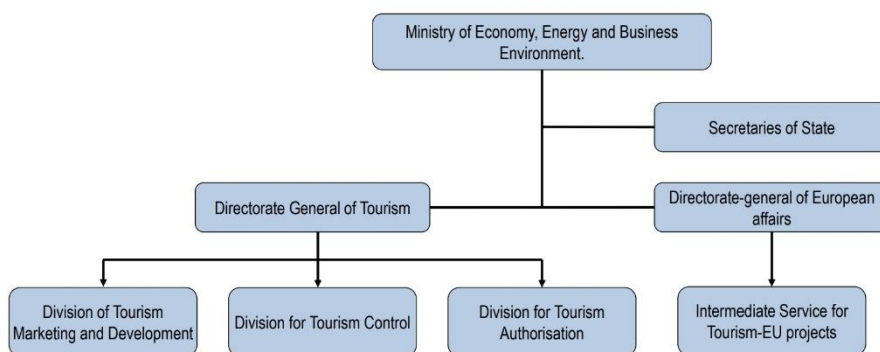
		<ul style="list-style-type: none"> • Erdélyi-szigethegység Natúrpark területének örökségei • Királyerdő Natura 2000 területe - Épített örökségek • nagyfeketepataki fatemplom • magyarremetei református templom • Körösgégény – fatemplom • révi fazekasműhely • Runcuri hagyományos falu, biharrósi vízimalom • fonóházi fatemplom 	Vasaskőfalva, Csarnóháza stb. - Barátka, Magyarremete, Körösgégény, Rév Biharrósa, Felsőmezős
	klimatikus gyógyturizmus	- mikroklíma – klimatikus üdülőhely Biharfüred	- Bondoraszó
	aktív kalandturizmus (sziklamászás, canyontúra, mountain-bike)	- Sebes-Körös szurdokvölgye vadvízi evezés, sziklamászás, via ferrata stb - Vida-tó és szoros Lankáson - sziklamászás - Lazuri-szoros - Osoi-barlang és sziklafal - Szegyesd-völgye - Biharfüred - kalandpark	- Rév, Vársonkolyos - Bihardobrosd - Biharrósa - Vércsorog - Felsőmezős - Bondoraszó
	aktív turizmus – barlangászat	- Királyerdőben Mézgedi-cseppkőbarlang, Farcu kristálybarlang, Nagy Magyar-barlang, Zichy-barlang - Bihar-hegységben a szegyesd-völgyi barlangok, Medve Barlang	- Mézged, Biharrósa, Vársonkolyos, Rév - Felsőmezős, Vasaskőfalva
városi turizmus	komplex turisztikai termék: kulturális turizmus, city break, rendezvényturizmus, MICE, VFR	- Nagyvárad municípium komplex kínálattal - Belényes, Margitta, Nagyszalonta municípiumok	- Nagyvárad - Belényes, Margitta, Nagyszalonta
természeti turizmus	túrázás, kirándulás, természetfotózás, állat- és növénymegfigyelés	- hegyvidéki túraútvonalak például: • Királyerdőben Biharfüred a Jád völgyével, • Erdélyi-szigethegység Natúrparkban: Pádis-Csodavár, Galbina-szoros, Rozsdaszakadék, Szegyesd-völgye, Boga-völgye stb.	- Bondoraszó, Csarnóháza, Barátka, Rév, Vársonkolyos stb. - Bondoraszó, Vasaskőfalva, Felsőmezős, Diófás
	horgászat	- Cséffai Természeti Park	- Cséffa
	ökoturizmus ⁸⁵	- Erdélyi-szigethegység Natúrpark - Királyerdő természetvédelmi területe	- Bondoraszó, Vasaskőfalva, Felsőmezős, Diófás - Rév, Barátka, Vársonkolyos, Biharrósa, Magyarremete
	nemzeti parkok turizmusa (natúr parkok is)	- Erdélyi-szigethegység Natúrpark	- Bondoraszó, Vasaskőfalva, Felsőmezős, Diófás

Saját szerkesztés és csoportosítás. Forrás: Ajtay, 2009; Popovicu, 2010; Henț, 2013; Plan BH, 2014; Pataki, 2019; Szerk.: Bántó, 2019

⁸⁵ Nincs a megyében minősített ökoturisztikai desztináció.

3. Melléklet: Románia turizmus irányításának szervezeti felépítése 2020-ban

Romania: Organisational chart of tourism bodies

Source: OECD, adapted from the Ministry of Economy, Energy and Business Environment, 2020

Forrás: OECD, 2020

4. Melléklet: A Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégiák összehasonlító szemléltetése a turizmusfejlesztésre vonatkozó perspektívák tekintetében

Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia 2008	Nemzeti Fenntartható Fejlesztési Stratégia 2018
<p>Átfogó stratégiai cél:</p> <ul style="list-style-type: none"> 2013-ig: a fenntarthatóság elveit és gyakorlatát beépíteni az összes programba és közpolitikába 2020-ig: az EU átlag szintjének elérése a főbb fenntarthatósági mutatók esetén 2030-ig: az aktuális EU átlag jelentős megközelítése a fenntartható fejlődési mutatók szempontjából 	<p>Átfogó stratégiai cél:</p> <ul style="list-style-type: none"> 2030-ig: Románia az EU erős tagállama lesz, a tagállamok közötti fejlettségi különbségek csökkenni, az állampolgárok olyan országban élhetnek majd, ahol az állam tisztességesen, hatékonyan szolgálja minden állampolgár szükségleteit, fokozottan és folyamatosan foglalkozva a környezet tisztaságával
<p>7 prioritási tengely összesen</p> <p>Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:</p> <ul style="list-style-type: none"> 2. A fenntarthatóság növelése: szerkezeti átalakulások és makrogazdasági egyensúlyok 2.2. A gazdaság makrostruktúrájának fokozatos korszerűsítése a társadalmi és környezeti követelmények teljesítése érdekében (benne falusi területeken a lakosság képzése a történelmi és kulturális értékek megőrzésére, organikus agro-élelmiszerek előállításának fejlesztése) 3. Regionális fejlesztés és helyi cselekvés; a vidékfejlesztés sajátos kérdése 3.1. Regionális fejlesztés – a városi fejlesztési pólusok fenntartható és a falusi elmaradott térségek infrastrukturális és gazdasági 	<p>17 prioritási tengely összesen</p> <p>Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:</p> <ul style="list-style-type: none"> 6. A víz és a higiénia elérhetőségének és fenntartható kezelésének biztosítása mindenki számára (termálvizek gyógyturisztikai hasznosítása) 8. Inkluzív és fenntartható gazdasági növekedés, illetve a munkaerő teljes és produktív foglalkoztatásának támogatása, valamint tisztességes munkahelyek biztosítása mindenki számára (a fenntartható turizmus támogatása – a Kárpátok Egyezménynek is eleget téve –, amely munkahelyeket teremt és előmozdítja a kulturális sokszínűséget, a helyi termékeket, valamint a hagyományok és a környezetünk tiszteletét; lépések a turizmus és agroturizmus fejlesztését támogató programok kidolgozása a

<p>környezetének fejlesztésére koncentrálna</p> <p>3.1.v. A turizmus fenntartható fejlesztése és népszerűsítése (az erőforrások fenntartható hasznosítása; turisztikai infrastruktúra – szállás és szabadidős – fejlesztése; a helyi identitás formálása a turizmus által; a kulturális örökségek restaurálása, hasznosítása és kapcsolódó infrastruktúra fejlesztése; a természeti vonzerők fenntartható hasznosítása, területrendezése, a kapcsolódó infrastruktúra kialakítása, fejlesztése, korszerűsítése minőségi szolgáltatás nyújtása érdekében; márkázás, imázs alakítás és népszerűsítés, turizmusmarketing, információs irodák létrehozása és megfelelő kínálat kialakítása; minőségi gyógy- és fűrdőturizmus kialakítása, szolgáltatások bővítése, diverzifikálása a hazai termékek és erőforrások felhasználása által)</p> <p>3.2. Vidékfejlesztés, mező-gazdaság, erdőgazdálkodás és halászat – falusi területek fenntartható fejlesztése az élelmezés biztosítása és a természeti értékek megőrzése által</p> <p>3.2.iii. A falusi gazdaság diverzifikálásának támogatása, az életminőség javítása falusi területeken (kulturális és természeti értékek védelme, turisztikai kínálat bővítése)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 4. <i>Területrendezés és területi tervezés</i> 4. Területi tervezés (az I. és II. rangú városok esetén legalább 35 m² zöldövezet kialakítása egy főre, a II. rangú városok esetén körülvevő zöld-sárga⁸⁶ övezet kialakítása) ▪ 5. <i>A fenntartható fejlődés kulturális dimenziója (szilárd jogi és intézményi háttér teremtése az EU-s gyakorlati keretnek megfelelően; a nemzeti kulturális értékek leltára, védelme és hasznosítása, annak összekapcsolása európai és univerzális kulturális térrel; minden társadalmi réteg hozzáférése az információ és kultúra világához; a művészek és alkotók társadalmi és gazdasági státuszának javítása)</i> 5.a. Nemzeti kulturális örökségek 5.a.i. Ingatlan örökségek – védelme, menedzsmentje, szakemberek képzése, népszerűsítése a helyi identitás formálásáért és megőrzéséért, leltára 5.a.ii. Ingó örökségek – jogi környezet tökéletesítése, széleskörű hozzáférhetőség biztosítása, szakképzések kialakítása, 	<p><i>turisztikai infrastruktúra fejlesztés, az attrakciók elérhetőségének javítása, szakképzés és a kulturális értékek hasznosítása által; hosszú távon versenyképes turizmus kialakítása, az agro-, öko-, falusi-, fűrdő- és kulturális turizmus fejlesztése, Románia turisztikai imázsának javítása)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 11. <i>A városok és települések fejlesztése, hogy mindenki számára nyitott, biztonságos, ellenálló és fenntartható legyen (helyi kulturális örökség hasznosítása annak védelme, a kulturális identitás és hagyományos mesterségek megőrzése által, az agroturizmus fejlesztésének támogatása a továbbiakban is)</i> ▪ 14. <i>Az óceánok, tengerek és tengeri erőforrások megőrzése és fenntartható használata a fenntartható fejlődés érdekében (védett területek és biodiverzitás védelme)</i> ▪ 15. <i>A szárazföldi ökoszisztémák védelme, helyreállítása és fenntartható használata, fenntartható erdőgazdálkodás, az elsivatagosodás elleni küzdelem, a talajkárosodás megállítása és helyreállítása, a biodiverzitás csökkenésének megfékezése (vizes területek védelme, kiemelve a Duna-delta bioszféra rezervátumot, a hegyvidéki ökoszisztémák védelme, természeti örökségvédelem szervezeti hátterének biztosítása)</i>
--	---

⁸⁶ A zöldövezet értelem szerűen a növények telepítését jelöli, míg a sárga övezet állatok telepítését jelöli, ezek által növelve a biodiverzitást.

<p>karbantartása és helyreállítása, múzeumi kiállítások kezelése és tevékenységek menedzsmentje, a múzeumok és kollekciók vonzerővé alakítása és kapcsolódó infrastruktúra fejlesztése, biztonság növelése</p> <p>5.a.iii. Szellemi és népművészeti örökségek – leltára, kialakítása, menedzsmentje, megőrzése, népszerűsítése, képzések szervezése, egyedi felhasználási módja az oktatásban, jogi keretei és védelme, multifunkcionális nemzeti hálózatok kialakítása</p> <p>5.b. Kortárs alkotások és kulturális sokszínűség</p> <p>5.b.i. Előadóművészet – a kínálat diverzifikálása, intézményi keret megszilárdítása és diverzifikálása, a kínálat szélesebb körű elérhetősége, az egyedi jellemzők fejlesztése egyes területek és közösségek szintjén, előadóművészek mobilitásának támogatása, nemzeti és nemzetközi szinten is, kultúra-közi kommunikáció fejlesztése a mobilitás növeléséért</p> <p>5.b.ii. Könyvtárak – többszintű fejlesztése, összetett kulturális programok nyújtása, beleértve a helyi közösségek kollektív emlékezetének megőrzését is</p> <p>5.b.iii. Képzőművészet – a kreatív potenciálok serkentése, szerzői jog védelmének és megfelelő munkakörülmények biztosítása, a nagyközönség érdeklődésének felkeltése kiállítások szervezése, piacteremtés és programszervezés által</p> <p>5.b.iv. Kulturális ágazatok – jövedelmezőség és versenyképesség növelése európai és nemzetközi szinten, a kkv-k támogatása által, a művészek társadalmi és gazdasági státuszának javítása, hatékonyabb jogvédelem, a kulturális termékekhez való hozzáférés fokozása</p> <p>5.b.v. Kulturális létesítmények – menedzsment javítása, létesítmények felújítása és felszerelése, a hagyományos funkcióik újraértelmezése és bővítése</p> <p>■ 7. Kül- és biztonságpolitika</p> <p>7.d. A román értékek népszerűsítése és védelme a világban</p> <p>7.d.ii. A nemzeti kulturális és szellemi értékek népszerűsítése, Románia imázsának alakítása a diplomáciai lépések átalakítása által (a nemzeti kultúra európai kulturális örökségekhez való hozzájárulásának hasznosítását támogató programok folytatása és a román kulturális termékekhez való hozzáférés megkönnyítése, nemzetközi partnerkapcsolatok kiépítése az ország imázsának népszerűsítése érdekében)</p>	
--	--

Turizmusfejlesztéshez közvetetten kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:	Turizmusfejlesztéshez közvetetten kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ 2. <i>A fenntarthatóság növelése: szerkezeti átalakulások és makrogazdasági egyensúlyok</i> <ul style="list-style-type: none"> 2.1. Az energia- és anyagi javak fogyasztási fenntarthatóságának biztosítása hosszú távon a természeti tőke kapacitásának valós felmérésére alapozva (energiahatékonyság a szolgáltató szektorban is) 2.2. A gazdaság makrostruktúrájának fokozatos korszerűsítése a társadalmi és környezeti követelmények teljesítése érdekében (benne falusi területeken infrastruktúra fejlesztési célok támogatása) ▪ 3. <i>Regionális fejlesztés és helyi cselekvés; a vidékfejlesztés sajátos kérdése</i> <ul style="list-style-type: none"> 3.1. Regionális fejlesztés – a városi fejlesztési pólusok fenntartható és a falusi elmaradott térségek infrastrukturális és gazdasági környezetének fejlesztésére koncentrálna <ul style="list-style-type: none"> 3.1.i. Városok, mint növekedési pólusok fenntartható fejlesztésének támogatása 3.1.ii. Régiók elérhetőségének javítása a regionális és helyi infrastruktúra korszerűsítése által 3.1.iv. Regionális és lokális üzleti környezet megerősítése 3.2. Vidékfejlesztés, mezőgazdaság, erdőgazdálkodás és halászat – falusi területek fenntartható fejlesztése az élelmezés biztosítása és a természeti értékek megőrzése által <ul style="list-style-type: none"> 3.2.i. Az agrár-élelmiszeripari, erdészeti és halászati ágazatok versenyképességének növelése – helyi termékek minőségének és marketingjének javítása 3.2.ii. Falusi környezet javítása – környezetvédelem a mezőgazdasági tevékenységek által 3.2.iv. Helyi fejlesztési kezdeményezések elindítása és működtetése (infrastruktúra fejlesztés, üzleti környezet javítása, hagyományos mezőgazdasági termékek támogatása) ▪ 4. <i>Területrendezés és területi tervezés</i> <ul style="list-style-type: none"> 4.1. Területi tervezés (a települések kiegyensúlyozott fejlesztése a kulturális és természeti tér együttes tiszteletben tartása által; fenntartható 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 2. <i>Az éhínség felszámolása, az élelmiszerbiztonság biztosítása, a táplálkozás javítása és a fenntartható mezőgazdaság támogatása (a helyi és ökológiai termelés előmozdítása; valamint a hozzáadott értéket képviselő hagyományos és hegyvidéki termékek hasznosítása, európa szerte elismert, bizonyítványokkal és/vagy földrajzi eredet minősítéssel rendelkező termékek számának növelése; talaj szennyezés megelőzését támogató jó gyakorlatok népszerűsítése)</i> ▪ 6. <i>A víz és a higiénia elérhetőségének és fenntartható kezelésének biztosítása mindenki számára (az ivóvíz és szennyvíz elvezető infrastruktúra uniós elvárásoknak megfelelő fejlesztése, a hálózatok bővítése; hazai ásványvizek fenntartható hasznosítása és népszerűsítése fogyasztási, illetve terápiás céllal való felhasználásra; termálvizek energetikai hasznosítása; az ivóvíz minőségének folyamatos ellenőrzése és javítása)</i> ▪ 7. <i>Az energiához való hozzájutás mindenki számára megfizethető, biztonságos, fenntartható és korszerű módon (gáz- és elektromos infrastruktúra fejlesztés, megújuló energia használat népszerűsítése, a megújuló energia és alacsony széndioxid kibocsátó üzemanyagok használatának növelése a szállítási szektorban, az elektromos energia használat arányának fenntartása)</i> ▪ 9. <i>Reziliens infrastruktúrák kiépítése, a fenntartható iparosítás előmozdítása és az innováció ösztönzése (közúti infrastruktúra fejlesztés, közúti biztonság javítása)</i> ▪ 10. <i>Az országokon belüli és az országok közötti egyenlőtlenségek csökkentése (vállalkozók támogatása, internethez való hozzáférés biztosítása a falusi területeken)</i> ▪ 11. <i>A városok és települések fejlesztése, hogy mindenki számára nyitott, biztonságos, ellenálló és fenntartható legyen (megfelelő és megfizethető alapvető szolgáltatásokhoz való</i>

<p>városfejlesztés; a területi tervezés tudományos alapjainak figyelembevétele a regionális fejlesztés esetén és megfelelő törvényi keretek; a fő városi agglomerációk fejlesztése kiemelve a fő európai fontosságú szállítási útvonalak mentén⁸⁷⁾</p>	<p>hozzáférés biztosítása, hatékony tömegközlekedés elérése mindenki számára, az okos-város koncepció támogatása, a városi levegő és környezet minőségének kiemelt figyelme)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 12. Fenntartható fogyasztási és termelési modellek biztosítása (környezetvédelem és megfelelő hulladék menedzsment) ▪ 13. Sürgősségi intézkedések megtétele az éghajlatváltozás és annak hatásai elleni küzdelem érdekében (környezetvédelem és katasztrófavédelem) ▪ 14. Az óceánok, tengerek és tengeri erőforrások megőrzése és fenntartható használata a fenntartható fejlődés érdekében (vízi területek környezetvédelme) ▪ 15. A földi ökoszisztémák védelme, helyreállítása és fenntartható használata, fenntartható erdőgazdálkodás, az elsivatagosodás elleni küzdelem, a talajkárosodás megállítása és helyreállítása, a biodiverzitás csökkenésének megfékezése (környezetvédelem, orvvadászat elleni szervezett küzdelem, körforgásos gazdaságra való áttérés) ▪ 17. A fenntartható fejlődést szolgáló globális partnerség végrehajtási eszközeinek megszilárdítása és újjáélesztése (az Euró Zónához való csatlakozás és a Schengeni övezetbe való belépés)
---	---

Saját szerkesztés. Forrás: *Strategia Națională pentru Dezvoltare Durabilă a României. Orizonturi 2013-2020-2030; Strategia Națională pentru DEZVOLTAREA DURABILĂ a României 2030*

5. Melléklet: Az Észak-Nyugati Regionális Fejlesztési Stratégia turizmusfejlesztésre vonatkozó célkitűzéseinek összehasonlítása a 2007-2013 és 2014-2020 programozási időszakokra

Észak-Nyugati Regionális Fejlesztési Stratégia 2007-2013	Észak-Nyugati Regionális Fejlesztési Stratégia 2014-2020
<p>Átfogó stratégiai cél: regionális gazdasági növekedés policentrikus fejlesztések és funkcionális specializáció által, a régió belüli és régióközi egyenlőtlenségek csökkentéséért, úgy gazdasági, mint társadalmi és környezeti szinten, illetve az életszínvonal növelése a régióban</p>	<p>Átfogó stratégiai cél: regionális gazdaság növelése többoldalú és integrált fejlesztések által a régió belüli és régióközi egyenlőtlenségek csökkentése érdekében, illetve a regionális életszínvonal növelése</p>
<p>5 prioritási tengely összesen</p>	<p>4 prioritási tengely összesen</p>

⁸⁷⁾ A metropoliszok közé nincs besorolva Nagyvárád, a régióból egyedül Kolozsvár lett kiemelve, mivel elérte a lakossága a 300 ezres küszöböt.

<p>Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 1. A régió vonzerejének növelése a fő gazdasági tevékenységek fejlesztése és az innovációs tevékenység fokozása által, magas hozzáadott értékkel rendelkező termékek létrehozásáért <ul style="list-style-type: none"> 1.2. A turisztikai szektor versenyképességének növelése infrastruktúrafejlesztés és a szolgáltatások minőségének javítása, illetve új attrakciók létesítésébe való befektetések által <ul style="list-style-type: none"> 1.2.1. A történelmi és kulturális örökségek restaurálása és hasznosítása 1.2.2. Természeti örökségek hasznosítása és népszerűsítése 1.2.3. A turisztikai szolgáltatások minőségének javítása 1.2.4. A turizmus népszerűsítésének támogatása ▪ 4. A vidéki területek fenntartható fejlődésének és diverzifikációjának előmozdítása <ul style="list-style-type: none"> 4.1. A vidéki területek fenntartható fejlődésének és diverzifikációjának előmozdítása <ul style="list-style-type: none"> 4.1.1. LEADER jellegű helyi kezdeményezések támogatása a vidéki környezeti- és kulturális értékek megőrzését szem előtt tartva 4.1.2. A vidéki területek környezeti- és kulturális értékeinek megőrzése, a környezetvédelem és a gazdasági diverzifikáció támogatása, szorosan kapcsolódva a fejlesztési pólusokban végzett tevékenységhez, amellyel együttműködik 	<p>Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 1. A regionális gazdasági versenyképesség növelése, illetve a kutatás és innováció ösztönzése <ul style="list-style-type: none"> 1.4. A turisztikai potenciál fejlesztése és hasznosítása <ul style="list-style-type: none"> 1.4.1. Hasznosítási tevékenységek a természeti és antropikus erőforrások, illetve az ígéretes turisztikai rés termékek tekintetében 1.4.2. A turisztikai és szabadidős infrastruktúra, a turisztikai szolgáltatások és kiegészítő szolgáltatásaik fejlesztése 1.4.3. Turizmusmarketing és népszerűsítési tevékenységek, beleértve a szolgáltatások nemzetköziesítését is ▪ 4. Természeti és antropikus környezet védelme, az erőforrások hatékony felhasználása és a szennyezőanyag kibocsátás csökkentése <ul style="list-style-type: none"> 4.3. A természeti erőforrások és biodiverzitás védelme (víz, levegő, talaj) <ul style="list-style-type: none"> 4.3.1. Az élőhelyek helyreállítását és a leromlott ökoszisztémák helyreállítását célzó intézkedések 4.3.2. A biodiverzitás fenntartása/megőrzése/javítása, különös tekintettel a védett területekre, fajokra és élőhelyekre 4.4. Fenntartható városfejlesztés <ul style="list-style-type: none"> 4.4.1. Városi közterületek létrehozása, korszerűsítése, rehabilitációja, beleértve a használaton kívüli épületeket vagy földterületeket is 4.4.3. Zöldfelületek kialakítása és regenerálása, beleértve az erdei függönyöket és a fasorokat 4.6. A kulturális és épített örökség fenntartható fejlesztése <ul style="list-style-type: none"> 4.6.1. Nemzetközi, országos, de helyi jelentőségű történelmi műemlékek helyreállítása, megerősítése, védelme, konzerválása és felszerelése városi és vidéki területeken egyaránt, beleértve a festményeket, freskókat és homlokzatokat 4.6.2. A helyi jelentőségű épített kulturális örökség, kolostori és kulturális létesítmények - beleértve a művelődési házakat is - helyreállítása, megőrzése, hozzáférhetővé tétele 4.6.3. A szellemi és tárgyi kulturális értékek bemutatása és védelme, illetve digitalizálása 4.6.4. Marketing és népszerűsítési tevékenységek
<p>Turizmusfejlesztéshez közvetlen kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:</p>	<p>Turizmusfejlesztéshez közvetlen kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:</p>

<ul style="list-style-type: none"> ▪ 2. <i>A régió elérhetőségének javítása a regionális infrastruktúrafejlesztés által, a régió fejlesztési pólusaiban a gazdasági és társadalmi tevékenységek támogatására</i> <ul style="list-style-type: none"> 2.1. A közlekedési infrastruktúra fejlesztése a személyek és áruk mobilitásának, valamint a különböző közlekedési módok közötti egyensúlynak biztosítása érdekében <ul style="list-style-type: none"> 2.1.1. Regionális és helyi szállítási hálózatok létesítése és fejlesztése 2.1.2. A TEN-T⁸⁸ hálózattal való összeköttetést biztosító közlekedési infrastruktúra korszerűsítése és fejlesztése 2.1.3. A TEN-T hálózaton kívüli közlekedési infrastruktúra korszerűsítése és fejlesztése 2.1.4. A vasúti infrastruktúra korszerűsítése és fejlesztése 2.1.5. A légi közlekedési infrastruktúra korszerűsítése és fejlesztése a TEN-T hálózaton 2.1.6. Az intermodális szállítás népszerűsítése 2.1.7. A közlekedési biztonság javítása 2.1.8. A közlekedés negatív környezeti hatásainak csökkentése 2.1.9. A közlekedési infrastruktúra védelme a természeti katasztrófák ellen 2.2. Energiaellátási infrastruktúra javítása <ul style="list-style-type: none"> 2.2.1. Az energiahatékonyság javítása 2.2.2. Megújuló energiaforrások hasznosítása 2.2.3. Az energetikai rendszer működéséből adódó negatív környezeti hatások csökkentése integrált fejlesztési projektek támogatásával 2.3. A fejlesztési pólusok versenyképességének növelése <ul style="list-style-type: none"> 2.3.1. Az épített környezet rehabilitációja 2.5. <i>Az egészségügyi infrastruktúra és a szociális szolgáltatások javítása és fejlesztése</i> <ul style="list-style-type: none"> 2.5.3. Közbiztonsági és veszélyhelyzeti infrastruktúra fejlesztés 2.6. <i>Környezeti infrastruktúra fejlesztése és rehabilitációja</i> <ul style="list-style-type: none"> 2.6.1. A regionális vízgazdálkodási rendszer fejlesztése 2.6.2. Integrált hulladékgazdálkodási rendszerek fejlesztése 2.6.3. Fenntartható környezetvédelmi beruházások fejlesztése 2.6.4. Megfelelő menedzsmentrendszer kialakítása a védett övezetek részére 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ 2. <i>A régió elérhetőségének, a lakosság, áruk és információ mobilitásának növelése</i> <ul style="list-style-type: none"> 2.1. Tartós és fenntartható közlekedési rendszer kialakítása a TEN-T hálózathoz csatlakozva <ul style="list-style-type: none"> 2.1.1. Közúti, vasúti és légi közlekedési infrastruktúra korszerűsítése és fejlesztése a TEN-T közvetlen és közvetett hozzákapcsolásával, beleértve a multimodális terminálokat és elkerülő utakat 2.1.2. Időtálló/fenntartható városi közlekedési rendszerek fejlesztése, beleértve az integrált városi mobilitási terveket 2.1.3. A közlekedésbiztonság javítása 2.2. <i>Az informatikai infrastruktúrához való hozzáférés javítása és használatának vonzóbbá tétele a köz- és magán szféra számára</i> <ul style="list-style-type: none"> 2.2.1. Szélessávú infrastruktúra fejlesztése, különösen az izolált területeken 2.2.3. E-szolgáltatások (e-közigazgatás, e-kereskedelem, e-oktatás, e-egészségügy, e-kultúra, e-befogadás stb.) fejlesztésének, megvalósításának és használatának támogatása ▪ 3. <i>Az életminőség növelése a régió lakosai körében</i> <ul style="list-style-type: none"> 3.1. Beruházások az oktatásba, a szociális és egészségügyi szolgáltatásokba, valamint ezeken a területeken a szolgáltatások minőségének javításába <ul style="list-style-type: none"> 3.1.2. Az egészségügyi infrastruktúra fejlesztése, bővítése, korszerűsítése és az egészségügyi szolgáltatások diverzifikálása, valamint magas színvonalú és elérhető egészségügyi szolgáltatások biztosítása (sürgősségi ellátás minőségének javítása kiemelten is) ▪ 4. <i>Természeti és antropikus környezet védelme, az erőforrások hatékony felhasználása és a szennyezőanyag kibocsátás csökkentése</i> <ul style="list-style-type: none"> 4.1. <i>Az energiahatékonyság előmozdítása a köz- és a magánszektorban</i> <ul style="list-style-type: none"> 4.1.1. Középületek és lakóépületek energiahatékonyságának javítását célzó beruházások, megújuló energia felhasználási rendszerek megvalósítása lakóépületekben, középületekben, gazdasági és kulturális egységekben 4.1.4. Hőenergia-ellátó rendszerek és kapcsolódó rendszerek/ felszerelések korszerűsítése és bővítése
--	---

⁸⁸ TEN-T – Transzeurópai Közlekedési Hálózat

<p>2.6.5. Az árvíz kockázatok megelőzése a kiemelt területeken</p>	<p>4.1.5. Hatékony és intelligens világítási rendszerek megvalósítása, többek között megújuló energiaforrásból történő energiatermeléssel és a közvilágítás hatékonyságának növelésével, intelligens közvilágítási rendszerek bővítésével az utcai, építészeti, útjelzői, közlekedési stb. területeken</p> <p>4.2. Védelem a klímaváltozás hatásai ellen</p> <p>4.2.2. Zöld infrastrukturális beruházások (különösen erdősítés) a talajerózió által és a súlyos időjárás változástól fenyegetett területeken</p> <p>4.2.4. Vészhelyzeti beavatkozási szolgáltatások kapacitásának fejlesztése a humán erőforrás képzés, a szolgáltatások köre és eszköz beruházások által</p> <p>4.3. A természeti erőforrások és biodiverzitás védelme (víz, levegő, talaj)</p> <p>4.3.3. A víz, a levegő és a talaj minőségének ellenőrzése és védelme az európai szabványok szerint</p> <p>4.3.4. A történelmileg szennyezett területek fertőtlenítése, zöldítése</p> <p>4.4. Fenntartható városfejlesztés</p> <p>4.4.2. Gyalogos övezetek, gyalogos útvonalak, kerékpáros utak kialakítása, korszerűsítése</p> <p>4.4.4. A városi légszennyezés és zajszennyezés csökkentését célzó intézkedések</p> <p>4.5. Környezetvédelmi infrastruktúra fejlesztése a víz- és hulladék ágazatban</p> <p>4.5.1. A folyamatban levő integrált víz és szennyvízprojektek folytatása</p> <p>4.5.2. Víz és szennyvízprojektek megvalósítása, a vidéki területeket kiemelve</p> <p>4.5.3. Integrált hulladékgazdálkodási rendszerek konszolidációja, bővítése</p> <p>4.5.4. Az újrahasznosítható hulladékok újrahasznosítására és hasznosítása, a biológiailag lebomló hulladék komposztálására vonatkozó intézkedések, beleértve a gyűjtési és válogatási infrastruktúrába történő beruházásokat</p>
--	--

Saját szerkesztés. Forrás: Cadru Regional Strategic De Dezvoltare 2007-2013 al Regiunii de Dezvoltare Nord-Vest Transilvania de Nord; Planul de Dezvoltare al Regiunii Nord-Vest 2014-2020, Transilvania de Nord 2020

6. Melléklet: Bihar megye fejlesztési stratégiáinak a turizmusfejlesztéshez kapcsolható célkitűzései, a 2007-2013 és 2014-2020 programozási időszakra

Bihar megye fejlesztési stratégiája 2007-2013	Bihar megye fejlesztési stratégiája 2014-2020
<p><u>Átfogó stratégiai cél:</u> a megye területén levő gazdasági, társadalmi és környezeti egyenlőtlenségek minél hamarabbi</p>	<p><u>Átfogó stratégiai cél:</u> dinamikus és versenyképes megyévé válás, ahol a jólét érezhető, továbbá, az ország nyugati</p>

kiegyenlítése és a kiemelt fontosságú ágazatok fejlesztése által az életszínvonal javítása	kapjuként ismerjük, ahol a közintézmények által biztosított minőségi szolgáltatások és infrastruktúra által támogatják a vállalkozói kezdeményezéseket, illetve jelentős turisztikai desztinációvá válnon a megye nemzeti és a szomszédos országok szintjén
7 prioritási tengely összesen (ágazati)	4 prioritási tengely összesen és 5 stratégiai kezdeményezés
<p>Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 1. <i>Környezet</i> <ul style="list-style-type: none"> 1.B. A védett területek menedzsmentjének javítása 1.B.1. A védett terület kezelőinek intézményfejlesztése 1.B.2. A védett természeti területek kezelésében részt vevők és a döntéshozók megfelelő képzése ▪ 2. <i>Humán erőforrás</i> <ul style="list-style-type: none"> 2.A. A turizmussal foglalkozó személyzet szakképzése, minden szinten 2.A.1. Turisztikai képzési és tréning központok létesítése speciális tanfolyamok lebonyolítására 2.A.2. Tapasztalatcsere belföldön és külföldön (beleértve az Eurorégiót is) 2.A.3. Turisztikai oktató képzés 2.A.4. A turizmus formális jellegű oktatásának javítása a valós gyakorlat ösztönzésével és a tantervek aktuális igényekhez igazításával 2.A.5. A helyi és főképp a turisztikai idegenvezetők számának növelése, kiemelve a vidéki területeken 2.B. Felelős és szakértő döntéshozók biztosítása minden közigazgatási szinten 2.B.1. A döntéshozás átlátható szakmai tanácsadó rendszere a szakemberek szélesebbkörű bevonásáért 2.B.2. Eszközök létrehozása és megvalósítása, amelyek biztosítják a nyilvánosság és a civil társadalom hatékony részvételét a turisztikai döntéshozatalban, helyi és megyei szinten egyaránt 2.B.3. A turisztikai döntéshozatali rendszer professzionalizálása, az általa kiadott döntések, politikák folyamatos nyomon követése ▪ 3. <i>Infrastruktúra</i> <ul style="list-style-type: none"> 3.B. turisztikai tevékenységre jellemző infrastrukturális elemek minőségi és mennyiségi növelése 3.B.1. Az épületek és turisztikai létesítmények hatékony szabályozása az építési terület természeti és kulturális képébe való beilleszkedésének szempontjából 3.B.2. Az általános urbanisztikai terv beépítése a közösségek turisztikai tevékenységeibe 	<p>Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 3. <i>A megye turisztikai erőforrásainak hasznosítása</i> <ul style="list-style-type: none"> 3.1. A megyei turisztikai szolgáltatások fejlesztése <ul style="list-style-type: none"> 3.1.1. Turisztikai népszerűsítés (Nagyvárad, Félixfürdő, Püspökfürdő, Erdélyi-szigetegység, Érmellék, falusi turizmus kiemelve) 3.1.2. Turisztikai szolgáltatások diverzifikálása (közös termékfejlesztés a gazdasági szereplőkkel, Érmellék lovas turizmusa, illetve balneo-klimatikus, borászati és lovas turisztikai termékek fejlesztése, népszerűsítése) 3.2. A természeti és épített örökségek megőrzése és hasznosítása <ul style="list-style-type: none"> 3.2.1. Természeti örökségek megőrzése és hasznosítása (kiemelve a hegyvidék értékei, Érmellék, természetvédelmi területek stb.) 3.2.2. Épített örökségek megőrzése és hasznosítása (műemlékek, bányászati területek rendezése és hasznosítása, révi faházak felújítása, vallási műemlékek, Körösvidéki Múzeum belső rendezése kiemelve) 3.2.3. Bihar megyei hagyományok népszerűsítése (hagyományos termékek kereskedelmének támogatása és üzlet kialakítása, népi mesterségek iskolafejlesztés Kágyán kiemelve) 3.2.4. Oktatási és népszerűsítési programok támogatása a helyi közösség számára (oktatási központok, önkéntesség, folyó völgye menti értékek oktatásának és információs központ kialakításának, az érmelléki roma közösségi infrastruktúra létesítést célzó projektek támogatása kiemelve) ▪ 4. <i>A közszolgáltatások és az adminisztratív kapacitás fejlesztése</i> <ul style="list-style-type: none"> 4.1. Közszolgáltatások fejlesztése <ul style="list-style-type: none"> 4.1.3. A stratégiai tervezési funkció fejlesztése (területi adminisztráció fejlesztése a kiemelt turisztikai zónákban – is belefoglalva) 4.1.4. Környezetvédelmi jogszabályok alkalmazásának felügyelete (környezeti nevelés, Érmellék mocsaras vidékeinek rehabilitációja, élőhelyek védelme a Réz-hegységben, kiemelve Feketeerdő területét)

<p>3.B.3. A megye turista útvonalainak újjáépítése és rendszerezése</p> <p>3.B.4. A megye kulturális és természeti sajátosságaihoz igazodó szállás- (panziók és vendégházak) és vendéglátóhelyek számának növelése és hatékony elosztása</p> <p>3.B.5. A kempinghelyek megfelelő elrendezése (ökológiai WC, víz, szeméttároló hely, stb.)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 4. <i>A turisztikai kereslet és kínálat egyensúlya</i> <p>4.A. A turisztikai tevékenységek folyamatos és hatékony nyomon követése</p> <p>4.A.1. A turizmusban érintett szereplők egyeztetésével olyan, a megyére jellemző mennyiségi és minőségi indikátor sorozat megalkotása, amely a turisztikai tevékenység helyes és releváns értékeléséhez szükséges.</p> <p>4.A.2. Releváns mennyiségi és minőségi statisztikai adatok gyűjtése a megye turisztikai tevékenységére vonatkozóan</p> <p>4.B. A megye, mint desztináció turisztikai keresletének (külső és belső) ismerete</p> <p>4.B.1. Piackutatás és a piaci szegmens meghatározása (külső és belső piac)</p> <p>4.B.1. A megye tényleges és potenciális látogatóinak lekérde-zésére szolgáló rendszerek megvalósítása</p> <p>4.C. Olyan minőségi turisztikai csomag megalkotása, mely a meglévő erőforrásokat hatékonyan hasznosítja és legjobban megfelel a keresletnek</p> <p>4.C.1. Turisztikai szolgáltatások minőségtanúsítási rendszerének létrehozása</p> <p>4.C.2. Új turisztikai programok kialakítása, a természeti és kulturális sajátosságokra alapozva, a megye vonzerejének és a turisták tartózkodási idejének növelésére</p> <p>4.C.3. A szezonális csökkenés csökkentése a turisztikai csomagok kínálatának diverzifikálása által</p> <p>4.C.4. Minél több vonzerőelem racionális felhasználása a megyeszerte kínált programokban</p> ▪ 5. <i>Pénzügyi erőforrások</i> <p>5.A. Több pénzügyi forrás mozgósítása a turizmusra a helyi és megyei költségvetésből, megfelelő intézkedésekre</p> <p>5.A.1. Turizmusfejlesztési programok társfinanszírozásának és finanszírozásának támogatása helyi és megyei szinten</p> <p>5.A.2. Koherens rövid és hosszú távú pénzügyi tervezés megvalósítása helyi szinten, amely figyelembe veszi a turizmus pénzügyi forrásigényét</p> 	<p>4.2. Aminisztratív kapacitás bővítése</p> <p>4.2.2. Intézményközi kapcsolatok és együttműködések támogatása (kiemelve a turisztikai népszerűsítési együttműködések)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Stratégiai kezdeményezés 3. – <i>Fenntartható turizmusfejlesztés az Erdélyi-szigethegységben (Erdélyi-szigethegység területrendezési tervének megvalósítása; hegyvidéki útvonalak korszerűsítése; turizmusfejlesztéssel és népszerűsítéssel foglalkozó közigazgatási struktúra kezdeményezése; integrált információs-oktatási-népszerűsítési program kialakítása; a természeti célterületek és helyszínek értékesítése a turizmus fejlesztése érdekében a környezet megóvásával – hegyi sport pályák, kaland- és tematikus parkok fejlesztése – a hegyvidéki turizmus népszerűsítésére; turistaútvonalak egységes jelzése; barlangok és egyéb célterületek felszerelése; régi bányák rendezése és turisztikai hasznosítása; révi multifunkcionális központ létesítése a turizmus népszerűsítésére; helyi egyetemi és középiskolai környezet támogatása a hegyvidéki turizmusra jellemző oktatási ajánlatok kialakítására; non-formális képzőközpont a hegyi turizmusban szükséges képzések biztosítására)</i> ▪ Stratégiai kezdeményezés 5. - <i>A gazdasági bázis diverzifikálása és megszilárdítása a Valea Ierului kistérségben, Margitta – Érmihályfalva – Székelyhid (benne az Érmellék turisztikai potenciáljának hasznosítása; kulturális központok kialakítása, közösségi kulturális projektek támogatása, sport létesítmények fejlesztése)</i>
--	---

<p>5.A.3. Fiskális eszközök nyújtása a megye sajátosságaira alapuló új típusú turisztikai vállalkozások részére</p> <p>5.B. Visszatérítendő és vissza nem térítendő finanszírozásból forrásszerzés elősegítése Bihar turizmusának fejlesztésére, helyi stratégiák és tervek intézkedéseinek megvalósítására</p> <p>5.B.1. Köz- és magán szféra együttműködésének és kezdeményezéseinek fokozása a turizmus területén</p> <p>5.B.2. A helyi önkormányzatok és kisvállalkozók kapacitásának növelése a visszatérítendő és vissza nem térítendő források lehívására</p> <p>▪ 6. <i>A turizmus népszerűsítése</i></p> <p>6.A. Bihar megye turisztikai imázs-stratégiájának kidolgozása, az érintett szereplőkkel egyeztetve</p> <p>6.A.1. Reprezentatív munkacsoport megalakítása Bihar megye turisztikai arculatának kialakítására</p> <p>6.A.2. Helyi turisztikai imázs-stratégiák kezdeményezése (önkormányzati szinten)</p> <p>6.A.3. A megyei turisztikai imázs összetevőinek azonosítása és reprezentatív turisztikai márka kialakítása a 6.A.2. akció alapján</p> <p>6.B. Bihar megye turisztikai kínálatának integrált népszerűsítése</p> <p>6.B.1. Megyei turisztikai információs és népszerűsítő központ, illetve a megye kiemelt területein turisztikai információs pontok kialakítása</p> <p>6.B.2. Változatos anyagok kidolgozása a megye turizmusának népszerűsítéséhez, valamint néhány anyag a turisztikai kínálat bemutatásához</p> <p>6.B.3. Bihar megyei központosított online turisztikai portál létrehozása</p> <p>6.B.4. Egységes részvétel a megyén kívüli és belüli turisztikai vásárokon, Bihar megye saját standjával (vagy az Eurorégióban)</p> <p>6.B.5. Évente regionális turisztikai vásár szervezése a Bihar – Hajdú-Bihar Eurorégióban</p> <p>▪ 7. <i>Oktatás</i></p> <p>7.A. A helyiek felnőtt lakosság turisztikai nyitottságának megteremtése, turisztikai tevékenységekbe való bekapcsolódásuk ösztönzése</p> <p>7.A.1. Turizmussal kapcsolatos képzések és tájékoztatók szervezése helyi hatóságok, kisvállalkozók és más helyi csoportok számára</p> <p>7.A.2. A helyi közösségek képességének növelése természeti és kulturális örökségük megfelelő hasznosítására és turisztikai</p>	
--	--

<p>tevékenységekre, speciális felnőttoktatási módszerekkel</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 8. A helyi lakosság tudatosságának növelése <ul style="list-style-type: none"> 8.A. A helyi szinten létező természeti és kulturális értékek és azok idegenforgalmi jelentőségének tudatosítása a vidéki lakosság körében <ul style="list-style-type: none"> 8.A.1. Helyi rendezvények tartása a témával kapcsolatos párbeszéd és tapasztalatcsere elősegítése érdekében a térség és az Eurorégió közösségei között. (pl. helyi fórumok, tematikus estek stb.) 8.A.2. Számos közösségfejlesztési projekt megvalósítása a képbe illő szervezetekkel partnerségben, különösen a vidéki területeken és a nagy turisztikai potenciállal rendelkező területeken 8.A.3. A helyi közösségek (kulturális, történelmi, társadalmi) identitásformálási folyamatának támogatása 8.B. A helyi turisztikai örökséggel kapcsolatos döntéshozatali felelősség és megbecsülés mértékének növelése a közintézmények és a helyi döntéshozó szereplők körében <ul style="list-style-type: none"> 8.B.1. A turizmus területén alkalmazandó "jó kormányzás a faluban" típusú projektek megyei szintű megszervezése 8.B.2. A megye döntéshozóinak, helyi intézményeinek (minden szintről) bevonása és társérdekelttsége a turizmusfejlesztéssel kapcsolatos valamennyi projekt, folyamat kidolgozásában, megvalósításában 8.B.3. A természeti és kulturális örökségért és a turizmusért felelős helyi felelősök hálózatának létrehozása, tevékenységének ösztönzése, tagjainak képzése 	
<p><i>Turizmusfejlesztéshez közvetlen kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 1. <i>Környezet</i> <ul style="list-style-type: none"> 1.A. A környezetszennyezés csökkentése <ul style="list-style-type: none"> 1.A.1. A döntéshozók és érdekelt intézmények aktív és folyamatos bevonása az intézkedések és ellenőrzés terén 1.A.2. Hulladékgyűjtési rendszerek megvalósítása minden szinten (települési, községi, megyei) ▪ 3. <i>Infrastruktúra</i> <ul style="list-style-type: none"> 3.A. Általános infrastruktúra-fejlesztés a közepes és magas turisztikai potenciállal rendelkező térségekben <ul style="list-style-type: none"> 3.A.1. Országos és megyei jelentőségű utak minőségének és tartósságának növelése 	<p><i>Turizmusfejlesztéshez közvetlen kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 1. <i>Közinfrastruktúra fejlesztése</i> <ul style="list-style-type: none"> 1.1. Szállítási infrastruktúra korszerűsítése <ul style="list-style-type: none"> 1.1.1. Közúti közlekedési infrastruktúra korszerűsítése 1.1.2. Légi közlekedési infrastruktúra korszerűsítése 1.1.3. Alternatív közlekedési módok fejlesztése, közlekedésbiztonság növelése 1.2. Közműves infrastruktúra fejlesztése <ul style="list-style-type: none"> 1.2.1. A megye közműves hálózatainak bővítése, korszerűsítése 1.3. Társadalmi infrastruktúra fejlesztése <ul style="list-style-type: none"> 1.3.1. A társadalmi infrastruktúra tárgyi feltételeinek fejlesztése (benne sürgősségi központok fejlesztése is)

<p>3.A.2. A víz- és szennyvíz elvezető hálózat minőségi és mennyiségi bővítése a vidéki területeken, minimális hatással a környezetre</p> <p>3.A.3. Alternatív energiaforrásokon alapuló fűtési rendszerek népszerűsítése és alkalmazása</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 7. Oktatás <p>7.B. Non-formális oktatás fiatalok számára a természetben végzett tevékenységek „kultúrájának” fejlesztésére és a helyi (természeti és kulturális) erőforrások tiszteletben tartása érdekében</p> <p>7.B.1. A szakterületen (ifjúsági, oktatási, környezetvédelmi stb.) működő civil szervezetek konkrét (beleértve anyagi) támogatása, tevékenységük bővítése a cél érdekében</p> <p>7.B.2. Az ilyen értelmű rendezvények szervezése a helyi hatóságokkal és intézményekkel együttműködve, a vidéki környezetre helyezve a hangsúlyt (pl. nyári iskolák, tematikus táborok stb.)</p>	<p>1.4. Az energiahatékonyság fokozása megyei szinten</p> <p>1.4.2. Megújuló energiaforrások hasznosítása</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 4. A közszolgáltatások és az adminisztratív kapacitás fejlesztése <p>4.1. Közszolgáltatások fejlesztése</p> <p>4.1.1. A szolgáltatások minőségének javítása és azok diverzifikálása (benne hegyimentő képző központ, önkéntes tűzoltóság Diószegezen kiemelve)</p> <p>4.1.4. Környezetvédelmi jogszabályok alkalmazásának felügyelete (hulladék-gazdálkodási menedzsment)</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Stratégiai kezdeményezés 1. – Nagyvárad repülőterének modernizálása (bővítés, modernizálás) ▪ Stratégiai kezdeményezés 2. - Az üzleti környezet fejlesztése a Mezőtelegd - Élesd térségben (közlekedési és szállítási infrastruktúra fejlesztés is benne) ▪ Stratégiai kezdeményezés 4. - Üzleti környezet fejlesztése Belényes térségében (közúti és közműves infrastruktúrafejlesztés) ▪ Stratégiai kezdeményezés 5. - A gazdasági bázis diverzifikálása és megszilárdítása a Valea Ierului kistérségben, Margitta – Érmihályfalva - Székelyhíd (benne határon átnyúló együttműködések támogatása; közúti hálózat fejlesztés; határátkelő pontok fejlesztése; geo-termális erőforrások hasznosítása energia-hatékonysági okokból; mocsaras területek rehabilitációja)
--	--

Saját szerkesztés. Forrás: Planu de Dezvoltare al Județului Bihor 2007-2013; Strategia pentru dezvoltarea durabilă a județului Bihor, pentru perioada 2014-2020

7. Melléklet: Nagyvárad Muncípioium Integrált Fejlesztési Terve 2007-2013 és Nagyvárad Muncípioium Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2017-2023 dokumentumok parhuzamba állítása a turizmusfejlesztés fókuszában

Nagyvárad Muncípioium Integrált Fejlesztési Terve 2007-2013	Nagyvárad Muncípioium Integrált Városfejlesztési Stratégiája 2017-2020
<p>Átfogó stratégiai cél: kozmetopolita és több vallású város újjáéledő kulturális identitással és fenntartható dinamikával, amely a versenyképességen és a tudásalapú gazdaságot előmozdító gazdasági növekedésen alapul</p>	<p>Átfogó stratégiai cél: az életszínvonal növelése a 2017-2023-as időszakban az által, hogy a város összekötöttebbé, versenyképesebbé és okosabb várossá válik, minőségi oktatási rendszerrel, közszolgáltatásokkal és turizmussal</p>
<p>7 prioritási tengely összesen</p>	<p>9 prioritási tengely összesen</p>
<p>Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritási tengelyek és fejlesztési programok:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 3. Az életminőség javítása a városfejlesztési pólusokon belül 	<p>Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ II. Helyi infrastruktúra II.P5. Városrendezés

<p>3.2. Közszolgáltatások fejlesztése, korszerűsítése, bővítése</p> <p>3.2.6. Zöldövezetek és parkok helyreállítása, rehabilitációja, városi bútorokkal való felszerelése</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ 4. A helyi gazdaságfejlesztés alapját képező szolgáltatások fejlesztése <p>4.1. A kulturális és vallási turisztikai szolgáltatások infrastruktúrájának bővítése</p> <p>4.1.1. A kulturális turisztikai szolgáltatások fejlesztése a vallási műemlék épületekben és a várban levő lehetőségek hasznosítása által</p> <p>4.2. A szabadidős és fürdő-turisztikai szolgáltatások infrastruktúrájának fejlesztése</p> <p>4.2.2. A szabadidős és fürdő-turisztikai szolgáltatások fejlesztése a termálvíz által nyújtott lehetőségek hasznosítása által</p>	<p>II.P5.1. Parkok, zöldövezetek, játszóterek fejlesztése és korszerűsítése</p> <p>II.P5.2. Szabadidős területek rendezése</p> <p>II.P5.3. Terek és vásárterek rendezése, korszerűsítése</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ VI. Turizmus, kultúra és sport <p>VI.P14. Turisztikai információs, népszerűsítési és marketing szolgáltatások fejlesztése</p> <p>VI.P14.1. Nagyvárad municípium népszerűsítése a helyi erőforrásokra támaszkodva</p> <p>VI.P14.2. A rendezvényturizmus fejlesztése</p> <p>VI.P14.3. Nagyvárad municípium bekapcsolása a hazai és nemzetközi turisztikai körutakba</p> <p>VI.P15. A helyi turisztikai vonzerők felsőfokú hasznosítása</p> <p>VI.P15.1. A látványosságok elérését szolgáló infrastruktúrák javítása</p> <p>VI.P15.2. A turisztikai örökségek helyreállítása, restaurálása, korszerűsítés és megfelelő rendezése</p> <p>VI.P15.3. A város központi területén levő műemlék épületek homlokzatának rehabilitációja</p> <p>VI.P16. Új turisztikai vonzerők létrehozása</p> <p>VI.P16.1. Szabadidős turisztikai infrastruktúra fejlesztése</p> <p>VI.P16.2. A fürdőpotenciál hasznosítása</p> <p>VI.P17. Kulturális és sporttevékenységek feltételeinek javítása</p> <p>VI.P17.1. A kulturális intézmények működését biztosító infrastruktúra rehabilitációja, bővítése és felszerelése</p> <p>VI.P17.4. Nemzeti és nemzetközi sportrendezvények szervezése</p> <p>VI.P17.5. Sport és egyéb többfunkciós terem létrehozása</p> <p>VI.P18. A kulturális erőforrások felsőfokú hasznosítása</p> <p>VI.P18.1. Nagyvárad márkájának kialakítása</p> <p>VI.P18.2. Kulturális rendezvények időszakos megszervezésének támogatása</p> <p>VI.P18.3. A multikulturalizmus értékeinek, a város etnikai és vallási sokszínűségének népszerűsítése</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ IX. A metropolitán övezet fejlesztése <p>IX.P29. Turisztikai és kulturális kínálat fejlesztése a metropolitán övezetben</p> <p>IX.P29.1. Turisztikai körutak létesítése a metropolitán övezetben</p> <p>IX.P29.2. Integrált és kiegészítő turisztikai kínálat kialakítása és fejlesztése</p>
---	---

Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:	Turizmusfejlesztéshez kapcsolódó prioritások és beruházási célkitűzések:
<ul style="list-style-type: none"> ▪ 3. <i>Az életminőség javítása a városfejlesztési pólusokon belül</i> <ul style="list-style-type: none"> 3.1. Közúti infrastruktúra fejlesztése, korszerűsítése, bővítése <ul style="list-style-type: none"> 3.1.1. Közúti infrastruktúra fejlesztése a lakosság elérhetőségének növelése és igényeiknek megfelelő mobilitás biztosítására 3.1.2. A város környürijének felújítása a közúti forgalmi torlódások csökkentéséért és a terher forgalom kivezetéséért a városból 3.2. Közszolgáltatások fejlesztése, korszerűsítése, bővítése <ul style="list-style-type: none"> 3.2.3. Ivóvíz és szennyvíz elvezető hálózat bővítése és korszerűsítése a lakosság életminőségének növeléséért 3.2.4. A hőenergia-termelő üzem és a villamosenergia-ellátó hálózatok rehabilitációja, korszerűsítése 3.2.5. A termálvízben rejlő lehetőségek hasznosítása a lakosság hőenergia és melegvíz ellátására 3.2.7. Föld feletti parkolóhelyek vagy mélygarázs, valamint tömbközi parkolók kialakítása alternatív megoldásként a közúti forgalom torlódásának csökkentésére és a lakosság urbanizációs fokának növelésére 3.2.8. Európai szabványoknak megfelelő háztartási hulladék-gyűjtési és elszállítási szolgáltatások biztosítása ▪ 6. Tudásalapú gazdaság fejlesztése <ul style="list-style-type: none"> 6.1. Infrastruktúrafejlesztés a tudásalapú gazdaság részére <ul style="list-style-type: none"> 6.1.1. Internet és telekom-munikációs szolgáltatásokhoz való hozzáférés biztosítása a város-fejlesztési pólus lakosságának részére ▪ 7. <i>Közszolgáltatások fejlesztése a városfejlesztési pólus metropolitán övezetében</i> <ul style="list-style-type: none"> 7.2. Közszolgáltatások hálózatának fejlesztése a metropolitán övezetben <ul style="list-style-type: none"> 7.2.2. Víz és szennyvíz elvezető hálózat fejlesztése a metropolitán övezetben 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ II. <i>Helyi infrastruktúra</i> <ul style="list-style-type: none"> II.P3. Szállítási infrastruktúra fejlesztése. Városi mobilitás <ul style="list-style-type: none"> II.P3.1. Légi közlekedés infrastruktúrájának fejlesztése II.P3.2. Közúti infrastruktúra fejlesztése II.P3.3. Gyalogos zóna és terek bővítése és fejlesztése II.P3.4. Az intermodális szállítási infrastruktúra bővítése II.P3.5. Tömegközlekedési szolgáltatás fejlesztése II.P3.6. Kerékpárutak és parkolóhelyeik rendezése és korszerűsítése II.P3.7. A közúti biztonság fokozása II.P4. Víz és szennyvíz elvezető infrastruktúra bővítése <ul style="list-style-type: none"> II.P4.1. Ivóvízellátó infrastruktúra bővítése és korszerűsítése II.P4.2. Szennyvíz elvezető infrastruktúra bővítése és korszerűsítése II.P5. Városrendezés <ul style="list-style-type: none"> II.P5.5. Közbiztonság növelése ▪ V. <i>Környezet</i> <ul style="list-style-type: none"> V.P12. Hulladékmenedzsment javítása <ul style="list-style-type: none"> V.P12.1. A hulladék gyűjtési és szállítási szolgáltatásj bővítése és fejlesztése V.P13. Beavatkozások a környezeti tényezők javítására <ul style="list-style-type: none"> V.P13.1. Beavatkozások a leromlott állapotú területek rehabilitációjára és a kockázatoknak kitett területek védelmére V.P13.2. A folyóvizek partjainak rendezése V.P13.3. Kezdeményezések kidolgozása a zajszennyezés csökkentésére V.P13.4. Oktatási, tájékoztatói tevékenységek fejlesztése és a közösségek bevonását célzó tevékenységek fejlesztése a környezeti tényezők javítását célzó programokba ▪ VI. <i>Turizmus, kultúra és sport</i> <ul style="list-style-type: none"> VI.P17. Kulturális és sporttevékenységek feltételeinek javítása <ul style="list-style-type: none"> VI.P17.2. A sportinfrastruktúrához szükséges létesítmények, eszközök helyi szintű rehabilitációja, bővítése és fejlesztése VI.P17.3. Asztali sportok fejlesztése és támogatása VI.P17.6. A sport népszerűsítése a fiatalok és kisgyerekek körében ▪ VIII. <i>Energiahatékonyság</i> <ul style="list-style-type: none"> VIII.P24. Az energiafogyasztás hatékonyságának növelése

	<p>VIII.P24.1. Az utcai közvilágítás korszerűsítése és bővítése</p> <p>VIII.P25. A megújuló energia használati arányának növelése</p> <p>VIII.P25.1. A termálvíz energiapotenciáljának hasznosítása</p> <p>VIII.P26. Fűtés</p> <p>VIII.P26.1. Fűtési hálózatok felújítása</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ IX. A metropolitán övezet fejlesztése <p>IX.P27. A metropolitán övezet összeköttetése</p> <p>IX.P27.1. A metropolitán övezet városi és községi összekötő úthálózatának kiépítése (beleértve a metropolitán övezet körgyűrűjét is)</p> <p>IX.P27.2. A metropolitán övezet tömegközlekedési vonalainak bővítése a községek felé</p>
--	---

Saját szerkesztés. Forrás: Planul Integrat de Dezvoltare al Municipiului Oradea 2007-2013; Strategia Integrată de Dezvoltare Urbană a Municipiului ORADEA 2014-2020, repectiv 2023